

فهرست

٩	جائیه (٤٥)
١٣	احقاف (٤٦)
١٧	محمّد (٤٧)
٢١	فتح (٤٨)
٢٦	حجرات (٤٩)
٣٠	ق (٥٠)
٣٥	ذاریات (٥١)
٣٨	طور (٥٢)
٤٢	نجم (٥٣)
٤٨	قمر (٥٤)
٥١	الرحمن (٥٥)
٥٦	واقعه (٥٦)
٦٠	حدید (٥٧)
٦٤	مجادله (٥٨)
٦٨	حشر (٥٩)
٧٢	ممتحنه (٦٠)
٧٥	صف (٦١)
٧٨	جمعه (٦٢)
٨١	منافقین (٦٣)
٨٤	تغابن (٦٤)

٨٧.....	طلاق (٦٥).....
٩٠.....	تحريم (٦٦).....
٩٤.....	ملك (٦٧).....
٩٨.....	قلم (٦٨).....
١٠٢.....	حاقه (٦٩).....
١٠٥.....	معارج (٧٠).....
١١٠.....	نوح (٧١).....
١١٣.....	جن (٧٢).....
١١٦.....	مزمّل (٧٣).....
١٢٠.....	مدتّر (٧٤).....
١٢٣.....	قيامت (٧٥).....
١٢٦.....	انسان (٧٦).....
١٣٢.....	مرسلات (٧٧).....
١٣٦.....	نبأ (٧٨).....
١٣٩.....	نازعات (٧٩).....
١٤٣.....	عبس (٨٠).....
١٤٨.....	تكوير (٨١).....
١٥١.....	انفطار (٨٢).....
١٥٤.....	مطففين (٨٣).....
١٥٨.....	انشقاق (٨٤).....
١٦١.....	بروج (٨٥).....
١٦٤.....	طارق (٨٦).....
١٦٧.....	أعلى (٨٧).....
١٧١.....	غاشيه (٨٨).....
١٧٤.....	فجر (٨٩).....
١٧٧.....	بلد (٩٠).....
١٨٠.....	شمس (٩١).....
١٨٣.....	ليل (٩٢).....

۱۸۷	ضحی (۹۳)
۱۹۱	انشراح (۹۴)
۱۹۵	تین (۹۵)
۱۹۸	علق (۹۶)
۲۰۲	قدر (۹۷)
۲۰۹	بینه (۹۸)
۲۱۳	زلزله (۹۹)
۲۱۶	عادیات (۱۰۰)
۲۲۰	قارعه (۱۰۱)
۲۲۳	تکاثر (۱۰۲)
۲۲۶	عصر (۱۰۳)
۲۲۹	همزه (۱۰۴)
۲۳۳	فیل (۱۰۵)
۲۳۶	قریش (۱۰۶)
۲۳۹	ماعون (۱۰۷)
۲۴۲	کوثر (۱۰۸)
۲۴۶	کافرون (۱۰۹)
۲۵۰	نصر (۱۱۰)
۲۵۴	تبت (۱۱۱)
۲۵۸	اخلاص (۱۱۲)
۲۶۴	فلق (۱۱۳)
۲۶۹	ناس (۱۱۴)
۲۷۲	پایان کتاب
۲۷۴	فهرست کلی قرآن
۲۸۶	فهرست کاربرد سوره‌ها
۲۹۲	مستندات

جائیه (۴۵)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیه ی ۲۸ است: «وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ، و هر امتی را به زانو درآمده می بینی هر امتی به سوی کارنامه خود فراخوانده می شود [و به ایشان می گویند: آنچه را می کردید امروز پاداش می یابید.»

در روایت از این سوره به «حم جائیه» نیز یاد شده است.

این سوره به نام «سوره ی شریعت» نیز موسوم است، زیرا در آن، آمده است: «ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ» (۱۸).

همچنین از این سوره به «دهر» نیز یاد شده است بر اساس آیه ی «قَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَ نَحْيَا وَ مَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ» (۲۴)

جائیه به معنای کسی است که بر زانوی خود نشسته است. از بعضی تعبیرات که در کلمات مفسران بزرگ آمده است، چنین استفاده می شود که در گذشته، ارباب دعوا در محضر قضات به این صورت می نشستند، تا از دیگران مشخص شوند، در قیامت نیز همه در آن دادگاه بزرگ بر سر زانو می نشینند تا محاکمه آن ها صورت پذیرد.

و نیز ممکن است این تعبیر، نشانه ی آمادگی آن ها برای پذیرش هر فرمان و حکم باشد، چرا که افرادی که به حالت آماده باش نشسته اند، بر سر زانو می نشینند.

و یا اینکه اشاره به ضعف و ناتوانی و هراس و وحشتی است که آن ها را فرامی گیرد. (جمع همه ی این معانی در مفهوم آیه نیز ممکن است.)

جائیه معانی دیگری نیز دارد از جمله جمعیت انبوه و متراکم یا گروه گروه، و می تواند اشاره به تراکم انسان ها در دادگاه عدل الهی، و یا نشستن هر امت و گروه به صورت جداگانه باشد، ولی معنی اول مشهورتر و مناسب تر است.

تعداد آیات

به اعتقاد کوفیان تعداد آیات این سوره ۳۷، و به اعتقاد دیگران ۳۶ آیه است. «حم» به اعتقاد کوفیان یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهارصد و هشتاد و هشت.

تعداد حروف: دو هزار و یکصد و نود و یک.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیه‌ای که ادعا شده مدنی است:

آیه ۱۴ (قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ...) مدنی است.^۱
پاسخ: ادعای فوق بدون استناد است بلکه دلیل بر علیه آن است زیرا این آیه از آیات صفح و راه آمدن با کفار است که در مدینه به واسطه قدرت یافتن مؤمنین نسخ شده است.^۲

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۴

سوره‌ی قبل: دخان

سوره‌ی بعد: احقاف

تاریخ نزول آن بعد از معراج و کمی قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

می‌توان محتوای این سوره را در هفت بخش خلاصه کرد:

- ۱- عظمت قرآن مجید و اهمیت آن.
- ۲- بیان گوشه‌ای از دلایل توحید در برابر مشرکان.
- ۳- ذکر پاره‌ای از ادعاهای طبیعی‌مسلکان و پاسخ قاطع به آن.
- ۴- اشاره‌ی کوتاهی به سرنوشت بعضی از اقوام پیشین، همچون بنی‌اسرائیل به عنوان گواهی بر مباحث این سوره.
- ۵- تهدید شدید نسبت به گمراهانی که اصرار و پافشاری بر عقائد انحرافی خود دارند.
- ۶- دعوت به عفو و گذشت، در عین قاطعیت و عدم انحراف از مسیر حق.
- ۷- اشارات گویایی به حوادث تکان‌دهنده قیامت، مخصوصاً نامه‌ی اعمال که تمامی کارهای انسان را بی‌کم و کاست در برمی‌گیرد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

پس از آنکه خداوند سوره‌ی دخان را با یاد قرآن به پایان برد، این سوره را نیز با یاد قرآن شروع کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. کفار لجوج: (۱-۱۳)
۲. برخورد با منکرین معاد: (۱۴-۲۲)
۳. هوس‌های معبود!: (۲۳-۳۷)

ارتباط آیات

۱. اگر دلایل روشن توحید که در جهان هستی جلوه پیدا نموده است انسان را قانع نسازد، دیگر انسان با چه دلیلی و در چه مسأله‌ای قانع خواهد شد؟! انسان با دلایل توحید، متکبرانه برخورد نموده و آن‌ها را سخریه می‌گیرد! آیا جز دوزخ انتظار او را خواهد کشید؟! ای انسان! تو هدایت کسی را قبول نکردی که همه‌ی جهان هستی را مسخرت قرار داد! (۱ - ۱۳)

۲. آیات فصل قبل نمونه‌ای روشن از مدارات خداوند با مشرکین است. همانطور که خداوند با مشرکین مدارا نموده و مدام برای آن‌ها دلایل توحید و معاد را گوشزد می‌کند از مؤمنین هم می‌خواهد که با مشرکین اینگونه برخورد نمایند؛ همچون حضرت موسی که با بنی‌اسرائیل مدارا می‌نمود. چون سخن از بنی‌اسرائیل شد قرآن به مؤمنین توصیه دومی دارد: «مواظب باشید همانند آنان در اصول دین خود، «عالمانه» تشکیک نکنید! (آن‌گونه که بسیاری از اسلام ناب منحرف شدند و لذا در اصول روشن آن تشکیک نمودند). بصیرت داشته باشید! بدانید مؤمنین و مجرمین از زندگی و مرگ یکسانی برخوردار نیستند! زیرا آفرینش جهان هدفمند است لذا هر کس نتیجه اعمال خود را خواهد دید». (۱۴ - ۲۲)

۳. بصیرت داشتن و تحلیل درست از عقائد مشرکین، مؤمنین را کمک می‌کند تا مدارای لازم و تدبیر مقتضی را در برخورد با آن‌ها داشته باشند. به همین مناسبت آیات این فصل در تحلیل شرک مشرکین متمرکز است و پاسخی که خداوند به آن‌ها می‌دهد و ارزشی که قرآن دارد، زیرا آیاتش همه مدارا و هدایت است و این که روز قیامت هر امتی به کتاب آسمانی‌اش فراخوانده می‌شود و میزان استکبار و ایمانی که در برابر کتاب آسمانی از خود نشان بررسی می‌شود. اگر آیات الهی را به سخریه گرفته و توصیه‌های آن را به فراموشی سپرده باشد، در آن روز نیز فراموش خواهد شد. (۲۴ - ۳۷)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی جاثیه را بخواند (و البته در آن اندیشه کند و در زندگی خود به کار بندد) خداوند عیوب او را روز قیامت می‌پوشاند، و ترس و وحشت او را به آرامش مبدل می‌سازد.^۳

امام صادق (علیه السلام):

هر کس سوره‌ی جائیه را (با فکر و اندیشه‌ای که مقدمه عمل باشد) تلاوت کند، ثوابش این است که هرگز آتش دوزخ را نبیند و صدای ناله‌ی جهنم را نمی‌شنود و همنشین محمد (صلی الله علیه و آله و سلم) خواهد بود.^۴

کاربرد سوره

الف، ب) ایمنی از ستمگر و پیدا نمودن هیبت

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم):

هر کس این سوره را بنویسد و به خود بیاویزد از خشم هر شیطان و ستمگری ایمن خواهد شد و هیبت و محبوبیت پیدا خواهد کرد نزد هر کس از مردم که او را ببیند.^۵

ج، د) رهایی از سخن‌چین و غیبت‌کننده و حفاظت از طفل

امام صادق (علیه السلام):

هر کس این سوره را بنویسد و به خود بیاویزد از شرّ هر سخن‌چینی ایمن خواهد شد، و دیگر کسی از او غیبت نمی‌کند، و اگر این سوره آویخته شود بر طفلی که تازه به دنیا آمده است، به اذن خداوند محروس و محفوظ خواهد بود.^۶

احقاف (۴۶)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه ی ۲۱ است: «وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ / و برادر عادیان را به یاد آور، آنگاه که قوم خویش را در ریگستان بیم داد.»
حَقْف، تپه ریگی مستطیلی شکل را می گویند. با مراجعه به نقشه جزیره العرب خواهیم دید که احقاف در جنوب جزیره العرب و از قسمت های ربع الخالی (وادی دهناء) است و در روزگار گذشته مسکن قوم عاد بود که حضرت هود بر آنها مبعوث شد.
با مراجعه به حالات هود در قرآن، درمی یابیم که در آن روزگار احقاف سرزمینی آباد و پرحاصل بوده، و اکنون جز بیابان خشک و غیر قابل سکونت نیست.

تعداد آیات

شمار آیات این سوره به قرائت کوفیان ۳۵ آیه، و بنا به قرائت بقیه ۳۴ آیه است.
به اعتقاد کوفیان «حم» یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: ششصد و چهل و چهار.
تعداد حروف: دو هزار و ششصد.

محل نزول

این سوره مکی است.
بررسی آیاتی که ادعا شده مدنی است:

۱ - آیه ی ۱۰ (قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ كَفَرْتُمْ بِهِ وَ شَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَّنْ) مدنی است زیرا منظور از «شاهد» در آیه ی فوق «عبدالله بن سلام یهودی» است که در مدینه ایمان آورد.^۷

پاسخ: چرا مفسرین اصرار دارند تا هر آیه ای که از ایمان اهل کتاب سخن می گوید آن را به ایمان عبدالله بن سلام و امثال او برگردانند! واقعیت این است که در این آیه قریش مورد طعن قرار گرفته اند که چرا مردی از خود شما مبعوث می شود و شما به او ایمان نمی آورید آن وقت کسانی از بنی اسرائیل و یا غیر آنها به او ایمان می آوردند. علاوه بر آنچه گفته شد بعضی از مفسرین تصریح نموده اند که این آیه مربوط به مشرکین مکه است.^۸

۲ - آیه ی ۱۵ (وَ صَيَّنَّا الْإِنْسَانَ بِالذِّئْبِ الْإِحْسَانِ...) مدنی است زیرا درباره ی ابی بکر و فرزندش عبدالرحمان نازل شده است که ابی بکر به پدرش احسان می کرد ولی فرزندش والدین خود را آزرده است.

پاسخ: اگر این شأن نزول درست باشد دلیلی برای مدنی بودن این آیه نیست زیرا این احسان می تواند در مکه اتفاق افتاده باشد.^۹

ابن ابی الحدید نقل می کند که ابی بکر از پدرش که او را از غضب خلافت نهی کرده بود به شدت ناراحت شده و نامه اش را پاره نمود! ظاهراً عبدالرحمان حق داشته است پدرش را آزار دهد!!

ترتیب و تاریخ نزول

شماره ی نزول: ۶۵

سوره ی قبل: جاثیه

سوره ی بعد: ذاریات

تاریخ نزول آن بعد از معراج و کمی قبل از هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

در یک جمع بندی فشرده می توان گفت این سوره اهداف زیر را تعقیب می کند:

۱ - بیان عظمت قرآن.

۲ - مبارزه ی قاطع بر ضد هرگونه شرک و بت پرستی.

۳ - توجیه مردم در مسأله ی معاد و دادگاه عدل پروردگار.

۴ - ضمناً به عنوان هشدار به مشرکان و مجرمان، گوشه ای از داستان قوم عاد را که ساکن

سرزمین احقاف بودند بیان می دارد. (نام سوره نیز از همین جا گرفته شده است.)

- ۵ - اشاره به گسترش و عمومیت دعوت پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) تا آنجا که غیر انسان‌ها - یعنی طایفه‌ی جن - را نیز شامل می‌شود.
- ۶ - تشویق مؤمنان و انذار کافران و ایجاد مبادی خوف و رجاء.
- ۷ - دعوت پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به صبر و استقامت هرچه بیشتر و اقتدا به سیره‌ی انبیای بزرگ پیشین.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی قبلی را با یادی از توحید، مذمت اهل شرک، و وعده‌های عذاب نسبت به آنان پایان داد، این سوره را نیز اول با توحید و سپس با وعده‌های عذاب نسبت به گناهکاران شروع کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۴ بخش است:

۱. دلایل نبوت: (۱ - ۱۴)
۲. فرزندان محسن و مشرک: (۱۵ - ۲۰)
۳. حضرت هود: (۲۱ - ۲۸)
۴. مبلغان جن: (۲۹ - ۳۵)

ارتباط آیات

۱. توحید همراه با اثبات صانع است لذا نیازمند به برهان نیست، این مشرکین هستند که باید برهان اقامه نمایند. آن‌ها نه تنها برهانی ندارند که براهین توحید را نیز سحر دانسته و یا سخن توحید را افترا و بدعتی که از طرف انبیا ساخته شده است می‌دانند و حتی اگر یکی از بنی‌اسرائیل (اهل کتاب) شهادت دهد که سخنان پیامبر اسلام، هماهنگ با دیگر پیامبران است مستکبران خواهند گفت که: «اگر در دین جدید خیری باشد یقیناً ما پیشقدم خواهیم بود!» (۱ - ۱۲)
۲. در مقابل مشرکین عنود، مؤمنینی استوار قرار دارند که قدر نعمت‌های خداوند را به‌خصوص والدین خویش را می‌دانند و مدام به دنبال اعمال شایسته هستند که خود انجام دهند و نسلشان نیز انجام دهند. ولی مشرکین در مقابل والدین مؤمن خود، می‌ایستند و این چنین خسران و آتش را برای خود می‌خرند. سوره‌ی احقاف با این مقدمه سراغ قوم عاد در سرزمین احقاف و تلاش‌هایی که پیامبرشان حضرت هود برای انذار آن‌ها داشت می‌رود و بعد، مشرکین زمان پیامبر اسلام را مورد خطاب قرار می‌دهد که: «شما از آن‌ها قوی تر نیستید، آن‌ها به عذاب گرفتار آمدند و از دست بت‌هایشان نیز کاری برنیامد». (۱۳ - ۲۸)

۳. انسان‌ها سخن پیامبر را نشنیدند ولی جنیان شنیدند و به دیگران از جنس خودشان نیز این سخنان را رساندند. ای مشرکین! سخن پیامبر را بشنوید! او می‌گوید: «چرا فکر می‌کنید خداوندی که آسمان‌ها و زمین را خلق نموده است قادر نیست تا مردگان را زنده کند؟! حتماً باید قیامت شود تا شما را قیامت را حق بدانید؟!» و تو ای پیامبر صبر کن! انبیای بزرگ پیشین تو همه صبر نمودند. همچنان به سخنان در خطاب به مشرکین ادامه بده! (۲۹ - ۳۵)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی احقاف را بخواند به ازای هر دانه شن که در این دنیا است، ده حسنه به او داده می‌شود، و ده سیئه محو می‌گردد، و ده درجه بر درجات او افزوده می‌شود.^{۱۰} از آنجا که احقاف جمع حَقَف به معنی شن‌های روان است که بر اثر وزش باد در بیابان‌ها به صورت مستطیل و کج و معوج روی هم انباشته می‌شود، و سرزمین قوم عاد را از این جهت احقاف می‌گفتند که ریگستانی به این صورت بود. تعبیر حدیث فوق ناظر به همین معنی است. بدیهی است این‌گونه حسنات و درجات، تنها به خاطر تلاوت الفاظ نیست بلکه تلاوتی است سازنده و بیدارگر در مسیر ایمان و تقوی، و محتوای سوره‌ی احقاف به راستی چنین اثری دارد، اگر انسان طالب حقیقت و آماده عمل باشد.

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی احقاف را هر شب، یا هر جمعه بخواند، خداوند وحشت دنیا را از او برمی‌دارد، و از وحشت روز قیامت نیز در امان می‌دارد.^{۱۱}

کاربرد سوره

الف، ب) سلامت و قوی شدن طفل

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بنویسد و به طفل بیاویزد و یا از آب آن به کودک بنوشاند، از نظر جسمی قوی خواهد شد و از هر آنچه (از مرض‌ها) که به کودکان می‌رسد سلامت خواهد بود و در گهواره‌اش موجب شادمانی (اطرافیان) خواهد گشت.^{۱۲}

ج، د) محبوبیت و قوی شدن فهم و حافظه

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس این سوره را در برگی بنویسد و با آب زمزم آن را بشوید و بعد آن را بنوشد، محبوب نزد مردم خواهد گشت، و سخنش شنیده شده و هر چه بشنوند خواهد فهمید و حفظ خواهد کرد و برای همه‌ی هدف‌ها صلاحیت دارد.^{۱۳}

محمّد (۴۷)

نام سوره

این سوره به خاطر آیه‌ی دوّم آن که نام پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در آن ذکر شده، سوره‌ی **محمّد** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نام دارد: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ / و آنان که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند و به آنچه بر محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نازل آمده گرویده‌اند - [که] آن خود حقّ [او] از جانب پروردگارشان است - [خدا نیز] بدی‌هایشان را زدود و حال او روزآشان را بهبود بخشید.»

نام دیگرش سوره‌ی **قتال** (سوره جنگ) است، و در واقع مسأله‌ی جهاد و جنگ با دشمنان اسلام، مهم‌ترین موضوعی است که بر این سوره سایه افکنده است. در بعضی از روایات از این سوره به «الذین کفروا» یاد شده است.

تعداد آیات

به اعتقاد قاریان بصره این سوره ۴۰ آیه دارد، و به اعتقاد قاریان کوفه ۳۸ آیه دارد: بصری‌ها هر کدام از دو آیه‌ی «أُوْزَارَهَا» (۴) و «لِلشَّارِبِينَ» (۱۵) را یک آیه شمرده‌اند.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: پانصد و سی و نه.

تعداد حروف: بیست و دو هزار و سیصد و چهل و نه.

محل نزول

این سوره مدنی است.

بررسی آیه‌ای ادعا شده مکی است:
 آیه ۱۳: (وَ كَأَيِّنُ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْتِكَ أَهْلُكُنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ) مکی است زیرا زمانی نازل شده که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) قصد حرکت به سوی مدینه را داشته است و با حالت گریان به خانه‌ی کعبه نگاه کرده و به شدت اندوهناک بوده است.
 پاسخ: شأن نزول فوق سند قوی ندارد و علاوه بر آن سیاق آیات قبل و بعد آن مانع از امکان نزول مستقل این آیه است.^{۱۴}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۶

سوره‌ی قبل: حدید

سوره‌ی بعد: رعد

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

شأن نزول

به گفته‌ی جمعی از مفسران این سوره در بحبوحه‌ی جنگ احد یا کمی بعد از آن بوده است. مسأله‌ی اصلی در آن، مسأله‌ی جنگ است و بقیه‌ی مسائل بر محور آن دور می‌زد. جنگی سرنوشت‌ساز و مشخص‌کننده صفوف مؤمنان از کافران و منافقان، جنگی که پایه‌های اسلام را تقویت می‌کرد، و دشمنانی را که قصد نابودی اسلام و مسلمین داشتند بر سر جای خود می‌نشانند.

محتوای سوره

به طور کلی محتوای سوره را می‌توان در چند بخش خلاصه کرد:

- ۱ - مسأله‌ی ایمان و کفر، و مقایسه‌ی حال مؤمنان و کافران در این جهان و جهان دیگر.
- ۲ - بحث‌های گویا و صریحی پیرامون مسأله‌ی جهاد و پیکار با دشمنان، و دستور درباره‌ی اسیران جنگی.
- ۳ - قسمت قابل ملاحظه دیگری شرح حال منافقان است که به هنگام نزول این آیات در مدینه فعالیت‌های تخریبی زیادی داشتند.
- ۴ - بخش دیگر از مسأله‌ی سیر در زمین و بررسی سرنوشت اقوام پیشین به عنوان یک درس عبرت سخن می‌گوید.
- ۵ - در قسمتی از آیات سوره، مسأله‌ی آزمایش الهی به تناسب مسأله‌ی جنگ مطرح است.
- ۶ - در قسمتی دیگر، از مسأله‌ی انفاق که آن نیز نوعی جهاد است، و در نقطه‌ی مقابل آن از مسأله‌ی بخل سخن به میان آمده.

۷ - در بعضی از آیات سوره به همین مناسبت، مسأله‌ی صلح با کفار (صلحی که مایه‌ی شکست و ذلت باشد) مطرح و از آن نهی شده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی قبلی را با عذاب‌های کافران ختم کرد و این سوره را نیز با کفار شروع کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. اجر شهیدان: (۱ - ۹)
۲. عبرت از پیشینیان: (۱۰ - ۱۵)
۳. منافقین و مؤمنان در جهاد: (۱۶ - ۳۸)

ارتباط آیات

۱. تبعیت از حق ملاک ارزشمندی کارها است. آن‌ها که نسبت به حق ناخشنود هستند، حق حیات ندارند و آنانی که حق حیات را از آنان می‌گیرند و به شهادت می‌رسند، دین خداوند را یاری نموده‌اند لذا به بهشت وارد خواهند شد. هلاکت اهل باطل، یا توسط عذاب الهی صورت می‌گیرد و یا توسط مردان خدا؛ در هر دو صورت این اقوام، عبرت مردمان در طول تاریخ هستند.

حق محوران همیشه برای کارهای خود دارای برهان هستند و غیر اینان مجبور هستند مدام کارهای خود را توجیه نمایند و خود را نسبت به برهان حق، به نفهمی بزنند. (ما ذا قالَ أَنْفِئاً؟!)

آن‌ها انتظار یک «لحظه‌ی ناگهانی» را داشته باشند تا فرصتشان به آخر برسد، زیرا نشانه‌های قیامت آشکار شده است. (آمدن پیامبر اسلام از اشراف الساعه (علائم قیامت) است، فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا). (۱ - ۱۹)

۲. آمدن پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نفاق را نیز به اوج خود می‌رساند زیرا این پیامبر مأمور به جهاد است و جهاد مناسب‌ترین زمینه‌ی رسوایی منافقین است. ترک جهاد، فساد را در زمین رواج داده و باعث گسستن رابطه‌های خانوادگی و اجتماعی می‌گردد، زیرا با گسترش فعالیت فرهنگی کفار، ارتداد و بی‌دینی را در جامعه افزایش می‌دهد.

البته رسوایی منافقان به تدریج صورت می‌پذیرد، هر چند خداوند اگر بخواهد به این کار سرعت می‌بخشد. مهم آن است که زمینه‌ی آزمون برای همه و جبران خطاهای گذشته فراهم آید. به هر حال نفاق و عدم اطاعت از پیامبر، موجب از بین رفتن ارزش کارهای ارزشمند می‌گردد. (۲۰ - ۳۳)

۳. مرگِ همراه کفر، مانعی جدی در مسیر غفران است. بنابر این بر مسلمانان است که هم ایمان خود را نگه دارند و هم به خاطر خیرخواهی، دیگران را قبل از مردن دعوت به ایمان کنند. ایمان به بریدن از دنیا با انفاق آن و پرهیز از بخل است. بذل مال و جان، هزینه‌ی ایمان است. اگر این هزینه پرداخت نشود ایمان رشد نکرده و به افول می‌گراید. (۳۴ - ۳۷)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی **محمّد** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را تلاوت کند، بر خدا حق است که او را از نهرهای بهشت سیراب سازد.^{۱۵}
امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس سوره‌ی **محمّد** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را بخواند، هرگز شک و تردید در دین به خود راه نمی‌دهد، و هرگز خداوند او را به فقر در دین مبتلا نمی‌سازد، و هرگز ترسی از سلطانی نخواهد داشت، و همواره تا آخر عمرش از شرک و کفر، محفوظ و در امان خواهد بود. و هنگامی که می‌میرد خداوند هزار فرشته را مأمور می‌کند که در قبرش نماز بخوانند و ثواب نمازهایشان از آن اوست، و این هزار فرشته همچنان با او هستند تا در عرصه‌ی محشر در محل امن و امانی او را متوقف کنند، و پیوسته در امان خدا و **محمّد** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است.^{۱۶}

* هر کس بخواند حال ما و دشمنان ما را بنگرد سوره‌ی **محمّد** (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را بخواند که آیه‌ای درباره‌ی ما است و آیه‌ای درباره‌ی آن‌ها.

این حدیث که مفسران اهل سنت مانند آلوسی در روح المعانی^{۱۷} و سیوطی در «دَرّ المنثور»^{۱۸} نیز نقل کرده‌اند، بیانگر این واقعیت است که نمونه‌ی اتمّ ایمان، اهل بیت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بودند و نمونه‌ی بارز کفر و نفاق، بنی‌امیه. درست است که در این سوره نه تصریحی به عنوان اهل بیت آمده، و نه به عنوان بنی‌امیه، ولی چون از دو گروه مؤمن و منافق، و ویژگی‌های آن‌ها بحث شده است قبل از هر چیز اشاره به آن دو مصداق روشن می‌کند، و در عین حال مانع از شمول سوره نسبت به سایر افراد مؤمن و منافق نیست.

کاربرد سوره

الف، ب) ایمنی از جنّ و ایمنی از دزد

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس این سوره را بنویسد و به خود بیاویزد آجته از او دفع خواهند شد و در خواب و بیداری ایمن خواهد بود، و اگر انسان آن را بالا سر خود بگذارد به اذن خداوند از شر هر دزدی، به اذن خداوند خلاص خواهد شد.^{۱۹}

فتح (۴۸)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیه‌ی نخست آن است: «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا»

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۹ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: پانصد و شصت.

تعداد حروف: دو هزار و چهارصد و سی و هشت.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۱۳

سوره‌ی قبل: صف

سوره‌ی بعد: توبه

تاریخ نزول آن در سال ششم هجری، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است، و سوره در راه، موقع برگشتن از حدیبیه نازل شده است.

شأن نزول

این سوره پس از ماجرای حدیبیه در سال ششم هجرت نازل شده است. توضیح اینکه: پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) در سال ششم هجرت تصمیم گرفت که به اتفاق مهاجرین و انصار و سایر مسلمانان به عنوان مراسم عمره به سوی مکه حرکت کند، و قبلاً به مسلمانان اطلاع داده بود که من در خواب دیدم همراه یارانم وارد مسجد الحرام شده‌ایم و مشغول مناسک عمره هستیم. مسلمانان در «ذی الحلیفه» نزدیک مدینه احرام بستند و با تعداد زیادی شتر برای قربانی حرکت کردند.

وضع حرکت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) به خوبی نشان می‌داد که هدفی جز انجام این عبادت بزرگ ندارد، تا اینکه حضرت وارد سرزمین حدیبیه شد (حدیبیه قریه‌ای در نزدیکی مکه بود که حدود ۲۰ کیلومتر تا مکه فاصله داشت).

ولی در اینجا قریش باخبر شدند و راه را بر حضرت بستند، و مانع ورود او به مکه شدند و در واقع تمام سنت‌هایی را که در زمینه‌ی امنیت زائران خانه‌ی خدا در ماه حرام داشتند زیر پا گذاردند، چرا که آن‌ها معتقد بودند در ماه‌های حرام (از جمله ماه ذی‌القعدة که پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) در آن ماه قصد عمره داشت) و مخصوصاً در حال احرام نباید مانع هیچ کس شوند، حتی اگر کسی قاتل پدر خویش را در این ایام و در این مراسم می‌دید ادا متعرض او نمی‌شد.

در اینجا ماجرای مفصلی پیش آمد که به عقد قرارداد صلحی به نام «صلح حدیبیه» میان پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و مشرکان مکه منتهی شد که بعداً از آن سخن خواهیم گفت. ولی به هر صورت آن سال مانع ورود رسول خدا به مکه شدند، و ناچار حضرت به یارانش دستور داد که شترهای خود را در همان جا قربانی کنند، سرهای خود را بتراشند و از احرام بیرون آیند، و به سوی مدینه بازگردند.

در اینجا طوفانی از غم و اندوه مسلمانان را فرا گرفت، و انبوهی از ناراحتی‌ها، و گاه شک و تردید بر افراد ضعیف‌الایمان غالب شد.

موقعی که پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) از حدیبیه به سوی مدینه می‌آمد مرکبش سنگین شد و از حرکت باز ایستاد، و در همین حال چهره مبارکش غرق سرور و شادمانی بی‌سابقه‌ای گشت و فرمود: هم اکنون آیات سوره‌ی فتح بر من نازل شد.^{۲۰}

محتوای سوره

در یک بررسی اجمالی می‌توان گفت که این سوره از هفت بخش تشکیل یافته است:

- ۱ - سوره با مسأله‌ی بشارتِ فتح آغاز می‌شود، و آیات انجام آن نیز به همین مسأله مربوط است، و تأکید بر تحقق خواب پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دائر به وارد شدن به مکه و انجام مناسک عمره دارد.
- ۲ - بخش دیگری از سوره، حوادث مربوط به صلح حدیبیه و نزول سکینه و آرامش بر دل‌های مؤمنان و مسأله‌ی بیعت رضوان را بازگو می‌کند.
- ۳ - در بخش دیگری از مقام پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و هدف والای او سخن می‌گوید.
- ۴ - در قسمت دیگری از کارشکنی‌های منافقان و نمونه‌هایی از عذرهای واهی ایشان در مورد عدم شرکت در میدان جهاد پرده برمی‌دارد.
- ۵ - در بخش دیگر، قسمتی از تقاضاهای نابه‌جای منافقان را منعکس می‌سازد.
- ۶ - سپس کسانی را که از شرکت در میدان جهاد معذورند، معرفی می‌کند.
- ۷ - و بالأخره در بخشی نیز از ویژگی‌های پیروان خط مکتبی پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و صفات مخصوص آن‌ها سخن می‌گوید.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی قبل را به جملات «وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ» ختم فرموده است، و از بی‌نیازی پروردگار و غنی بودن اوست که برای پیامبرش آنچه را که در دین و دنیایش بدان نیاز داشت برای او فتح نماید.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. صلح حدیبیه: (۱ - ۱۴)
۲. منافقین فرصت طلب: (۱۵ - ۲۱)
۳. روحیه‌ی تهاجمی: (۲۲ - ۲۹)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی فتح خبر از فتح دل‌های مشرکین و اسلام آوردن تعداد زیادی از آن‌ها توسط صلح حدیبیه می‌دهد. این صلح سبب شد تا چهره‌ی صلح طلبی پیامبر نمایان شده و اتهاماتی که در گذشته به پیامبر اسلام می‌زدند از ذهن ساکنین منطقه حجاز زدوده گشته و نسبت به شایعاتی که ممکن بود در آینده نیز بشنوند محافظت شوند. (لِيُعْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ).

در حدیبیه مسلمین با پیامبر خود بیعتی را انجام دادند که به نام «بیعت رضوان» معروف شد و منافقینی که در مدینه مانده بودند و اصلاً عازم سفر نشده بودند از این که امتیاز بیعت رضوان را از دست داده بودند بسیار ناراحت بودند. آن‌ها می‌گفتند: «اشتغالات روزمره مانع

همراهی شده است!» و حال آن که علت نیامدنشان این بود که فکر می‌کردند مسلمین توسط مشرکین مکه از پا در خواهند آمد و دیگر به مدینه بر نخواهند گشت! و این عین عدم ایمان به خدا و رسول و عین کفر بود. آن‌ها از پیامبر می‌خواستند که برایشان طلب مغفرت کند و البته این با خداوند بود که آن‌ها را ببخشد یا نبخشد. (۱ - ۱۴)

۲. منافقین فرصت طلب، تا متوجه شدند قرار است تنها کسانی در جنگ خیبر (خیبری با گنجینه‌های فراوان) شرکت کنند که در حدیبیه حضور داشته‌اند، تقاضا کردند که به آن‌ها هم اجازه‌ی حضور در جنگ خیبر داده شود! خداوند به آن‌ها پاسخ داد: «جنگ سخت‌تری (جنگ تبوک) در پیش است می‌توانید در آن جنگ شرکت کنید تا میزان ایمانتان آزموده شود! مگر این که واقعا عذر داشته باشید که در آن صورت از شرکت در آن جنگ معاف هستید و طبیعتا در جنگ خیبر نیز حضور نخواهید داشت». (۱۵ - ۲۱)

۳. سنت جاری خداوند این است که اگر در مقابل کفار موضع دفاعی داشته باشید نه تهاجمی، از ولایت خداوند خارج می‌شوید و آن وقت بدون یاور خواهید ماند (چیزی که در این زمان به خوبی می‌توان آن را در کشورهای اسلامی دید!) البته موضع تهاجمی باید با تدبیر همراه باشد. مثلا در صلح حدیبیه خداوند مسلمین را واداشت تا این صلح را بپذیرند، زیرا در صورت جنگ، مسلمینی که در مکه بودند و قدرت بر مهاجرت به مدینه را نداشتند به سختی توسط کفاری که تعصب جاهلیت، همه‌ی فهم و عقلشان را پوشانده بود آسیب می‌دیدند. ولی همین صلح سبب خواهد شد تا مسلمین با غرور و بدون جنگ مکه را فتح نموده و رؤیای پیامبر در برگشتش به مکه تحقق یابد.

در مجموع، سوره‌ی فتح، مؤمنین را انسان‌هایی رشد یافته معرفی می‌کند که برای کفار عذاب بوده و برای خود رحمت هستند. این خصوصیت به خاطر آن است که اینان ارتباط معنوی زیادی با خداوند دارند لذا همیشه در حال رشد و موجب شگفتی خواهند بود. (۲۲ - ۲۹)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس این سوره را قرائت کند مانند کسی است که به هنگام فتح مکه در خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و در لشکر او بوده است. و در روایت دیگری آمده: مانند کسی است که با محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در زیر درختی که در حدیبیه بود، بیعت کرده است!^{۲۱}
امام صادق (علیه‌السلام):

* اموال و همسران و آنچه را در ملک شما است با قرائت «إِنَّا فَتَحْنَا» از تلف حفظ کنید. کسی که پیوسته آن را تلاوت کند، روز قیامت منادی صدا می‌زند آن چنان که همه‌ی خلائق می‌شنوند: تو از بندگان مخلص منی، او را به بندگان صالحم ملحق سازید، و در باغ‌های پر نعمت بهشت او را وارد کنید، و از نوشابه مخصوص بهشتیان سیرابش نمایید!^{۲۲}

آنس می گوید: هنگامی که ما از حدیبیه بازمی گشتیم در حالی که مشرکان مانع ورود ما در مکه و انجام مراسم عمره شده بودند، سخت غرق اندوه و غم بودیم، ناگهان خداوند آیه‌ی «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا» را نازل فرمود. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: آیه‌ای بر من نازل شده که از تمام دنیا نزد من محبوب‌تر است (در بعضی از روایات نیز آمده است سوره‌ای بر من نازل شده...)

عبد الله بن مسعود می گوید: هنگام بازگشت از حدیبیه وقتی «إِنَّا فَتَحْنَا...» بر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نازل شد چنان حضرت غرق سرور گشت که خدا می‌داند.^{۲۳}

کاربرد سوره

الف، ب، ج) ایمنی از دزد، شنیده شدن سخن، و فهمیدن و حفظ نمودن کلام دیگران
پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بنویسد و آن را در بسترش قرار دهد ایمن از دزد خواهد بود و هر کس آن را نوشته و با آب زمزم بشوید و بنوشد، سخنش نزد مردم شنیده شده، و هر آنچه بشنود، فهمیده و حفظ خواهد نمود.^{۲۴}

د، ه، و) پیروزی در جنگ، آرام شدن زلزله، و ایمنی از غرق شدن
امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس این سوره را بنویسد و در وقت جنگ و ستیز با خود همراه داشته باشد از همه‌ی این امور ایمن خواهد بود و باب پیروزی به رویش گشوده می‌شود. و هر کس آب آن را به خاطر زلزله و وحشت (از آن) بنوشد، زلزله آرام خواهد شد و او را رها خواهد کرد. و هر کس هنگام سوار شدن در کشتی آن را بخواند به اذن خداوند از غرق شدن ایمن خواهد شد.^{۲۵}

حجرات (۴۹)

نام سوره

نام‌گذاری این سوره به سوره‌ی حجرات به تناسب آیه‌ی چهارم این سوره است که این کلمه در آن به کار رفته است: «إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ / کسانی که تو را از پشت اتاقها [ی مسکونی] تو [به فریاد می‌خوانند، بیشترشان نمی‌فهمند.»

حجرات جمع حجره، و در اینجا اشاره به اتاق‌های متعددی است که در کنار مسجد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) برای همسران او تهیه شده بود. و در اصل از ماده‌ی حَجْر به معنی منع است، زیرا حجره مانع ورود دیگران در حریم زندگی انسان است، و تعبیر به «وراء» در اینجا به معنی بیرون است، از هر طرف که باشد، زیرا در حجره‌های پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مسجد گشوده می‌شد، و افراد نادان و عجول، گاه در برابر در حجره می‌آمدند و فریاد یا محمداً می‌زدند که قرآن آن‌ها را از این کار نهی می‌کند.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و چهل و سه.

تعداد حروف: یک‌هزار و چهارصد و هفتاد و شش.

محل نزول

این سوره مدنی است.

بررسی آیه‌ای که ادّعا شده مکی است:

آیه ۱۳ (یا ایُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى) چون با خطاب «یا ایُّهَا النَّاسُ» شروع شده است مکی است. همچنان که خطاب «یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا» نشان مدنی بودن آیه است.
پاسخ:

اولاً: ملاک فوق کلیت ندارد زیرا در سوره‌ی بقره نیز که مدنی است دو بار خطاب «یا ایُّهَا النَّاسُ» ذکر شده است.^{۲۶}

ثانیاً: شأن نزول‌های نقل شده برای آیه، همه در مدینه اتفاق افتاده است.

بعد از فتح مکه پیغمبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دستور داد اذان بگویند، بلال بر پشت بام کعبه رفت، و اذان گفت، عتاب بن اسید که از آزاد شدگان بود گفت شکر می‌کنم خدا را که پدرم از دنیا رفت و چنین روزی را ندیدم! و حارث بن هشام نیز گفت: آیا رسول الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) غیر از این کلاغ سیاه! کسی را پیدا نکرد؟! (آیه فوق نازل شد و معیار ارزش واقعی را بیان کرد).

بعضی دیگر گفته‌اند: آیه هنگامی نازل شد که پیامبر دستور داده بود دختری به بعضی از موالی دهند (موالی به بردگان آزاد شده، یا به غیر عرب می‌گویند) آن‌ها تعجب کردند و گفتند: ای رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آیا می‌فرمائید دخترانمان را به موالی دهیم؟! (آیه نازل شد و بر این افکار خرافی خط بطلان کشید)^{۲۷}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۸

سوره‌ی قبل: مجادله

سوره‌ی بعد: تحریم

تاریخ نزول سوره، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

بخش اول: آیات آغاز سوره است که آداب برخورد با پیشوای بزرگ اسلام پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و اصولی را که مسلمانان در محضر او باید به کار بندند، بیان می‌کند.

بخش دوم: مشتمل بر یک سلسله اصول مهم اخلاق اجتماعی است که به کار بستن آن‌ها محبت، صفا و صمیمیت، امنیت، و اتحاد را در جامعه اسلامی حفظ می‌کند، و به عکس فراموش کردن آن‌ها مایه‌ی بدبینی و نفاق و پراکندگی و ناامنی است.

بخش سوم: دستوراتی است که مربوط به چگونگی مبارزه با اختلافات و درگیری‌هایی است که احیاناً در میان مسلمانان روی می‌دهد.

بخش چهارم: از معیار ارزش انسان در پیشگاه خدا و اهمیت مسأله‌ی تقوا سخن می‌گوید.

بخش پنجم: روی این مسأله تاکید دارد که ایمان تنها به گفتار نیست بلکه باید علاوه بر اعتقاد قلبی، آثار آن در اعمال انسانی، و در جهاد با اموال و نفوس آشکار گردد.

بخش ششم: از این بحث می‌کند که اسلام و ایمان، یک هدیه بزرگ الهی برای مؤمنان است، به جای اینکه در پذیرش آن منتی بگذارند باید فوق العاده ممنون و شکرگزار باشند که مشمول این هدیه شده‌اند.

و بالاخره بخش هفتم که آخرین قسمت این سوره است: از علم خداوند و آگاهی او از همه‌ی اسرار نهران عالم هستی و اعمال انسان‌ها سخن می‌گوید که در حقیقت به منزله‌ی ضمانت اجرا است برای تمام بخش‌هایی که در این سوره آمده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

پس از آنکه خداوند سوره‌ی فتح را با یاد پیامبرش ختم فرمود، این سوره را نیز با فضائل و تجلیل و تعظیم او شروع کرد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. ادب برخورد با پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): (۱ - ۵)
۲. توصیف جامعه ایمانی: (۶ - ۱۳)
۳. تفاوت اسلام و ایمان: (۱۴ - ۱۸)

ارتباط آیات

سوره‌ی حجرات با بیان چند ادب در برخورد با پیامبر شروع شده و در ادامه آدابی را در برخورد مسلمین با یکدیگر مطرح می‌سازد و رعایت این آداب را نشان ایمان می‌داند، و تأکید می‌کند ایمان پدیده‌ای تدریجی است که آرام آرام به قلب می‌نشیند و به صرف مسلمان شدن حاصل نمی‌شود. ایمان، ثمره‌ی مسلمان ماندن است و خداوند بیش‌ترین منت را بر انسان‌ها به خاطر نعمت اسلام و ایمان دارد. (۱ - ۱۸)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی حجرات را بخواند، به عدد تمام کسانی که خدا را اطاعت یا عصیان کرده‌اند ده حسنه به او داده می‌شود!^{۲۸}

امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس سوره‌ی حجرات را در هر شب یا هر روز بخواند از زائران محمّد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خواهد بود.^{۲۹}

بدیهی است این همه حسنات به عدد مطیعان و عاصیان در صورتی است که اعمال هر یک از این دو را که در آیات این سوره منعکس است دقیقاً در نظر بگیرد، و در آن بیاندیشد، و مسیر خود را بر اولی منطبق، و از دومی جدا سازد. و نیز نائل شدن به زیارت شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) فرع بر این است که آدابی را که در این سوره در رابطه با شخص او آمده عملاً به کار گیرد، چرا که تلاوت، همه جا مقدمه عمل است.

کاربرد سوره

الف) در امان ماندن از ترس در دعواها و خصومت‌ها
پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم):

هر کس که این سوره را بنویسد و بر گردن آویزد، از بلاهای دعواها و خصومت‌ها در امان می‌ماند و خداوند بر دو دست او ابواب خیر را می‌گشاید.^{۳۰}

ب، ج، د، ه) ایمنی از ترس، پر شیر شدن پستان مادر بعد از خشکی آن، محفوظ ماندن جنین، زایمان آسان
امام صادق (علیه السلام):

هر آن کس که این سوره را نوشته و بر گردن آویزد... از هر آنچه که سبب ترس او گردد در امان خواهد ماند. اگر از آب آن زنی که شیرش خشک شده است بنوشد، پُرشیر گردد. و زن باردار اگر آن را بنوشد به اذن خداوند جنین او محفوظ می‌ماند و از هول و هراس‌های زایمان در امان خواهد ماند.^{۳۱}

ق (۵۰)

نام سوره

برخی از مفسران، ق را اشاره به بعضی از اسماء اللّٰه دانسته‌اند، مانند: قادر، قدیر، قاهر، قهار، قابض، قریب، قدوس، و قیوم.

همچنین از این سوره به «باسقات» نیز یاد شده است، با توجه به آیه‌ی ۵ «الْخَلَّ بِاسِقَاتٍ». باسقات جمع باسقه به معنی مرتفع.

در بسیاری از تفاسیر نیز آمده که ق نام کوهی است عظیم که محیط به کره‌ی زمین است. و اینکه این کدام کوه است که بر کره‌ی زمین یا مجموعه‌ی جهان احاطه دارد، و منظور از آن چیست، اینجا جای بحث آن نیست. آنچه لازم می‌دانیم در اینجا اشاره کنیم این است که بسیار بعید به نظر می‌رسد که ق در این سوره اشاره به کوه قاف باشد، چرا که نه تنها تناسبی با بحث‌های سوره ندارد، بلکه حرف ق در اینجا همانند سایر حروف مقطعه‌ای است که در آغاز سوره‌های قرآن آمده است. به علاوه اگر منظور از آن کوه قاف بود می‌بایست با واو قسم همراه باشد مانند «وَ الطُّورِ» و امثال آن، زیرا ذکر یک کلمه بدون مبتدا و خبر یا واو قسم مفهومی ندارد.

از همه‌ی این‌ها گذشته رسم الخط تمام قرآن‌ها این است که ق به صورت مفرد نوشته، در حالی که کوه قاف را به صورت «قاف» می‌نویسند.

از جمله اموری که گواهی می‌دهد ذکر این حرف از حروف مقطعه برای بیان عظمت قرآن است، اینکه بلافاصله بعد از آن سوگند به قرآن مجید یاد کرده، می‌فرماید: «وَ الْقُرْآنَ الْمَجِیدِ / قسم به قرآن مجید.»

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره به اجماع قرآء ۴۵ آیه می‌باشد.

ق به عنوان یک آیه به حساب نیامده، و نیز حروفی نظیر آن مانند ن و ص، آیه حساب نشده‌اند، زیرا ق حرف مفرد است، و حروف مفرد آیه به حساب نمی‌آیند چون از شباهت به جمله دور هستند، اما حروف مرکب که به جمله شباهت دارند و در اوایل سوره‌ها قرار دارند مانند طه و حم و الم و... یک آیه محسوب می‌شوند.^{۳۲}

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و هفتاد.

تعداد حروف: هزار و چهارصد و هفتاد و هفت.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیاتی که ادعا شده مدنی است:

آیات ۳۸ و ۳۹ مدنی است این دو آیه نظریه‌ی یهود را در نحوه‌ی خلقت آسمان‌ها و زمین رد می‌کند پس باید این دو آیه مدنی باشد زیرا پرداختن به نظریات اهل کتاب از مسائل مدینه بوده است.

یهود چنین می‌پنداشتند که خداوند آسمان‌ها و زمین را در شش روز (شش روز هفته!) آفرید، سپس روز شنبه به استراحت پرداخت و یک پای خود را به روی پای دیگر انداخت! و به همین دلیل این طور نشستن را نامطلوب می‌شمردند و مخصوص خدا می‌دانند! (یهود روز شنبه را روز استراحت می‌دانند. «سبت» که به معنای روز شنبه است از ماده‌ی سبات به معنای استراحت می‌آید).

پاسخ: اولاً: مسأله‌ی خلقت آسمان‌ها و زمین در شش روز بارها در قرآن تکرار شده است و نمی‌تواند ذکر این نکته تنها در ردّ اعتقاد فاسد یهودیان باشد. (مراجعه کنید به سوره‌های اعراف: ۵۴؛ یونس: ۳؛ هود: ۷؛ سجده: ۴؛ حدید: ۴ و فرقان: ۵۹)^{۳۳}

ثانیاً: ذکر مسائل یهودیان دلیل بر مدنی بودن آیات نیست زیرا کرارا گفته شده است که مشرکین مکه با یهودیان ارتباط داشته و در توطئه بر علیه پیامبر از آن‌ها کمک فکری می‌گرفتند لذا خداوند وضعیت فکری یهودیان را برای مسلمانان و مشرکین مکه تبیین می‌کند. شاهد بر این مسأله « فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ » در آیه‌ی ۳۹ است که از آیات صفح و مماشات با کفار است که در مدینه حکم این آیات نسخ شده است.^{۳۴}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۴

سوره‌ی قبل: مرسلات

سوره‌ی بعد: بلد

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه و معراج است.

محتوای سوره

محور بحث‌های این سوره مسأله‌ی معاد است و تقریباً تمام آیات بر همین محور دور می‌زند، و مسائل دیگر در آن، شکل جنبی دارد.

در مسائل مربوط به معاد، انگشت روی امور زیر می‌گذارد:

- ۱ - انکار و تعجب کافران از مسأله‌ی معاد (معاد جسمانی).
  - ۲ - استدلال بر مسأله‌ی معاد از طریق توجه به نظام آفرینش، و مخصوصاً احیای زمین‌های مرده به وسیله‌ی نزول باران.
  - ۳ - استدلال بر مسأله‌ی معاد از طریق توجه به خلقت نخستین.
  - ۴ - اشاره به مسأله‌ی ثبت اعمال و اقوال برای یوم الحساب.
  - ۵ - مسائل مربوط به مرگ و انتقال از این جهان به سرای دیگری.
  - ۶ - بیان گوشه‌ای از حوادث روز قیامت و اوصاف بهشت و دوزخ.
  - ۷ - اشاره به حوادث تکان‌دهنده پایان جهان که سرآغازی است بر جهان دیگر.
- در این میان اشاراتی کوتاه و مؤثر به وضع اقوام طغیانگر پیشین و سرنوشت دردناک و شوم آن‌ها (مانند قوم فرعون، عاد، لوط، شعیب، و تبع) و نیز دستوراتی برای توجه به خدا و ذکر او، به پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) داده شده است.
- و اشاره‌ی کوتاهی به عظمت قرآن در آغاز و پایان سوره به چشم می‌خورد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی قبلی را با یادآوری ایمان و شرایط آن برای بندگان ختم فرمود، این سوره را با یاد نمودن چیزهایی که ایمان به آن واجب است، مانند قرآن و ادله‌ی توحید شروع کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. دلایل معاد: (۱ - ۱۵)
۲. توصیف مراحل مرگ و محشر: (۱۶ - ۳۵)
۳. صبر در مقابل منکرین معاد: (۳۶ - ۴۵)

ارتباط آیات

۱. شگفت از شگفتی کفّار نسبت به آمدن پیامبری از جنس بشر و زنده شدن مردگان! آیا این همه دلایل معاد کافی نیست تا دیگر تعجبی از این دو پدیده نباشد؟! آیا تکذیب

پیامبران توسط امت‌های پیشین و در نتیجه هلاکت آن‌ها قصه‌ای تکراری نیست؟! چرا هنوز در تعجب هستید؟! (۱ - ۱۵)

۲. تعجب از معاد نکنید! جهان هستی همه چیز را در خود ثبت و ضبط می‌کند و زمانی که در صور دمیده شود، همه‌ی انسان‌ها با سائق (فرشته‌ای که آن‌ها را می‌راند) و شهید (گواهانی که بر اعمالشان گواهی خواهند داد) وارد محشر خواهند شد. و به جرم بخل و شک و شرک، محاکمه خواهند گشت و در نهایت به دوزخ می‌روند و آن‌ها که هراس از معاد داشتند بهشت برایشان آذین می‌شود.

تا آخرت نیامده از تاریخ پیشینان و هلاکت آن‌ها به خاطر تکذیب انبیا عبرت بگیرید! و خداوندی را که قادر است همه‌ی جهان را در شش روز بیافریند، برای زنده کردن دوباره‌ی مردگان عاجز نپندارید! (۱۶ - ۳۸)

۳. ای پیامبر! بر تعجب مسخره آمیز کفار صبر کن! و برای صبور بودن ارتباط معنویت را با خداوند قوت بخش! و روزی را منتظر باش که در صور دمیده شود و زمین (قبرها) شکافته شود و مردگان زنده شوند. ای پیامبر! این حوادث اتفاق خواهد افتاد و تو فقط همین مطالب را مدام تذکر بده! تو نمی‌توانی آن‌ها را مجبور به ایمان کنی. (۳۹ - ۴۵)

فضیلت سوره

از روایات اسلامی استفاده می‌شود که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اهمیت فراوانی برای این سوره قائل بود، تا آنجا که هر روز جمعه آن را در خطبه‌ی نماز جمعه قرائت می‌فرمود.^{۳۵} در حدیث دیگری آمده است که در هر روز عید، و جمعه آن را تلاوت می‌فرمود.^{۳۶} این به خاطر آن است که روز جمعه و عید، روز بیداری و آگاهی انسان‌ها، روز بازگشت به فطرت نخستین، و روز توجه به خدا و یوم الحساب است، و از آنجا که آیات این سوره به نحو بسیار مؤثری مسأله‌ی معاد و مرگ و حوادث قیامت را بازگو می‌کند و تفکر در آن تأثیر عمیقی در بیداری و تربیت انسان‌ها دارد، مورد توجه خاص آن حضرت قرار داشت.

در حدیثی از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) چنین نقل شده:
کسی که سوره‌ی «ق» را بخواند، خداوند مشکلات و سکرات مرگ را بر او آسان می‌سازد.^{۳۷}

کاربرد سوره

الف) گشایش رزق و روزی

امام صادق (علیه السلام):

هر آن کس که بر قرائت این سوره در نمازهای واجب و مستحبّی مداومت داشته باشد، خداوند در رزق را برایش می‌گشاید.^{۳۸}

ب، ج) خلاصی از صرع، زیاد شدن شیر زن کم‌شیر

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

هر کس این سوره را نوشته و بر گردن کسی که بیماری صرع دارد بیاویزد، از بیماریش رها می‌گردد. و اگر آن را نوشته و در آب بیاندازند و به زن کم شیر بخورانند؛ شیر او زیاد می‌گردد.^{۳۹}

ذاریات (۵۱)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالذَّارِيَاتِ ذُرُوءًا». ذاریات جمع ذاریة به معنی بادهایی است که اشیا را به پرواز درمی‌آورد.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۶۰ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و بیست.

تعداد حروف: هزار و دویست و هشتاد و یک.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۶۶

سوره‌ی قبل: احقاف

سوره‌ی بعد: غاشیه

تاریخ نزول آن بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

- به طور کلی می‌توان گفت مباحث این سوره بر پنج محور زیر دور می‌زند:
- ۱ - چنان که گفتیم قسمت مهمی از آن را مباحث معاد، و شاخ و برگ‌های آن تشکیل می‌دهد، هم آغاز سوره با معاد است و هم پایان آن.
  - ۲ - بخش دیگری از این سوره ناظر به مسأله‌ی توحید و آیات و نشانه‌های خدا در نظام آفرینش است که طبعا بحث‌های معاد را تکمیل می‌کند.
  - ۳ - در بخش دیگر از داستان فرشتگانی که میهمان حضرت ابراهیم شدند و مأمور در هم کوبیدن شهرهای قوم لوط بودند بحث می‌کند.
  - ۴ - آیات دیگری از این سوره اشارات کوتاهی به داستان موسی، قوم عاد، قوم ثمود، و قوم نوح دارد، و به این وسیله کافران و مجرمان دیگر را هشدار می‌دهد.
  - ۵ - و بالاخره قسمت دیگری از این سوره، مبارزه‌ی اقوام متعصب و لجوج را با انبیا گذشته بازگو کرده، و پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را که در برابر مخالفین سرسخت قرار داشت از این طریق دلداری می‌دهد، و دعوت به استقامت می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی «ق» را با وعده‌های عذاب ختم کرد، اینک این سوره را با تحقق یافتن وعده‌های عذاب شروع کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۴ بخش است:

۱. انکار معاد: (۱ - ۱۴)
۲. عاقبت متقین و توصیف آنها: (۱۵ - ۲۳)
۳. عذاب امت‌های پیشین: (۲۴ - ۴۶)
۴. تکذیب همه‌ی انبیا: (۴۷ - ۶۰)

ارتباط آیات

۱. قسم به نمودهای قدرت خداوند در جهان هستی که خداوند قدرت دوباره‌ی برگرداندن مردگان را دارد و منکرین معاد تنها با گمانه زنی‌های خود در گرداب غفلت غوطه می‌خورند. مرگ بر آن‌ها باد! مدام (از روی تمسخر) سؤال می‌کنند: «قیامت کی می‌آید؟!» قیامت خواهد آمد و مزه‌ی فتنه و انحرافات که ایجاد نمودید خواهید چشید و پارسایان اهل عبادت و انفاق، در باغ‌ها و چشمه‌ها خواهند آسود. (۱ - ۲۰)

۲. در آفاق و انفس، نشانه‌های خداوند، برای آن‌ها که به دنبال باور هستند، بسیار است. ولی آن‌ها که همچون قوم لوط - که شرکشان آن‌ها را آنچنان نسبت به معاد بی تفاوت نموده بود که به زشت‌ترین کارها رسمیت بخشیدند - به دنبال باور نبودند، هلاک گردیدند؛ آن‌هم توسط فرشتگانی که برای بت شکن بزرگ حضرت ابراهیم حامل خبر خوش بودند ولی برای قوم لوط عذابی سخت را همراه داشتند. فرعونیان و ثمودیان نیز چنین بودند، قبل از آن‌ها قوم نوح نیز چنین گشتند. (۲۱ - ۴۶)

۳. هیچ کدام از اقوامی که هلاک شدند دستان قدرت خداوند را در ساختمان آسمان و گسترده زمین و در این همه رویدنی‌ها که همه جفت جفت آفریده شدند، ندیدند. آن‌ها به آغوش خداوند از شر شیطان پناه نبردند. آن‌ها پیامبران را ساحر و مجنون خواندند تا بتوانند بر شرک خود بمانند. آن‌ها از هدف خلقت که عبودیت خدای یگانه بود فاصله گرفتند. آن‌ها بار گناهانشان را آن قدر سنگین نمودند که عذاب الهی برایشان حتمی شد. (۴۷ - ۶۰)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی ذاریات را بخواند، به تعداد هر بادی که در جهان می‌وزد، ده حسنه به او خواهند داد.^{۴۰}

کاربرد سوره

الف) فراوانی رزق

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی ذاریات را در روز یا شب بخواند خداوند وضع زندگی و معیشت او را اصلاح می‌کند، روزی وسیعی به او می‌دهد، و قبر او را با چراغی روشن می‌سازد که تا روز قیامت می‌درخشد!^{۴۱}

ب) درمان مرض‌های شکم، زایمان آسان

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که این سوره را در ظرفی نوشته و آب آن ظرف را بنوشد، مرض‌های شکم او از بین می‌رود. و اگر آن را بر گردن بارداری که زایمانش سخت گشته آویزان کنند، زایمانش آسان می‌گردد.^{۴۲}

ج) آسان جان دادن محتضر

امام صادق (علیه‌السلام):

نوشتن این سوره در نزد مریضی که در حال جان دادن است سبب آسان جان دادن وی می‌گردد.^{۴۳}

طور (۵۲)

نام سوره

نام‌گذاری این سوره به طور، به تناسب نخستین آیه آن است. طور در لغت به معنی کوه است، ولی با توجه به اینکه این کلمه در ۱۰ آیه از قرآن مجید مطرح شده که در ۹ مورد سخن از طور سینا همان کوهی که در آنجا وحی بر موسی نازل می‌شد به میان آمده، معلوم می‌شود که در آیه مورد بحث (مخصوصاً با توجه به الف و لام عهد) نیز به همان معنی است. «سینا» شبه جزیره‌ای است، ما بین دریای مدیترانه و کانال سوئز و فلسطین و خلیج عقبه.

تعداد آیات

این سوره ۴۹ آیه دارد به عدد کوفی و شامی، و ۴۸ به عدد بصری، و ۴۷ به عدد حجازی. و اختلاف در دو آیه است: یکی «وَالطُّور» (۱) که عراقی و شامی است. دیگری «جَهَنَّمَ دَعَا» (۱۳) که کوفی و شامی است.^{۴۴}

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و دوازده.

تعداد حروف: هزار و پانصد.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۷۵

سوره‌ی قبل: نوح

سوره‌ی بعد: مؤمنون

تاریخ نزول آن بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

روی هم رفته می‌توان محتوای این سوره را به شش بخش تقسیم کرد:

۱ - آیات نخستین سوره که با سوگندهای پی در پی شروع می‌شود، بحث از عذاب الهی، نشانه‌های قیامت، آتش دوزخ، و کیفر کافران می‌کند (۱ - ۱۶).

۲ - بخش دیگری از این سوره، نعمت‌های بهشتی و مواهب الهی را که در قیامت که در انتظار پرهیزگاران است مشروحا برمی‌شمرد، و یکی را پس از دیگری مورد توجه قرار می‌دهد، و در حقیقت به غالب نعمت‌های بهشتی در این بخش از سوره اشاره شده است (۱۷ - ۲۸).

۳ - در بخش دیگری از این سوره از نبوت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سخن می‌گوید، و اتهاماتی را که دشمنان برای او ذکر می‌کردند برمی‌شمرد، و به طور فشرده به آن پاسخ می‌دهد (۲۹ - ۳۴).

۴ - در بخش چهارمین، سخن از توحید است، و با استدلالی روشن این مسأله را تعقیب می‌کند (۳۵ - ۴۳).

۵ - در بخش دیگر سوره، باز به مسأله‌ی معاد و پاره‌ای از مشخصات روز قیامت بازمی‌گردد. (۴۴ - ۴۷)

۶ - سرانجام در آخرین بخش سوره که دو آیه بیشتر نیست با دستوراتی به پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در زمینه‌ی صبر و استقامت، تسبیح و حمد پروردگار، و وعده‌ی حمایت او از سوی خداوند، بحث‌های گذشته را پایان می‌بخشد، و به این ترتیب یک مجموعه‌ی منسجم و جذاب از نظر منطق و عاطفه را تشکیل می‌دهد که قلوب شنوندگان را مسخر خود می‌سازد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی ذاریات را با وعده‌های عذاب ختم فرمود، این سوره را با وقوع عذاب‌ها آغاز کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. نشانه‌های قیامت و عاقبت مکذبین و متقین: (۱ - ۲۸)
۲. جدال احسن با منکرین نبوت: (۲۹ - ۴۹)

ارتباط آیات

۱. قسم به نمودهای قدرت خداوند در فراهم ساختن زمینه‌های رشد معنوی (توسط ارسال کتب) و مادی (توسط آسمان و دریا) که خداوند این قدرت را دارد که آنچنان قیامتی بر پا کند که آسمان و کوه‌ها در آن حرکت کنند. وای بر تکذیب کنندگان انبیا! وای! وقتی به سوی آتش رانده شدید خواهید دانست که دوزخ، سحر نیست! اصلاً مهم نیست که تحمل دوزخ را داشته باشید یا نداشته باشید، مهم آن است که باید آتش را در آغوش گیرید و در عوض، پارسایان و بستگان با ایمانشان در بهشت خوش بگذرانند! این پاداش معاد هرآسی آن‌هاست. (۱ - ۲۸)

۲. سوره‌ی **طور** با مقدمه‌ی فوق‌وارد مباحث استدلالی شده و بعد از چند آیه در موضوع تحدی قرآن، یازده سؤال را از فطرت مشرکین می‌پرسد سؤالاتی که پاسخ آن‌ها هر انسانی را به توحید می‌رساند. ولی مع ذلک مشرکین همچنان به کفر خود باقی هستند، آن‌چنان که اگر نشانه‌های عذاب را هم ببینند می‌گویند: «چیزی نیست ابر باران زایی است!»
خب با این مشرکین باید چه کرد؟ باید در هدایت آن‌ها صبر نمود و برای این صبر از عبادات گسترده بهره گرفت. (۲۹ - ۴۹)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی **طور** را بخواند، بر خدا است که او را از عذابش ایمن سازد، و او را در بهشتش متنعم دارد.^{۴۵}

امام باقر (علیه‌السلام):

* کسی که سوره‌ی **طور** را تلاوت کند، خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او جمع می‌کند.^{۴۶}

کاربرد سوره

الف) رهایی از زندان:

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس که بر قرائت این سوره مداومت ورزد؛ اگر در زندان و یا در بند باشد، خداوند رهایی او را آسان گرداند.^{۴۷}

ب، ج) راحتی در سفر، درمان نیش عقرب
امام صادق (علیه السلام):

اگر کسی بر قرائت این سوره مداومت نماید اگر به مسافرت رود، از هر آنچه که باعث ناراحتی اش می شود در امان است. و اگر از آب آن بر جای نیش عقرب بپاشند، به اذن خداوند متعال بهبود می یابد.^{۴۸}

نجم (۵۳)

نام سوره

نام‌گذاری این سوره به النجم به خاطر نخستین آیه این سوره است. به گفته‌ی راغب اصفهانی در مفردات، اصل نجم کوکب طالع است، و به خاطر همین است که از روپیدن گیاه در زمین و دندان در دهان، و آشکار شدن نظریه‌ای در ذهن تعبیر به نجم می‌شود.

تعداد آیات

به نظر کوفیان این سوره دارای ۶۲ آیه است، و به نظر غیر کوفیان ۶۱ آیه. در سه مورد اختلاف است:

آیه‌ی «مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا» (۲۸) به نظر کوفیان یک آیه است.
به نظر شامی در «عَنْ مَنْ تَوَلَّى» (۲۹) وقف شده است.
و غیر شامی در «الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» (۲۹) وقف کرده است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و شصت.
تعداد حروف: یک‌هزار و چهارصد و پنج.

محل نزول

این سوره مکی است.
بررسی آیه‌ای که ادعا شده مدنی است:

آیه ۳۲ (... فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى...) مدنی است زیرا در مورد گروهی نازل شده که بعد از انجام نماز و روزه در مقام مدح خویش برمی آمدند و می گفتند: نماز ما چنین بود، و روزه‌ی ما چنان! آیه‌ی فوق نازل شد و آن‌ها را از این کار نهی کرد.^{۴۹} شأن نزول دیگری که برای این آیه گفته شده است این است که: یهودیان معتقد بودند: «اگر کودکی در رحم مادرش بمیرد صدیق است». این مطلب به پیامبر رسید حضرت فرمود: دروغ می‌گویند! خداوند هیچ انسانی را خلق نمی‌کند مگر این که در رحم مادرش شقاوت و سعادتش رقم می‌خورد! آنگاه خداوند این آیه را نازل کرد و فرمود: «هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ / او از وضعیت کودک در رحم آگاه تر از شماست.»

پاسخ: اولاً: خودستایی اختصاص به تعریف خود نسبت به اعمال عبادی ندارد و از طرفی قسمتی از اعمال عبادی در مکه نیز واجب بوده و انجام می‌پذیرفته است بنابر این مکی است مسلمانان مکه نیز گاهی خودستایی می‌نمودند.

ثانیاً: شأن نزول ذکر شده برای آیه‌ی فوق با ظاهر آیه سازگاری ندارد زیرا خداوند در این آیه می‌فرماید: «إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ». مغفرت و رحمت او گسترده است! این گستردگی شامل حال کودکان در رحم نیز می‌شود لذا این آیه بیش تر تصدیقی برای اعتقاد یهودیان است نه تکذیب آن‌ها. علاوه بر آن صرف مطرح نمودن مسائل یهودیان سبب مدنی شدن آیات قرآن نمی‌شود.^{۵۰}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۳

سوره‌ی قبل: اخلاص

سوره‌ی بعد: عبس

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

شأن نزول

نزول ستاره در حقایق امام علی (علیه السلام):

امام باقر (علیه السلام) فرمود: وقتی منافقان و حسودان درباره‌ی علی (علیه السلام) به سخن‌پراکنی پرداختند و حرمت او را نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دیدند که: به نام او تصریح می‌کند و مردم را به پیرویش فرا می‌خواند و برایش از بزرگان‌شان بیعت می‌گیرد، تا نیرنگشان را خنثی کند، و به عنوان امیرالمؤمنین (علیه السلام) به او تبریک بگویند، و می‌فرماید: او وصی و خلیفه و اداکننده دین و انجام‌دهنده وصیت‌های من، و حجت خدا بر خلق پس از من است، هر کس او را اطاعت کند، نجات یافته و هر کس با او مخالفت ورزد، گمراه و بدبخت است.

منافقان گفتند: محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) درباره‌ی پسر عمش، اشتباه می‌کند و به بیراهه می‌رود، و چیزی که او را فریفته‌ی او کرده، کشتن دلیران و یگانه‌تازان و هماوران «بدر» و غیره

از قریش و عرب و یهود است، و هر چه درباره‌ی علی (علیه‌السلام) می‌گوید، و از او پشتیبانی به عمل می‌آورد، از روی هواست. (نعوذ باللّه) همه‌ی این مطالب به گوش پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) رسید و مفسدان نُه‌گانه، در خانه‌ی «اقرع بن حابس تمیمی» اجتماع کردند. در آن روز «صهیب رومی» ساکن آن خانه بود.

این سه نفر گفتند: محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در دوستی علی (علیه‌السلام) زیاده‌روی کرده. اگر می‌توانست دستور بندگی او را هم می‌داد.

«سعد ابن ابی وقاص» گفت: ای کاش محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) درباره‌ی او، نشانه‌ای از آسمان می‌آورد چنان که درباره‌ی خود، نشانه‌هایی مثل: انشقاق ماه و غیره آورد.

در آن شب همان افراد بیتوته کردند، تا اینکه ستاره‌ای از آسمان آمد و بالای دیوار خانه علی (علیه‌السلام) قرار گرفت، و مدینه را روشن کرد و نورش به درون خانه‌ها و اماکن و جاهای تاریک رسید، اهالی شهر وحشت‌زده از خانه‌ها بیرون آمدند و نمی‌دانستند آن ستاره بر بام خانه چه کسی فرود آمده، اما می‌دانستند بر بام برخی از منازل رسول خدا قرار گرفته است! چون حضرت صدای ناله مردم را شنید، به مسجد رفت و به مردم اعلام داشت: از چه می‌هراسید، این ستاره بر بام خانه علی (علیه‌السلام) فرود آمده.

گفتند: درست است، فرمود: چرا به منافقین نُه‌گانه‌ای که دیروز در خانه‌ی «صهیب رومی» اجتماع کردند، و درباره‌ی من و برادرم علی (علیه‌السلام) سخن‌ها گفتند، اعتراضی نمی‌کنید؟ مگر نه یکی از آنان گفت: ای کاش محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نشانه‌ای برای ما درباره‌ی علی (علیه‌السلام) از آسمان می‌آورد، همان‌گونه که برای خودش آورد و شق القمر کرد؟ حال خداوند بزرگ این ستاره را بر بام او معلق کرده، و تا ناپدید شدن همه‌ی ستاره‌ها در آسمان، باقی خواهد ماند. رسول خدا نماز صبح را با غسلی که برای این واقعه کرده بود، خواند، مردم به حضور پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) رفتند و اظهار داشتند؛ ستاره‌های آسمان ناپدید شدند، ولی این ستاره همچنان باقی است. فرمود: برادرم جبرئیل سوره‌ای برای این ستاره آورده، که شما هم می‌شنوید، و بعد آن را تلاوت نمود:

«وَ النَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّٰ صَاحِبِكُمْ وَمَا عَوَىٰ وَمَا يُنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ، عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ (آیات نخست سوره‌ی نجم) / قسم به ستاره چون فرود آید که صاحب شما هیچ‌گاه در گمراهی نبوده و هرگز به هوای نفس سخن نمی‌گوید. سخن او غیر وحی خدا نیست. او را شدید القوی (جبرئیل) آموخته.»

آن‌گاه در حالی که مردم می‌دیدند، ستاره بالا رفت و خورشید طلوع کرد و آن ستاره در آسمان ناپدید شد.

برخی از منافقان گفتند: اگر می‌خواست به این خورشید، فرمان می‌داد، تا نام علی (علیه‌السلام) را ببرد، و بگوید: او خدای شماسست، او را عبادت کنید، جبرئیل سخن آن‌ها را به اطلاع پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) رساند و این واقعه در شب پنج‌شنبه و صبح آن روی داد.^{۵۱}

محتوای سوره

محتوای این سوره را در هفت بخش می‌توان خلاصه کرد:

- ۱ - در آغاز سوره بعد از سوگند پرمعنایی، از حقیقت وحی سخن می‌گوید و تماس مستقیم پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را با پیک وحی - جبرئیل - روشن می‌سازد، و ساحت مقدس پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را از اینکه چیزی جز وحی الهی بگوید، میرا می‌کند.
- ۲ - در بخش دیگری از این سوره از معراج پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سخن گفته، و گوشه‌هایی از آن را با عباراتی کوتاه و پرمعنی مجسم می‌کند که آن نیز رابطه‌ی مستقیمی با وحی دارد.
- ۳ - سپس به خرافات مشرکان در زمینه بت‌ها، عبادت فرشتگان، و امور دیگری که جز از روی هوا و هوس نبود، پرداخته و آن‌ها را سخت در این رابطه نکوهش می‌کند، و از پرستش آن‌ها برحذر می‌دارد، و با منطقی نیرومند این معنی را اثبات می‌نماید.
- ۴ - در بخش دیگری راه توبه را به روی این منحرفین و عموم گنهکاران باز می‌کند، و آن‌ها را به مغفرت واسعه‌ی حق نوید می‌دهد، و تأکید می‌کند که هر کس مسئول اعمال خویش است و هیچ کس بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد.
- ۵ - برای تکمیل این اهداف در بخش دیگری از این سوره گوشه‌هایی از مسأله‌ی معاد را منعکس می‌سازد، و دلیل روشنی برای این مسأله از آنچه در عرصه‌ی دنیا وجود دارد، اقامه می‌کند.
- ۶ - مطابق معمول اشاراتی به سرنوشت دردناک اقوام پیشین که در طریق دشمنی با حق پافشاری و لجاج و عناد داشتند، (همچون اقوام عاد، ثمود، نوح، و لوط) می‌کند تا غافلان بی‌خبر را از این طریق بیدار سازد.
- ۷ - و سرانجام سوره را با امر به سجده و عبادت برای پروردگار پایان می‌بخشد. از امتیازات این سوره آیات کوتاه و آهنگ خاص این آیات است، که به مفاهیم آن نفوذ عمیقی می‌دهد، و قلب و روح خفتگان را بیدار کرده، همراه خود به آسمان‌ها می‌برد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

سوره‌ی پیشین (سوره‌ی طور) با کلمه‌ی «النجوم» (ستارگان) پایان یافت، و این سوره با کلمه‌ی «النجم» (ستاره) آغاز می‌شود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. توصیف وحی و معراج: (۱ - ۱۸)
۲. نفی شرک: (۱۹ - ۳۰)

۳. انسان، مسئول اعمال خویش: (۳۱ - ۶۲)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی **نجم** با عباراتی کوتاه و زیبا از پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌گوید و از سیر وحی که چگونه از خداوند به ایشان نازل می‌شود و این که قرآن ساخته او نیست. و بعد در ادامه تلقی وحی توسط حضرت، به شهودی دیگر به نام معراج می‌پردازد. (۱ - ۱۸)
  ۲. سوره‌ی **نجم** در ادامه تبیین شهود باطنی (وحی) و ظاهری (معراج) در آیات فصل قبل، از شاخص‌ترین بت‌های مشرکین نام برده و این تأسف باز تکرار می‌کند که آن‌ها دختران (فرشتگان) را از آن خداوند می‌دانند و پسران را برای خود می‌پندرنند و تصور می‌کنند بت‌ها آن‌ها را در قیامت شفاعت خواهند کرد. همه‌ی این امور معلول هوس پرستی و اعتقاد به خرافاتی موهوم است. رفتارهای زشت و زیبای انسان‌هاست که آن‌ها را به تکذیب و یا تصدیق حقایق وامی‌دارد و الا حقایق آن قدر روشن بوده و بارها در کتاب‌های آسمانی آمده و در جهان هستی نیز نمود دارد که جایی برای تشکیک طبیعی در آن‌ها باقی نمی‌گذارد. (۱۹ - ۳۲)
  ۳. سوره‌ی **نجم** در ادامه به جریان تمایل ولید بن مغیره به اسلام و سپس برگشتن از این تمایل اشاره می‌کند. ولید به مغیره می‌گفت: «من می‌خواهم خود را از آتش دوزخ ایمن کنم!» یکی از مشرکین به او قول داد که در ازای دریافت مبلغی گناهانش را به گردن بگیرد تا از آتش نجات یابد!! ولید قبول کرد و البته کمی از مبلغ مورد توافق را پرداخت نمود!
- قرآن پس از اشاره به این نوع از ساده‌انگاری در تکذیب حقایق توسط مشرکین، به اقوامی که هلاک شدند اشاره می‌کند، قوم عاد، ثمود، لوط (مؤتفکه) و نوح و در آخر از همه می‌خواهد که تنها او را سجده کنند و عبادت نمایند. (۳۳ - ۶۲)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی **النجم** را بخواند خداوند به عدد هر یک از کسانی که به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ایمان آوردند و کسانی که او را انکار کردند ده حسنه به او عطا می‌کند.^{۵۲}

کاربرد سوره

الف) محبوبیت و احترام

امام صادق (علیه‌السلام):

مداومت بر قرائت این سوره در روز یا شب، باعث می‌شود که در بین مردم مورد احترام و دوست‌داشتنی باشد و مردم از خطاهای او چشم‌پوشی می‌کنند.^{۵۳}

ب) پیروزی در درگیری‌ها

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس که این سوره را بر روی جلد پلنگ بنویسد و بر خود بیاویزد... در نزاعی شرکت نکند مگر آنکه بر دشمنش فائق آمده، و به اذن خداوند متعال زور و بازویی می‌یابد.^{۵۴}

قمر (۵۴)

نام سوره

نام‌گذاری سوره به نام قمر، به مناسبت نخستین آیه این سوره است که از «شَقَّ الْقَمَرُ» بحث می‌کند.

از آیه‌ی نخست این سوره نیز به عنوان نام سوره استفاده شده است: «اَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ». طبق روایات مشهور که بعضی ادعای تواتر آن نیز کرده‌اند، مشرکان نزد رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمدند و گفتند: اگر راست می‌گویی و تو پیامبر خدایی ماه را برای ما دو پاره کن! فرمود: اگر این کار را کنم ایمان می‌آورید؟ عرض کردند: آری. - و آن شب، شب چهاردهم ماه بود - پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از پیشگاه پروردگار تقاضا کرد آنچه را خواسته‌اند به او بدهد ناگهان ماه به دو پاره شد، و رسول الله آن‌ها را یک یک صدا می‌زد و می‌فرمود: ببینید!

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵۵ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و چهل و دو.

تعداد حروف: هزار و چهارصد و بیست و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیه‌ای که ادعا شده مدنی است:

آیه‌ی ۴۵ (سَيَهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُؤَلِّونَ الدَّبْرَ) مربوط به قصه‌ی بدر است در نتیجه مدنی است.

پاسخ: قرآن در آیه‌ی فوق خبر از آینده می‌دهد نه گزارش از گذشته.^{۵۵}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۷

سوره‌ی قبل: طارق

سوره‌ی بعد: ص

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را در چند بخش می‌توان خلاصه کرد:

- ۱ - آغاز سوره است که از مسأله‌ی نزدیکی قیامت و موضوع شق القمر و اصرار مخالفان در انکار آیات الهی سخن می‌گوید.
- ۲ - در بخش دیگر، از نخستین قوم سرکش و متمرّد و لجوج، یعنی قوم نوح و مسأله‌ی طوفان به صورت فشرده‌ای بحث می‌کند.
- ۳ - بخش دیگر داستان قوم عاد و عذاب دردناک آن‌ها را شرح می‌دهد.
- ۴ - در چهارمین بخش سخن از قوم ثمود و مخالفت آن‌ها با پیامبرشان صالح است، و همچنین معجزه ناقه، و بالاخره مجازات آن‌ها با صیحه‌ی آسمانی است.
- ۵ - سپس به سراغ قوم لوط می‌رود، و ضمن اشاره‌ی گویا و فشرده‌ای به کفر و انحراف اخلاقی آن‌ها، به قسمتی از عذاب دردناکشان اشاره می‌کند.
- ۶ - در بخش دیگر سخن بسیار کوتاهی از آل فرعون و مجازات آن‌ها آمده.
- ۷ - و در آخرین بخش، مقایسه‌ای میان این اقوام و مشرکان مکّه و مخالفان پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) کرده، و آینده خطرناکی را که در صورت ادامه این راه در پیش دارند، بازگو می‌کند، و سوره را با شرح قسمتی از مجازات مجرمان در قیامت و پاداش‌های عظیم پرهیزگاران پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

سوره‌ی گذشته (سوره‌ی نجم) با جمله‌هایی پیرامون نزدیکی قیامت پایان گرفت و این سوره با همین معنی آغاز می‌شود و این تأکید است بر این موضوع که قیامت نزدیک است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. کفار لجوج: (۱ - ۸)
۲. عبرت از پیشینیان: (۹ - ۵۵)

ارتباط آیات

۱. پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) پیامبر آخرالزمان است؛ لذا معجزه‌ی «شق القمر» او نشان از قریب الوقع بودن قیامت دارد. انسان‌ها اگر پیرو هوششان باشند معجزه‌ی بزرگ «شق القمر» را سحر شمرده و از آیات حکیمانه و موافق عقل و فطرت قرآن نیز روی بر می‌تابند. در این وضعیت کاری از اندازکنندگان بر نمی‌آید. آن‌ها تنها در قیامت بیدار خواهند شد. سوره‌ی قمر با این مقدمه سراغ اقوام نوح، هود، صالح و لوط رفته و در آخر از آل فرعون می‌گوید و در انتهای هر فراز تاریخی یکی از این دو آیه را تکرار می‌کند: «فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَ نُذُرٌ / عَذَابٍ مِّنْ چگونه بود!»، «فَذُوقُوا عَذَابِي وَ نُذُرٌ / بچشید عذاب و اندازهای مرا.» و در انتها نتیجه می‌گیرد که اینان آیات خداوند را تکذیب نمودند لذا به قدرت خداوند به هلاکت رسیدند. (۱ - ۴۲)

۲. آیا انسان‌ها از تاریخ گذشتگان عبرت نمی‌گیرند؟! آیا می‌خواهند مثل اقوامی باشند که هلاک شدند؟! آیا باز فکر می‌کنند توسط خدایان ساختگی خود یاری خواهند شد؟! خیر، هنگام نزول عذاب و همچنین زمان برپایی قیامت، فرار را بر قرار ترجیح می‌دهند. (۴۳ - ۵۵)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی اقتربت را یک روز در میان بخواند، روز قیامت در حالی برانگیخته می‌شود که صورتش همچون ماه در شب بدر است، و هر کس آن را هر شب بخواند افضل است، و در قیامت نور و روشنایی صورتش بر سایر خلایق برتری دارد.^{۵۶} مسلماً این درخشندگی صورت در صحنه قیامت، نشانه ایمان قوی و راستینی است که در سایه‌ی تلاوت این سوره، تفکر، و سپس عمل به آن حاصل شده است نه تلاوت خالی از اندیشه و عمل.

کاربرد سوره

الف، ب) آبرومندی و مقبولیت، و حل مشکلات

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس که این سوره را در وقت ظهر روز جمعه نوشته و در عمامه‌ی خویش قرار دهد یا اینکه آویزان کند، نزد مردم آبرومند و پرنفوذ گردد و به اذن خداوند، مشکلات سخت بر او آسان می‌شود.^{۵۷}

الرحمن (۵۵)

نام سوره

نام سوره، برگرفته از آیه‌ی نخست این سوره است.

نام رحمن بعد از نام الله، گسترده‌ترین مفهوم را در میان نام‌های پروردگار دارد، زیرا می‌دانیم خداوند دارای دو رحمت است: رحمت عام و رحمت خاص. نام رحمن اشاره به رحمت عام او است که همگان را شامل می‌شود، و نام رحیم اشاره به رحمت خاص او است که مخصوص اهل ایمان و طاعت است. و شاید به همین دلیل نام رحمن بر غیر خدا هرگز اطلاق نمی‌شود (مگر اینکه با کلمه‌ی عبد همراه باشد)، ولی وصف رحیم به دیگران نیز گفته می‌شود، چرا که هیچ کس جز او دارای رحمت عام نیست، اما رحمت خاص هر چند به صورت ضعیف در میان انسان‌ها و موجودات دیگر نیز وجود دارد.

عقیده‌ی بت‌پرستان بر این بوده و هست که: بت‌ها می‌بخشند و رفع احتیاجات می‌نمایند نه خدا. از این جهت، با این کلمه موافقت نداشتند و از شنیدن آن ناراحت می‌شدند. و رئیسی در سرزمین «یمامه» بود که «رحمن» نام داشت. این مشرکان، اسم «رحمن» را بر او تطبیق می‌کردند و چون به مشرکان گفته می‌شد که: برای «رحمن» سجده کنید، می‌گفتند: «وَمَا الرَّحْمَنُ؟ / یعنی رحمن چیست؟» (فرقان، ۶۰) و چون آیه‌ی «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ» (اسراء، ۱۱۰) نازل شد، مشرکان گفتند: ما به غیر از صاحب یمامه که «رحمن» نام دارد، دیگر رحمانی نمی‌شناسیم.

تعداد آیات

این سوره نزد کوفیان و شامیان ۷۸ آیه دارد، و ۷۷ آیه نزد حجازیان، و ۷۶ آیه نزد بصری‌ها است. اختلاف در پنج آیه است:
«الرَّحْمَنُ» (۱) آیه‌ای کوفی شامی است.

«خَلَقَ الْإِنْسَانَ» (۳) آیه‌ای غیر مدنی است.
«وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ» (۱۰) آیه‌ای غیر مکی است.
«الْمَجْرُمُونَ» اوّل (۴۱) آیه‌ای غیر بصری است.
«شَوَاطِئِ مِّنْ نَّارٍ» (۳۵) آیه‌ای حجازی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و پنجاه و یک.
تعداد حروف: یکهزار و سیصد و سی و شش.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۴۳

سوره‌ی قبل: فرقان

سوره‌ی بعد: فاطر

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

شأن نزول

این سوره زمانی نازل شد که مشرکین گفتند: «ما الرحمن» (فرقان، ۶۰). و همچنین گفته شده این سوره زمانی نازل شد که مشرکین گفتند: «إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ» (نحل: ۱۰۳). خداوند در سوره‌ی الرحمن به مشرکین فرمود: «خداوند رحمان است که قرآن را تعلیم به پیامبرش نموده است نه این که بشری به او آموخته باشد».

از ابن عباس نقل شده است که این سوره در صلح حدیبیه نازل شده است. آن زمانی که ابو سهیل بن عمرو - نماینده مشرکین - راضی نشد تا بسم الله الرحمن الرحیم در ابتدای قرارداد صلح نوشته شود، این سوره نازل شد.^{۵۸}

محتوای سوره

این سوره به طور کلی بیانگر نعمت‌های مختلف معنوی و مادی خداوند است که بر بندگان خود ارزانی داشته، و آن‌ها را غرق در آن ساخته است، به طوری که می‌توان نام این سوره را سوره‌ی رحمت یا سوره‌ی نعمت گذارد. و به همین دلیل با نام مبارک الرحمن که رحمت واسعه‌ی الهی را بازگو می‌کند آغاز شده، و با جلال و اکرام خداوند پایان گرفته است، و

۳۱ بار جمله‌ی «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» که به وسیله‌ی آن از بندگان اقرار بر نعمت‌های خود می‌گیرد، در آن ذکر شده است.

بنابراین از یک نظر مجموع سوره، یک بخش به هم پیوسته پیرامون نعمت‌های خداوند منان است، و اما از نظر دیگر می‌توان محتوای آن را به چند بخش تقسیم کرد:

بخش اول که مقدمه و آغاز سوره است، از نعمت‌های بزرگ خلقت، تعلیم و تربیت، حساب و میزان، وسائل رفاهی انسان، و غذاهای روحی و جسمی او سخن می‌گوید.

بخش دوم توضیحی است بر مسأله‌ی چگونگی آفرینش انس و جن.

بخش سوم بیانگر نشانه‌ها و آیات خداوند در زمین و آسمان است.

در بخش چهارم از نعمت‌های دنیوی فراتر رفته، سخن از نعمت‌های جهان دیگر است که با دقت و ظرافت خاصی ریزه‌کاری‌های نعمت‌های بهشتی اعم از باغ‌ها، چشمه‌ها، میوه‌ها، همسران زیبا و باوفا، و انواع لباس‌ها توضیح داده شده است.

و بالاخره در بخش پنجم این سوره اشاره‌ی کوتاهی به سرنوشت مجرمان و قسمتی از مجازات‌های دردناک آن‌ها آمده است، ولی از آنجا که اساس سوره بر بیان رحمت الهی است در این قسمت توضیح زیادی داده نشده، و به عکس، نعمت‌های بهشتی به طور مشروح و گسترده آمده است، آنچنان که دل‌های مؤمنان را غرق سرور و امید کرده، غبار غم را از دل برمی‌دارد، و نهال شوق را در خاطر می‌نشاند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند سوره‌ی قمر را پایان داد به اسم مقدس خودش، و فرمود: «عِنْدَ مَلِيكَ مُقْتَدِرٍ»، و این سوره را نیز با اسم خودش شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

رحمان و نعمت‌های مادی و معنوی: (۱ - ۷۸)

ارتباط آیات

چون مشرکین در تدبیر عالم برای خداوند شریک قائل بودند و چون اسم «رحمن» همه‌ی نعمت‌ها را تنها منسوب به خدای یگانه می‌داند، از این روی مشرکین از نام «رحمن» به شدت نفرت داشتند و به همین خاطر خداوند نیز روی این نام بسیار تکیه نمود: خداوند این نام را در «بسم الله الرحمن الرحيم» قرار داد و همچنین سوره‌ای را به این نام اختصاص داد در این سوره عمده‌ترین نعمت‌های مادی و معنوی نام برده شده و به خداوند یگانه نسبت داده شده و مظهر رحمانیت او معرفی شده است.

این سوره از نعمت‌های بیشماری یاد می‌کند و در انتهای هر نعمتی این آیه را تکرار می‌کند: «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ / پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟» این آیه ۳۱ بار در سوره‌ی الرحمن تکرار شده است.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی الرحمن را بخواند، خداوند به ناتوانی او (در ادای شکر نعمت‌ها) رحم می‌کند، و حق شکر نعمت‌هایی را که به او ارزانی داشته، خودش ادا می‌کند.^{۵۹}
امام صادق (علیه‌السلام):

* تلاوت سوره‌ی الرحمن، و قیام به آن را هرگز رها نکنید، چرا که این سوره در قلوب منافقان هرگز استقرار نمی‌یابد، و خداوند آن را در قیامت در صورت انسانی قرار می‌دهد که زیباترین چهره، و خوش‌بوترین رایحه را دارد. سپس در جایی قرار می‌گیرد که از همگان به خداوند متعال نزدیکتر است! خداوند از این سوره می‌پرسد: چه کسی در زندگی دنیا به محتوای تو قیام داشت و تلاوت تو را ادامه می‌داد؟

در پاسخ می‌گوید: خداوند! فلان و فلان. در این حال صورت‌های آن‌ها سپید می‌شود. خدا به آن‌ها می‌فرماید: اکنون هر که را می‌خواهید شفاعت کنید، آن‌ها تا آنجا که آرزو دارند شفاعت می‌کنند، و برای هیچ کس شفاعت نمی‌کنند مگر اینکه به آن‌ها گفته می‌شود وارد بهشت شوید و هر کجا می‌خواهید ساکن گردید!^{۶۰}

* هر کس سوره‌ی الرحمن را بخواند و هنگامی که به آیه‌ی «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» می‌رسد بگوید: «لا بَشِيءٍ مِّنَ الْاِثْكَ رَبِّ اَكْذِبْ / خداوند هیچ یک از نعمت‌های تو را انکار نمی‌کنم»، اگر این تلاوت در شب باشد و در همان شب بمیرد شهید خواهد بود، و اگر در روز باشد و در همان روز بمیرد نیز شهید خواهد بود!^{۶۱}

کاربرد سوره

الف، ب، ج، د) جبران ضعف، توفیق شکر نعمت، آسان شدن مشکلات، درمان ورم چشم:
پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بخواند، به ناتوانی‌اش رحم خواهد کرد، و ادا خواهد نمود شکر آنچه از نعمت‌ها که به او داده شده است. و هر کس آن را بنویسد و آویز کند، خداوند هر کار مشکلی را بر او آسان می‌کند، و اگر بر کسی که دچار ورم چشم است آویخته شود، بهبود می‌یابد.^{۶۲}
امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس این سوره را بنویسد و در دیوار قرار دهد، از خراب شدن به اذن خداوند بازداشته خواهد شد.^{۶۳}

دو نکته:

۱ - عروس قرآن

تکرار آیه «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» آن هم در مقطع‌های کوتاه، آهنگ جالب و زیبایی به سوره داده، و چون با محتوای زیبایی آمیخته می‌شود، جاذبه‌ی خیره‌کننده‌ای پیدا می‌کند. لذا جای تعجب نیست که در حدیثی از پیامبر گرامی اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نقل شده است که فرمود: برای هر چیزی عروسی است، و عروس قرآن سوره‌ی الرحمن است. قابل توجه اینکه واژه‌ی عروس گرچه در زبان فارسی به خصوص زن اطلاق می‌شود، ولی در فرهنگ عرب به مرد و زن - هر دو - مادامی که در مراسم عروسی هستند، اطلاق می‌گردد. و از آنجا که مرد و زن در چنین مراسمی در بهترین و زیباترین حالات و کامل‌ترین احترامات قرار دارند، این واژه به موجودات بسیار زیبا و گرامی اطلاق می‌شود.

۲ - ادب تلاوت سوره

سوره‌ی «الرحمن» در مجامع مکه که بت‌پرستان بوده‌اند به این وضع خوانده می‌شده که: آیات را یک نفر می‌خوانده و جمله‌ی اعاده‌شده را جماعتی از مسلمانان با هم به آواز بلند می‌گفته‌اند (به عبارت امروز، «دم» می‌گرفته‌اند) و خود این عمل، تأثیری عجیب در روحیه‌ی مشرکان داشته است.

و لذا، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، از جن تمجید فرموده که آنان پس از هر جمله «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» دم می‌گرفته‌اند و می‌گفته‌اند: «لَا بَشِيءٍ مِّنْ آلَاءِ رَبِّنَا نُكَذِّبُ» و حضرت، از سکوت انس در برابر جمله‌ی «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» ناراحت شده است.

این سوره را قرن‌هاست که در مجالس فاتحه‌خوانی بر مردگان می‌خوانند. و اکنون اوایل سوره را می‌خوانند و ناتمام می‌گذارند و یکی دو بار جمله «لَا بَشِيءٍ مِّنْ آلَاءِ رَبِّكَ رَبِّ الْكَافِرِينَ» را دم می‌گیرند. در صورتی که، دم را به همان صورت که فرشتگان گرفته‌اند، باید گرفت. زیرا، جواب دسته‌جمعی باید به صورت جمعی باشد نه به صورت فردی.

پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) (در سفر مراجعت از طائف که مورد آزار مردم طائف قرار گرفت و یکه و تنها بود)، شب را در نخله اقامت فرمود و از جور مشرکان، دلی لبریز از اندوه داشت. آنگاه، حضرت برای ادای نماز صبح به پا خاست و پس از آن سوره‌ی «الرحمن» را خواند و گروهی از جن عبور کردند و شنیدند و به آن حضرت ایمان آوردند.^{۶۴}

و رسول خدا این سوره را بر مردم خواند و ایشان سکوت کردند. پس، حضرت فرمود: من این سوره را بر جن خواندم و آن‌ها بهتر از شما جواب دادند. زیرا، هر چه آیه‌ی «فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ» را می‌خواندم، آن‌ها می‌گفتند: «لَا بَشِيءٍ مِّنْ آلَاءِ رَبِّنَا نُكَذِّبُ» (کتاب «کافی» از جابر، و ترمذی از جابر قریب به این مضمون روایت کرده است).^{۶۵}

واقعه (۵۶)

نام سوره

نام این سوره‌ی **واقعه** است که از آیه‌ی اول آن گرفته شده است. واقعه به صورت سرپیسته اشاره به مسأله‌ی رستاخیز است و از آنجا که وقوعش حتمی است از آن تعبیر به واقعه شده، و حتی بعضی آن را یکی از نام‌های قیامت شمرده‌اند. در روایتی از این سوره به سوره‌ی «غنی» نیز نام برده شده است، به خاطر خاصیتی که در تلاوت آن برای زیاد شدن رزق وجود دارد.^{۶۶}

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۹۹ آیه حجازی و شامی است، و ۹۷ آیه بصری، و ۹۶ آیه کوفی. اختلاف در ۱۴ آیه است:

«فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ» (۸)، «وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ» (۱۹)، «وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ» (۴۱) سه آیه-ی غیر کوفی است.

«وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ» (۲۷) یک آیه‌ی غیر کوفی، و مدنی اخیر است.

«مَوْصُونَةً» (۱۵) یک آیه‌ی حجازی، و کوفی است.

«وَهُوَ حُورٌ عَيْنٍ» (۲۲) یک آیه‌ی کوفی، و مدنی اخیر است.

«أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً» (۳۵) یک آیه‌ی غیر بصری است.

«فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ» (۴۲) یک آیه‌ی غیر مکی است.

«وَكَانُوا يَقُولُونَ» (۴۷)، یک آیه‌ی مکی، و مدنی اخیر است.

«وَهُوَ حُورٌ عَيْنٍ» (۲۲) یک آیه‌ی کوفی، و مدنی اول است.

«لَا تَأْتِيكُمْ» (۲۵) یک آیه‌ی عراقی، شامی، و مدنی اخیر است.

«وَالْآخِرِينَ» (۴۹) یک آیه‌ی غیر شامی، و مدنی اخیر است.

«لَمَجْمُوعُونَ» (۵۰) یک آیه‌ی شامی، و مدنی اخیر است.

«فَرَوْحٌ وَ رَيْحَانٌ» (۸۹) یک آیه‌ی شامی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و هفتاد و هشت.

تعداد حروف: هزار و هشتصد و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیاتی که ادعا شده مدنی است:

آیات ۸۱ و ۸۲ (فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ...) مدنی است زیرا زمانی نازل شد که مسلمین در سفر جنگ تبوک دچار تشنگی شدند و پیامبر دعا نمود و باران آمد ولی بعضی از منافقین مخفیانه به یکدیگر گفتند این باران به خاطر فلان ستاره آمده است! پاسخ: مخاطب آیات فوق منکرین قرآن هستند نه منافقینی که باران را منتسب به فلان ستاره نمودند.^{۶۷}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۴۶

سوره‌ی قبل: طه

سوره‌ی بعد: شعراء

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

محتوای سوره را می‌توان در پنج بخش خلاصه کرد:

- ۱ - آغاز ظهور قیامت و حوادث سخت و وحشتناک مقارن آن.
- ۲ - گروه‌بندی انسان‌ها در آن روز، و تقسیمشان به اصحاب الیمین، اصحاب الشمال، و مقربین.
- ۳ - بحث مشروحو از مقامات مقربین (گروه سوم) و انواع پاداش‌های آن‌ها در بهشت.
- ۴ - بحث مشروحو درباره‌ی گروه اول یعنی اصحاب الیمین و انواع مواهب الهی بر آن‌ها.
- ۵ - بحث قابل ملاحظه‌ای درباره‌ی اصحاب الشمال (گروه دوم) و مجازات‌های دردناک آن‌ها در دوزخ.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی الرحمن را به صفت بهشت پایان داد، این سوره را نیز به صفت قیامت و بهشت شروع کرد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۵ بخش است:

۱. سه گروه در قیامت (۱): (۵۶ - ۵۴)

۲. دلایل معاد (۱): (۷۴ - ۵۷)

۳. اهمیت قرآن: (۷۵ - ۸۲)
۴. دلایل معاد (۲): (۸۳ - ۸۷)
۵. سه گروه در قیامت (۲): (۸۸ - ۹۶)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی **واقعہ** ترسیمی دقیق از وضعیت سه گروه از اهالی محشر است:
    - (الف) پیشگامان (السابقون، المقربون). (۱۰ - ۲۶)
    - (ب) سعادت‌منداها (اصحاب المیمنه، اصحاب الیمین). (۲۷ - ۴۰)
    - (ج) بدبخت‌ها (اصحاب المشئمه، اصحاب الشمال). (۴۱ - ۴۴)
  ۲. قرآن بعد از بیان عاقبت این سه گروه و تعداد آن‌ها در امت‌های پیشین و امت اسلام بحث را درباره‌ی رفتارها و تفکرات اصحاب مشئمه ادامه می‌دهد و آن‌ها را در اعتقادات شرکی‌شان با ذکر هفت دلیل از دلایل توحید در جهان هستی، محکوم می‌نماید. (۴۵ - ۷۴)
  ۳. یکی از تفکرات انحرافی عمده اصحاب مشئمه، تکذیب قرآن است. سوره‌ی **واقعہ** فصلی مجزاً برای معرفی چهار صفت قرآن می‌گشاید که با سوگند به مواقع نجوم شروع می‌شود. یکی از معانی مواقع نجوم، محل پرتاب شهاب‌های آسمانی است. این شهاب‌ها برای زدودن شیاطینی است که قصد دخالت در نزول وحی دارند. با این قسم ظاهراً خداوند می‌خواهد به این نکته تأکید کند که قرآن ساخته‌ی پیامبر نبوده و یا مورد دستبرد شیاطین قرار نگرفته است و چهار صفت ذکر شده برای قرآن نیز توضیح دهنده همین معنا است.
- آیا این همه آیات روشن‌گر مشرکین را بیدار می‌کند؟! بله بیدار می‌کند، منتها زمانی که مرگ گلوی آن‌ها را بفشارد! آیا در آن وقت خدایان دروغین می‌توانند مرگ را پس بزنند؟! (۷۵ - ۹۶)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

- * کسی که سوره‌ی **واقعہ** را بخواند، نوشته می‌شود که این فرد از غافلان نیست.^{۶۸}
  - * وقتی از آن حضرت سؤال کردند: چرا با این سرعت آثار پیری در چهره‌ی مبارک شما ظاهر شده است؟ در پاسخ فرمود:
- سوره‌های **هود**، **واقعہ**، **مرسلات**، و **نبأ** مرا پیر کرد!^{۶۹} (چرا که در این سوره‌ها اخبار تکان‌دهنده‌ای از قیامت و رستاخیز و حوادث هولناک و مجازات مجرمان آمده است، همچنین داستان‌های تکان‌دهنده‌ای از سرگذشت اقوام پیشین و بلاهایی که بر آن‌ها نازل شد).
- امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس سوره‌ی **واقعہ** را در هر شب جمعه بخواند... هرگز در دنیا ناراحتی نمی‌بیند، و فقر و تنگدستی و آفتی از آفات دنیا دامن‌گیرش نمی‌شود، و از دوستان امیرمؤمنان علی (علیه‌السلام) خواهد بود.^{۷۰}

کاربرد سوره

الف) جلوگیری از فقر و بهره‌مندی از رزق زیاد
در حدیث آمده است که عثمان بن عفان به عنوان عیادت وارد بر عبد الله بن مسعود شد در همان بیماری که با آن از دنیا رفت، پرسید: از چه ناراحتی؟ گفت: از گناهام، گفت: چه میل داری؟ گفت: رحمت پروردگارم! گفت: اگر موافق باشی طبیب برای تو بیاوریم؟ گفت: طبیب بیمارم کرده. گفت: اگر مایل باشی دستور دهم عطای تو را از بیت المال بیاورند، گفت: آن روز که نیازمند بودم به من ندادی و امروز که بی‌نیازم به من می‌دهی؟! گفت: مانعی ندارد برای دخترانت باشد. گفت: آن‌ها هم نیازی ندارند، چرا که من سفارش کردم سوره‌ی **واقعہ** را بخوانند. من از رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) شنیدم که می‌فرماید: هر کس سوره‌ی **واقعہ** را هر شب بخواند هرگز فقیر نخواهد شد.

و به همین دلیل در روایت دیگری، سوره‌ی **واقعہ** سوره‌ی غنی نامیده شده است و توصیه شده است که آن را به زنان و فرزندان‌تان تعلیم دهید.^{۷۱}

ب) محبوبیت پیدا کردن بین مردم

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی **واقعہ** را در هر شب جمعه بخواند، خداوند او را دوست دارد و نزد همه‌ی مردم محبوب می‌کند...^{۷۲}

حدید (۵۷)

نام سوره

نام‌گذاری این سوره به حدید به خاطر تعبیری است که در آیه ۲۵ سوره آمده است:
«أَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ»
در حدیثی از امیر مؤمنان علی (علیه‌السلام) آمده است که در تفسیر این جمله فرمود: منظور از نازل کردن آهن، خلقت آن است.^{۷۳}
در روایتی از امیر مؤمنان علی (علیه‌السلام) نقل شده که در تفسیر این آیه فرمود: منظور (از حدید) اسلحه و غیر آن است.^{۷۴}

تعداد آیات

این سوره ۲۹ آیه دارد
قاریان کوفه «مِنْ قَبْلِهِ الْعَذَابُ» (۱۳) را یک آیه شمرده‌اند،
قاریان بصره «أَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ» (۲۷) را یک آیه دانسته‌اند.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: پانصد و چهل و چهار.
تعداد حروف: دو هزار و چهارصد و هفتاد و دو.

محل نزول

این سوره به قول مشهور مدنی است. بعضی این سوره را مکی می‌دانند به استناد قصه‌ی اسلام آوردن عمر بن خطاب. با این توضیح که عمر وارد منزل شد و در دست خواهرش آیات

سوره‌ی حدید را دید که آن را تلاوت می‌کرد. تا این که به آیه‌ی ۸ رسید و دوستدار اسلام شد و نزد پیامبر آمد و اسلام آورد.
احادیث معارضی در موضوع اسلام آوردن عمر وجود دارد. اسلام آوردن عمر ممکن است به خاطر شنیدن سوره‌های طه یا حاقه یا تکویر باشد.^{۷۵}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۵

سوره‌ی قبل: زلزال

سوره‌ی بعد: محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را به هفت بخش می‌توان تقسیم کرد:

۱ - آیات نخستین سوره، بحث جامع و جالبی پیرامون توحید و صفات خدا دارد و در حدود بیست صفت از صفات الهی در آن منعکس است که درک آن‌ها انسان را در سطح بالای معرفت الهی قرار می‌دهد.

۲ - بخش دیگر، از عظمت قرآن - این نور الهی که در ظلمات شرک تابید - سخن می‌گوید.

۳ - در بخش سوم، از وضع مؤمنان و منافقان در قیامت که گروه اول در پرتو نور ایمان راه خود را به سوی بهشت می‌گشایند، و گروه دوم در ظلمات شرک و کفر می‌مانند، بحث می‌کند. و به این ترتیب اصول سه‌گانه اسلام یعنی توحید و نبوت و معاد در این سوره به خوبی منعکس است.

۴ - در بخش دیگری دعوت به ایمان و خروج از شرک، و سرنوشت جمعی از اقوام کافر پیشین منعکس شده است.

۵ - بخش مهمی از این سوره پیرامون انفاق در راه خدا و مخصوصاً برای تقویت پایه‌های جهاد فی سبیل الله، و بی‌ارزش بودن اموال دنیا می‌باشد.

۶ - در بخشی کوتاه، اما گویا و مستدل، سخن از عدالت اجتماعی به میان آمده که یکی از اهداف مهم انبیا است.

۷ - و بالاخره در بخشی دیگر، مسأله‌ی رهبانیت و انزوای اجتماعی مورد مذمت قرار گرفته، و جدایی خط اسلام از آن مشخص شده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی **واقعہ** را به تسبیح پایان داد، سوره‌ی حدید را به تسبیح آغاز نمود و تعقیب نمود آن را به دلایلی که موجب تسبیح است.

فهرست کلی سوره

- این سوره دارای ۳ بخش است:
۱. اسماء حسناى الهی: (۱ - ۶)
  ۲. ایمان، انفاق، و نفاق: (۷ - ۲۴)
  ۳. هدف از بعثت انبیا: (۲۵ - ۲۹)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی **حدید** با آیاتی شروع می‌شود که بیانگر تسلط خداوند بر جهان هستی است و این انتظار را دارد که انسان‌ها با ایمان آوردن به خداوند از تاریکی‌ها خارج شوند و به نور درآیند و با اطاعت از پیامبر هر جا لازم بود انفاق کنند و آن را به حساب خداوند گذاشته و از برکت زیاد آن بهره ببرند و به این وسیله نفاق را از خود دور نموده و نوری برای خود در قیامت فراهم آورند.

آیا این آیات در قلب‌های انسان‌های مدعی ایمان تأثیر خواهد گذاشت؟! یا آن‌ها نیز مانند امت‌هایی که به ظاهر مؤمن به انبیا خود بودند راه نفاق را پیموده و به مرور ایمان را از دل‌هایشان خارج نموده و دل‌هایی سخت همچون کفار را پیدا می‌کنند؟! آیا آن‌ها غرق در زینت‌های دنیوی شده و به جای بذل‌های مالی که موجب آمرزش گناهان است و مصیبت‌های بزرگی را از آن‌ها دفع می‌کند، شادمان از متاع قلیل دنیا و متأسف بر پول‌های از دست رفته خویشند؟! اگر خود بخل می‌کنند چرا دیگران را وادار به بخل می‌کنند؟! آیا دنبال شریک جرم هستند؟! (۱ - ۲۴)

۲. همه‌ی انبیا آمدند تا عدالت را در جامعه نهادینه کنند و مأمور به جهاد شدند ولی منافقین امت‌ها نگذاشتند تا اهداف آن‌ها محقق شود. مؤمنین مکتب اسلام باید تجربه امت‌های پیشین را تکرار نکنند و کفار از اهل کتاب را از این که امت اسلامی را مانند خود نمایند ناامید سازند. (۲۵ - ۲۹)

فضیلت سوره

سوره‌ی **حدید** آغاز سوره‌های مسبّحات است. مسبّحات سوره‌هایی است که با «سَبِّحَ لِلَّهِ» یا «يُسَبِّحُ لِلَّهِ» آغاز می‌شود، و آن شش سوره است: سوره **حدید**، **حشر**، **صف**، **جمعه**، **تغابن**، و **اعلی**.

در روایات، فضائلی برای مجموع سوره‌های مسَبِّحات ذکر شده است و برای هر یک از این سوره‌ها نیز جداگانه فضائلی ذکر شده است.
 از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نقل شده که قبل از خواب مسَبِّحات را تلاوت می‌نمود و می‌فرمود: در آن‌ها آیه‌ای است که از هزار آیه برتر است!^{۷۶}
 البته حضرت این آیه را تعیین نفرموده، ولی بعضی از مفسران احتمال داده‌اند که منظور آخرین آیه سوره‌ی حشر است، هر چند دلیل روشنی برای این معنی در دست نیست.
 پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):
 کسی که سوره‌ی حدید را بخواند، در زمره‌ی کسانی که به خدا و پیامبرش ایمان آورده‌اند نوشته خواهد شد.^{۷۷}

کاربرد سوره

کاربرد سوره‌های مسَبِّحات:

برای درک امام زمان (علیه‌السلام)

امام باقر (علیه‌السلام):

کسی که مسَبِّحات (سوره‌های شش‌گانه فوق) را بخواند از دنیا نمی‌رود تا حضرت مهدی (عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف) را درک کند، و اگر قبلاً از دنیا برود، در جهان دیگر در همسایگی رسول خدا خواهد بود.^{۷۸}

کاربرد سوره‌ی حدید:

الف) دفع بدی از خود و خانواده

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی حدید و مجادله را در نماز واجب بخواند و بر آن مداومت ورزد، هرگز در خود و خانواده خود بدی نییند.^{۷۹}

ب) رهایی از زندان

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

مداومت بر قرائت این سوره سبب آسانی رهایی از قید و بند گردد.^{۸۰}

ج، د) در امان ماندن از تیر و شمشیر در میدان جنگ و قدرت بر جنگ، بیرون آوردن بدون درد هرگونه آهن (اعم از تیر و نیزه و شمشیر)^{۸۱}

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را نوشته و بر خود بیاویزد، در میدان جنگ تیر و آهن به وی اصابت نمی‌کند. و در جنگاوری قوت قلب پیدا می‌کند. و اگر بر موضعی که آهن در آن فرورفته خوانده شود، می‌توان آهن را بدون درد بیرون آورد.^{۸۲}

مجادله (۵۸)

نام سوره

نام‌گذاری سوره به سوره‌ی **مجادله** به خاطر تعبیری است که در آیه‌ی نخستین آن آمده است.

به این سوره «ظهار» نیز گفته شده است، به خاطر اینکه در این سوره حکم «ظهار» بیان شده است. ظهار یک نوع طلاق جاهلی بوده است به این صورت که مرد به زنش می‌گفته است: «ظهرک کظهر امی» (پشت تو، مانند پشت مادر من است، یعنی همانطور که من نمی‌توانم از مادرم بهره جنسی ببرم از تو هم نخواهم توانست). زن در این وضعیت نه می‌توانسته است با شوهرش زندگی کند و نه اجازه داشته است شوهری دیگر داشته باشد. مجادله از ماده‌ی جَدَل گرفته شده که در اصل به معنی تابیدن طناب است، و از آنجا که به هنگام گفتگوهای طرفینی و اصرارآمیز، هر یک از دو طرف می‌خواهد دیگری را قانع کند، مجادله بر آن اطلاق شده است.

تعداد آیات

این سوره ۲۱ آیه نزد مکیان و مدنی‌های اخیر دارد، و ۲۲ آیه از نظر دیگران دارد: آیه‌ی «فِي الْأَذْلَيْنَ» (۲۰) غیر مکی و مدنی اخیر است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهارصد و هفتاد و سه.
تعداد حروف: هزار و نهصد و نود و دو.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۳

سوره‌ی قبل: منافقین

سوره‌ی بعد: تحریم

تاریخ نزول آن در سال ششم هجری (ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک) است.

محتوای سوره

مجموع بحث‌های آن را می‌توان در سه بخش خلاصه کرد:

- ۱ - در بخش اول سخن از حکم ظهار می‌گوید که در جاهلیت نوعی طلاق و جدایی دائمی محسوب می‌شد، و اسلام آن را تعدیل کرد و در مسیر صحیح قرار داد.
- ۲ - در بخش دیگر، یک سلسله دستورها درباره‌ی آداب مُجالست آمده است، از جمله منع از نجوا (سخنان درِ گوشی) و همچنین جا دادن به کسانی که تازه وارد مجلس می‌شوند.
- ۳ - در آخرین بخش، بحث گویا و مشروح و کوبنده‌ای درباره‌ی منافقان، و آن‌ها که ظاهراً دم از اسلام می‌زدند اما با دشمنان اسلام سر و سِر داشتند، مطرح کرده، و مسلمین راستین را از ورود در حزب شیاطین و منافقین برحذر می‌دارد و آن‌ها را به رعایت حب فی الله و بغض فی الله و ملحق شدن به حزب الله دعوت می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی حدید را به بیان الطافش به بعضی از بندگان پایان داد، این سوره را آغاز نمود به ذکر بیان فضل خدا در اجابت دعا، چنانچه اجابت نمود دعای آن زن را.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. حکم فقهی (ظهار): (۱ - ۶)
۲. نجوا: (۷ - ۱۳)
۳. نفاق و ایمان، حزب شیطان و حزب الله: (۱۴ - ۲۲)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی مجادله با حکم «ظهار» شروع می‌شود و حدودی را برای آن ذکر می‌نماید و آن‌هایی را که به حدود الهی توجه نمی‌کنند کافر معرفی می‌کند. کفّاری که مدام در حال جنگ با (دستورات) خدا و رسول هستند و در قیامت متوجه خواهند شد که چه کرده اند!! و چگونه خداوند به همه‌ی سخنان و کارهای آن‌ها آگاه بوده است و نجواها و توطئه‌ها و مجالس شبانه آن‌ها را می‌دانسته است. (۱ - ۸)
۲. قرآن به مناسبت بحث نجوا در فصل قبل به مؤمنین توصیه می‌کند که جز در مواردی که شرع اجازه داده است از سخن گفتن درگوشی نزد دیگران بپرهیزند زیرا باعث آزار آن‌ها می‌شود. اصولاً مؤمنین نباید یکدیگر را آزار دهند حتی اگر به جا ندادن شخص از راه رسیده و یا زیاد ماندن در منزل میزبان باشد! و همچنین مؤمنین باید از سخن خصوصی گفتن نزد پیامبر نیز بپرهیز کنند و با گرفتن بیهوده وقت ایشان، موجب آزار حضرت نشوند و اگر هم ضرورت

ایجاب نمود قبل از آن صدقه دهند تا هرکسی به بهانه ضروری بودن کارش مزاحم پیامبر نشود. البته این حکم در آیه‌ی بعد نسخ شد زیرا اصحاب حضرت به خاطر بخل، صدقه نمی‌دادند و در نتیجه سخنان خصوصی خود را نیز مطرح نمی‌کردند. (۹ - ۱۳)

۳. منافقین در پوشش سخنان خصوصی با پیامبر، خود را ممتاز از دیگران و نزدیک به حضرت نشان می‌دادند ولی از آن طرف با دشمنان مسلمانان رفت و آمد داشته و بر علیه مسلمانان برنامه ریزی می‌کردند و بعد هم که در این باره تذکراتی به آن‌ها داده می‌شد، قسم‌ها می‌خوردند که توطئه‌ای در کار نبوده و همه شایعات است!! و جالب است که روز قیامت هم همین سوگندها را می‌خوردند تا خود را میرا از اتهامات نشان دهند. اینان حزب شیطانند و با خدا و رسول در حال جنگ بوده و خوارتر از کفار می‌باشند.

نهایت، پیروزی از آن خدا و رسول است. لذا مؤمنین به هوش باشند که رابطه‌ای با کفار نداشته باشند؛ هر چند که کفار از بستگانشان باشند. اینگونه است که می‌توانند حقیقتاً عضو حزب الله باشند. (۱۴ - ۲۲)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی **مجادله** را تلاوت کند (و در آن بیان‌دیشد و به کار بندد)، در قیامت در زمره‌ی حزب الله خواهد بود.^{۸۳}

امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس سوره‌ی **حدید** و **مجادله** را در نمازهای فریضه بخواند و آن را ادامه دهد، خداوند هرگز او را در تمام طول زندگی عذاب نمی‌کند، و در خود و خانواده‌اش هرگز بدی نمی‌بیند، و نیز گرفتار فقر و بد حالی نمی‌شود.^{۸۴}

تناسب محتوای این سوره‌ها با پاداش‌های فوق روشن است، و این خود نشان می‌دهد که هدف از تلاوت، پیاده کردن محتوای آن در زندگی است، نه تلاوتی خالی از اندیشه و عمل.

کاربرد سوره

الف، ب) آرام شدن درد، محفوظ ماندن آنچه که پنهان شده

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

اگر این سوره را نوشته و بر مریض آویزان کنند یا که بر او بخوانند، درد او آرام شود. و اگر بر مال مدفون یا مخزون خوانده شود، آن مال محفوظ می‌ماند.^{۸۵}

ج) حفظ حبوبات از گزند آفت‌ها

امام صادق (علیه‌السلام):

زمانی که این سوره را بنویسی و در میان حبوبات قرار دهی، آنچه باعث فساد و تلف آن‌ها می‌شود از بین می‌رود.^{۸۶}

حشر (۵۹)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی دوّم آن گرفته شده که سخن از حشر یعنی اجتماع یهود برای کوچ کردن از مدینه، و یا حشر مسلمین برای بیرون راندن آن‌ها به میان آمده است، و از اینجا روشن می‌شود که این حشر ارتباطی با حشر در قیامت ندارد: «هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ».

بعضی نام این سوره را سوره‌ی «بنی‌نضیر» گفته‌اند، چرا که قسمت عمده‌ی آیاتش پیرامون آن‌ها است. ظاهراً ابن عباس برایش خوشایند نبوده است که نام این سوره «حشر» باشد، برای اینکه ممکن است با حشر روز قیامت اشتباه شود.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۴ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهارصد و هفتاد و سه.

تعداد حروف: یک هزار و نهصد و نود و نه.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۸

سوره‌ی قبل: بینه
سوره‌ی بعد: نصر
تاریخ نزول آن در سال چهارم هجری (ما بین جنگ بدر و صلح حدیبیه) است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را می‌توان در شش بخش خلاصه کرد:
در بخش اول که تنها یک آیه است و مقدمه‌ای برای مباحث مختلف این سوره محسوب می‌شود، سخن از تسبیح و تنزیه عمومی موجودات در برابر خداوند عظیم و حکیم است.
در بخش دوم که از آیه ۲ تا آیه ۱۰ (مجموعاً ۹ آیه) است، ماجرای درگیری مسلمان را با یهود پیمان‌شکن مدینه بازگو می‌کند.
در بخش سوم که از آیه ۱۱ تا ۱۷ را تشکیل می‌دهد، داستان منافقان مدینه آمده است که با یهود در این برنامه همکاری نزدیک داشتند.
بخش چهارم که چند آیه بیشتر نیست، مشتمل بر یک سلسله اندرزاها و نصایح کلی نسبت به عموم مسلمانان است و در حقیقت به منزله‌ی نتیجه‌گیری از ماجراهای فوق می‌باشد.
بخش پنجم که فقط یک آیه است (آیه ۲۱) توصیف بلیغی است از قرآن مجید و بیان تأثیر آن در پاک‌سازی روح و جان.
و بالاخره در بخش ششم که آخرین بخش این سوره است و از آیه ۲۲ شروع و به ۲۴ ختم می‌شود، قسمت مهمی از اوصاف جمال و جلال خدا و اسمای حسناى او را برمی‌شمرد که به انسان در طریق معرفه‌اللّه، کمک شایان می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

این سوره که بیشتر ناظر به داستان مبارزه مسلمانان با جمعی از یهود به نام یهود بنی‌نضیر است و سرانجام منتهی به بیرون راندن همه‌ی آنها از مدینه و پاک‌سازی این سرزمین مقدس شد، از سوره‌های مهم و بیدارگر و تکان‌دهنده قرآن مجید است، و تناسب بسیار نزدیکی با آخرین آیات سوره‌ی قبل دارد که وعده‌ی پیروزی در آن به حزب اللّه داده شده است، و در حقیقت این یک نمونه‌ی روشن آن پیروزی است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. بنی‌نضیر و منافقان: (۱ - ۲۱)

۲. اسمای حسناى خداوند: (۲۲ - ۲۴)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی حشر با آیاتی در موضوع محاصره‌ی قلعه‌ی قبیله‌ی یهودی بنی‌النضیر توسط مسلمانان و سپس اخراج آن‌ها از مدینه نازل شده است و در ادامه تکلیف غنائم به‌جا مانده را مشخص نموده و آن را چون بدون جنگ بدست آمده مختص پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌داند. البته پیامبر نیز آن‌ها را به مهاجرین فقیر بخشید.

بحث از مهاجرین سبب می‌گردد تا توصیفی نیز از انصار و همچنین تابعین این دو که بعداً خواهند آمد صورت گیرد. (۱ - ۱۱)

۲. منافقین به یهودیان بنی‌قریظه که از مدینه اخراج شده بودند پیغام مودت دادند و آن‌ها را به پیروزی دلگرم ساختند و قرآن پرده از کار آن‌ها برداشت و بعد به معرفی منافقان پرداخت: اینان به خاطر ترسی که از مسلمان دارند، یهودیان را نیز یاری نخواهند کرد، آن‌ها مگر دست به ترور بزنند و الا بصورت رسمی نمی‌توانند جنگی راه بیندازند. دوستی آن‌ها با یهودیان مثل شیطان است که روز قیامت از گمراه کرده‌های خود تبری جسته و نهایتاً هر دوی آن‌ها به دوزخ می‌سوزند.

قرآن در انتهای این فصل، مؤمنین را به تقوای الهی توصیه نموده و از همانندی با منافقینی که خداوند را فراموش نمودند - لذا خدا هم آنان را فراموش کرد، نهی می‌کند. (۱۲ - ۲۰)

۳. آیات قرآن بسیار گویای حقایق بوده و هراس از ایمان به این حقایق را به جان انسان می‌افکنند که اگر کوه با آن صلابتش روح انسانی در او دمیده بود، با شنیدن این آیات از هم متلاشی می‌شد. سوره‌ی حشر در فصل نهایی خود با این مقدمه به ذکر هجده نام از اسمای حسنا‌ی الهی می‌پردازد. قرائت سه آیه‌ی آخر سوره‌ی حشر به عنوان تعقیبات نماز و در موقعیت‌های دیگر سفارش شده است. (۲۱ - ۲۴)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی حشر را بخواند، تمام بهشت و دوزخ و عرش و کرسی و حجاب و آسمان‌ها و زمین‌های هفت‌گانه و حشرات و بادها و پرندگان و درختان و جنبندگان و خورشید و ماه و فرشتگان، همگی بر او رحمت می‌فرستند، و برای او استغفار می‌کنند، و اگر در آن روز یا در آن شب بمیرد، شهید مرده است.^{۸۷}

کاربرد سوره

الف) برای محافظت از منزل

امام صادق (علیه السلام):

هر کس سوره‌ی الرحمن و حشر را به هنگام غروب بخواند، خداوند فرشته‌ای را با شمشیر برهنه، مأمور حفاظت خانه او می‌کند.^{۸۸}

ب) برای طلب حاجت

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بنویسد و آویزان کند و حاجتی را بخواهد خداوند آن را برآورده می‌کند (مگر چیزی که درخواست معصیت باشد).^{۸۹}

ج، د) ذکاوت و قدرت حافظه

امام صادق (علیه السلام):

هر کس شب جمعه این سوره را بخواند تا صبح در امان خواهد بود. و هر کس که هنگام طلب حاجت وضو بگیرد و چهار رکعت نماز به جا بیاورد و در هر رکعتی سوره‌ی حمد و حشر را بخواند، به هر حاجتی که توجه پیدا کند و طلب کند، خداوند آن امر را آسان می‌کند. و کسی که با آب پاکی این سوره را بنویسد و آن را بنوشد، خداوند ذکاوت و عدم نسیان را روزی‌اش می‌کند.^{۹۰}

ممتحنه (۶۰)

نام سوره

بعضی آن را ممتحنه (به فتح حاء) خوانده‌اند، به اعتبار زنان مهاجری که مورد امتحان قرار می‌گرفتند. و بعضی ممتحنه (به کسر حاء) خوانده‌اند به خاطر اینکه خود سوره وسیله‌ی امتحان است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ» (۱۰).
به این سوره «امتحان» و «مودت» نیز گفته شده است. موضوع این سوره، امتحان مودت و رابطه‌ی دوستی با کفار و با مؤمنین است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۳ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و سی و هشت.

تعداد حروف: یکهزار و ده.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۲

سوره‌ی قبل: مائده

سوره‌ی بعد: نساء

تاریخ نزول آن، قسمتی در سال ششم هجری پس از صلح حدیبیه، و قسمتی در سال هشتم هجری است.

محتوای سوره

این سوره در حقیقت از دو بخش تشکیل می‌گردد:
بخش اول: از مسأله‌ی حب فی اللّٰه و بغض فی اللّٰه و نهی از طرح دوستی با مشرکان سخن می‌گوید، و مسلمانان را به الهام گرفتن از پیامبر بزرگ خدا حضرت ابراهیم دعوت می‌کند، و خصوصیات دیگری را در این زمینه برمی‌شمرد.
این معنی همان‌گونه که در آغاز سوره آمده است، در پایان سوره نیز تکرار و تأکید شده است.
بخش دوم: پیرامون زنان مهاجر و آزمایش امتحان آن‌ها و احکام دیگری در این رابطه بحث می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در سوره‌ی حشر، کفار و منافقین را یاد نمود، این سوره را نیز آغاز نمود به ذکر تحریم دوستی و ارتباط با ایشان و وجوب دشمنی و خصومت با آن‌ها.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
نحوه‌ی ارتباط با کفار: (۱ - ۱۳)

ارتباط آیات

مسلمانان باید همچون حضرت ابراهیم از خویشان کافر خود ببرند تا زمینه‌ی گمراهی بیش‌تر آن‌ها را (و گمراه شدن خود را) آماده نسازند. شاید این قطع ارتباط، آن‌ها را به خود آورد. البته منظور از قطع ارتباط با کفار، کفاری هستند که سر جنگ با مسلمین دارند.
در ادامه آیات، حکم زانی مطرح می‌شود که شوهرانشان در مکه اسکان داشته و خود به مسلمانان مدینه گرویده‌اند و در انتهای سوره دوباره بر عدم ارتباط با کفار تأکید شده است.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):
هر کس سوره‌ی ممتحنه را قرائت کند، تمام مؤمنین و مؤمنات، شفیعیان او در روز قیامت خواهند بود.^{۹۱}

ناگفته پیداست این همه فضیلت و افتخار، از آن کسانی است که آیات این سوره را در زمینه‌ی حب فی الله، بغض فی الله، جهاد در راه خدا، و به کار بستن محتوای آن، مورد توجه قرار می‌دهند، و تنها به تلاوت بی‌روح و فاقد علم و عمل قناعت نمی‌کنند.

کاربرد سوره

الف) برای جلوگیری از جنون

امام سجاد (علیه‌السلام):

کسی که سوره‌ی ممتحنه را در نمازهای واجب و نافله بخواند، خداوند قلبش را برای ایمان، خالص و آماده می‌کند، نور بصیرت به او می‌بخشد، و هرگز فقر دامان او را نمی‌گیرد، و خود و فرزندانش به جنون گرفتار نمی‌شوند.^{۹۲}

ب) برای درمان بیماری طحال (آپاندیس)

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که مبتلی به طحال بشود و به مشقت بیافتد، این سوره را بنویسد و به مدت سه روز بنوشد، به اذن خدا این بیماری از او زائل می‌شود.^{۹۳}

صف (۶۱)

نام سوره

انتخاب نام صف برای سوره به خاطر تعبیری است در آیه‌ی چهارم این سوره آمده است: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوعٌ، در حقیقت، خدا دوست دارد کسانی را که در راه او صف در صف، جهاد می‌کنند، چنان که گویی بنایی ریخته‌شده از سُرَب‌اند.»

گاهی نیز از این سوره به عنوان سوره‌ی «عیسی» و یا سوره‌ی «حواریین» نام برده شده است به خاطر آیات آخر این سوره.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۴ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و بیست و یک.

تعداد حروف: نهصد و بیست و شش.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۸

سوره‌ی قبل: تغابن

سوره‌ی بعد: فتح
تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

موضوعات این سوره را می‌توان به هفت بخش تقسیم کرد:

- ۱ - آغاز سوره که از تسبیح خداوند عزیز و حکیم شروع می‌شود و آمادگی پذیرش حقایق بعد را در قلوب ایجاد می‌کند.
- ۲ - دعوت به هماهنگی گفتار و کردار و پرهیز از سخنان بی‌عمل.
- ۳ - دعوت به جهاد با عزم راسخ و اتحاد کامل.
- ۴ - یادآوری پیمان شکنی بنی‌اسرائیل و بشارت مسیح به ظهور اسلام.
- ۵ - تضمین پیروزی اسلام بر همه‌ی ادیان.
- ۶ - دعوت مؤثر به سوی جهاد و ذکر پاداش‌های دنیوی و اخروی مجاهدان راه حق.
- ۷ - اشاره‌ی فشرده‌ای به زندگی حواریین مسیح و الهام از آن‌ها.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
جهاد: (۱ - ۱۴)

ارتباط آیات

منافق آنچه ادعایش را می‌کند ثابت نمی‌کند، می‌گوید خواهیم جنگید، نمی‌جنگد! بنی‌اسرائیل هم اینگونه حضرت موسی را می‌آزردند، می‌گفتند: «از طرف خودت ما را فرمان به جنگ می‌دهی، این فرمان خداوند نیست!!» آیا این بزرگترین ستم به خود و به جامعه نیست که کسی تلاش کند با مخالفت با پیامبر و وصی او، نور الهی را خاموش کند و جهانی را غرق در ظلمت نماید؟! البته نور الهی خاموش نخواهد شد و روزی خواهد رسید که این نور با همه‌ی تابشش بتابد و دین، خالص برای او باشد.

انسان جز «جان» و کمی «مال» چه دارد که با آن تجارتی بزرگ نماید و بهشت را برای خود بخرد؟! همیشه بوده‌اند افرادی که این تجارت را انجام داده‌اند، مانند بعضی از حواریون حضرت عیسی. (۱ - ۱۴)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* هر کس سوره‌ی عیسی (سوره‌ی صف) را بخواند، حضرت مسیح بر او درود می‌فرستد. و تا در دنیا زنده است برای او استغفار می‌کند و در قیامت رفیق او است.^{۹۴}

امام باقر (علیه السلام):

* هر کس سوره‌ی صف را بخواند، و در نمازهای واجب و مستحب به آن ادامه دهد، خداوند او را در صف فرشتگان و پیامبران مرسل قرار می‌دهد.^{۹۵}
در تفسیر سوره‌ی آبادی آمده است که: در خبر است از رسول (صلی الله علیه و آله وسلم) که وی گفت هر که سوره‌ی صف را بخواند، روز قیامت عیسی او را از خدای عزوجل بخواند و شفاعت کند.

کاربرد سوره

برای ایمنی در سفر

امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را بخواند و در هنگام مسافرت بر خواندن آن مداومت کند، از بلاهای آن سفر در امان خواهد بود، و به اذن خداوند تا هنگام بازگشت از سفر، محفوظ خواهد ماند.^{۹۶}

جمعه (۶۲)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیه‌ی ۹ است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ / ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چون برای نماز جمعه ندا در داده شد، به سوی ذکر خدا بشتابید، و داد و ستد را واگذارید. اگر بدانید این برای شما بهتر است.»

در تفسیر برهان از کافی از امام باقر (علیه‌السلام) منقول است که مردی از حضرتش سؤال کرد چرا جمعه، جمعه نامیده شد؟ فرمود: خداوند در روز میثاق (عالم ذرّ)، مردم را به ولایت محمد و وصی او جمع کرد. پس به جهت جمع خلق، آن را جمعه نامید. در مجمع البیان است که: گویند علت آن تسمیه، تشکیل جماعات در آن روز است و گویند به آن «عُرُوبَه» می‌گفتند و کعب بن لؤی اولین کس بود که آن را جمعه خواند. و گویند پیش از هجرت که اهل مدینه ایمان آورده بودند، گفتند: یهود و نصاری را روزی است (شنبه و یکشنبه) که در آن هر هفت روز یک بار جمع می‌شوند، سبب مال یهود و یوم الأحد مال نصاری است. شما هم روز عُرُوبَه را قرار دهید، لذا آن را جمعه نامیدند و جمع شدند (برای عبادت).

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۱ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هشتاد.

تعداد حروف: هفتصد و چهل و هشت.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۶

سوره‌ی قبل: تحریم

سوره‌ی بعد: تغابن

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را در چند بخش می‌توان خلاصه کرد:

- ۱ - تسبیح عمومی موجودات.
- ۲ - هدف بعثت پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از بُعد تعلیم و تربیت.
- ۳ - هشدار به مؤمنان که از اصول آئین حق منحرف نشوند آن‌گونه که یهود منحرف شدند.
- ۴ - اشاره‌ای به قانون عمومی مرگ که دریچه‌ای است به سوی عالم بقاء.
- ۵ - دستور مؤکد برای انجام فریضه نماز جمعه و تعطیل کسب و کار برای شرکت در آن.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند، سوره‌ی صف را به ترغیب در عبادت و دعوت به سوی عبادت پایان داد، و یاد نمود که مؤمنین را به سبب نصرت و غلبه بر دشمنان تأیید خواهد نمود، این سوره را آغاز نمود به بیان قدرتش بر پیروزی مسلمین بر تمام اشیا.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. آرزوی مرگ در راه خداوند: (۱ - ۸)
۲. مال پرستی در تقابل با نماز سیاسی جمعه: (۹ - ۱۱)

ارتباط آیات

۱. منت و نعمتی والاتر از پیامبران و کتب آسمانی نیست. اهل کتاب (و منافقین امت اسلام) کتاب آسمانی را تنها در حافظه‌هایشان حفظ نمودند و به گمانشان همین برای رفتن تحت «ولایت الله» کافی است! و دیگر نباید با جهاد در راه خداوند هزینه‌ی ایمان را پرداخت! آیا می‌توان با ترک جهاد از مرگ گریخت؟! مؤمن، مرگ در راه خدا را آرزو می‌کند. (۱ - ۸)

۲. در فصل قبل بحث از ترک جان در راه خداوند بود و در این فصل ترک مال (و تجارت) است. در نماز جمعه که وحدت سیاسی مسلمین را به نمایش می‌گذارد، عده‌ای تا مطلع می‌شدند کاروان تجارتی به مدینه نزدیک شده است، این اجتماع باشکوه را برهم زده و به دنبال سود و مال می‌رفتند! (۹ - ۱۱)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی **جمعه** را بخواند، خداوند به تعداد کسانی که در نماز جمعه شرکت می‌کنند و کسانی که شرکت نمی‌کنند در تمام بلاد مسلمین به او ده حسنه می‌بخشد.^{۹۷}
امام صادق (علیه‌السلام):

* بر هر مؤمنی از شیعیان ما لازم است در شب جمعه، سوره‌ی **جمعه** و «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» را بخواند، و در ظهر جمعه، سوره‌ی **جمعه** و **منافقین** را، و هرگاه چنین کند گویی عمل رسول الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را انجام داده، و پاداش و ثوابش بر خدا بهشت است.^{۹۸}
مخصوصاً تأکید زیادی روی این مطلب شده که سوره‌ی **جمعه** و **منافقین** را در نماز جمعه بخوانند و در بعضی از این روایات آمده که حتی الامکان آن را ترک نکنند^{۹۹} و با این که عدول از سوره‌ی **توحید** و «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» به سوره‌های دیگر در قرائت نماز جائز نیست، این مسأله در خصوص نماز جمعه استثنا شده است و عدول از آن‌ها به سوره‌ی **جمعه** و **منافقین**، جایز بلکه مستحب شمرده است.

کاربرد سوره

الف) امنیت

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که مداومت بر خواندن این سوره داشته باشد اجر بزرگی دارد، و از آنچه که می‌ترسد ایمن خواهد ماند، و هر محذوری از او دور خواهد بود.^{۱۰۰}

ب) ایمنی از وسوسه شیطان

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که شب‌هنگام یا در روز این سوره را بخواند، از وسوسه‌ی شیطان دور خواهد بود، و آنچه که در آن روز، و روز بعد از او سر می‌زند، بخشیده خواهد شد.^{۱۰۱}

منافقین (۶۳)

نام سوره

سوره‌ی منافقین تنها سوره‌ای است که به طور مستقل به صفات و حالات منافقین اختصاص داده شده است.

در کتب لغت نوشته‌اند: «یَبْرُوع» خزنده‌ای است شبیه به موش (شاید موش صحرائی یا راسو بوده باشد). این خزنده دو لانه می‌سازد یکی به نام نافقاء، که آن را مخفی می‌دارد، و دیگری به نام قاصعاء که آشکار است. چون دشمن در قاصعاء به آن حمله کند، وارد نافقاء شده و از آن خارج می‌شود. تسمیه منافق از «نفق» به معنی نقب است که از راهی به دین وارد و از راه دیگری خارج می‌شود.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۱ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هشتاد.

تعداد حروف: هفتصد و هفتاد و شش.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۲

سوره‌ی قبل: حج
سوره‌ی بعد: مجادله
تاریخ نزول آن در سال پنجم هجری بعد از جنگ بنی‌المصطلق است، که ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک می‌شود.

محتوای سوره

محتوای این سوره را می‌توان در چهار بخش خلاصه کرد:
۱ - نشانه‌های منافقان که خود شامل چندین قسمت حساس است.
۲ - برحذر داشتن مؤمنان از توطئه‌های منافقان، و لزوم مراقبت دائم در این زمینه.
۳ - هشدار به مؤمنان که مواهب مادی دنیا آن‌ها را از ذکر خداوند غافل نکند.
۴ - توصیه به انفاق در راه خدا، و بهره‌گیری از اموال پیش از آنکه مرگ فرارسد و آتش حسرت به جان انسان بیافتد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی جمعه را به آنچه از نشانه‌ها و علامت‌های نفاق - از رها نمودن پیامبر به صورت ایستاده در نماز و یا در خطبه نماز، و اشتغال آن‌ها به سرگرمی و سودجویی یکدیگر - پایان داد، این سوره را به ذکر منافقین نیز شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. منافقین: (۱ - ۸)
۲. انفاق: (۹ - ۱۱)

ارتباط آیات

بزرگترین دروغ منافقین، درست‌ترین سخن بود! یعنی «شهادت به رسالت». آن‌ها همیشه به «حقیقت» شهادت زبانی داده و سخنان زیبا می‌گویند ولی وقتی قرار است به این سخنان عمل کنند نه از جانشان می‌گذرند و نه از مالشان. آن‌ها مدام به فکر به دست گرفتن قدرت از خدا و رسول!! هستند (لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ).

سوره‌ی منافقین از مؤمنین می‌خواهد برای تبری از نفاق، آنجا که لازم است انفاق کنید، زیرا عدم انفاق وحدت جامعه اسلامی را بر هم زده و کفار را بر جامعه حاکم می‌سازد.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی منافقین را بخواند، از هرگونه نفاق پاک می‌شود.^{۱۰۲}
امام صادق (علیه‌السلام):

بر هر مؤمنی از شیعیان ما لازم است که در شب جمعه سوره‌ی جمعه و «سَبَّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» را بخواند، و در نماز ظهر جمعه سوره‌ی جمعه و منافقین را. سپس افزود: هنگامی که چنین کند، گویی عمل رسول خدا را انجام داده و جزا و پاداشش بر خدا بهشت است.^{۱۰۳}

کاربرد سوره

الف، ب) شفای معلولیت و بیماری

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

اگر این سوره بر کسی که معلول است و یا مریض است خوانده شود، خداوند او را شفا خواهد داد.^{۱۰۴}

ج، د) درمان چشم‌درد، و بیماری‌های درونی

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که این سوره را بر چشم‌درد بخواند، خداوند دردش را سبک خواهد کرد و از بین خواهد برد، و کسی که این سوره را برای دردهای درونی بخواند به اذن خداوند آرام خواهد شد و از بین خواهد رفت.^{۱۰۵}

ه) درمان دُمَل

امام صادق (علیه‌السلام):

اگر این سوره بر دمل‌ها خوانده شود، این سوره آن‌ها را از بین خواهد برد.^{۱۰۶}

تغابن (۶۴)

نام سوره

نام این سوره از آیه ی ۹ آن گرفته شده است: «يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ... روزی که شما را برای روز گردآوری، گرد می‌آورد، آن [روز]، روز حسرت [خوردن] است...»

تغابن از باب تفاعل است، و معمولا به کارهایی گفته می‌شود که دوجانبه باشد، مانند تعارض و تزاخم و... این معنی در مورد قیامت ممکن است به این ترتیب باشد که تعارض گروه مؤمنان و کافران، نتیجه‌اش در قیامت ظاهر می‌شود، و در حقیقت روز قیامت روز ظهور تغابن است. از بعضی کلمات اهل لغت نیز استفاده می‌شود که باب تفاعل همیشه به این معنی نیست، و در اینجا به معنی ظهور غبن است (مفردات راغب، ماده غبن).

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و چهل و یک.

تعداد حروف: هزار و هفتاد.

محل نزول

در اینکه این سوره در مدینه نازل شده یا در مکه، در میان مفسران، سخت گفتگو است. هر چند مشهور مدنی بودن آن است، بعضی آن را کلا مکی می‌دانند، و بعضی تنها سه آیه آخر

را مدنی دانسته، و باقی را مکی می‌دانند. البته لحن آیات اخیر این سوره، با سوره‌های مدنی هماهنگ است، ولی صدر آن، با سوره‌های مکی موافق‌تر است. روایاتی که ترتیب سوره‌ها را مطرح می‌کنند این سوره را کلا مدنی می‌دانند.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۷

سوره‌ی قبل: جمعه

سوره‌ی بعد: صف

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

این سوره را می‌توان به چند بخش تقسیم کرد:

- ۱ - آغاز سوره که از توحید، صفات، و افعال خدا بحث می‌کند.
- ۲ - به دنبال آن، با استفاده از علم خداوند، به مردم هشدار می‌دهد که مراقب اعمال پنهان و آشکار خود باشند، و سرنوشت اقوام پیشین را فراموش نکنند.
- ۳ - در بخش دیگری از سوره، سخن از معاد است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی منافقین را به ذکر امر به طاعت، و نهی و منع از معصیت پایان داد، این سوره را به بیان حال مطیعین، و گنهکاران شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. توحید، نبوت، و معاد: (۱ - ۱۱)
۲. فتنه‌گری اولاد و اموال: (۱۲ - ۱۸)

ارتباط آیات

۱. جهان در مدیریت حضرت حق و تحت اشراف علمی اوست. بر این اساس پیامبرانی از جنس خود انسان برای آن‌ها می‌فرستد تا این قدرت خداوند را به او یاد آور شوند. عده‌ای ایمان می‌آورند و عده‌ای همچنان قدرت خداوند را منکر می‌شوند و خدا چاره‌ای ندارد جز آن که با هلاکت آن‌ها، قدرتش را به آن‌ها تفهیم کند! و روز قیامت آن‌ها را محشور کند تا ببینند روزی را که «یوم التغابن» است روز آگاهی به غبن و خسروانی است که دامن کافرین را گرفته است. این مصیبتی است که خود بر سر خود آورده اند. (۱ - ۱۱)

۲. در فصل قبل از مؤمن و کافر گفته شد و در این فصل از منافقین گفته می‌شود. منافقین به خاطر دلبستگی با مال و خانواده و عدم بذل جان و مال در راه خداوند، راه دیگری را بر می‌گزینند. باید هرکسی مواظب باشد که بر بخلِ نفسش، غلبه کند و با انفاق، ایمانش را تحکیم نموده و غفران الهی را برای خود به ارمغان بیاورد. (۱۲ - ۱۸)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی **تغابن** را بخواند، مرگِ ناگهانی از او دفع می‌شود.^{۱۰۷}

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که سوره‌ی **تغابن** را در نماز فریضه‌ای بخواند، شفیع او روز قیامت خواهد شد، و شاهد عادل است در نزد کسی که شفاعت او را اجازه می‌دهد، سپس از او جدا نمی‌شود تا داخل بهشت گردد.^{۱۰۸}

کاربرد سوره

الف، ب) در امان ماندن از مرگِ ناگهانی، و شر سلطان جائر

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که این سوره را بخواند، خداوند مرگِ ناگهانی را از او دور می‌کند. و کسی که این سوره را بخواند و وارد مجلس سلطان ظالمی بشود که از او می‌ترسد، خداوند شر او را از وی دور خواهد کرد و بدی به او نخواهد رسید.^{۱۰۹}

طلاق (۶۵)

نام سوره

نام این سوره از موضوع هفت آیه‌ی نخست این سوره که موضوع طلاق است، گرفته شده است.

این سوره نام دیگری نیز دارد و آن سوره‌ی نساء قُصْرَى (بر وزن و معنی صغری) در مقابل سوره‌ی معروف نساء است که نساء کبری می‌باشد. بعضی گفته‌اند: ملقب کردن سوره‌های قرآن به بزرگ و کوچک در شأن قرآن نیست. ممکن است پاسخ داده شود به اینکه کوچک و بزرگ مربوط به تعداد آیات است نه کیفیت آن‌ها.

البته نباید از سوره تعبیر به «سوره‌ی خفیفه» یعنی «سبک» نمود، زیرا خداوند از آیات قرآن تعبیر به «قول ثقیل» می‌کند: «إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا» (مزمل، ۵) بلکه باید به جای آن تعبیر به «یسیره» کرد، همان‌گونه که خداوند می‌فرماید: «فَأَقْرُؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» (مزمل، ۲۰)

تعداد آیات

از نظر بصری‌ها ۱۱ آیه، و از نظر دیگران ۱۲ آیه است. اختلاف در ۳ آیه است: «يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا» (۲) کوفی و مکی و مدنی اخیر است. «وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (۲) شامی است. «يَا أُولِي الْأَلْبَابِ» (۱۰) مدنی اول است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و چهل و نه.
تعداد حروف: یک‌هزار و شصت.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۶

سوره‌ی قبل: انسان

سوره‌ی بعد: بینه

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را می‌توان به دو بخش عمده تقسیم کرد:

بخش اول، هفت آیه نخستین سوره است که پیرامون طلاق و مسائل مربوط به آن سخن می‌گوید، و به قدری جزئیات این مسأله را در عباراتی کوتاه و پرمعنی به طور دقیق و ظریف مطرح ساخته که انسان با ملاحظه آن خود را کاملاً مستغنی می‌بیند.

بخش دوم، که در حقیقت انگیزه اجرای بخش اول است، از عظمت خداوند، عظمت مقام رسول او، پاداش صالحان، و مجازات بدکاران بحث می‌کند، و مجموعه‌ی منسجمی را برای ضمانت اجرای این مسأله‌ی مهم اجتماعی ارائه می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی تغابن را به ذکر زنان و احتیاط از آن‌ها پایان داد، این سوره را شروع به ذکر زن‌ها و احکام و وظایف جدایی و طلاق آن‌ها نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. حکم فقهی (طلاق): (۱ - ۸)

۲. عاقبت معصیت و طاعت: (۹ - ۱۲)

ارتباط آیات

سوره‌ی طلاق همچنان که از نامش پیدا است بیش‌تر درباره‌ی حکم فقهی طلاق سخن می‌گوید و سوء استفاده از حقی که مردان بابت طلاق دارند را به شدت مذمت می‌کند و اکیدا سفارش می‌کند که همه‌ی حقوق مادی و معنوی زن به هنگام طلاق پرداخت شود. در ادامه همه‌ی اوامر الهی را طبق توان بشر دانسته و لذا بشر را برای تخلف از این اوامر معذور نمی‌شمارد و برای متخلفین از اوامر الهی عذابی سخت را هشدار می‌دهد. اوامر الهی برای

نورانی نمودن زندگی انسان‌ها آمده‌اند و می‌خواهند انسان را به نیکوترین رزق‌ها در بهشت برین برسانند. انسان با اطاعت از خداوند، خود را همراه با همه‌ی جهان هستی، همه‌ی هفت آسمان و هفت زمین می‌کند، زیرا امر خداوند در همه‌ی اجزای هستی نافذ است. (يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی طلاق را بخواند (و آن را در برنامه‌های زندگی خود به کار بندد)، بر سنت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از دنیا می‌رود.^{۱۱۰}

کاربرد سوره

برای توفیق توبه خالص

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که مداومت بر خواندن این سوره داشته باشد، خداوند توفیق توبه‌ی نصح را به او عنایت می‌کند.^{۱۱۱}

تحریم (۶۶)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی اوّل آن گرفته شده است: «یا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ» در روایتی نیز از آن به «الْمُحَرَّمُ» یاد شده است (ال تعریف بر سر لِمَ تُحَرِّمُ داخل شده است).^{۱۱۲}

ممکن است به این سوره، «متحرّم» نیز گفته شده باشد.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۲ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و چهل و هفت.

تعداد حروف: یکهزار و صد و هشت.

محل نزول

این سوره مدنی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۵

سوره‌ی قبل: حجرات

سوره‌ی بعد: جمعه

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

شأن نزول پنج آیه نخست

در شأن نزول آیات فوق روایات زیادی در کتب تفسیر، حدیث، و تاریخ شیعه و اهل سنت نقل شده است که ما از میان آنها آنچه مشهورتر و مناسبتر به نظر می‌رسد انتخاب کرده‌ایم و آن اینک:

پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) گاه که نزد زینب بنت جحش (یکی از همسرانش) می‌رفت، زینب او را نگاه می‌داشت و از عسلی که تهیه کرده بود خدمت حضرت می‌آورد. این سخن به گوش عایشه رسید و بر او گران آمد، می‌گوید: من با حفصه (یکی دیگر از همسران رسول خدا) قرار گذاشتیم که هر وقت رسول خدا نزد یکی از ما آمد، فوراً بگوییم آیا صمغ مغفیر خورده‌ای؟! (مغفیر صمغی بود که یکی از درختان حجاز به نام عرقط تراوش می‌کرد و بوی نامناسبی داشت) و حضرت مقید بود که هرگز بوی نامناسبی از دهان یا لباسش شنیده نشود، بلکه به عکس اصرار داشت همیشه خوشبو و معطر باشد! به این ترتیب روزی حضرت نزد حفصه آمد، او این سخن را به حضرت گفت، حضرت فرمود: من مغفیر نخورده‌ام، بلکه عسلی نزد زینب بنت جحش نوشیدم، و من سوگند یاد می‌کنم که دیگر از آن عسل ننوشم (نکنند زنبور آن عسل روی گیاه نامناسبی و احتمالاً مغفیر نشسته باشد). ولی این سخن را به کسی مگو (مبادا به گوش مردم برسد، و بگویند چرا پیامبر غذای حلالی را بر خود تحریم کرده؟ و یا از کار ایشان در این مورد و یا مشابه آن تبعیت کنند، و یا به گوش زینب برسد و او دل شکسته شود). ولی سرانجام او این راز را افشا کرد، و بعداً معلوم شد اصل این قضیه توطئه‌ای بوده است. رسول خدا سخت ناراحت شد و آیات فوق نازل گشت و ماجرا را چنان پایان داد که دیگر این گونه کارها در درون خانه رسول خدا تکرار نشود.

در بعضی از روایات نیز آمده است که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بعد از این ماجرا یک ماه از همسران خود کناره‌گیری کرد، و حتی شایعه‌ی تصمیم آن حضرت نسبت به طلاق آنها منتشر شد، به طوری که سخت به وحشت افتادند و از کار خود پشیمان شدند.^{۱۱۳}

محتوای سوره

این سوره عمدتاً از چهار بخش تشکیل شده است:

بخش اول: از آیه یک تا پنج ادامه دارد، مربوط به ماجرای پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با بعضی از همسرانش می‌باشد، حضرت پاره‌ای از غذاهای حلال را بر خود تحریم فرمود، و آیات فوق نازل شد و همسران رسول خدا را مورد ملامت قرار داد.

بخش دوم: از آیه ۶ تا ۸ ادامه دارد و خطاب‌ی است کلی به همه‌ی مؤمنان در مورد مراقبت در امر تعلیم و تربیت خانواده، و لزوم توبه از گناهان.

بخش سوم: تنها یک آیه است، خطاب به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در مورد جهاد با کفار و منافقین.

در بخش چهارم: آخرین بخش سوره را تشکیل می‌دهد، و شامل آیات ۱۰ تا ۱۲ می‌باشد. خداوند برای تبیین بخش‌های قبل، شرح حال دو نفر از زنان صالح (مریم و همسر فرعون) و دو نفر از زنان ناصالح (همسر نوح و همسر لوط) را بیان کرده است و در واقع به زنان مسلمین و به خصوص همسران رسول خدا هشدار می‌دهد که خود را با گروه اول هماهنگ کنند نه دوم.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند در سوره‌ی طلاق احکام زن‌ها را در طلاق و غیره مطرح داشت، این سوره را نیز با احکام آن‌ها آغاز نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
زنان ناصالح و صالح: (۱ - ۱۲)

ارتباط آیات

سوره‌ی تحریم با توبیخ زنان پیامبر و آزاری که بعضی از آن‌ها نسبت به حضرت روا می‌داشتند آغاز شده است. و در ادامه آنان و همه‌ی مؤمنین را به پرهیز دادن خود و خانواده از آتش دوزخ فرا می‌خواند و غیر مستقیم به مؤمنین هشدار می‌دهد که اهالی دوزخ کافرینی هستند که هیچ عذری برای دوزخی نشدن ندارند. مواظب باشید که کافر محشور نگردید! و از گناهان گذشته خود خالصانه توبه نمایید.

با توجه به آنچه در شأن نزول این سوره ذکر شد، منافقین در آزاری که زنان پیامبر به ایشان روا داشتند مؤثر بودند. هر زمان که منافقین دست به اقدامی عملی علیه مسلمانان می‌زدند خداوند دستور قاطع برای برخورد با آن‌ها را می‌دهد. در اینجا نیز دستور جهاد با آنان داده شد و از آن طرف زنان آزار دهند پیامبر به دو زن کافر حضرت نوح و حضرت لوط تشبیه شدند. و در مقابل، زنان مؤمن حضرت، به زنانی چون آسیه (زن فرعون) و مریم همانند گشتند.

فضیلت سوره

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی طلاق و تحریم را در نماز فریضه بخواند، خداوند او را در قیامت از ترس و اندوه پناه می‌دهد، و از آتش دوزخ رهایی می‌بخشد، و او را به خاطر تلاوت این سوره و مداومت بر آن، وارد بهشت می‌کند، زیرا این دو سوره، از آن پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است.^{۱۱۴} علت آنکه این دو سوره از آن پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) معرفی شده است، شروع این دو سوره با خطاب به ایشان در مسائل خصوصی حضرت است.

کاربرد سوره

الف، ب، ج) توفیق توبه خالص، درمان نیش حشرات، درمان صرع پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بخواند خداوند توبه‌ی نصوح به او عنایت می‌کند. و کسی که این سوره را بر کسی که حیوانی او را نیش زده بخواند، خداوند او را شفا می‌دهد و سم در او اثر نمی‌کند. و اگر نوشته شود و آب آن بر روی کسی که بیماری صرع دارد پاشیده شود، شیطان‌ش دور می‌شود (بیماری‌اش زائل می‌شود).^{۱۱۵}

د، ه، و، ز) درمان تب، بیماری صرع، مشکل بی‌خوابی، آدای دین امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را بر مریض بخواند، آرام می‌شود. و کسی که آن را بر بیمار تب‌دار بخواند، سرد می‌شود. و کسی که آن را بر بیماری صرع بخواند، مداوا می‌شود. و کسی که آن را بر فرد بی‌خواب بخواند، به خواب می‌رود. و کسی که دین زیادی بر گردن دارد، اگر بر خواندن این سوره مداومت کند، چیزی از آن‌ها باقی نمی‌ماند.^{۱۱۶}

ملک (۶۷)

نام سوره

پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از این سوره به عنوان «تبارک الذی بیده الملك» یاد می‌کردند و اصحاب از آن به «تبارک الملك» و «مانعة»، و در کتب تفاسیر و مصحف‌های قرآن به «ملک» مشهور شده است.

طبق روایتی این سوره «مُنْجِیة» است، زیرا صاحب خود را از عذاب قبر نجات می‌دهد. واقیة و مانعة (یا مَنّاعة) نیز نام گرفته است، زیرا خواننده خود را از عذاب قبر نگاه می‌دارد. به آن «مجادله» نیز می‌گویند، زیرا دو نکیر و منکر شب اول قبر با قاری آن به بحث و جدل و بازخواست می‌پردازند. (این قول از ابن عباس نقل شده است).^{۱۱۷}

تعداد آیات

از نظر قاریان مکّه و مدنی‌های اخیر ۳۱ آیه، و از نظر قاریان دیگر ۳۰ آیه است: آیهی «قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ» (۹) از نظر مکی‌ها و مدنی‌های اخیر، یک آیهی مستقل است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و سی.

تعداد حروف: هزار و سیصد و دوازده.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول
شماره‌ی نزول: ۷۶
سوره‌ی قبل: مؤمنون
سوره‌ی بعد: حاقّه

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

عمدتاً موضوعات این سوره بر سه محور دور می‌زند:

- ۱ - بحث‌هایی پیرامون مبدأ و صفات خداوند، و نظام شگفت‌انگیز خلقت مخصوصاً آفرینش آسمان‌ها و ستارگان، آفرینش زمین و مواهب آن، و همچنین آفرینش پرندگان و آب‌های جاری و آفرینش گوش، چشم، و ابزار شناخت.
- ۲ - بحث‌هایی پیرامون معاد و عذاب دوزخ، و گفتگوهای مأموران عذاب با دوزخیان، و مانند آن.
- ۳ - انذار و تهدید کافران و ظالمان به انواع عذاب‌های دنیا و آخرت.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند، سوره‌ی تحریم را پایان داد به اینکه اتصال و پیوست به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سودی ندارد - مگر به اطاعت - و اصل و ریشه طاعت هم، معرفت و تصدیق به کلمات الهی است، این سوره را به دلیل‌های معرفت و آیات پروردگار آغاز نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. هدف آفرینش: (۱ - ۵)
۲. نفاق، ایمان و خشیت: (۶ - ۱۸)
۳. ضرورت توکل به خدای یگانه: (۱۹ - ۳۰)

ارتباط آیات

۱. هدف از آفرینش و مرگ و زندگی در این جهان چیزی جز انتخاب بهترین عمل‌ها در موقعیت‌های مختلف نیست؛ همان‌گونه که جهان هستی بهترین گزینه‌ها را در موقعیت‌های مختلف بر می‌گزیند. خوب دقت کنید، بازهم دقت کنید! آیا این سخن را تصدیق نمی‌کنید؟! هیچ شیطانی نمی‌تواند در پشت پرده جهان نفوذ کند و تفاوتی را در جهان هستی ایجاد نماید. (شما هم نباید بگذارید شیطان این چنین تصرفی در شما بکند و شما را به کفر بکشاند. خداوند

توسط ستارگان آسمان جسم شیاطین را و توسط ستارگان هدایت وسوسه‌ی آن‌ها را از حریم آسمان و آن‌ها که می‌خواهند به آسمان راه یابند دور می‌کند). (۱ - ۵)

۲. تکذیب انبیایی که ساده‌ترین سخنان را می‌زدند، عاقبتی جز دوزخ ندارد. این تکذیب ممکن است علنی نباشد و در خفا صورت گرفته و منافقانه انجام شود. همه‌ی هستی «ذلول» و خوار اویند! مگر می‌توان در خفا از او هراسی نداشت؟! ممکن است به یکباره زمین دهان باز کند و یا از آسمان انبوهی از سنگ بیارد! (۶ - ۱۸)

۳. تکذیب انبیای الهی و کمک خواستن از خدایان دروغین در جهانی که حتی پرنندگان آسمان نیز لشگریان خدای یگانه هستند، چقدر می‌تواند اطمینان بخش باشد؟! رزق را او می‌دهد، او آفریده است، او محشور می‌گرداند! آیا بازهم باید معاد به سخریه گرفته شود و مدام سؤال شود: «پس کی قیامت می‌رسد»؟! آیا می‌توان به غیر خداوند تکیه نمود؟! (۱۹ - ۳۰)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی تبارک را بخواند، چنان است که گویی شب قدر را احیا داشته است.^{۱۱۸}

امام باقر (علیه‌السلام):

* سوره‌ی ملک سوره‌ی مانعه است، یعنی از عذاب قبر ممانعت می‌کند، و در تورات به همین نام ثبت است. کسی که آن را در شبی بخواند، بسیار خوانده، و خوب خوانده، و از غافلان محسوب نمی‌شود.^{۱۱۹}

کاربرد سوره

الف) ایمنی در شب

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که سوره‌ی ملک را قبل از خواب و در نماز واجب بخواند تا صبح در امان خدا خواهد بود، و در قیامت نیز در امان خدا خواهد بود تا اینکه وارد بهشت بشود.^{۱۲۰}

ب) دوری از عذاب قبر

امام باقر (علیه‌السلام):

سوره‌ی ملک مانعه است و فرد را از عذاب قبر دور می‌کند...^{۱۲۱}

ج) هدیه به اموات

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی ملک را حفظ کند، سوره در قبر به شکل انسانی در می‌آید و در روز قیامت او را شفاعت می‌کند تا اینکه وارد بهشت بشود. و کسی که این سوره را بخواند و به

برادران خود هدیه کند (کسانی که از دنیا رفته‌اند) با سرعت برق به آن‌ها می‌رسد و از آنچه در آن هستند - عذاب - نجات می‌دهد و در قبر مونس آن‌ها می‌شود.^{۱۲۲}

نکته: توصیه به حفظ سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

دوست می‌داشتیم که سوره‌ی تبارک در قلب همه‌ی مؤمنان ثبت بود.^{۱۲۳}

قلم (۶۸)

نام سوره

انتخاب نام قلم برای این سوره به تناسب نخستین آیه آن است، بعضی نیز نام آن را سوره-ی «ن» ذکر کرده‌اند. و از بعضی از روایات که در فضیلت این سوره آمده، استفاده می‌شود که نام آن سوره‌ی «ن وَ الْقَلَمِ» است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵۲ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد.

تعداد حروف: هزار و دویست و شش.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیاتی که ادعا شده مدنی است:

۱ - آیات ۱۷ تا ۳۳ مدنی است زیرا در شأن نزولی برای این آیات ذکر آمده است: ابی‌جهل در جنگ بدر فریاد زد که که هیچ یک از مسلمانان را نکشید بلکه همه را اسیر نمایید. آن وقت این آیات نازل شد.

پاسخ: بین این شأن نزول و فحوای آیات استثنا شده مناسبتی وجود ندارد بلکه طبق تفسیر مجمع‌البیان و طبری این آیات در رابطه با عموم مشرکین نازل شده است.

۲ - آیات ۴۸ تا ۵۰ مدنی است.

پاسخ:

اولا: دلیلی برای این استثنا ذکر نشده است.
ثانیا: این آیات از جمله آیات صفح و مماشات با کفار است که در مدینه منسوخ شده است
لذا قطعا از آیات مکی است.^{۱۲۴}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲

سوره‌ی قبل: علق

سوره‌ی بعد: مزمل

تاریخ نزول آن در اوایل دعوت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بوده است.

محتوای سوره

مباحث این سوره را می‌توان در هفت بخش خلاصه کرد:

- ۱ - نخست به ذکر قسمتی از صفات ویژه رسول خدا مخصوصا اخلاق برجسته‌ی او می‌پردازد، و آن را با قسمت‌های مهمی تأکید می‌کند.
- ۲ - سپس قسمتی از صفات زشت و اخلاق نکوهیده دشمنان او را بازگو می‌نماید.
- ۳ - در بخش دیگری داستان أصحاب الجَنَّةِ که در حقیقت هشدار است به مشرکان زشت سیرت، بیان شده است.
- ۴ - پس از آن مطالب گوناگونی راجع به قیامت و عذاب کفار در آن روز آمده است.
- ۵ - بعد، انذارها و تهدیدهایی نسبت به مشرکان بازگو شده.
- ۶ - در بخش دیگری به پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دستور می‌دهد که در برابر دشمنان سرسخت، استقامت و صبر نشان دهد.
- ۷ - سرانجام در پایان سوره نیز سخن از عظمت قرآن و توطئه‌های مختلف دشمنان بر ضدّ رسول خدا به میان آورده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند، سوره‌ی ملک را به ذکر تکذیب کافران و وعید ایشان پایان داد، این سوره را به مانند آن آغاز فرموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۴ بخش است:

۱. عدم سازش با کفار: (۱ - ۱۶)
۲. باغبان پیر و فرزندان ناخلف: (۱۷ - ۳۳)

۳. مسلمین و مجرمین: (۳۴ - ۴۰)
 ۴. عاقبت منکرین نبوت: (۴۱ - ۵۲)

ارتباط آیات

۱. قسم به قرآن - که نوشته حق تعالی است - دیوانه آن‌ها هستند که پیامبری با این اخلاق بزرگ را دیوانه خطاب می‌کنند! سوره‌ی **قلم** با این مقدمه شروع می‌شود و بعد در ادامه، صفات این نوع از دیوانگان را بر می‌شمارد و در آخر می‌فرماید که: «بر بینی آن‌ها داغ خواهیم نهاد!» (۱ - ۱۷)

۲. قرآن برای درمان دیوانگی تکذیب‌کنندگان پیامبر، قصه‌ی آن باغبان پیری را بیان می‌کند که از فقرا دستگیری می‌کرد؛ ولی وقتی مرد، فرزندانش فقرا را طرد نمودند و خداوند نیز بر باغشان صاعقه زد و آن‌ها البته در نهایت به درگاه او استغفار نمودند. قرآن بعد از این قصه نتیجه می‌گیرد که عذاب، این‌گونه می‌آید و البته عذاب آخرت بسیار بزرگ‌تر است. و در طرف مقابل متقین همچنان بوستان خویش را در آخرت، خرم خواهند یافت. هیچ وقت مجرمین تصور نکنند چون در دنیا امکانات مالی داشتند پس در آخرت نیز این چنین خواهند بود. آیا دلیلی از نقل یا عقل بر این ادعای خود دارند؟! آیا خدایان دروغینشان قرار است این چنین چیزی را تضمین کنند؟! اصلاً چرا این قدر برایشان سخت است تا پیامبر را تصدیق کنند؟! نکند پیامبر از آن‌ها مزدی می‌خواهد که توان پرداختش را ندارند؟! و یا خدایان دروغین از غیبی با خبر هستند که آن را به درستی توضیح نمی‌دهند؟! (۱۸ - ۴۷)

۳. قرآن با همه‌ی شدتی که در خطابش به مشرکین دارد، اما در پایان باز پیامبر را به صبر و مدارا توصیه می‌نماید و حتی تأکید می‌کند همانند حضرت یونس که طاقتش کم بود نباشد و امتش را بیش‌تر تحمل کند. البته در ادامه به تمجید حضرت یونس در جهاتی دیگر می‌پردازد. (۴۸ - ۵۲)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی «ن و القلم» را تلاوت کند، خداوند ثواب کسانی را که دارای حسن اخلاقند به او می‌دهد.^{۱۲۵}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که سوره‌ی «ن و القلم» را در نماز واجب یا نافله بخواند، خداوند او را برای همیشه از فقر در امان می‌دارد، و هنگامی که بمیرد او را از فشار قبر پناه می‌دهد.^{۱۲۶}

این ثواب‌ها تناسب خاصی با محتوای سوره دارد، و نشان می‌دهد که هدف تلاوتی است که توأم با آگاهی و به دنبال آن عمل باشد.

کاربرد سوره

الف) برای ایمنی از فقر

امام صادق (علیه السلام):

هر کس سوره‌ی «ن و القلم» را در نماز واجب یا مستحبی بخواند، خداوند عزوجل او را از اینکه دچار فقر شود، برای همیشه ایمن می‌کند....^{۱۳۷}

ب) برای آرام کردن درد دندان خصوصا دندان شکسته

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... کسی که سوره‌ی قلم را بنویسد و بر دندان شکسته آویزان کند از همان ساعت دردش ساکت می‌شود.^{۱۳۸}

امام صادق (علیه السلام):

زمانی که سوره‌ی قلم نوشته شود و بر کسی که دندان درد دارد آویزان شود، دردش به اذن خداوند متعال ساکت می‌شود.^{۱۳۹}

حاقّه (۶۹)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیات نخستین سوره گرفته شده است. تقریباً عموم مفسران «حاقّه» (یعنی حق) را به معنی روز قیامت تفسیر کرده‌اند، به خاطر اینکه روزی است که قطعاً واقع می‌شود، همانند تعبیر به «الواقعة» در سوره‌ی واقعه. و همین تعبیر در آیه ۱۵ همین سوره نیز آمده است «فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ»، و این‌ها همه حاکی از یقینی بودن آن روز بزرگ است.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۵۱ آیه از نظر بصری و شامی‌ها، و ۵۲ آیه از نظر دیگران است. اختلاف در ۲ آیه است:

آیه‌ی «الْحَاقَّةُ» اول (۱) کوفی است.
آیه‌ی «كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ» (۲۵)، حجازی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و شش.
تعداد حروف: هزار و چهارصد و هشتاد.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۷۷

سوره‌ی قبل: ملک

سوره‌ی بعد: معارج

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

مباحث این سوره بر سه محور دور می‌زند:

محور اول که مهم‌ترین محورهای بحث این سوره است مسائل مربوط به قیامت و بسیاری از خصوصیات آن می‌باشد، و لذا سه نام از نام‌های قیامت یعنی «حاقّه»، «فارعه»، و «واقعه» در این سوره آمده است.

محور دوم بحث‌هایی است که پیرامون سرنوشت اقوام کافر پیشین مخصوصاً قوم عاد، ثمود، و فرعون می‌باشد که مشتمل بر اِنذارهای قوی و مؤکدی است برای همه‌ی کافران و منکران قیامت.

محور سوم بحث‌هایی است پیرامون عظمت قرآن و مقام پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و کیفر تکذیب‌کنندگان.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون در آخر سوره‌ی قلم، واقعه‌ی قیامت و وعید کافران ذکر شد خداوند این سوره را نیز به یاد قیامت و احوال اهل آتش شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. عبرت از پیشینیان: (۱ - ۱۲)

۲. نامه‌ی اعمال: (۱۳ - ۳۷)

۳. دفاع از قرآن: (۳۸ - ۵۲)

ارتباط آیات

۱. یکی از نام‌های قیامت، «حاقّه» است؛ یعنی پدیده‌ای که حتما اتفاق می‌افتد. این همه تأکید بر حتمی بودن حادثه قیامت، حکایت از انکار گسترده‌ی آن توسط گروه‌های مختلف انسان‌ها دارد. گروه‌هایی که به همین خاطر هلاک شدند؛ همچون قوم عاد، ثمود، فرعون و مؤتفکات (شهرهای زیر و رو شده‌ی قوم لوط) و قبل از آن قوم نوح. (۱ - ۱۲)

۲. قرآن بعد از گزارشی که در فصل قبل از نحوه‌ی هلاکت اقوامی که منکر معاد بودند می‌دهد، به ترسیم حوادث قبل از قیامت پرداخته و بعد وضعیت آنانی که کفه‌ی اعمال نیکشان سبک و یا سنگین است را به زیبایی تبیین می‌نماید. (۱۳ - ۳۷)

۳. سوره‌ی **حاقه** بعد از توصیف هلاکت و قیامت منکرین معاد و تکذیب کنندگان پیامبر، به توصیف قرآن پرداخته و سوگند به عالم غیب و شهود می‌خورد که: «قرآن سخن فرستاده‌ای بزرگوار است، نه شاعری کاهن، آیات آن فروفرستاده شده از ناحیه رب العالمین است.»

سوره‌ی **حاقه** بعد از توصیف قرآن، به شدت به ادامه‌دهندگان اتهامات علیه پیامبر تاخته و حسرتی بزرگ را برای آن‌ها وعده می‌دهد. (۳۹ - ۵۲)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی **حاقه** را بخواند، خداوند حساب او را در قیامت آسان می‌کند.^{۱۳۰}

امام باقر (علیه‌السلام):

* سوره‌ی **حاقه** را بسیار تلاوت کنید، چرا که قرائت آن در فرائض و نوافل نشانه‌ی ایمان به خدا و رسول او است، و کسی که آن را بخواند دینش محفوظ می‌ماند تا به لقاء الله^{۱۳۱} بپیوندد.

کاربرد سوره

الف، ب) حفظ جنین، تیزهوشی کودک:

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بنویسد و به زن باردار آویز نماید، به اذن خداوند آنچه در شکم دارد محفوظ خواهد ماند. و اگر این سوره را بنویسد و بشوید و آب آن را به طفل شیرخوار قبل از اتمام شیرخوارگیش بدهد، کودک تیزهوش خواهد شد.^{۱۳۲}

معارج (۷۰)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیه‌ی سه می‌باشد: «مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ». معارج، جمع مَعْرَج به معنی پله یا جایی است که از آنجا صعود می‌کنند و از آنجا که خداوند مقامات مختلفی برای فرشتگان قرار داده که با سلسله‌ی مراتب به سوی قرب خدا پیش می‌روند، خداوند به ذی المعارج توصیف شده است. بعضی از مفسران معارج را به معنی فضائل و مواهب الهی و بعضی به معنی فرشتگان تفسیر کرده‌اند، ولی معنی اول مناسب‌تر، و با مفهوم لغوی کلمه سازگارتر است.

نام دیگر این سوره که در روایات آمده است «سَأَلَ سَائِلٌ» می‌باشد که برگرفته از آیه‌ی نخست آن است: «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ». همچنین به این سوره «الواقِع» نیز گفته شده است.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۴۴ آیه است از نظر غیر شامی، و ۴۳ آیه است از نظر قاریان شامی: آیه‌ی «أَلْفَ سَنَةٍ» (۴) از نظر غیر شامی‌ها یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و شانزده.
تعداد حروف: هشتصد و شصت و یک.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیه‌ای که ادّعا شده مدنی است:
 آیه‌ی ۲۴ (وَ الَّذِينَ فِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُوْمٌ) مدنی است زیرا موضوع آیه، انفاق واجب است و انفاق در مکه واجب نشده بود.
 پاسخ: طبق نظریه‌ی بعضی، کلیت زکات در مکه نیز واجب شده بود. این از مسلمات است که نماز در سال‌های نخستین بعثت واجب شده بود و از طرفی اقامه‌ی نماز در غالب آیات همراه با ایتاء زکات آمده است. نمی‌توان اقامه‌ی نماز را واجب دانست و ایتاء زکات را مستحب و حال آن که هر دو با یک صیغه امر آمده است.
 در ضمن طبق بعضی از احادیث شیعه، منظور از حق واجب در این آیه چیزی بیش‌تر از زکات واجب است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۷۸

سوره‌ی قبل: حاقه

سوره‌ی بعد: نبأ

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

شان نزول آیات نخست

بسیاری از مفسران و ارباب حدیث، شان نزولی برای این آیات نقل کرده‌اند که حاصل آن چنین است:

هنگامی که حضرت رسول، امام علی (علیه‌السلام) را در روز غدیر خم به خلافت منصوب فرمود و درباره‌ی او گفت: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَى مَوْلَاهُ / هر کس من مولا و ولی او هستم، علی مولا و ولی او است»، چیزی نگذشت که این مسأله در بلاد و شهرها منتشر شد. نعمان بن حارث فهری خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمد و عرض کرد تو به ما دستور دادی شهادت به یگانگی خدا و اینکه تو فرستاده او هستی دهیم، ما هم شهادت دادیم. سپس دستور به جهاد و حج و روزه و نماز و زکات دادی ما همه‌ی این‌ها را نیز پذیرفتیم، اما با این‌ها راضی نشدی تا اینکه این جوان (اشاره به علی «علیه‌السلام» است) را به جانشینی خود منصوب کردی، و گفتی: «من كنت مولاة فعلی مولاة»، آیا این سخنی است که از ناحیه خودت یا از سوی خدا؟! حضرت فرمود: قسم به خدایی که معبودی جز او نیست، این از ناحیه خدا است.

نعمان روی برگرداند در حالی که می‌گفت: «اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ / خداوندا! اگر این سخن حق است و از ناحیه تو، سنگی از آسمان بر ما بباران!» (انفال، ۳۲) اینجا بود که سنگی از آسمان بر سرش فرود آمد و او را کشت. همین جا آیه‌ی «سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ / تقاضا کننده‌ای تقاضای عذابی کرد که

واقع شد. این عذاب مخصوص کافران است و هیچ کس نمی‌تواند آن را دفع کند. «معارض، (۲۰) نازل گشت.

آنچه را در بالا گفتیم مضمون عبارتی است که در مجمع البیان از ابو القاسم حسکانی با سلسله سندش از امام صادق (علیه‌السلام) نقل شده است. همین مضمون را بسیاری از مفسران اهل سنت، و روّات حدیث با مختصری تفاوت نقل کرده‌اند.

مرحوم علامه‌ی امینی در الغدیر آن را از سی نفر از علمای معروف اهل سنت نقل می‌کند (با ذکر مدرک و نقل عین عبارت) از جمله:

تفسیر غریب القرآن حافظ ابو عبید هروی، تفسیر شفاء الصدور ابوبکر نقاش موصلی، تفسیر الکشف و البیان ابواسحاق ثعالبی، تفسیر ابوبکر یحیی القرطبی، تذکره ابواسحاق ثعالبی، کتاب فرائد السمطین حموی، کتاب درر السمطین شیخ محمد زرنندی، تفسیر سراج المنیر شمس‌الدین شافعی، کتاب سیره حلبی، کتاب نور الأبصار سید مؤمن شبلنجی، کتاب شرح جامع الصغیر سیوطی از شمس‌الدین الشافعی، و غیر این‌ها...

محتوای سوره

این سوره دارای چهار بخش است:

بخش اول از عذاب سریع کسی سخن می‌گوید که بعضی از گفته‌های پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را انکار کرد، و گفت اگر این سخن حق است عذابی بر من نازل شود و نازل شد. (۱ - ۳)

در بخش دوم بسیاری از خصوصیات قیامت و مقدمات آن و حالات کفار در آن روز آمده است. (۴ - ۱۸)

بخش سوم این سوره بیانگر قسمت‌هایی از صفات انسان‌های نیک و بد است که او را بهشتی یا دوزخی می‌کند. (۱۹ - ۳۴)

بخش چهارم شامل انذارهایی است نسبت به مشرکان و منکران، و بار دیگر به مسأله‌ی رستاخیز برمی‌گردد و سوره را پایان می‌دهد. (۳۵ - ۴۴)

ارتباط با سوره‌ی قبل

این سوره تتمه‌ی سوره‌ی **حاقه** است، زیرا در این سوره نیز توصیف قیامت و دوزخ ادامه یافته است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. حوادث قیامت: (۱ - ۱۸)

۲. نمازگزاران: (۱۹ - ۳۵)
 ۳. آرزوی بهشت! (۳۶ - ۴۴)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی معارج با توصیف مقدمات قیامت آغاز می‌شود و بعد به حالات مردمان در فضای محشر می‌پردازد و بعد، از دوزخ می‌گوید که چگونه پوست بدن را می‌کند و پشت کنندگان به انبیا را و آن‌ها که نسبت به انفاق اموالشان بخل نمودند به طرف خود می‌خواند. (۱ - ۱۸)

۲. انسان، بخیل و حریص و کم طاقت آفریده شده است مگر آن‌ها که خصوصیات ارزشمندی را در خود به وجود آورده و پرورانده باشند. اینان جایشان بهشت خواهد بود. (۱۹ - ۳۵)

۳. جالب است که در قیامت آن‌ها که هیچ خود را نساخته‌اند، به طرف پیامبر هجوم می‌آورند که آن‌ها را وارد بهشت گرداند!! حال آن که آن‌ها معاد را با آن همه دلایل روشنی که داشت منکر بودند! باید با این کفار چه کرد؟! باید رهایشان ساخت تا همچنان حقایق را به بازی بگیرند. روزی خواهد رسید که سر از قبر درآورند! و در آن روز به سرعت خواهند دوید! آیا به سوی بت‌هایشان می‌دوند تا از آن‌ها کمک بگیرند؟! (۳۶ - ۴۴)

فضیلت سوره

امام باقر (علیه‌السلام):

کسی که پیوسته سوره‌ی «سأل سائل» را بخواند، خداوند در قیامت او را از گناهانش بازپرسی نمی‌کند، و او را در بهشتش با محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سکونت می‌دهد.^{۱۳۳}

کاربرد سوره

الف) توفیق در محافظت از نمازهای یومیّه

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی سأل سائل را بخواند، خداوند ثواب کسانی را به او می‌دهد که امانات و عهد و پیمان خود را حفظ می‌کنند و کسانی که مواظب و مراقب نمازهای خویشند.^{۱۳۴}

ب) برای آزاد شدن زندانی یا اسیر

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی معارج را بخواند در حالی که زندانی یا اسیر است، خداوند او را از زندان می‌رهاند و به سلامت به اهلیش برمی‌گرداند.^{۱۳۵}

ج، د) جلوگیری از احتلام و سالم ماندن تا صبح
امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را شبها بخواند، از جنابت و احتلام ایمن می‌گردد، و در تمام شبش تا صبح به اذن خداوند متعال ایمن می‌شود.^{۱۳۶}

نوح (۷۱)

نام سوره

این سوره چنان که از نامش پیدا است، سرگذشت نوح پیامبر را بیان می‌کند. در سوره‌های متعددی از قرآن مجید به سرگذشت این پیامبر بزرگ اشاره شده، از جمله سوره‌های شعراء، مؤمنون، اعراف، انبیاء و از همه مشروح‌تر در سوره‌ی هود که در حدود ۲۵ آیه درباره‌ی این پیامبر اولوالعزم سخن می‌گوید. (از آیه‌ی ۲۵ تا ۴۹)

ولی آنچه در سوره‌ی نوح آمده، قسمت خاصی از زندگی اوست که در جایی دیگر به این سبک نیامده است، و این قسمت مربوط می‌شود به دعوت مستمر و پیگیر او به سوی توحید، و کیفیت و عناصر این دعوت، و ریزه‌کاری‌هایی که در این مسأله‌ی مهم به کار رفته است، آن هم در برابر قوم لجوج و خودخواه و متکبری که مطلقاً حاضر نبودند در برابر حق سر فرود آورند. لفظ نوح اگر غیر عربی باشد به معنای «راحت» (و آرام) است و اگر عربی باشد به معنای نوحه‌گر و کسی که صدایش را به گریه بلند نموده است، خواهد بود.^{۱۳۷}

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۲۸ آیه‌ی کوفی، ۲۹ آیه‌ی بصری و شامی، و ۳۰ آیه از نظر دیگران است. اختلاف در ۴ آیه است:

«لَا سُوَاعَا» (۲۳)، «فَأَذْجَلُوا نَاراً» (۲۵) که هر دوی آن‌ها از نظر غیر کوفیین آیه‌ای است. «وَوَسْرًا» (۲۳) از نظر کوفی و مدنی آیه‌ای مستقل است. «أَصْلُوا كَثِيرًا» (۲۴) از منظر مکی و مدنی اول آیه‌ای جداگانه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و بیست و چهار.

تعداد حروف: نهصد و نه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۷۳

سوره‌ی قبل: ۴۰ آیه‌ی نحل

سوره‌ی بعد: طور

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

با توجه به اینکه این سوره در مکه نازل شده، و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مسلمانان اندک آن زمان، در شرایطی مشابه شرایط زمان نوح و یارانش قرار داشتند، مسائل زیادی را به آن‌ها می‌آموزد، و یکی از اهداف ذکر این ماجرا همین بوده است. از جمله اینکه:

۱ - به آن‌ها یاد می‌دهد که چگونه از طریق استدلال منطقی توأم با محبت و دلسوزی کامل، اسلام را تبلیغ کنند، و از هر وسیله‌ی مفید و مؤثری در این راه بهره‌گیرند.

۲ - به آن‌ها می‌آموزد که هرگز در طریق دعوت به سوی خدا خسته نشوند، هر چند سال‌ها طول بکشد و دشمن کارشکنی کند.

۳ - به آن‌ها می‌آموزد که در یک دست وسایل تشویق، و در دست دیگر عوامل انذار داشته باشند، و از هر دو در طریق دعوت بهره‌گیرند.

۴ - آیات آخر این سوره هشدار است برای مشرکان لجوج که اگر در برابر حق تسلیم نشوند و به فرمان خدا گردن ننهند، عاقبت دردناکی در پیش دارند.

۵ - علاوه بر این‌ها این سوره سبب تسلی خاطر برای پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مؤمنان نخستین و افراد مشابه آن‌ها است که در برنامه‌های خود به لطف خدا دلگرم، و در برابر مشکلات و سختی‌ها صابر و شکیبا باشند.

به تعبیر دیگر این سوره ترسیمی است از بیان مبارزه‌ی دائمی طرفداران حق و باطل، و برنامه‌هایی که طرفداران حق در مسیر خود باید به کار بندند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی معارج را به وعید و تهدید اهل تکذیب پایان داد، این سوره را به ذکر قصه‌ی نوح و قومش، و آنچه در نتیجه تکذیبشان به آن‌ها رسید، و تسلیت برای پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آغاز نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
حضرت نوح و سخنانش میان قومش: (۱ - ۲۸)

ارتباط آیات

حضرت نوح در آن مدت طولانی که میان قومش بود به آن‌ها چه می‌گفت؟ سوره‌ی نوح خلاصه‌ی سخنان ایشان را گرد هم آورده است و بعد از شکایتی می‌گوید که نوح از امتش نزد خداوند نمود و آن‌ها را نفرین کرد و برای والدین و فرزندان و همه‌ی آن‌ها که به خانه او (کشتی او که خانه اش بود) داخل شده‌اند طلب آمرزش می‌کند و همچنین برای همه‌ی مؤمنین از زن و مرد تا روز قیامت.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی نوح را بخواند، از مؤمنانی خواهد بود که شعاع دعوت نوح پیامبر او را فرامی‌گیرد.^{۱۳۸}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که ایمان به خدا و روز رستاخیز دارد و کتاب او را می‌خواند تلاوت سوره‌ی نوح را رها ننماید. هر کس آن را برای خدا و توأم با شکیبایی در نماز فریضه یا نافله تلاوت کند، خداوند او را در منازل نیکان جای می‌دهد، و سه باغ از باغ‌های بهشت همراه باغ خودش برای احترام او مرحمت می‌کند.^{۱۳۹}

ناگفته پیداست که هدف از تلاوت این است که از راه و رسم این پیامبر بزرگ و استقامت و شکیبایی یاران او در راه دعوت به سوی حق الهام گیرد، و خود را در شعاع دعوت او قرار دهد، نه خواندن فاقد اندیشه و فکر، و نه اندیشه‌ای خالی از عمل.

کاربرد سوره

الف) برای رهایی از مشکلات بزرگ و کوچک

امام باقر (علیه‌السلام): هر کس برای خلاصی از مشکلات بزرگ یک سال سوره‌ی نوح را بخواند و در سال بعد سوره‌ی قدر را بخواند زندگی‌اش رو به آسانی می‌رود.^{۱۴۰}

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): هر کس این سوره را بخواند خداوند برآورده شدن حاجاتش را آسان می‌نماید.^{۱۴۱}

جن (۷۲)

نام سوره

نام سوره با توجه به موضوع عمده‌ی آیات آن گذاشته شده است. ۱۹ آیه از این سوره اختصاص به مسائل مربوط به جن دارد.
در بعضی از روایات نیز به نام سوره‌ی «قل اوحی» نامیده شده است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و هشتاد و پنج.

تعداد حروف: هفتصد و پنجاه و نه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۴۰

سوره‌ی قبل: اعراف

سوره‌ی بعد: یس

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه و معراج است.

محتوای سوره

این سوره، چنان که از نامش پیدا است، عمدتاً درباره‌ی خَلْقِ ناپیدایی به نام جن سخن می‌گوید. سخن از ایمان آن‌ها به پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و خضوع در برابر قرآن مجید، ایمان و اعتقاد آن‌ها به معاد، و وجود گروهی مؤمن و کافر در میان آنان، و مسائلی از این قبیل است. این بخش از سوره، نوزده آیه از بیست و هشت آیه‌ی سوره را در بر می‌گیرد، و بسیاری از عقائد خرافی را در زمینه جن اصلاح می‌کند و بر آن‌ها خط بطلان می‌کشد. در بخش دیگری از این سوره اشاره‌ای به مسأله‌ی توحید و معاد آمده است. و در آخرین بخش این سوره، سخن از مسأله‌ی علم غیب است که هیچ کس از آن آگاهی ندارد، جز آنچه خداوند اراده کرده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خدا در سوره‌ی نوح پیروی قومش از بزرگانشان را مطرح نمود، در این سوره پیروی جن را از پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بیان فرمود تا معلوم شود فرق میان کسی که در بیعتش منفعت کرده و بین کسی که در بیعتش زیان نموده است چیست.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. مبلغان جن: (۱ - ۱۹)
۲. دعوت به توحید: (۲۰ - ۲۸)

ارتباط آیات

۱. خداوند به پیامبرش دستور می‌دهد که از ایمان بعضی از جنیان و تفکرات و کارها و خصوصیاتشان به انسان‌ها مطالبی را به اختصار بگوید. (۱ - ۱۹)
۲. ارتباط با جنیان، قدرت وهمی را برای انسان‌های موهوم پرست تداعی می‌کند، لذا پیامبر مأموریت می‌یابد تا از این قدرت موهوم تبری جوید؛ به این صورت که خود را بنده خداوند و بدون هیچ قدرتی - در عرض قدرت خداوند - معرفی نماید و همه‌ی سود و زیان‌ها را تحت قدرت خدای یگانه معرفی کند و نسبت به تاریخ روز رستاخیز اظهار جهل نموده و اعلام دارد که: «من فقط پیام پروردگارم را ابلاغ می‌کنم و فرشتگانی هستند که مراقبتند تا من کارم را درست انجام دهم» (۲۰ - ۲۸)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

هر کس سوره‌ی جن را بخواند، به تعداد هر جن و شیطانی که تصدیق به محمد یا تکذیب او کرده است، ثواب آزاد کردن برده‌ای داده می‌شود.^{۱۴۲}

کاربرد سوره

الف) رهایی از آزار اجنه

امام صادق (علیه السلام):

هر کس بسیار سوره‌ی جن را بخواند، هرگز در زندگی دنیا چشم‌زخم جن، و جادو، سحر، و مکر آن‌ها به او نمی‌رسد، و با محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) همراه خواهد بود، و می‌گوید: «پروردگارا! من کسی را به جای او نمی‌خواهم، و هرگز از او به دیگری متمایل نمی‌شوم.»^{۱۴۳}

ب، ج) ایمن ماندن از سلطان ستمگر، و گشایش در هنگام سختی

امام صادق (علیه السلام):

خواندن این سوره، جنیان را از آنجا فراری می‌دهد. و کسی که این سوره را بخواند در حالی که می‌خواهد نزد سلطان ستمگری برود، از او ایمن می‌شود. و اگر کسی آن را بخواند در حالی که داخل شده است، خداوند خارج شدنش را برایش راحت می‌کند. و کسی که در خواندن این سوره مداومت کند در حالی که در سختی است، خداوند برایش درب گشایش باز می‌کند به اذن خداوند متعال.^{۱۴۴}

مَزْمَل (۷۳)

نام سوره

نام این سوره برگرفته از آیه‌ی نخست آن است: «يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ»
مَزْمَل در اصل متزَمَل بوده از ماده تَزَمَل به معنی پیچیدن پارچه‌ای بر خویش. و زمیل که
به معنی هم‌ردیف (کسی که همراه انسان بر مرکبی سوار می‌شود) و سپس به معنی رفیق آمده،
به خاطر این است که ارتباط و پیوند نزدیکی دارد.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۱۸ آیه است از نظر اهل مدینه اخیر که (ابوجعفر و شیبه)
می‌باشند، و ۱۹ آیه است قاریان بصره، و ۲۰ آیه نزد دیگران. در ۳ آیه اختلاف است:
«الْمَزْمَلُ» (۱) کوفی و شامی و مدنی اول است.
«إِلَيْكُمْ رَسُولًا» (۱۵) مکی است.
«الْوَلْدَانَ شِيبَا» (۱۷) نیز کوفی و شامی و مدنی اول و بصری است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و هشتاد و پنج.
تعداد حروف: هشتصد و سی و سه.

محل نزول

لحن آیات سوره به خوبی نشان می‌دهد که با سوره‌های مکی هماهنگ است، و به این
ترتیب احتمال نزول آن در مدینه، چنان که بعضی گفته‌اند، بعید به نظر می‌رسد. ولی تفاوت

لحن آغاز و انجام آیه نشان می‌دهد که در میان این آیات فاصله زمانی قابل ملاحظه‌ای بوده است که بعضی از مفسران آن را هشت ماه و بعضی یک سال و بعضی حتی ده سال نوشته‌اند.^{۱۴۵} بسیاری از آیات این سوره نشان می‌دهد هنگامی نازل شده که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دعوت علنی خود را شروع کرده بود، و مخالفان در برابر او به مخالفت و تکذیب برخاسته بودند، و حضرت دستور پیدا می‌کند در این مرحله با آنها مدارا نماید.

لذا این احتمال که تمام سوره در آغاز دعوت رسول خدا نازل شده باشد بسیار بعید به نظر می‌رسد. ممکن است آیات نخستین آن چنین باشد، ولی مسلماً همه‌ی آیات آن چنین نیست، چرا که تعبیراتش نشانه‌ی گسترش اسلام، لاًقل در سطح مکه، و قیام مخالفین به مخالفت و مبارزه است، و می‌دانیم چنین چیزی در سه سال آغاز دعوت وجود نداشت.^{۱۴۶} گفته شده است که آیه‌ی آخر سوره در مدینه نازل شده است زیرا سخن از نماز و زکات و جهاد است ولی این دلیل درست نیست، زیرا نماز در مکه واجب شده است و اصل زکات نیز در مکه توصیه شده گرچه حدود آن در مدینه نازل شده است و جهاد نیز گرچه به صورت فعلی آن در مدینه واجب شده است ولی آیه در مقام بیان جهاد فعلی نیست بلکه با کلمه «سیکون» خبر از کسانی می‌دهد که به جهاد مشغول خواهند بود.^{۱۴۷}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳

سوره‌ی قبل: قلم

سوره‌ی بعد: مدثر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شان نزول

شان نزولی که برای سوره یا قسمتی از آیات آن در روایات آمده متفاوت است. در بعضی از روایات آمده است که وقتی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اولین پیام الهی و وحی را دریافت کرد، وحشت‌زده نزد خدیجه آمد (احساس ناراحتی جسمانی داشت و به استراحت پرداخت) و فرمود: مرا در جامعه‌ای بیپچید. اینجا بود که جبرئیل نازل شد، و «یا أَيُّهَا الْمَزْمَل» را برای پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آورد.^{۱۴۸}

در روایات دیگری آمده است که این ماجرا زمانی بود که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دعوت خود را آشکار کرده بود، و قریش در دارالندوه جمع شدند تا در کار رسول خدا بیاندیشند، و برای مقابله با او نام و شعاری انتخاب کنند. بعضی گفتند او کاهن است ولی گروهی با این پیشنهاد مخالفت کردند. بعضی دیگر گفتند او مجنون است اما باز گروهی مخالفت کردند. بعضی عنوان ساحر را ترجیح دادند آن را نیز نپذیرفتند. سرانجام گفتند هر چه هست او میان دوستان جدایی می‌اندازد (بنابراین ساحر است)، سپس مشرکان پراکنده شدند.

این سخن به حضرت رسید، خود را در لباس‌هایش پیچید (و به استراحت پرداخت). در این هنگام جبرئیل آمد و «یا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ» و «یا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» را بر آن حضرت خواند.^{۱۴۹} نتیجه اینکه همانطور که قبلاً اشاره کردیم، ظاهراً این سوره در مکه نازل شده، و قطعاً قسمتی از آن بعد از ظهور علنی اسلام، و نفوذ نسبی آن در مکه بوده است. هر چند احتمال دارد، آیاتی از آغاز سوره در اول بعثت نازل شده باشد.

محتوای سوره

محتوای سوره را می‌توان در پنج بخش خلاصه کرد:

بخش اول: آیات آغاز سوره است که پیامبر را به قیام شبانه برای عبادت و تلاوت قرآن دعوت می‌کند، و جهت آمادگی برای پذیرش یک برنامه‌ی سنگین آماده می‌سازد.
بخش دوم: او را به صبر، شکیبایی، مقامت، و مدارا با مخالفان در این مقطع خاص دعوت می‌کند.

بخش سوم: بحث‌هایی پیرامون معاد، و ارسال موسی‌بن‌عمران به سوی فرعون، و سرکشی و سپس عذاب دردناک فرعون را بیان می‌دارد.
بخش چهارم: دستورات شدیدی را که در آغاز سوره پیرامون قیام شبانه آمده است به خاطر گرفتاری‌های مسلمانان تخفیف می‌دهد.
بخش پنجم: یعنی آخرین بخش سوره، بار دیگر به تلاوت قرآن، و خواندن نماز و دادن زکات و انفاق فی سبیل الله و استغفار دعوت می‌نماید.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی «جن» را به ذکر پیامبران پایان داد، شروع نمود این سوره را به نام پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم).

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. خودسازی پیامبر: (۱ - ۹)
۲. عاقبت مکذبین: (۱۰ - ۱۹)
۳. قرائت قرآن و عبادت معتدل: (۲۰)

ارتباط آیات

سوره‌ی مزمل با دستوراتی اساسی برای خودسازی پیامبر شروع شده است، خودسازی در ابتدای رسالت: «ای به خود گلیم پیچیده برخیز! بسیاری از شب را نماز و قرآن بخوان و تسبیح کن! به درگاهش زار بزن! بر او توکل کن و صبر پیشه ساز! و تکذیب کنندگانت را به من واگذار!

زمانی که همه‌ی هستی دگرگون شود، دوزخی و غذایی برایشان آماده دارم! تو را که سويشان فرستادم، موسی را نیز سوی فرعون فرستادم، فرعون حق را نپذیرفت و ما او را به سختی گرفتیم! عجیب است که کفار از روزی که کودک را پیر می‌کند نمی‌هراستند!»
برنامه عبادی که در صدر سوره‌ی مَزْمَل آمده است برای مؤمنین بسیار سنگین می‌نمود، لذا در آیه‌ی آخر این سوره، برنامه‌ی عبادی تعدیل شد و قرار شد نه قسمت اعظم از شب که هر مقدار که می‌توانند در شب و روز قرآن بخوانند.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی مَزْمَل را بخواند، سختی‌ها در دنیا و آخرت از او برداشته می‌شود.^{۱۵۰}
امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس سوره‌ی مَزْمَل را در نماز عشاء دوم (منظور همان نماز عشاء است زیرا گاه به مغرب، عشاء اول گفته می‌شود) یا در آخر شب بخواند، شب و روز و همچنین خود این سوره، گواه او در روز قیامت خواهد بود و خداوند او را حیات پاکیزه و مرگ پاکیزه‌ای خواهد داد!^{۱۵۱}
مسئلاً این فضائل بزرگ در صورتی است که محتوای سوره، دائر به قیام شبانه، تلاوت قرآن، صبر و استقامت، ایثار، و انفاق عملی گردد، نه تلاوتی خالی از عمل.

کاربرد سوره

الف، ب) از بین رفتن سختی‌ها و در خواب دیدن پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و حاجت گرفتن از ایشان
پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

... کسی که این سوره را بخواند، خداوند سختی را در دنیا و آخرت از او برمی‌دارد. و هر کس که در قرائت این سوره مداومت کند، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در خواب ببیند. پس هر چه که دلش می‌خواهد باید از او بطلبد.^{۱۵۲}

مدتّر (۷۴)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست آن است: «یا أَيُّهَا الْمَدَّتَّر».
«دِثَار» لباسی است که روی لباس‌ها بر تن کنند. و لباسی است که شخص در خواب آن را به روی خود می‌کشد. مدتّر، کسی است که این لباس را بر تن نموده باشد.
اصل «مدتّر» متدّثّر و تاء در دال ادغام شده است. این کلمه تنها یک بار در قرآن آمده است.

تعداد آیات

سوره‌ی مدتّر دارای ۵۶ آیه است از نظر عراقی و جناب بزّی (از مکی‌ها) و مدنی اوّل. و ۵۵ آیه است از نظر شامی (عبد الله بن عامر) و مدنی اخیر و مردم مکه. غیر از روایت بزّی: «يَتَسَاءَلُونَ» (۴۰) را مدنی اخیر آیه می‌داند.
«عَنِ الْمُجْرِمِينَ» (۴۱) را شامی و مکی غیر از جناب بزّی آیه می‌شمارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست.

تعداد حروف: هزار و صد و ده.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۴

سوره‌ی قبل: مَزْمَل

سوره‌ی بعد: فاتحه

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

بحث‌های این سوره مجموعاً بر هفت محور دور می‌زند:

- ۱ - دعوت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به قیام، انذار، ابلاغ آشکار، صبر و استقامت در این طریق، و تحصیل آمادگی‌های لازم برای این کار.
- ۲ - اشاره به رستاخیز، و صفات دوزخیان، همان‌ها که به مقابله با قرآن برخاستند و به استهزای حق پرداختند.
- ۳ - قسمتی از ویژگی‌های دوزخ توأم با انذار کافران.
- ۴ - تأکید بر امر رستاخیز از طریق سوگندهای مکرر.
- ۵ - ارتباط سرنوشت هر انسانی با اعمال او، و نفی هرگونه افکار غیر منطقی در این زمینه.
- ۶ - قسمتی از ویژگی‌های بهشتیان و دوزخیان و سرنوشت هر کدام از آنها.
- ۷ - چگونگی فرار افراد جاهل و بی‌خبر و مغرور و خودخواه از حق.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند پیامبرش (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در آخر مَزْمَل امر به نماز و زکات و قرض‌الحسنه نمود، او را در اول این سوره به انذار و ترسانیدن فرمان داد. پس گویا که او را فرمان داد که از خود شروع کند، پس از آن به مردم پردازد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. خودسازی پیامبر: (۱ - ۷)
۲. بشری نبودن قرآن (نقشه ولید بن مغیره): (۸ - ۳۱)
۳. ترک نماز و زکات، علت دوزخی شدن: (۳۲ - ۵۶)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی مدثر نیز همچون مَزْمَل، با دستوراتی برای خودسازی پیامبر آغاز می‌گردد، همان دستورات سوره‌ی مَزْمَل را تکرار می‌کند و همان وعیدها را به تکذیب‌کنندگان می‌دهد.

از آن میان ولید بن مغیره را برمی‌گزینند تا تصمیم شوم او را برای هماهنگ نموده مشرکین برای صدور اتهامی مشخص (اتهام به بشری بودن قرآن و سحر بودن آن) باز گوید. قرآن در ادامه اعلان می‌کند که: «عاقبت آن‌ها دوزخی است با نوزده نگهبان!» مشرکین در پاسخ به این آیه می‌گفتند: «ما برای هر نگهبانی از دوزخ ۱۰ نفر را می‌گذاریم.» و بعد به سخریه این آیات قرآن می‌پرداختند! ولی از آن طرف اهل کتاب این عدد را موافق کتاب خود یافتند. (۱ - ۳۱)

۲. قسم به ماه (پیامبر، که بر شب تار زمین می‌تابد) و قسم به شبی که خواهد رفت و صبحی که خواهد رسید (پیروزی حق بر باطل) که مسأله‌ی قیامت بسیار مهم است. در آن روز هر کس ثمره‌ی اعمالش را می‌بیند و دوزخیان اقرار خواهند کرد که چون اهل نماز و زکات نبودند این بر سرشان آمد. آنان قبل از آن به دوزخ بروند، در صحرای محشر همچون خرهای وحشی از وحشت می‌رمند. کاش اهل تقوی و اهل استغفار، بودند! (۳۲ - ۵۶)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس سوره‌ی مدّثر را بخواند به تعداد هر یک از کسانی که پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در مکه تصدیق یا تکذیب کردند، به او ده حسنه داده می‌شود.^{۱۵۳}
امام باقر (علیه‌السلام):

* کسی که سوره‌ی مدّثر را در نماز فریضه بخواند، بر خداوند حق است که او را همراه پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، و در جوار و درجه او قرار دهد، و در زندگی دنیا بدبختی و رنج، دامنش را هرگز نگیرد.^{۱۵۴}

کاربرد سوره

الف) برای حفظ کل قرآن

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که در خواندن این سوره مداومت کند... و از خداوند بخواهد که همه‌ی سوره‌های قرآن را حفظ کند، نمی‌میرد تا اینکه آن‌ها را حفظ کند.^{۱۵۵}

ب) برای حفظ سوره‌ی مدّثر یا بیش‌تر

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که در خواندن این سوره مداومت کند و از خداوند در آخر این سوره، حفظ این سوره را بخواهد، نمی‌میرد تا اینکه آن را حفظ کند و اگر از خداوند بیش‌تر از آن را بخواهد، خداوند متعال برای او برآورده می‌کند.^{۱۵۶}

قیامت (۷۵)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست است: «لَا أُقْسِمُ بِیَوْمِ الْقِیَامَةِ». در بعضی از روایات از این سوره به نام «لَا أُقْسِمُ» یاد شده است. کلمه‌ی قیامت مصدر است. پس قیامت به معنی برخاستن و یوم القیامة به معنی روز برخاستن از قبرها و روز زنده شدن است. تاء آن برای دفعه است و دلالت بر وقوع دفعی آن دارد.

تعداد آیات

قاریان کوفه که در رأس آنان امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) است عدد آیات این سوره را ۴۰، و دیگران ۳۹ دانسته‌اند. قرآء کوفه «لِتَعَجَلَ بِه» (۱۶) را آیه‌ای مستقل می‌دانند.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و شصت و پنج.
تعداد حروف: سیصد و دو.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۱

سوره‌ی قبل: قارعه

سوره‌ی بعد: همزه

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

مباحث این سوره در چهار محور است:

- ۱ - مسائل مربوط به اشراف الساعه. (حوادث عجیب و بسیار هول‌انگیزی که در پایان این جهان و آغاز قیامت روی می‌دهد).
- ۲ - مسائل مربوط به وضع حال نیکوکاران و بدکاران در آن روز.
- ۳ - مسائل مربوط به لحظات پراضطراب مرگ و انتقال از این جهان به جهان دیگر.
- ۴ - بحث‌های مربوط به هدف آفرینش انسان و رابطه‌ی آن با مسأله‌ی معاد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی مدثر را به ذکر قیامت پایان داد و اینکه کافر، ایمان به آن نمی‌آورد، آغاز این سوره را به ذکر قیامت و احوال آن نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. حتمیت قیامت: (۱ - ۱۵)
۲. جمع و حفظ قرآن: (۱۶ - ۱۹)
۳. وضعیت منکرین معاد در آخرت و دنیا: (۲۰ - ۴۰)

ارتباط آیات

انکار معاد به خاطر این است که انسان می‌خواهد جلوی باز باشد ولی قیامت خواهد آمد و انسان به دنبال مغری می‌گردد و آن روز مغری نیست. سوره‌ی قیامت با این مقدمه شروع به تصویری رسا از روز قیامت و شرح و وضعیت منکرین معاد در آن روز و در دنیا می‌نماید و در این میان (از آیه‌ی ۱۶ تا ۱۹) در کلامی معترضه به پیامبر متذکر می‌شود که بگذارد تا وحی به پایان برسد آن‌گاه آیات را تلاوت کند. (آیات سوره‌ی قیامت آنچنان زیبا و کارساز است که پیامبر را به هیجان وا می‌داشت و می‌خواست زودتر آن‌ها را برای دیگران تلاوت کند).

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

* کسی که سوره‌ی قیامت را بخواند، من و جبرئیل برای او در روز قیامت گواهی می‌دهیم که او ایمان به آن روز داشته، و در آن روز صورتش از صورت سایر مردم درخشان‌تر است.^{۱۵۷}
امام صادق (علیه السلام):

* کسی که تداوم بر سوره‌ی «لَا أُقْسِمُ» (سوره‌ی قیامت) کند و به آن عمل نماید، خداوند این سوره را در قیامت همراه او از قبرش با بهترین چهره برمی‌انگیزد، و پیوسته به او بشارت می‌دهد و در صورتش می‌خندد تا از صراط و میزان بگذرد.^{۱۵۸}
قابل توجه اینکه آنچه را از قرائن در فضیلت تلاوت سوره‌های قرآن در موارد دیگر استفاده می‌کردیم، در اینجا صریحا در متن روایت آمده است، زیرا می‌فرماید: «هر کسی بر آن مداومت کند و به آن عمل نماید». بنابراین همه‌ی این‌ها مقدمه‌ی عمل کردن و به کار بستن مضمون آن است.

کاربرد سوره

الف، ب) جلب روزی، و محبوبیت بین مردم

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

... کسی که در خواندن این سوره مداومت کند، موجب جلب روزی... و محبوبیت بین مردم می‌شود.^{۱۵۹}

ج) محفوظ ماندن، به خصوص نترسیدن از سلطان

امام صادق (علیه السلام):

قرائت این سوره باعث... محفوظ ماندن می‌شود و کسی که این سوره را بخواند از هیچ سلطانی نمی‌ترسد و زمانی که بخواند، در آن شب و روزش به اذن خداوند متعال حفظ می‌شود.^{۱۶۰}

انسان (۷۶)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست است: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً»

نام این سوره در روایات منحصراً «هل أتى» و یا «هل أتى على الإنسان» آمده است. در کتاب‌های تفسیر به آن سوره‌ی دهر نیز گفته شده است، با توجه به آیه‌ی نخست این سوره.

دو نام دیگر نیز برای این سوره ذکر کرده‌اند:

الف) «أمشاج» با توجه به آیه‌ی دوم.
ب) «أبرار» با توجه به آیه‌ی ۵.^{۱۶۱}

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۳۱ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: دویست و چهل.

تعداد حروف: هزار و سیصد.

محل نزول

در اینکه سوره‌ی هل اتی، مدنی یا مکی است، در میان مفسران گفتگو است. ولی اجماع علما و مفسران شیعه بر این است که همه یا حداقل قسمتی از آیات آغاز سوره که مقام ابرار و اعمال صالح آن‌ها را بیان می‌کند در مدینه نازل شده که شأن نزول آن یعنی داستان نذر علی

(علیه‌السلام)، فاطمه زهرا (علیها سلام)، امام حسن، و امام حسین (علیهم‌السلام) و فضه، مشروحا خواهد آمد.

و همچنین مشهور در میان علمای اهل سنت نیز نزول آن در مدینه است، همان‌گونه که قرطبی مفسر مشهور اهل تسنن در تفسیرش می‌گوید: «مشهور علما معتقدند که در مدینه نازل شده است.»^{۱۶۲}

از کسانی که تمام این سوره یا قسمتی از آیات آن را که در بالا اشاره شد مدنی می‌دانند، علمای زیر را می‌توان نام برد:

۱ - حاکم ابوالقاسم حسکانی از ابن عباس تعداد آیاتی را که در مکه و در مدینه نازل شده، به ترتیب، مشروحا نقل کرده است، و این سوره را جزء سوره‌های مدنی شمرده که بعد از سوره‌ی الرحمن، و قبل از سوره‌ی طلاق نازل گردیده.^{۱۶۳}

صاحب کتاب ایضاح استاد احمد زاهد نیز همین معنی را از ابن عباس آورده است.^{۱۶۴}

۲ - در تاریخ القرآن ابوعبدالله زنجانی از کتاب نظم الدرر و تناسق الآیات و السوره، از جمعی از بزرگان اهل سنت نقل کرده که سوره‌ی انسان را در ردیف سوره‌های مدنی آورده‌اند.^{۱۶۵}

۳ - و نیز در همان کتاب از فهرست ابن ندیم از ابن عباس نقل شده که سوره‌ی هل اتی را یازدهمین سوره‌ی مدنی می‌شمارد.^{۱۶۶}

۴ - در اتقان سیوطی از بیهقی در دلائل النبوة از عکرمه نقل شده که سوره‌ی هل اتی در مدینه نازل شده است.^{۱۶۷}

۵ - در در المنثور نیز همین معنی از ابن عباس به طرق مختلف نقل شده.^{۱۶۸}

۶ - زمخشری در تفسیر کشاف، شأن نزول معروف آیات آغاز این سوره را در مورد نذر علی (علیه‌السلام) و همسر و فرزندانش نقل کرده است.^{۱۶۹}

۷ - گذشته از موارد بالا، جمع کثیر دیگری از بزرگان اهل سنت، نزول آیات آغاز این سوره را (إِنَّ الْأُبْرَارَ...) درباره‌ی علی (علیه‌السلام) و فاطمه زهرا و حسن و حسین (علیهم‌السلام) نقل کرده‌اند که شهادتی است بر مدنی بودن آن (زیرا می‌دانیم تولد امام حسن و امام حسین «علیهم‌السلام» در مدینه بوده است)، مانند «واحدی» در «اسباب النزول»، «بغوی» در «معالم التنزیل»، «سبط بن جوزی» در «تذکره»، «گنجی شافعی» در «کفایة الطالب» و جمعی دیگر.^{۱۷۰}

این مسأله به قدری معروف و مشهور است که محمد بن ادریس شافعی یکی از ائمه‌ی چهارگانه اهل سنت، در شعر معروفش می‌گوید:

«الی م الی م و حتی متی؟ اعاتب فی حب هذا الفتی!

و هل زوجت فاطم غیره؟ و فی غیره هل اتی هل اتی؟!»

تا کی، تا کی، و تا چه زمانی؟ مرا در محبت این جوانمرد سرزنش می‌کنید! مگر فاطمه به غیر او تزویج شد؟ و مگر هل اتی درباره‌ی غیر او نازل شده است؟!^{۱۷۱} مدارک فراوان دیگری

در این زمینه وجود دارد که به قسمتی از آن‌ها به هنگام بیان شأن نزول آیات «إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ...» اشاره خواهیم کرد.

اما با این همه بعضی از متعصبان اصرار دارند که آن را مکی بدانند، و تمام روایات مربوط به نزول آن در مدینه، و همچنین نزول این سوره درباره‌ی علی (علیه‌السلام) و فاطمه زهرا (علیهما‌السلام) و حسنین (علیهما‌السلام) را انکار کنند! راستی عجیب است، هر جا آیه و روایتی منتهی به فضائل علی و اهل بیت (علیهم‌السلام) می‌شود، گروهی داد و فریاد بلند می‌کنند و چنان حساسیت فوق‌العاده‌ای نشان می‌دهند که گویی اسلام به خطر افتاده! با اینکه ادعا می‌کنند علی (علیه‌السلام) را از خلفای راشدین، و از پیشوایان بزرگ اسلام می‌دانند و نسبت به اهل بیت (علیهم‌السلام) اظهار علاقه می‌کنند. به اعتقاد ما این عصبیت، نتیجه‌ی حاکمیت روح اُموی بر افکار این گروه است و زاییده تبلیغات آن دوران شوم. خدا همه‌ی ما را از این گونه اشتباهات حفظ کند.^{۱۷۲}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۸

سوره‌ی قبل: الرحمن

سوره‌ی بعد: طلاق

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

شأن نزول

ابن عباس می‌گوید حسن و حسین (علیهما‌السلام) بیمار شدند پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با جمعی از یاران به عیادتشان آمدند، و به علی (علیه‌السلام) گفتند: ای ابوالحسن! خوب بود ندی برای شفای فرزندان خود می‌کردی. علی (علیه‌السلام) و فاطمه (علیهما‌السلام) و فضّه - که خادمه‌ی آن‌ها بود - نذر کردند که اگر آن‌ها شفا یابند، سه روز روزه بگیرند (طبق بعضی از روایات حسن و حسین «علیهما‌السلام» نیز گفتند: ما هم نذر می‌کنیم، روزه بگیریم).

چیزی نگذشت که هر دو شفا یافتند. در حالی که از نظر مواد غذایی دست خالی بودند، علی (علیه‌السلام) سه من جو قرض نمود، و فاطمه (علیهما‌السلام) یک سوم آن را آرد کرد، و نان پخت. هنگام افطار سائلی بر در خانه آمد و گفت: «السلام علیکم اهل بیت محمد! / سلام بر شما ای خاندان محمد! مستمندی از مستمندان مسلمین هستم، غذایی به من بدهید، خداوند به شما از غذاهای بهشتی مرحمت کند. آن‌ها همگی مسکین را بر خود مقدم داشتند، و سهم خود را به او دادند و آن شب جز آب ننوشیدند.

روز دوم را همچنان روزه گرفتند و موقع افطار وقتی که غذا را آماده کرده بودند (همان نان جوین)، یتیمی بر در خانه آمد. آن روز نیز ایثار کردند و غذای خود را به او دادند (بار دیگر با آب افطار کردند و روز بعد را نیز روزه گرفتند).

در سومین روز، اسیری به هنگام غروب آفتاب بر در خانه آمد. باز سهم غذای خود را به او دادند. هنگامی که صبح شد، علی (علیه‌السلام) دست حسن و حسین (علیه‌السلام) را گرفته بود و خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمدند، هنگامی که حضرت آن‌ها را مشاهده کرد، دید از شدت گرسنگی می‌لرزند! فرمود: این حالی را که در شما می‌بینم برای من بسیار گران است. سپس برخاست و با آن‌ها حرکت کرد. هنگامی که وارد خانه‌ی فاطمه (علیه‌السلام) شد، دید در محراب عبادت ایستاده، در حالی که از شدت گرسنگی شکم او به پشت چسبیده و چشم‌هایش به گودی نشسته. حضرت ناراحت شد.

در همین هنگام جبرئیل نازل گشت و گفت: ای محمد! این سوره را بگیر، خداوند با چنین خاندانی به تو تهنیت می‌گوید، سپس سوره‌ی هل اُتی را بر او خواند. آنچه در بالا آوردیم، نصّ حدیثی است که با کمی اختصار در الغدیر به عنوان قدر مشترک میان روایات زیادی که در این باره نقل شده، آمده است. و در همان کتاب از ۳۴ نفر از علمای معروف اهل سنت نام می‌برد که این حدیث را در کتاب‌های خود آورده‌اند (با ذکر نام کتاب و صفحه آن).^۱

از شأن نزول‌های ساختگی هم بشنوید!

سیوطی در درّ المنثور نقل کرده که مرد سیاه‌پوستی خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمد و از تسبیح و تهلیل سؤال کرد.

عمر گفت: بس است زیاد از رسول خدا سؤال کردی. حضرت فرمود: عمر خاموش باش. و در این هنگام سوره‌ی هل اُتی بر رسول خدا نازل شد!

در حدیث دیگری در همان کتاب آمده است که مردی از حبشه خدمت رسول خدا آمد و می‌خواست از او سؤال کند. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: سؤال کن و فرا بگیر. عرض کرد: ای رسول خدا! گروه شما از نظر رنگ و صورت و نبوت بر ما برتری دارید، اگر من به آنچه تو ایمان آورده‌ای ایمان بیاورم، و همانند آنچه عمل می‌کنی عمل کنم، من با تو در بهشت خواهم بود؟ فرمود: آری، سوگند به کسی که جانم به دست او است، سفیدی سیاه‌پوستان در بهشت از هزار سال راه دیده می‌شود. سپس پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ثواب‌های مهمی برای گفتن لا اله الا الله و سبحان الله و بحمده بیان فرمود و در این هنگام سوره‌ی هل اُتی نازل شد!

ولی با توجه به اینکه این روایات تقریباً هیچ گونه تناسبی با مضمون آیات سوره‌ی هل اُتی ندارد، به نظر می‌رسد که برای پایمال کردن شأن نزول سابق، از سوی عمّال بنی‌امیه یا مانند آنان جعل شده باشد.

---

^۱ الغدیر، جلد ۳، صفحه ۱۰۷ تا ۱۱۱؛ و در کتاب احقاق الحق در جلد ۳ صفحه ۱۵۷ تا ۱۷۱، حدیث فوق از ۳۶ نفر از دانشمندان و علمای اهل سنت با ذکر مأخذ نقل شده است.

فهرست کلی سوره

- این سوره دارای ۲ بخش است:
۱. صفات و عاقبت ابرار: (۱ - ۲۲)
  ۲. انکار معاد: (۲۳ - ۳۱)

محتوای سوره

این سوره در عین کوتاهی، محتوای عمیق و متنوع و جامعی دارد و از یک نظر می‌توان آن را به پنج بخش تقسیم کرد:

در بخش اول از آفرینش انسان و خلقت او از نطفه‌ی آمشاج (مختلط)، و سپس هدایت و آزادی اراده او سخن می‌گوید.

در بخش دوم سخن از پاداش ابرار و نیکان است که شأن نزول خاصی در مورد اهل بیت (علیهم‌السلام) دارد که به آن اشاره شد.

در بخش سوم دلایل استحقاق این پاداش‌ها را در جمله‌هایی کوتاه و مؤثر بازگو می‌کند.

در بخش چهارم به اهمیت قرآن، و طریق اجرای احکام آن، و راه پر فراز و نشیب خودسازی اشاره شده است.

و در بخش پنجم سخن از حاکمیت مشیت الهی (در عین مختار بودن انسان) به میان آمده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی قیامت را پایان داد به اینکه دلیل بر صحت بعث و روز قیامت، آفرینش و پیدایش انسان از نطفه است، این سوره را هم، مانند آن شروع نموده است.

ارتباط آیات

«راه رشد»، با توضیح کامل دلایل توحید و معاد تبیین شده است. «ابرار» از این راه می‌روند و در نتیجه از قیامت هراس پیدا نموده و برای ایمنی در قیامت به نذرهایشان وفا می‌کنند و در ضمن به مستمندان نیز می‌رسند. ابرار در قیامت در چه بهستی فرود خواهند آمد!! خداوند ساقی آن‌ها خواهد بود! (سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا)

در مقابل ابرار، کفار قرار دارند که دل بستگی آن‌ها به دنیا، نگذاشت تا به آخرت ایمان بیاورند و حال آن که مهم‌ترین دلیل وقوع آخرت، همیشه جلوی چشمانشان بود: «جهان در تسلط کامل خداوند است و اقوام یکی پس از دیگری جای خود را به یکدیگر می‌دهند. در جهان تنها مشیت خداوند است که نافذ و جاری است.»

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* کسی که سوره‌ی هل اُتی را بخواند، پاداش او بر خداوند، بهشت و لباس‌های بهشتی است.^{۱۷۳}

امام باقر (علیه السلام):

* یکی از پاداش‌های کسی که سوره‌ی هل اُتی را در هر صبح پنجشنبه بخواند، این است که در قیامت با پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) خواهد بود.^{۱۷۴}

کاربرد سوره

الف) شفای درد قلب

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بنویسد و آبش را بنوشد، درد قلبش را از بین می‌برد و جسم او را سالم می‌کند و از مرضش شفا می‌یابد.^{۱۷۵}

ب، ج) قوی شدن اراده و اعصاب

امام صادق (علیه السلام):

خواندن این سوره اراده و اعصاب را قوی می‌کند و اضطراب را از بین می‌برد. و اگر در قرائت این سوره ضعیف است، اگر این سوره نوشته شود و در آب شسته شود و آب آن خورده شود، به اذن خداوند از ضعف اراده جلوگیری می‌کند.^{۱۷۶}

نکته: عدم ذکر حور العین در سوره‌ی انسان:

به گفته جمعی از دانشمندان اسلامی از جمله آلوسی مفسر معروف اهل سنت، بسیاری از نعمت‌های بهشتی در این سوره برشمرده شده است ولی از حور العین که غالباً در قرآن مجید در عداد نعمت‌های بهشتی آمده، مطلقاً سخنی مطرح نیست. ممکن است این امر به خاطر نزول این سوره درباره‌ی فاطمه زهرا و همسر و فرزنداناش باشد، که به احترام بانوی اسلام (علیها السلام) ذکری از حور به میان نیامده!

مرسلات (۷۷)

نام سوره

نام سوره، از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَ الْمُرْسَلَاتِ عُرفًا»
از این سوره با نام «و المرسلات عرفا» و «عُرف» نیز یاد شده است.^{۱۷۷}
مرسلات یعنی فرستاده شده و عُرف یعنی پی‌درپی. این خصوصیات به همراه چهار
خصوصیت دیگر که در آیات نخست سوره‌ی مرسلات آمده است، یا مربوط به بادها است، یا
فرشتگان؛ و یا خصوصیت اول و دوم مربوط به بادها است، و ما بقی مربوط به فرشتگان.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵۰ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: صد و هشتاد و یک.

تعداد حروف: هشتصد و شانزده.

محل نزول

این سوره مکی است.

بررسی آیه‌ای که ادعا شده مدنی است:

آیه‌ی ۴۸ «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ» مدنی است، زیرا درباره‌ی قبیله‌ی ثقیف نازل
شده است که در مدینه بودند و مسلمان شده بودند و پیامبر آن‌ها را امر به نماز نمود و آن‌ها
گفتند ما خم نخواهیم شد یعنی رکوع به‌جا نمی‌آوریم!
پاسخ:

اولاً: قبیله ثقیف در اواخر هجرت مسلمان شدند لذا از فصاحت قرآن به دور است که سوره برای یک آیه آن این زمان طولانی معطل بماند.
ثانیاً: «رکوع» در این آیه بنابر آنچه طبری گفته است به معنای خضوع می‌باشد نه رکوع مصطلح.^{۱۷۸}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۳

سوره‌ی قبل: همزه

سوره‌ی بعد: ق

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

به هر حال بیشترین مطلبی که در این سوره مطرح شده است، مسائل مربوط به قیامت و تهدید و انذار مکذبان و منکران است.

و از امتیازات این سوره این است که آیه‌ی «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ / وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان»، ده بار در آن تکرار شده، و هر بار به دنبال مطلب تازه‌ای.

بعد از ذکر سوگندهایی، از قیامت و حوادث سنگین و سخت رستاخیز خبر می‌دهد، و به دنبال آن همین آیه را ذکر می‌کند، و می‌گوید: وای بر تکذیب‌کنندگان در آن روز!

در مرحله‌ی بعد سرگذشت غم‌انگیز اقوام گنهکار پیشین،

در مرحله‌ی سوم گوشه‌ای از ویژگی‌های آفرینش انسان،

در مرحله‌ی چهارم قسمتی از مواهب الهی در زمین،

و در مرحله‌ی پنجم قسمت‌هایی از عذاب تکذیب‌کنندگان را شرح می‌دهد.

همچنین در هر مرحله اشاره‌ای به مطلبی بیدارگر و تکان‌دهنده کرده، و به دنبال آن این آیه را تکرار می‌کند، و حتی در بخشی از آن به نعمت‌های بهشتی که نصیب پرهیزگاران شده؛

اشاره نموده تا انذار را با بشارت بیامیزد و تهدید را با تشویق.

و به هر حال، این تکرار، تکرار بعضی از آیات را در سوره‌ی الرحمن تداعی می‌کند، با این

تفاوت که در آنجا سخن از نعمت‌ها بود، و در اینجا غالباً از عذاب‌های مکذبان است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی دهر را به ذکر قیامت و آنچه برای ستمکاران در آن آماده نموده

است پایان داد، این سوره را به مثل آن آغاز نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
وای بر مکذبین: (۱ - ۵۰)

ارتباط آیات

سوره‌ی **مرسلات** با قسم به فرشتگان و یا پدیده‌های طبیعی (بنابر اختلافی که در تفسیر آیات نخستین این سوره وجود دارد) روز قیامت را حتمی می‌داند زیرا فرشتگان یا پدیده‌های طبیعی حکایت از هدفمند بودن جهان دارد. این سوره در ادامه به حوادث قبل از قیامت و دگرگونی جهان هستی می‌پردازد و آن‌گاه از هلاکت اقوام مکذّب گفته و نحوه‌ی خلقت آن‌ها و همچنین امکانات زیست در زمین را دلیلی روشن برای معاد و هدفمند بودن جهان معرفی می‌کند و بعد دوزخ مکذّبین را به تصویر می‌کشد و راه هرگونه عذرخواهی را برای آن‌ها بسته می‌داند.

سوره‌ی **مرسلات** در بین تبیین وضعیت مکذّبین، به متقین می‌پردازد و باز دوباره به آن‌ها برمی‌گردد و هر بار با جمله‌ی «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ» به آن‌ها هشدار می‌دهد. این جمله ده بار در این سوره تکرار شده است.

سوره‌ی **مرسلات** با این آیه تمام می‌شود که: آن‌ها که به معاد ایمان نیاورند به کدام سخن حقی ایمان خواهند آورد؟! ایمان به معاد و ایمان به دیگر حقایق، ارتباطی تنگاتنگ با هم دارند.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی **مرسلات** را بخواند، نوشته می‌شود که او از مشرکان نیست.^{۱۷۹}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که این سوره را بخواند، خداوند او را با پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آشنا (و همجوار) می‌سازد.^{۱۸۰}

بدون شک این ثواب و فضیلت از آن کسانی است که بخوانند و بیاندیشند و عمل نکنند. و لذا در حدیثی آمده است: بعضی از یاران پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خدمتش عرض کردند: چه زود آثار پیری در شما نمایان شده، ای رسول خدا؟! فرمود:

سوره‌های **هود**، **واقعه**، **مرسلات**، و «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» مرا پیر کرده!^{۱۸۱}

قابل توجه اینکه در تمام این سوره‌ها احوال قیامت و مسائل هول‌انگیز آن دادگاه بزرگ منعکس است، و همین‌ها بوده که در روح مقدس پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اثر گذارد.

کاربرد سوره

الف، ب) قوی شدن در دفاع از خود در محکمه، و شفای درد شکم
امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را در محاکمه بخواند، بر کسی که او را محاکمه می‌کند نیرومند می‌شود. و زمانی که این سوره نوشته شود و به وسیله‌ی آب پیاز شسته شود، سپس آن آب را کسی که دردی در شکمش هست بنوشد، آن درد به اذن خداوند متعال از بین می‌رود.^{۱۸۲}

نبأ (۷۸)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی دوم است: «عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ». «نبأ» به معنی خبری است که مهم باشد و دارای فایده، و انسان نسبت به آن علم یا ظن غالب پیدا کند، و این امور سه‌گانه در معنی نبأ، شرط است. در روایات، بیش‌تر از این سوره به «عم یتسائلون» نام برده شده است. دو نام دیگر نیز برای این سوره ذکر شده است:
الف) معصرات «وَ أَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجاً» (۱۴)
ب) تسائل «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» (۱)

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره از نظر اهل مکه و اهل بصره ۴۱ آیه، و از نظر دیگران ۴۰ آیه است: «عَذَاباً قَرِيباً» (۴۰) از نظر مکی‌ها و بصری‌ها یک آیه است، در نزد دیگران نیمی از آیه «إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ» (۴۰) آیه ۳۹ است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هفتاد و سه.

تعداد حروف: هفتصد و هفتاد.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸۰

سوره‌ی قبل: معارج

سوره‌ی بعد: نازعات

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

محتوای این سوره را می‌توان در چند بخش خلاصه کرد:

۱ - سؤالی که در آغاز سوره از حادثه‌ی بزرگ (نبأ عظیم) یعنی روز قیامت مطرح شده است.

۲ - سپس به بیان نمونه‌هایی از مظاهر قدرت خداوند در آسمان و زمین و زندگی انسان‌ها و مواهب آن - به عنوان دلیلی بر امکان معاد و رستاخیز - می‌پردازد.

۳ - در بخش دیگری، قسمتی از نشانه‌های آغاز رستاخیز را بیان می‌دارد.

۴ - در بخش دیگری گوشه‌ای از عذاب‌های دردناک طغیان‌گران را شرح می‌دهد.

۵ - به دنبال آن قسمتی از نعمت‌ها و مواهب شوق‌انگیز بهشتی را وصف می‌کند.

۶ - سرانجام با اِنذار شدیدی از عذاب قریب، و سپس ذکر سرنوشت غم‌انگیز کافران سوره پایان می‌گیرد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

هنگامی که خداوند، سوره‌ی مرسلات را به ذکر قیامت پایان داد و تکذیب‌کنندگان را بیم داد، این سوره را آغاز نمود به ذکر قیامت و ذکر دلایل قدرت بر بعث و انگیزش و برگشت به عالم قیامت.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. طبیعت و توحید: (۱ - ۱۶)

۲. عاقبت طاغین و متقین: (۱۷ - ۴۰)

ارتباط آیات

سوره‌ی نبأ ابتدا به امکانات زیست در زمین پرداخته و آن‌ها را دلیل بر هدفمند بودن جهان و اثبات معاد می‌داند و آن‌گاه از نفخه‌ی صور و حوادث قبل از قیامت می‌گوید و سپس دوزخ طغیان‌کنندگان و بهشت متقین را توصیف می‌نماید و در آخر هشدار می‌دهد که تا هنوز فرصت باقی است چیزی برای خود بفرستید زیرا کافر در آن روز خواهد گفت: «ای کاش خاک بودم!»

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* کسی که سوره‌ی «عمّ یتساءلون» را بخواند، خداوند از نوشیدنی خنک و گوارای بهشتی در قیامت سیرایش می‌کند.^{۱۸۳}

* کسی که آن را بخواند و حفظ کند، حساب او در روز قیامت (چنان سریع انجام می‌گیرد که) به مقدار خواندن یک نماز خواهد بود.^{۱۸۴}

کاربرد سوره

الف) برای توفیق زیارت خانه خدا

امام صادق (علیه السلام):

کسی که همه روزه سوره‌ی عم یتساءلون را ادامه دهد، سال تمام نمی‌شود مگر اینکه خانه خدا را زیارت می‌کند!^{۱۸۵}

ب، ج) دور شدن شپش، توانمندی و با هیبت شدن

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... هرکس که این سوره را بنویسد و بر خود آویزان کند، شپش به او نزدیک نخواهد شد، و نیرو و هیبت بزرگی در او اضافه می‌شود.^{۱۸۶}

د، ه) برای بیدار ماندن شب، و برای محفوظ ماندن از راهزنان

امام صادق (علیه السلام):

کسی که بخواند آن را برای کسی که می‌خواهد شب را بیدار بماند، بیدار خواهد ماند. و خواندن سوره‌ی نبأ برای کسی که مسافر شب است، او را از هر راهزنی به اذن خدای متعال حفظ خواهد کرد.^{۱۸۷}

نازعات (۷۹)

نام سوره

نام معروف این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا» نازعات از ماده‌ی نزع به معنی چیزی را از جا برکندن و یا کشیدن است، مانند کشیدن کمان به هنگام پرتاب تیر.

منظور از نازعات و ناشطات و...، یا فرشتگان هستند، و یا ستارگان، و یا رزمندگان.

سه نام دیگر نیز برای این سوره گفته شده است:

الف) الطَّامَّةُ «فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَى» (۳۴)

ب) المَدْبِرَاتُ «فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا» (۵)

ج) السَّاهِرَةُ «فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ» (۱۴)

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۴۶ آیه است از نظر اهل کوفه، و ۴۵ آیه است از دید دیگران.

اختلاف در ۲ آیه است:

«وَلَأَنعَامِكُمْ» (۳۳) حجازی و کوفی است.

«مَنْ طَعَى» (۳۷) عراقی و شامی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هفتاد و نه.

تعداد حروف: هفتصد و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸۱

سوره‌ی قبل: نبأ

سوره‌ی بعد: انفطار

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

این سوره همانند سوره‌ی نبأ بر محور مسائل معاد دور می‌زند، و روی هم رفته در شش بخش خلاصه می‌شود:

۱ - نخست با قسمت‌های مؤکدی که ارتباط با مسأله‌ی معاد دارد روی تحقق این روز بزرگ تکیه و تأکید می‌کند.

۲ - در مرحله بعد به قسمتی از مناظر هول‌انگیز و وحشتناک آن روز اشاره می‌نماید.

۳ - در بخش دیگر اشاره‌ی کوتاه و گذرای به داستان موسی و سرنوشت فرعون طغیانگر دارد که هم مایه‌ی تسلی خاطر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مؤمنان است، و هم هشدار به مشرکان طغیانگر، و هم اشاره‌ای است به اینکه انکار معاد انسان را به چه گناهی آلوده می‌کند.

۴ - در بخش بعد نمونه‌هایی را از مظاهر قدرت خداوند در آسمان و زمین برمی‌شمرد که خود دلیلی است برای امکان معاد و حیات بعد از مرگ.

۵ - بار دیگر به شرح قسمتی دیگر از حوادث وحشتناک آن روز بزرگ، و سرنوشت طغیانگران و پاداش نیکوکاران می‌پردازد.

۶ - سرانجام در پایان سوره بر این حقیقت تأکید می‌کند که هیچ کس از تاریخ آن روز باخبر نیست، ولی همین اندازه مسلم است که نزدیک است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی نبأ را به ذکر احوال قیامت و مناظر هولناک آن پایان داد، این سوره را به مثل آن شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۴ بخش است:

۱. نفخه‌ی صور: (۱ - ۱۴)

۲. حضرت موسی: (۱۵ - ۲۶)

۳. دلایل معاد: (۲۷ - ۳۳)
۴. عاقبت طاعی و خائف: (۳۴ - ۴۶)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی نازعات همچون مرسلات، با قسم‌هایی به فرشتگان آغاز شده تا بگوید جهان با این همه‌ی فرشتگانی که آن را مدیریت می‌کنند نه فقط برای زیستن و مردن آفریده شده است بلکه آخرتی در پیش است؛ در آن روز همه‌ی قدرتمندان، قلب‌هایی پر وحشت خواهند داشت. سوره‌ی نازعات در ادامه، قصه‌ی فرعونی را می‌گوید که ادعای ربوبیت داشت ولی در نهایت عذاب بر او فرود آمد و عبرت برای کسانی شد که هنوز می‌شود در قلب‌هایشان نفوذ نمود!

(۱ - ۲۶)

۲. این سوره در ادامه، معجزات حضرت موسی و لجاجت فرعونیان این نکته را یاد آور می‌شود که: زمین طبق مشیت خداوند برای هدفی خاص آماده زیستن برای انسان‌ها شده است و زمانی که روز قیامت شود هر انسانی نتیجه‌ی تلاش خودش دریافت خواهد داشت. آنانی که دنیا را برگزیده باشند دوزخ جایگاهشان است و آن‌ها که از نفس، پیروی نکرده باشند به بهشت خواهند رفت.

در آیات آخر سوره دوباره این تمسخر منکرین معاد را مطرح می‌کند که آن‌ها مدام می‌پرسند: «قیامت کی خواهد آمد؟!» به زودی! کمتر از یک روز یا نیم روز. (عمر جهان هستی در مقابل عمر آخرت یک روز و حتی کمتر، نیم روز و حتی کمتر،... می‌باشد.) (۲۷ - ۴۶)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که سوره‌ی نازعات را بخواند، توقف و حساب او در روز قیامت تنها به اندازه خواندن یک نماز روزانه است، و بعد از آن وارد بهشت می‌شود.^{۱۸۸}

کاربرد سوره

الف) برای جلوگیری از تشنگی هنگام مرگ

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که این سوره را بخواند، سیراب از دنیا می‌رود و خداوند او را سیراب محشور می‌کند، و سیراب وارد بهشت می‌سازد (سیراب از رحمت بی‌پایان حق).^{۱۸۹}

ب) برای در امان ماندن از دشمنان

امام صادق (علیه السلام):

هر کس آن را بخواند در حالی که مواجه با دشمنانش است، او را ندیده و از او منحرف می‌شوند. هر کس آن را بخواند در حالی که داخل بر کسی شده است که از او می‌ترسد، به اذن خدای تعالی نجات پیدا کرده و ایمن می‌شود.^{۱۹۰}

عبس (۸۰)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست است: «عَبَسَ وَ تَوَلَّى».
در بعضی روایات به نام سوره‌ی «عبس و تولى» آمده است.
چهار نام دیگر نیز برای این سوره ذکر شده است:
الف) ابن أمّ مکتوم (به نام کسی که نزول آیات نخست این سوره، برای او بوده است).
ب) الصّاحّة «فَإِذَا جَاءَتِ الصّاحّة» (۳۳).
ج) السّفرة «بِأَيْدِي سَفَرَةٍ» (۱۵).
د) الأعمى «أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى» (۲).

تعداد آیات

عدد آیات این سوره ۴۲ آیه‌ی حجازی و کوفی، و ۴۱ آیه‌ی بصری، و ۴۰ آیه‌ی شامی و مدنی اول است. اختلاف آیات آن در سه آیه است:
آیه‌ی «وَأَلْعَاكُمْ» (۳۲) حجازی و کوفی است.
آیه‌ی «إِلَى طَعَامِهِ» (۲۴) شامی است غیر از یزید بریدی.
آیه‌ی «الصّاحّة» (۳۳) غیر شامی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سیصد و سی و یک.

تعداد حروف: پانصد و سی و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۴

سوره‌ی قبل: نجم

سوره‌ی بعد: قدر

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

شأن نزول (ده آیه‌ی نخست)

این آیات اجمالا نشان می‌دهد که خداوند کسی را در آن‌ها مورد عتاب قرار داده به خاطر اینکه فرد یا افراد غنی و ثروتمندی را بر نابینای حق‌طلبی مقدم داشته است، اما این شخص مورد عتاب کیست؟ در آن اختلاف نظر است:

مشهور در میان مفسران عامه و خاصه این است که:

عده‌ای از سران قریش مانند عتبه بن ربیعہ، ابوجهل، عباس بن عبدالمطلب، و جمعی دیگر، خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بودند و حضرت مشغول تبلیغ و دعوت آن‌ها به سوی اسلام بود و امید داشت که این سخنان در دل آن‌ها مؤثر شود (و مسلماً اگر این گونه افراد اسلام را می‌پذیرفتند، هم گروه دیگری را به اسلام می‌کشاندند و هم کارشکنی‌های آن‌ها از میان می‌رفت و از هر دو جهت به نفع اسلام بود). در این میان عبدالله بن ام‌مکتوم که مرد نابینا و ظاهراً فقیری بود وارد مجلس شد، و از رسول خدا تقاضا کرد آیاتی از قرآن را برای او بخواند و به او تعلیم دهد، و پیوسته سخن خود را تکرار می‌کرد و آرام نمی‌گرفت، زیرا دقیقاً متوجه نبود که رسول خدا با چه کسانی مشغول صحبت است.

او آن قدر کلام پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را قطع کرد که حضرت ناراحت شد، و آثار ناخشنودی در چهره‌ی مبارکش نمایان گشت و در دل گفت: این سران عرب پیش خود می‌گویند پیروان محمد نابینایان و بردگانند، و لذا رو از عبدالله برگرداند، و به سخنانش با آن گروه ادامه داد.

در این هنگام آیات فوق نازل شد (و در این باره پیامبر را مورد عتاب قرار داد). رسول خدا بعد از این ماجرا عبدالله را پیوسته گرامی می‌داشت، و هنگامی که او را می‌دید می‌فرمود: مرحبا بمن عاتبني فيه ربي: مرحبا به کسی که پروردگارم به خاطر او مرا مورد عتاب قرار داد. و سپس به او می‌فرمود:

آیا حاجتی داری آن را انجام دهم؟ و حضرت دو بار او را در غزوات اسلامی در مدینه جانشین خویش قرار داد.^{۱۹۱}

شأن نزول دومی که برای آیات فوق نقل شده این است که این آیات درباره‌ی مردی از بنی‌امیه نازل شده که نزد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نشست بود، در همان حال عبدالله بن‌ام مکتوم وارد شد. هنگامی که چشمش به عبدالله افتاد خود را جمع کرد، مثل اینکه می‌ترسید آلوده شود و قیافه در هم کشیده و صورت خود را برگردانید. خداوند در آیات فوق عمل او را نقل کرده، و مورد ملامت و سرزنش قرار داده است، این شأن نزول در حدیثی از امام صادق (علیه‌السلام) نقل شده است.^{۱۹۲}

محقق بزرگ شیعه مرحوم سید مرتضی این شأن نزول را پذیرفته است. البته در آیه چیزی که صریحا دلالت کند که منظور شخص پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است وجود ندارد، تنها چیزی که می‌تواند قرینه‌ای بر این معنی باشد خطاب‌هایی است که از آیات ۸ تا ۱۰ این سوره آمده و می‌گوید: کسی که پیوسته (برای شنیدن آیات خدا) به سرعت سراغ تو می‌آید، و از خدا می‌ترسد، تو از او غافل می‌شوی! این چیزی است که بهتر از هر کس در مورد حضرت می‌تواند صادق باشد.

ولی به گفته‌ی مرحوم سید مرتضی، قرائنی نیز در این آیات وجود دارد که نشان می‌دهد منظور شخص رسول خدا نیست از جمله اینکه:

عبوس بودن از صفات پیامبران، مخصوصا پیامبر اسلام نیست، او حتی نسبت به دشمنان خود با چهره‌ی گشاده سخن می‌گفت، تا چه رسد به مؤمنان حقیقت‌جو. دیگر اینکه پرداختن به اغنیا و غافل شدن از فقرای حق طلب با اخلاق آن حضرت که در آیه ۴ سوره‌ی «ن» به آن اشاره شده «وَأِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ / تو اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری» هرگز نمی‌سازد (به‌خصوص اینکه معروف است سوره‌ی «ن» قبل از سوره‌ی عبس نازل شده است).^{۱۹۳}

ولی به فرض که شأن نزول اول واقعیت داشته باشد، این مطلب در حد ترک اولایی بیش نیست، و کاری که منافات با مقام عصمت داشته باشد در آن مشاهده نمی‌شود، زیرا: اولاً حضرت هدفی جز نفوذ در سران قریش، و گسترش دعوت اسلام از این طریق، و در هم شکستن مقاومت آن‌ها نداشت.

ثانیا چهره در هم کشیدن در برابر یک مرد نابینا مشکلی ایجاد نمی‌کند، چرا که او نمی‌بیند، به علاوه عبدالله بن‌ام مکتوم نیز رعایت آداب مجلس را نکرده بود، زیرا هنگامی که می‌شنود حضرت با گروهی مشغول صحبت است، نباید سخن او را قطع کند. ولی از آنجا که خداوند اهمیت فوق‌العاده‌ای به محبت و ملاطفت کردن با مؤمنان مستضعف حقیقت‌طلب می‌دهد، همین مقدار بی‌اعتنایی را در برابر این مرد مؤمن برای پیامبرش نمی‌پسندد و او را مورد عتاب قرار می‌دهد. این‌ها همه از یک سو.

از سوی دیگر، اگر به این آیات از زاویه‌ی حقانیت و عظمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نگاه کنیم، می‌بینیم در سر حد یک معجزه است، چرا که رهبر بزرگ اسلام در کتاب آسمانی خود آن‌چنان مسئولیت برای خود ذکر می‌کند که حتی کوچک‌ترین ترک اولی، یعنی بی‌اعتنایی

مختصری نسبت به یک مرد نابینای حق طلب را مورد عتاب خداوند می بیند. این دلیل زنده‌ای است بر اینکه این کتاب آسمانی از سوی خداست و او پیامبر صادق است، مسلماً اگر این کتاب از سوی خداوند نبود، چنین محتوایی نداشت.

و عجیب‌تر اینکه پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) طبق روایتی که در بالا آوردیم هر وقت عبدالله بن‌ام‌مکتوم را می‌دید، به یاد این ماجرا می‌افتاد و او را بسیار احترام می‌کرد.

و از سوی دیگر، این آیات می‌تواند بیانگر فرهنگ اسلام در برخورد با مستضعفان و مستکبران باشد، که چگونه مرد فقیر نابینای مؤمنی را بر آن همه اغنیا و سران قدرتمند مشرک عرب مقدم می‌شمرد. این به خوبی نشان می‌دهد که اسلام حامی مستضعفان و دشمن مستکبران است.

در پایان این سخن، بار دیگر تکرار می‌کنیم که مشهور در میان مفسران گرچه شأن نزول اول است، ولی باید اعتراف کرد که در خود آیه چیزی که صریحاً دلیل بر این معنی باشد که منظور پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است وجود ندارد.

محتوای سوره

سوره‌ی عبس در عین کوتاهی، از مسائل مختلف و مهمی بحث می‌کند، و تکیه‌ی خاصی روی مسأله‌ی معاد دارد، و محتوای آن را در پنج موضوع می‌توان خلاصه کرد:

۱ - عتاب شدید خداوند نسبت به کسی که در برابر مرد نابینای حقیقت‌جو برخورد مناسبی نداشت.

۲ - ارزش و اهمیت قرآن مجید.

۳ - کفران و ناسپاسی انسان در برابر نعمت‌های خداوند.

۴ - بیان گوشه‌ای از نعمت‌های او در زمینه‌ی تغذیه انسان و حیوانات برای تحریک حس شکرگزاری بشر.

۵ - اشاره به قسمت‌های تکان‌دهنده‌ای از حوادث قیامت و سرنوشت مؤمنان و کفار در آن روز بزرگ.

ارتباط با سوره‌ی قبل

هنگامی که خداوند سوره‌ی «و النَّازِعَات» را به ذکر انذار و ترسانیدن کسی که از قیامت بترسد پایان داد، شروع کرد این سوره را به ذکر انذار از طرد مردم خداترس.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۴ بخش است:

۱. نابینای حق طلب: (۱ - ۱۰)

۲. اهمیت قرآن: (۱۱ - ۱۶)

۳. دلایل طبیعی معاد: (۱۷ - ۳۲)
۴. ترسیم صحرای محشر: (۳۳ - ۴۲)

ارتباط آیات

۱. پرداختن زیاد به هدایت پولداران و قدرتمندان جامعه ممکن است انسان را در برخورد با ضعف جامعه دچار سوء ادب کند! اتفاقی که شاید برای پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) افتاده باشد. خداوند پیامبرش را از این افراط در تلاش برای هدایت خواص جامعه، نهی می کند و قرآن را کتابی می داند که در عین درستی و زیبایی است، و کافی است انسان حق طلب آن را بشنود و ایمان بیاورد. چهار دلیل «قرآن» و «جهان هستی» و به خصوص کیفیت «خلقت انسان» و چگونگی فراهم شدن «نوشدنی ها و خوردنی ها» برای اثبات معاد کافی است. (۱ - ۳۲)
۲. روز قیامت که بیاید همه ی اسباب قدرت در دنیا (مانند پیوستگی های خانوادگی) وسیله ی تفرقه می شود و انسان می ماند و اعمال خودش که یا او را شاد می کنند و یا عبوس و غمگین می سازند. (۳۳ - ۴۲)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):
کسی که سوره ی عبس را بخواند، روز قیامت در حالی وارد محشر می شود که صورتش خندان و بشاش است.^{۱۹۴}

کاربرد سوره

الف) زیاد شدن خیر
پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):
هر کس این سوره را بر پوست آهوپی بنویسند و بر خود آویز کند، چیزی جز خیر در پیش ندارد به هر سمت که رو کند.^{۱۹۵}

ب) برای امنیت در سفر
امام صادق (علیه السلام):
زمانی که مسافر، عبس را در راه بخواند، محافظت می کند نسبت به آنچه در راه سفر بر او می آید.^{۱۹۶}

تکویر (۸۱)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست است: «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ».
در روایات به نام سوره‌ی «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» آمده است.

تکویر در اصل به معنی پیچیدن و جمع و جور کردن چیزی است (همچون پیچیدن عمامه بر سر). این مطلبی است که از کتب مختلف لغت و تفسیر استفاده می‌شود، و گاه به افکندن، یا تاریک شدن چیزی گفته شده، و به نظر می‌رسد که این دو معنی نیز بازگشت به همان ریشه‌ی اول می‌کند.
به هر حال منظور در اینجا پیچیده شدن نور خورشید، و تاریک شدن و جمع شدن حجم آن است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۹ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و چهار.

تعداد حروف: چهارصد و بیست و پنج.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۷

سوره‌ی قبل: فاتحه

سوره‌ی بعد: اعلیٰ

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

این سوره عمدتاً بر دو محور دور می‌زند:

محور اول، آیات آغاز این سوره است که بیانگر نشانه‌هایی از قیامت و دگرگونی‌های عظیم

در پایان این جهان و آغاز رستاخیز است.

در محور دوم، سخن از عظمت قرآن و آورنده آن و تأثیرش در نفوس انسانی می‌گوید، و

این قسمت با سوگندهایی بیدارکننده و پرمحتوا همراه است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند، سوره‌ی عبس را به ذکر روز قیامت و احوال آن آغاز فرمود، این سوره را نیز

به ذکر علامات و احوال قیامت شروع کرد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. حتمیت معاد: (۱ - ۱۴)

۲. دفاع از قرآن: (۱۵ - ۲۹)

ارتباط آیات

۱. سوره‌ی تکویر با بیان حوادث قبل از قیامت شروع می‌شود و پس از آن قیامت را با

توصیفات کوتاهی زیبا به تصویر می‌کشد. (۱ - ۱۴)

۲. قرآن وقتی از معاد می‌گوید، سخن خداوند را مطرح می‌کند، سخنی که توسط

فرشته‌ای بزرگوار و قدرتمند فرستاده شده است. این سخنان، جنون آمیز و یا شیطانی نیست،

سخنان کسی است که جبرئیل را دیده و وحی را از او دریافت داشته است. به راستی کفار قرار

است تا کجا به این کجروی‌های خود ادامه دهند؟! (۱۵ - ۲۹)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* کسی که سوره‌ی «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» را بخواند، خداوند او را از رسوایی در آن هنگام که نامه‌های عمل گشوده می‌شود حفظ می‌کند.^{۱۹۷}

* کسی که دوست دارد روز قیامت به من نظر کند، سوره‌ی «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» را بخواند.^{۱۹۸}

* از حضرت سؤال کردند: چرا اینقدر زود آثار پیری در شما نمایان گشته؟ فرمود: سوره‌ی هود، واقعه، مرسلات، عم، و «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» مرا پیر کرد (زیرا آن چنان حوادث هولناک قیامت در این‌ها ترسیم شده است که هر انسان بیداری را گرفتار پیری زودرس می‌کند).^{۱۹۹}
امام صادق (علیه السلام):

هر کس سوره‌ی «عَبَسَ وَ تَوَلَّى» و «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» را بخواند، در زیر بال و پر لطف پروردگار در جنت جاودان، و در سایه‌ی لطف و کرامت الهی در باغ‌های بهشت خواهد بود و این برای خداوند چیز مهمی نیست اگر اراده کند.^{۲۰۰}
تعبیراتی که در روایات بالا آمده به خوبی نشان می‌دهد که منظور تلاوتی است که سرچشمه‌ی آگاهی و ایمان و عمل باشد.

کاربرد سوره

الف) برای ازدیاد یقین به قیامت

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که دوست دارد قیامت را بنگرد (گویی با چشم می‌بیند!) سوره‌ی «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» و سوره‌ی «إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ» و سوره‌ی «إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ» را بخواند (زیرا در این سوره‌ها نشانه‌های قیامت آن چنان بیان شده که تلاوت‌کننده را گویی در مقابل صحنه‌ی قیامت قرار می‌دهد).^{۲۰۱}

ب) درمان بیماری‌های چشم

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

هر کس تکویر را بر مبتلا به چشم‌درد یا کسی که مبتلا به لکه‌ی خون در چشم است بخواند، او را درمان می‌کند به اذن خداوند تبارک و تعالی.^{۲۰۲}

انفطار (۸۲)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست گرفته شده است: «إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ». در روایات از این سوره به نام «إذا السماء انفطرت» یاد شده است. این سوره به نام «منفطره» نیز نامیده شده است. انفطار به معنای مطلق پذیرفتن تغییر است. نوع تغییر بسته به موضوعی است که انفطار به آن نسبت داده می‌شود.^{۲۰۳}

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۹ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هشتاد.

تعداد حروف: سیصد و بیست و هفت.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸۲

سوره‌ی قبل: نازعات

سوره‌ی بعد: انشقاق

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

در آیات نوزده گانه‌ی این سوره به پنج موضوع اشاره شده:

- ۱ - اشراف الساعة، یعنی حوادث عظیمی که در پایان جهان و در آستانه‌ی قیامت رخ می‌دهد.
- ۲ - توجه انسان به نعمت‌های خداوند که سراسر وجود او را فرا گرفته، و شکستن غرور او، تا خود را برای معاد آماده سازد.
- ۳ - اشاره به فرشتگانی که مأمور ثبت اعمال انسان‌ها هستند.
- ۴ - سرنوشت نیکان و بدان در قیامت.
- ۵ - گوشه‌ای از سختی‌های آن روز بزرگ.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون سوره‌ی قبل در ذکر هول‌ها و خطرهای روز قیامت بود، خداوند این سوره را هم به مثل آن آغاز نمود تا متصل به آن شود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

انکار معاد: (۱ - ۱۹)

ارتباط آیات

سوره‌ی **انفطار** از حوادث قبل از قیامت می‌گوید و از این که انسان بالاخره نتیجه کارهای خود را خواهد دید. به راستی انسان در برابر خداوند کریمی که این همه نعمت به او داده است چرا چموشی می‌کند؟! او نمی‌داند که فرشتگان همه‌ی اعمال او را ثبت نموده و حساب ابرار و فجار را از یکدیگر جدا می‌نمایند؟! اگر دنیا را، ملکیت‌های مجازی از «این و آن» نموده است، روزی خواهد رسید که همه‌ی امور فقط از آن خداوند خواهد بود. (الْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ)

فضیلت سوره

امام صادق (علیه السلام):

هر کس این دو سوره، سوره‌ی **انفطار** و سوره‌ی **انشقاق** را تلاوت کند، و آن دو را در نماز فریضه و نافله برابر چشم خود قرار دهد، هیچ حجابی او را از خدا محجوب نمی‌دارد، و چیزی میان او و خداوند حائل نمی‌شود. پیوسته (با چشم دل) به خدا می‌نگرد و خدا (با لطفش) به او نگاه می‌کند، تا از حساب مردم فارغ شود.^{۲۰۴}

مسئله نعمت بزرگ حضور در پیشگاه خدا، و از میان رفتن حجابها میان او و پروردگار، برای کسی است که این دو سوره را در عمق جاننش جای دهد و خود را براساس آن بسازد، نه اینکه به لقلقه‌ی زبان اکتفا کند.

کاربرد سوره

الف) خلاصی از زندان و امنیت بعد از آن

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس آن را بخواند در حالی که زندانی یا در بند است و بر خود آویز کند، خداوند خروجش را آسان کرده و او را خلاص می‌کند از آنچه در آن است یا از آن می‌ترسد یا آنچه بر او ترسیده می‌شود و به اذن خداوند متعال به سرعت امور او اصلاح می‌شود.^{۲۰۵}

ب) برای تقویت چشم و رفع بیماری‌های آن:

امام صادق (علیه‌السلام):

خواندن سوره‌ی **انفطار** بر چشم، موجب تقویت نگاه او می‌شود و چشم‌درد و پوشش روی چشم را درمان می‌کند به اذن خدای تبارک و تعالی.^{۲۰۶}

ج) محفوظ ماندن از حشرات به خصوص از نیش آنها

امام صادق (علیه‌السلام):

* هرگز سوره‌ی **انفطار** بر چیزی خوانده نشده است، مگر اینکه حفظ و ممانعت کرده است از حشرات زمین به اذن خداوند متعال.^{۲۰۷}

* هر کس **انفطار** را بر دیوار خانه‌اش بنویسد، از نیش هر موجود کشنده‌ای در امان است.^{۲۰۸}

مطففین (۸۳)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست آن است: «وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّينَ». تطفیف بمعنی کم کردن پیمانہ و وزن است. طفیف بمعنی چیز قلیل است. گویا چون کم کردن در پیمانہ و وزن نسبت به اصل جنس قلیل است، لذا از طفف آمده. یعنی وای بر کم‌فروشان، چون از مردم اخذ کیل کنند تمام می‌گیرند و چون برای فروختن به آن‌ها پیمانہ و وزن نمایند، کم کنند.^{۲۰۹}

تعداد آیات

عدد آیات آن به اجماع قاریان، ۳۶ آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و شصت و نه.

تعداد حروف: هفت هزار و سی.

محل نزول

شأن نزولی از این سوره نشان می‌دهد که آیات آغازین آن که درباره‌ی کم‌فروشان سخن می‌گوید، ناظر به افرادی است که در مدینه به این کار کثیف مشغول بودند. ولی لحن دیگر آیات این سوره شباهت زیادی با سوره‌های مکی دارد که در آیاتی کوتاه و پرطنین از رستخیز و حوادث قیامت خبر می‌دهد؛ مخصوصاً آیات اواخر این سوره که بیانگر استهزای کفار نسبت به مسلمانان است نیز تناسب زیادی با محیط مکه دارد که مؤمنان در اقلیت بودند و کفار در اکثریت قاطع.^{۲۱۰}

صاحب التمهید می گوید:

اگر این سوره مدنی باشد باید اولین سوره‌ی مدنی باشد و حال آن که پیامبر تازه وارد مدینه شده بود و مردم از پیامبر استقبال شایانی نمودند و این با توبیخ آن‌ها سازگاری ندارد.^{۲۱۱}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸۶

سوره‌ی قبل: عنکبوت

سوره‌ی بعد: بقره

این آخرین سوره‌ای است که در مکه نازل شده است، و تاریخ نزول آن، بعد از معراج و کمی قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

شان نزول

ابن عباس می گوید: هنگامی که پیغمبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) وارد مدینه شد بسیاری از مردم سخت آلوده کم‌فروشی بودند، خداوند این آیات را نازل کرد و آن‌ها پذیرفتند: و بعد از آن کم‌فروشی را ترک کردند.

در حدیث دیگری آمده است که بسیاری از اهل مدینه تاجر بودند و در کار خود کم‌فروشی می کردند، و بسیاری از معاملات آن‌ها معاملات حرام بود، این آیات نازل شد و پیامبر آن‌ها را برای اهل مدینه تلاوت فرمود سپس افزود خمس بخمس: پنج چیز در برابر پنج چیز است! عرض کردند ای رسول خدا: کدام پنج در مقابل کدام پنج است؟! فرمود:

« ما نقض قوم العهد الا سلط الله عليهم عدوهم! و ما حکموا بغیر ما انزل الله الا فشا فیهم الفقر! و ما ظهرت فیهم الفاحشة الا فشا فیهم الموت! و لا طففوا الکیل الا منعوا النبات و اخذوا بالسنین! و لا منعوا الزکات الا حیس عنهم المطر!

هیچ قومی عهدشکنی نکردند مگر اینکه خداوند دشمنانشان را بر آن‌ها مسلط ساخت. و هیچ جمعیتی به غیر حکم الهی حکم نکردند مگر اینکه فقر در میان آن‌ها زیاد شد. و در میان هیچ ملتی فحشا ظاهر نشد مگر اینکه مرگ و میر در میان آن‌ها فراوان گشت! هیچ گروهی کم‌فروشی نکردند مگر اینکه زراعت آن‌ها از بین رفت و قحطی آن‌ها را فرو گرفت! و هیچ قومی زکات را منع نکردند مگر اینکه باران از آن‌ها قطع شد!»^{۲۱۲}

مرحوم طبرسی نیز در مجمع البیان در شان نزول این آیات نقل کرده است که مردی در مدینه بود به نام ابوجهینه که دو پیمان‌ی کوچک و بزرگ داشت به هنگام خریدن از پیمان‌ه بزرگ استفاده می کرد و به هنگام فروش از پیمان‌ه کوچک (این سوره نازل شد و به او و امثالش هشدار داد).^{۲۱۳}

ایرادی که صاحب التمهید بر این شان نزول گرفته است را در عنوان «محل نزول» مطالعه نمایید.

محتوای سوره

بحث‌های این سوره بر پنج محور دور می‌زند:

- ۱ - هشدار و تهدید شدیدی نسبت به کم‌فروشان.
- ۲ - اشاره به این مطلب که گناهان بزرگ از عدم ایمان راسخ به رستاخیز سرچشمه می‌گیرد.
- ۳ - بخشی از سرنوشت فجار در آن روز بزرگ.
- ۴ - قسمتی از مواهب عظیم و نعمت‌های روح‌پرور نیکوکاران در بهشت.
- ۵ - اشاره‌ای به استهزای جاهلان‌هی کافران نسبت به مؤمنان، و معکوس شدن این کار در قیامت.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند آن سوره را به ذکر قیامت و آنچه در آن برای ابرار و فجّار مهیّا و آماده نموده است پایان داد، در این سوره نیز یاد نمود احوال مردم را.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. کم فروشی و انکار معاد: (۱ - ۶)
۲. سجّین و علیین: (۷ - ۲۸)
۳. استهزای مؤمنین: (۲۹ - ۳۶)

ارتباط آیات

دل‌بستگی‌های دنیوی موجب گناهان و تجاوزگری‌ها (همچون کم فروشی) شده و این‌ها موجب تکذیب روز قیامت گشته است و پرونده انسان را در پست‌ترین جا قرار داده است. انسان گنهکار که نمی‌خواهد دست از گناهانش بردارد چاره‌ای ندارد جز آن که سخنان هشدار دهنده مربوط به معاد و هلاکت اقوامی را که معاد را تکذیب نموده‌اند افسانه بپندارد! از آن طرف آن‌ها که معاد را قبول کردند و خود را برای آن آماده نمودند، پرونده اعمالشان پر از نور است و در بالاترین جا قرار دارد و چهره‌هایشان روز قیامت از شادی می‌درخشد؛ حال مجرمین هرچه می‌خواهند آن‌ها را در دنیا مسخره کنند، آن‌ها نیز در روز قیامت به مجرمین خواهند خندید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* هر کس سوره‌ی **مطفّین** را بخواند، خدا او را از شراب طهور زلال و خالص که دست احدی به آن نرسیده است، در آن روز سیراب می‌کند.^{۲۱۴}

امام صادق (علیه السلام):

* هر کس در نمازهای فریضه خود سوره‌ی **مطفّین** را بخواند، خداوند امنیت از عذاب دوزخ را در قیامت به او عطا می‌کند، نه آتش دوزخ او را می‌بیند و نه او آتش دوزخ را.^{۲۱۵}
پیداست که این همه ثواب و فضیلت و برکت برای کسی است که خواندن آن را مقدمه‌ای برای عمل قرار دهد.

کاربرد سوره

برای حفظ ذخایر

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... اگر این سوره بر ذخیره شده‌ای خوانده شود، از هر آفتی در امان می‌ماند.^{۲۱۶}

انشقاق (۸۴)

نام سوره

نام سوره از آیهی نخست آن گرفته شده است: «إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ». در روایات نام این سوره «إذا السماء انشقت» آورده شده است. انشقاق به معنای مطلق شکافتن است اعم از امور مادی و معنوی. نوع شکافتن را موضوعی مشخص می‌کند که انشقاق به آن نسبت داده می‌شود.^{۲۱۷} شاید نام دیگرش «كذْح» باشد برگرفته از آیهی ۶ «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَذْحًا فَمُلَاقِيهَ».

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۲۳ آیهی بصری و شامی، و ۲۵ آیه از نظر دیگران است. اختلاف آن در ۲ آیه است:

«كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ» (۷)، «وَرَاءَ ظَهْرِهِ» (۱۰) هر دو از نظر حجازی و کوفی، آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هفت.

تعداد حروف: چهارصد و سی.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸۳

سوره‌ی قبل: انفطار

سوره‌ی بعد: روم

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

مباحث این سوره را می‌توان در چهار مرحله خلاصه نمود:

در آغاز اشاراتی به حوادث هولناک و تکان‌دهنده پایان جهان و شروع قیامت می‌کند. و در مرحله‌ی بعد به مسأله‌ی رستاخیز و حساب اعمال نیکوکاران و بدکاران، و سرنوشت آن‌ها می‌پردازد.

و در مرحله‌ی سوم به بخشی از اعمال و اعتقاداتی که موجب عذاب و کیفر الهی می‌شود. و در مرحله چهارم بعد از ذکر سوگندهایی، به مراحل سیر انسان در مسیر زندگی دنیا و آخرت اشاره می‌کند.

و سرانجام در مرحله‌ی پنجم، باز سخن از اعمال نیک و بد، و کیفر و پاداش آن‌ها است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی **مطفّین** را به ذکر احوال قیامت پایان داد، این سوره را نیز به مانند آن شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. نامه عمل: (۱ - ۱۵)

۲. انکار قرآن: (۱۶ - ۲۵)

ارتباط آیات

سوره‌ی **انشقاق** با تبیین مقدمات قیامت آغاز می‌گردد و همه‌ی انسان‌ها را تلاشگر معرفی می‌کند. این تلاشگری عمومی، دلیل بر وجود معاد است، زیرا باید روز قیامتی باشد تا او نتیجه اعمالش را بباید. آن‌ها که در دنیا برای هیچ مسرور هستند، در آن روز سروری نخواهند داشت، قسم به شفق و لیل و قمر - که نشان از دگرگونی مداوم جهان هستی دارند - که انسان‌ها مدام در حال رشد هستند. این رشد، دلیلی محکم برای اثبات معاد است؛ زیرا این سیر، نمی‌تواند به یکباره با مرگ به پایان برسد. اگر قرار است این چنین به پایان برسد اصلاً چرا آغاز شده بود؟!

ببینید قرآن چه زیبا سخن می گوید؟! ولی حیف که انسان در مقابل قرآن خضوع نمی کند و ایمان و عمل صالح را پیشه خود نمی سازد!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* کسی که سوره‌ی **انشقاق** را بخواند، خداوند او را از اینکه در قیامت، نامه‌ی اعمالش از پشت سرش داده شود در امان می‌دارد!^{۲۱۸}
امام صادق (علیه السلام):

* هر کس این دو سوره (سوره‌ی **انفطار** و سوره‌ی **انشقاق**) را بخواند و در نماز فریضه و نافله برابر چشمش قرار دهد، خداوند او را به خواسته‌هایش می‌رساند، و چیزی میان او و خدا حائل نمی‌شود و پیوسته او به (لطف) خداوند نظر می‌کند و خداوند به او، تا از حساب مردم فارغ شود.^{۲۱۹}

کاربرد سوره

زایمان آسان

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

اگر این سوره نوشته شود و بر کسی که در آمدن فرزندش دچار سختی شده آویز شود، به سرعت و در همان ساعت حمل را وضع خواهد نمود و اگر چنانچه بر او خوانده شود، زایمان زودی خواهد داشت.^{۲۲۰}

بروج (۸۵)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ». در روایات از این سوره به «و السماء ذات البروج» و یا «السموات» یاد شده است. بروج جمع برج در اصل به معنی قصر است، و بعضی آن را به معنی شیء ظاهر و آشکار می‌دانند، و نام‌گذاری قصرها و عمارت‌های بلند و مرتفع را به این نام به خاطر وضوح و ظهورشان دانسته‌اند. به همین جهت قسمت مخصوصی از دیوار اطراف شهر یا محل اجتماع لشکر که بروز و ظهور خاصی دارد، برج نامیده می‌شود، و هنگامی که زن زینت خود را آشکار سازد، تَبَرَّجَتْ الْمَرْأَةُ می‌گویند.

برج‌های آسمانی یا به معنی ستارگان درخشان و روشن آسمان است، یا به معنی صورت‌های فلکی است، یعنی مجموعه‌ای از ستارگان که در نظر ما شباهت به یکی از موجودات زمینی دارد. برج‌های دوازده‌گانه، دوازده صورت فلکی است که خورشید در مسیر سالانه خود در هر ماه مُحاذی یکی از آنها قرار می‌گیرد (البته خورشید به دور زمین حرکت نمی‌کند بلکه زمین به دور آن می‌گردد، ولی به نظر می‌رسد که خورشید جابه‌جا می‌شود و مُحاذی یکی از این صورت‌های فلکی می‌گردد. این صورت‌های دوازده‌گانه عبارتند از حمل، ثور، جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، عقرب، قوس، جدی، دلو، و حوت که به ترتیب به صورت‌های گوسفند، گاو، دو پسر بچه که مشغول گِردوبازی هستند، خرچنگ، شیر، خوشه، ترازو، عقرب، کمان، بز، دَلُو، و ماهی است.)

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۲ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف
تعداد کلمات: یکصد و نه.
تعداد حروف: چهارصد و هشت.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۷

سوره‌ی قبل: شمس

سوره‌ی بعد: تین

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

با توجه به اینکه این سوره از سوره‌های مکی است، چنین به نظر می‌رسد که هدف اصلی، تقویت روحیه‌ی مؤمنان در برابر این جریان، و تشویق آنان به پایداری و استقامت است. و در همین رابطه در این سوره داستان اصحاب اُحدود را نقل می‌کند، همان‌ها که خندق‌ها کردند و آتش‌های عظیمی در آن افروختند، و مؤمنان را تهدید به شکنجه با آتش کردند، و گروهی را زنده زنده در آتش سوزاندند اما آن‌ها از ایمانشان بازنگشتند. در قسمت دیگری از این سوره کافرانی را که مؤمنان را تحت فشار قرار می‌دهند، سخت مورد حمله قرار داده و آن‌ها را به عذاب سوزان جهنم تهدید می‌کند، در حالی که مؤمنان را بشارت به باغ‌های پر نعمت بهشتی می‌دهد.

در مقطع بعد، آن‌ها را به گذشته تاریخ بازمی‌گرداند، و داستان فرعون، ثمود، و اقوام زورمند و گردن‌کش را در برابر دیدگانشان مجسم می‌سازد که چگونه در مقابل فرمان عذاب الهی به زانو درآمدند و نابود شدند، تا هم کفار مکه که نسبت به آن‌ها قدرت ناچیزی داشتند حساب کار خود را بکنند، و هم مایه‌ی تسلی خاطر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و مؤمنان بوده باشد.

و در آخرین مقطع سوره، اشاره به عظمت قرآن مجید و اهمیت فوق‌العاده‌ی این وحی الهی می‌کند، و سوره را با آن پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی گذشته را به ذکر مؤمنین پایان داد، این سوره را نیز به ذکر مؤمنین از اصحاب اُحدود شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
اصحاب اُخدود: (۱ - ۲۲)

ارتباط آیات

سوره‌ی **بروج** با سوگندهایی مربوط به نظم جهان هستی و قیامت و شاهدین و مشهودین در آن روز، شروع شده و بعد قصه‌ی اصحاب اُخدود را که مؤمنین را شکنجه می‌دادند مطرح می‌نماید و در ادامه می‌گوید: «جدای از روز قیامت که عذاب الهی بر قدرت آن‌ها را فراخواهد گرفت، در دنیا نیز هرچند مانند فرعون و قوم ثمود قدرتمند باشند دچار قهر الهی خواهند شد.» و در آخر از قرآن می‌گوید که از لوحی محفوظ نازل شده و سخنان بشری نیست. باید به آنچه درباره‌ی قیامت و اقوام هلاک شده پیشین می‌گوید باور نمود و راه نجات را برگزید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بخواند، خداوند به تعداد تمام کسانی که در نماز جمعه اجتماع می‌کنند، و تمام کسانی که روز عرفه (در عرفات) جمع می‌شوند، ده حسنه به او می‌دهد، و تلاوت آن، انسان را از ترس‌ها و شقایدهایی می‌بخشد.^{۲۲۱}
با توجه به اینکه یکی از تفسیرهای آیه‌ی «وَ شَاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ» روز جمعه و روز عرفه است، و نیز با توجه به اینکه سوره، حکایت از مقاومت شدید مؤمنان پیشین در برابر شدائد و فشارها می‌کند، تناسب این پاداش‌ها با محتوای سوره روشن می‌شود، و در ضمن نشان می‌دهد که این همه اجر و پاداش از آن کسانی است که آن را بخوانند و در آن بیاندیشند و سپس عمل کنند.

کاربرد سوره

الف، ب) ایمنی از ترس‌ها و سختی‌ها

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

قرائت این سوره نجات‌دهنده است از هراس‌ها و سختی‌ها.^{۲۲۲}

ج) آسان شدن جدایی کودک از شیر، در امان ماندن تا صبح

امام صادق (علیه‌السلام):

هرگز این سوره بر کودک از شیر جداشده‌ای آویز نمی‌شود، مگر اینکه خداوند جدایی از شیر را بر او آسان می‌کند. هرکس این سوره را بر بستر خود بخواند، تا صبح در امان خداوند خواهد بود.^{۲۲۳}

طارق (۸۶)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه نخست آن است: «وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ». طارق از ماده طَرَق به معنی کوبیدن است، و راه را از این جهت طریق گویند که با پای رهروان کوبیده می‌شود، و مطرقة به معنی پُتک و چکش است که برای کوبیدن فلزات و مانند آن به کار می‌رود.

و از آنجا که درهای خانه‌ها را به هنگام شب می‌بندند، و کسی که شب وارد می‌شود ناچار است در را بکوبد، به اشخاصی که در شب وارد می‌شوند، طارق گویند. قرآن خودش در اینجا طارق را تفسیر کرده، می‌گوید: «این مسافر شبانه، همان ستاره درخشانی است که بر آسمان ظاهر می‌شود و به قدری بلند است که گویی می‌خواهد سقف آسمان را سوراخ کند، و نورش به قدری خیره‌کننده است که تاریکی‌ها را می‌شکافد و به درون چشم آدمی نفوذ می‌کند.»

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۷ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: شصت و یک.

تعداد حروف: دویست و چهل و شش.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۸

سوره‌ی قبل: قمر

سوره‌ی بعد: بلد

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

مطالب این سوره عمدتاً بر دو محور دور می‌زند:

۱ - محور معاد و رستاخیز.

۲ - محور قرآن مجید و ارزش و اهمیت آن.

ولی در آغاز، بعد از سوگندهای اندیشه‌آفرینی اشاره به وجود مراقبین الهی بر انسان می‌کند.

بعد برای اثبات امکان معاد به زندگی نخستین، و بدو پیدایش انسان از آب نطفه، اشاره فرموده، نتیجه‌گیری می‌کند: خداوندی که قادر است او را از چنین آب بی‌ارزش و ناچیزی بیافریند، توانایی بر بازگشت مجدد او دارد. در مرحله بعد به بعضی از ویژگی‌های روز رستاخیز اشاره کرده، سپس با ذکر سوگندهای متعدد و پرمعنایی، اهمیت قرآن را گوشزد می‌نماید، و سرانجام سوره را با تهدید کفار به مجازات الهی پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی گذشته را به وعید و تهدید پایان داد، این سوره را به مثل آن شروع نمود، و شدیدتر از آن به اینکه اعمال خلق محفوظ است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. دلیل معاد: (۱ - ۱۰)

۲. دفاع از قرآن: (۱۱ - ۱۷)

ارتباط آیات

۱. سوگند به طارقی که «نجم ثاقب» است و شیاطین را از نفوذ در ملکوت باز می‌دارند، هر انسانی نیز فرشته‌ای او را از وسائس شیطانی محفوظ می‌دارد. ولی مع ذلک انسان همچنان قلبش محل انواع تشکیک‌های شیطانی نسبت به معاد است و دلایل روشن قدرت خداوند را منکر می‌گردد. (۱ - ۱۰)

۲. در سوره‌ی طارق نیز مانند سوره‌های اخیر از قرآن - بعد از ذکر معاد - یاد نموده و آن را گفتاری که بیهوده نیست بلکه حق را از باطل جدا می‌سازد معرفی می‌نماید و در ابتدای آن، قسم یاد می‌کند به آسمان پر باران و زمینی که استعداد شکافتن و رویش دانه را درون خود دارد. (قرآن، باران هدایت است که می‌بارد و قلب انسان نیز استعداد جذب باران و رویش دانه‌ی خدایی فطرت را دارد. ولی بعضی از دل‌ها سنگ بودن را بر گزیده‌اند. (۱۱ - ۱۷))

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس آن را تلاوت کند، خداوند به تعداد هر ستاره‌ای که در آسمان وجود دارد ده حسنه به او می‌بخشد!^{۲۲۴}

امام صادق (علیه‌السلام):

* هر کس در نماز فریضه سوره‌ی «و السماء و الطارق» را تلاوت کند، در قیامت نزد خداوند مقام و منزلت عظیمی خواهد داشت، و از دوستان پیامبران و یاران آنها در بهشت خواهد بود.^{۲۲۵}

کاربرد سوره

الف، ب) برای التیام زخم، حفظ شدن اشیا

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که آن را در ظرفی بنویسد و آن را با آب بشوید و با آب آن زخم خود را شست‌وشو دهد، زخم ورم نکرده و اگر آن را بر چیزی بخواند، سوره از آن حراست نموده و صاحبش را نسبت به حفظ آن ایمن می‌کند.^{۲۲۶}

ج) جهت درمان‌گری دارو

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی طارق را بر چیزی که به خاطر درمان می‌نوشد بخواند، در آن دارو شفا خواهد بود.^{۲۲۷}

أعلى (۸۷)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى». در روایات به سوره‌ی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» مشهور شده است. تعبیر به أعلى بیانگر این حقیقت است که خداوند از هر کس و هر چیز و هر چه تصور کنیم، و هر خیال و قیاس و گمان و وهم، و هرگونه شرک جلی و خفی، برتر و بالاتر است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۹ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هفتاد و دو.

تعداد حروف: دویست و هفتاد و یک.

محل نزول

در اینکه آیا این سوره در مکه نازل شده یا در مدینه، در میان مفسران گفتگو است. مشهور آن است که این سوره در مکه نازل شده است، در حالی که بعضی معتقدند که مدنی است.

علامه طباطبایی (رحمة الله علیه) ترجیح می‌دهد که قسمت اول سوره مکی باشد، و ذیل سوره‌ی مدنی؛ چرا که در آن سخن از نماز و زکات است و طبق تفسیری که از ائمه اهل بیت (علیهم السلام) رسیده، منظور نماز عید فطر و زکات فطره است، و می‌دانیم روزه‌ی ماه مبارک، نماز عید، و زکات فطره در مدینه نازل شده است.^{۲۲۸}

ولی این احتمال وجود دارد که دستور به نماز و زکات در بخش آخر این سوره یک دستور عام باشد، هر چند نماز عید فطر و زکات فطره یکی از مصادیق روشن آن محسوب می‌شود، و می‌دانیم تفسیر به مصداق روشن، در روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) بسیار فراوان است. بنابراین نظر مشهور که می‌گویند تمام سوره مکی است، بعید به نظر نمی‌رسد، به خصوص اینکه آیات آغاز و پایان سوره کاملاً از نظر مقاطع حروف هماهنگ است، و مشکل بتوان گفت قسمتی در مکه و قسمتی در مدینه نازل شده. در روایتی نیز آمده است که هر گروهی از مسلمانان وارد مدینه می‌شدند، این سوره را برای مردم مدینه می‌خواندند.^{۲۲۹} و این احتمال که فقط صدر آن خوانده می‌شده، و ذیل آن در مدینه نازل شده، بسیار بعید است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۸

سوره‌ی قبل: تکویر

سوره‌ی بعد: لیل

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

این سوره در حقیقت از دو بخش تشکیل یافته، بخشی که در آن، روی سخن به شخص پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است و دستوراتی را در زمینه‌ی تسبیح پروردگار و ادای رسالت به او می‌دهد، و اوصاف هفت‌گانه‌ی او از خداوند بزرگ در این رابطه برمی‌شمرد. و بخش دیگری که از مؤمنان خاشع، و کافران شقی، سخن به میان می‌آورد، و عوامل سعادت و شقاوت این دو گروه را به طور فشرده در این بخش بیان می‌کند.

و در پایان سوره اعلام می‌دارد که این مطالب تنها در قرآن مجید نیامده است، بلکه حقایقی است که در کتب و صحف پیشین، صحف ابراهیم و موسی، نیز بر آن تأکید شده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند متعال سوره‌ی قبل را به ذکر وعید و تهدید کفار پایان داد، این سوره را به ذکر صفات عالی و قدرتش بر آنچه می‌خواهد شروع نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

برنامه‌ی همه‌ی انبیا (توحید، نبوت و معاد): (۱ - ۱۹)

ارتباط آیات

سوره‌ی **اعلی**، طبق دو آیه‌ی آخر آن، چکیده‌ی همه‌ی مکاتب وحی است. این مکاتب: الف) انسان‌ها را به طرف تسبیح و پیرایه نمودن اسمای پروردگار هدایت می‌کنند، اسمای حُسنای او را تنها برای او ثابت نموده و از هر نوع شرکی تبری می‌جویند. ب) همه‌ی مکاتب وحی، کتاب آسمانی دارند که برای تذکر به آنهاپی آمده است که در مقابل حقیقت متواضع هستند و طبق برنامه دین خود، راه خودسازی را آغاز می‌کنند تا به فلاح برسند. ولی اشقیاء و آدم‌های بدبخت از کتاب آسمانی روی بر می‌تابند. ج) تذکر مداوم به آخرت و اشاره به باقی بودن آن و فانی بودن زندگی دنیا از دیگر برنامه‌های اساسی همه‌ی انبیا است.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کسی سوره‌ی اعلی را بخواند، خداوند به عدد هر حرفی که بر حضرت ابراهیم و موسی و محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نازل کرده، ده حسنه به او عطا می‌فرماید.^{۲۳۰}

امام صادق (علیه‌السلام):

* بر هر مؤمنی از شیعیان ما لازم است در شب جمعه، سوره‌ی جمعه و «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» را بخواند، و در ظهر جمعه، سوره‌ی جمعه و منافقین را. و هرگاه چنین کند گویی عمل رسول الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را انجام داده، و پاداش و ثوابش بر خدا بهشت است.^{۲۳۱}

* کسی که سوره‌ی اعلی را در فرائض یا نوافل خود بخواند، روز قیامت به او گفته می‌شود: از هر یک از درهای بهشت می‌خواهی وارد شو، ان شاء الله.^{۲۳۲}

در روایات متعددی نیز آمده است هنگامی که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) یا ائمه‌ی هدی (علیهم‌السلام) آیه‌ی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» را می‌خواندند بعد از آن به این دستور عمل کرده، می‌فرمودند: سبحان ربی الأعلی.^{۲۳۳}

و در روایت دیگری آمده که یکی از یاران علی (علیه‌السلام) می‌گوید: بیست شب پشت سر آن حضرت نماز خواندم، جز سوره‌ی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» را در نماز نمی‌خواند، و می‌فرمود: اگر می‌دانستید چه برکاتی در آن است، هر یک از شما در هر روز ده بار آن را تلاوت می‌کردید. و هر کس آن را بخواند، گویی کتب و صحف موسی و ابراهیم را تلاوت کرده است.^{۲۳۴}

خلاصه از مجموعه روایاتی که در این زمینه رسیده استفاده می‌شود که این سوره از اهمیت خاصی برخوردار است، تا آنجا که در حدیثی از علی (علیه‌السلام) می‌خوانیم: این سوره محبوب پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بود.^{۲۳۵}

کاربرد سوره

الف، ب، ج) شفای درد گوش، گردن درد، بواسیر

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بر روی گوش یا گردنی که درد می کند بخواند، درد از او زائل می شود. و برای بواسیر نیز خوانده می شود و اگر برای آن نوشته شود، فرد زود شفا می یابد.^{۲۳۶}

غاشیه (۸۸)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ». ممکن است از این سوره به «هل اتاک» و یا «هل اتاک حدیث الغاشیه» نیز نام برده شود. غاشیه از ماده‌ی غشاوة به معنی پوشاندن است. انتخاب این نام برای قیامت به خاطر آن است که حوادث وحشتناک آن، ناگهان همه را زیر پوشش خود قرار می‌دهد.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۶ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: نود و دو.

تعداد حروف: سیصد و هشتاد و یک.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۶۷

سوره‌ی قبل: ذاریات

سوره‌ی بعد: کهف

تاریخ نزول آن، بعد از معراج و قبل از هجرت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به مدینه است.

محتوای سوره

این سوره عمدتاً بر سه محور دور می‌زند:

محور اول بحث معاد است، مخصوصاً کیفرهای دردناک مجرمان و پاداش‌های شوق‌انگیز مؤمنان.

محور دوم بحث توحید است که با اشاره به آفرینش آسمان، و خلقت جبال و زمین، و توجه انسان‌ها به این سه موضوع اسرارآمیز بیان شده.
و محور سوم بحث از نبوت و گوشه‌ای از وظائف پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است، و در مجموع اهداف سوره‌های مکی را که تقویت مبانی ایمان و اعتقاد است تعقیب می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند آن سوره را ذکر آخرت پایان داد و اینکه آن بهتر از دنیا است، شروع نمود این سوره را نیز به بیان احوال آخرت.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. عاقبت اخروی مُرَقَّهین و تلاشگران: (۱ - ۱۵)
۲. دلیل معاد: (۱۶ - ۲۶)

ارتباط آیات

۱. «غاشیه» - قصه‌ی روزی که همه را تحت تأثیر قرار می‌دهد - تکراری‌ترین قصه‌ی قرآن و مؤثرترین آن است. روزی که بعضی در وحشت هستند و بعضی در نعمت. (۱ - ۱۶)
۲. برای اعتقاد به معاد کافی است انسان به اطراف خود بنگرد تا قدرت خداوند را در هستی دیده و به هدفمندی آن پی ببرد و دست از کفر بردارد و به تذکرات انبیا اهمیت دهد تا دچار بزرگ‌ترین عذاب خداوند نشود. (۱۷ - ۲۶)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس آن را تلاوت کند، خداوند حساب او را در قیامت آسان می‌کند.^{۲۳۷}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که مداومت بر قرائت این سوره در نمازهای فریضه یا نافله کند، خداوند او را تحت پوشش رحمت خود در دنیا و آخرت قرار می‌دهد، و در قیامت او را از عذاب آتش امان می‌بخشد.^{۲۳۸}

کاربرد سوره

الف) آرام کردن بچه‌ی انسان یا حیوان

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

... اگر این سوره بر مولودی (طفلی تازه متولد شده) خوانده شود، این سوره او را آرام و ساکت می‌کند، چه مولود از انسان باشد یا از غیر آن.^{۲۳۹}

ب، ج) ساکت کردن درد دندان، ایمنی از ضرر غذا
امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که این سوره را بر دندانی که درد می‌کند بخواند، دردش به اذن خداوند ساکت می‌شود. و کسی که آن را بر غذایی که می‌خورد بخواند، از آفت‌هایی که در آن غذا باشد ایمن می‌شود، و خداوند سلامتی را در آن غذا رزقش می‌کند.^{۲۴۰}

فجر (۸۹)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالْفَجْرِ».
فجر به معنای شکافتن است و صبح را از آن فجر گویند که شب را می‌شکافد.^{۲۴۱}

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۳۳ آیه‌ی حجازی، و ۳۰ آیه‌ی کوفی و شامی، ۲۹ آیه‌ی بصری است. اختلاف در ۴ آیه است:

آیات «وَوَالنَّعْمَةِ» (۱۵)، «فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ» (۱۶) حجازی است.
آیه‌ی «بِجَهَنَّمَ» (۲۳) حجازی و شامی است.
آیه‌ی «فِي عِبَادِي» (۲۹) کوفی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: یکصد و هفتاد و سه.

تعداد حروف: پانصد و شصت و شش.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰

سوره‌ی قبل: لیل
سوره‌ی بعد: ضحی
تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

در بخش اول این سوره، به سوگندهای متعددی برخورد می‌کنیم که در نوع خود بی‌سابقه است، و این قسم‌ها مقدمه‌ای است برای تهدید جباران به عذاب الهی. در بخش دیگری از این سوره اشاره‌ای به بعضی از اقوام طغیانگر پیشین مانند قوم عاد، ثمود، و فرعون، و انتقام شدید خداوند از آنان کرده است، تا قدرت‌های دیگر حساب کار خود را بکنند.

در سومین بخش این سوره به تناسب بخش‌های گذشته اشاره مختصری به امتحان و آزمایش انسان دارد، و کوتاهی او را در اعمال خیر به باد انتقاد می‌گیرد. در آخرین بخش این سوره به سراغ مسأله‌ی معاد و سرنوشت مجرمان و کافران، و همچنین پاداش عظیم مؤمنانی که صاحب نفوس مطمئن هستند، می‌رود.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند آن سوره را به این پایان داد که برگشت و حساب مردم به سوی خدا و با خداست، این سوره را شروع کرد به تأکید این معنی هنگامی که سوگند یاد فرمود که او در مرصاد و کمین‌گاه است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۳ بخش است:

۱. سلطنت خداوند: (۱ - ۱۴)

۲. انسان در ابتلا: (۱۵ - ۲۰)

۳. توصیف محشر: (۲۱ - ۳۰)

ارتباط آیات

۱. قسم به سپیده‌ی ماه ذی الحجه، و قسم به ده شبی که خیل عظیمی از مسلمانان برای مراسم باشکوه حج آماده می‌شوند و قسم به روز عرفه و روز عید قربان و قسم به شب عید قربان که سیلی از جمعیت از «عرفه» به سمت «مزدلفه» راه می‌افتند، در آن شب انکار این شب است که حرکت می‌کند. قسم به این شکوه مسلمانی که همه‌ی قدرتمندان تاریخ همچون پیشینیانشان (عاد و ثمود و فرعونیان) هلاک خواهند شد. پروردگار محمد، در کمینشان است تا

طعم تازیانه عذابش را به آن‌ها بچشاند (این قدتمندان، کفار و منافقین همه‌ی جهان هستند که با ظهور امام زمان «علیه‌السلام» طعم تازیانه‌ی خداوند را خواهند چشید). (۱ - ۱۴)

۲. کسانی تازیانه عذاب را می‌چشند که همه‌ی امید و یأسشان امور مادی بوده و لذا دغدغه‌ی مستمندان را نداشته بلکه بیش‌تر به چپاول آن‌ها می‌اندیشند. اینان فکر نکنند کسی مراقب آن‌ها نیست! روز قیامت که شود و فرشتگان به صف درآیند و پروردگار با همه‌ی خشمش ظهور کند و دوزخ به میدان محشر آورده شود آن‌وقت است که انسان آرزو می‌کند: ای کاش برای آخرتش کاری کرده بود و همانند مؤمنان با خاطری آرام به دیدار خداوند آمده بود و حلقه‌ی بندگی او را به گوش داشت تا در بهشت او جای گیرد. (۱۵ - ۳۰)

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که آن را در شب‌های ده‌گانه (ده شب اول ذی‌الحجه) بخواند، خداوند گناهان او را می‌بخشد، و کسی که در سایر ایام بخواند، نور و روشنایی خواهد بود برای روز قیامتش.^{۲۴۲}

امام صادق (علیه‌السلام):

* سوره‌ی فجر را در هر نماز واجب و مستحب بخوانید، که سوره‌ی حسین‌بن‌علی (علیهما‌السلام) است. هر کس آن را بخواند، با حسین‌بن‌علی (علیهما‌السلام) در قیامت، در درجه‌ی او از بهشت خواهد بود.^{۲۴۳}

معرفی این سوره به عنوان سوره‌ی حسین‌بن‌علی (علیهما‌السلام) ممکن است به خاطر این باشد که مصداق روشن نفس مطمئنه که در آخرین آیات این سوره مخاطب واقع شده، حسین‌بن‌علی (علیهما‌السلام) است، همان‌گونه که در حدیثی از امام صادق (علیه‌السلام) ذیل همین آیات آمده است.

و یا به خاطر اینکه لیالی عشر (شب‌های ده‌گانه) یکی از تفسیرهای شب‌های ده‌گانه‌ی آغاز محرم است که رابطه‌ی خاصی با حسین‌بن‌علی (علیهما‌السلام) دارد.

کاربرد سوره

الف، ب) ایمنی از هرچیز تا یک روز، صاحب فرزند پسر شدن.

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که این سوره را هنگام طلوع فجر بخواند، از هر چیزی تا طلوع فجر بعدی در امان خواهد بود. و کسی که این سوره را بنویسد و میان خود و همسر حلالش بیاویزد و با او آمیزش کند، خداوند پسری به او عطا می‌کند که نور چشمش باشد و به او شاد گردد.^{۲۴۴}

بلد (۹۰)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «لَا أُفْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ». باید دانست بلد به معنی شهر نیست و معنای آن، چنان که از خود قرآن نیز به دست می‌آید، سرزمین و دیار است اعم از این که آباد باشد یا نباشد. بنابراین، مدینه (شهر) یکی از مصادیق بلد است.

گرچه در این سوره نام مکه صریحا نیامده است، ولی با توجه به مکی بودن سوره از یک سو، و اهمیت فوق‌العاده‌ی این شهر مقدّس از سوی دیگر، پیدا است که منظور از «بلد» همان مکه است، و اجماع مفسّران نیز بر همین است.

تعداد آیات

به اجماع قرآء، این سوره ۲۰ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هشتاد و دو.

تعداد حروف: سیصد و سی و هفت.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۵

سوره‌ی قبل: ق
سوره‌ی بعد: طارق
تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

این سوره در عین کوتاهی، حقایق بزرگی را در بردارد:

- ۱ - در قسمت اول این سوره، بعد از ذکر سوگندهای پرمعنایی اشاره به این حقیقت شده که زندگی انسان در عالم دنیا همواره توأم با مشکلات و رنج است، تا از یک سو خود را برای رفتن به جنگ مشکلات آماده سازد، و از سوی دیگر انتظار آرامش و آسودگی مطلق را در این جهان از سر بیرون کند. آرامش مطلق تنها در زندگی آخرت امکان‌پذیر است و بس.
- ۲ - در بخش دیگری از این سوره، قسمتی از مهم‌ترین نعمت‌های الهی را بر انسان برمی‌شمرد، و سپس به ناسپاسی او در مقابل این نعمت‌ها اشاره می‌کند.
- ۳ - در آخرین بخش، این سوره مردم را به دو گروه اصحاب المیمنة و اصحاب المشئمة تقسیم کرده، و گوشه‌ای از صفات و اعمال گروه اول (مؤمنان صالح) و سپس سرنوشت آن‌ها را بیان می‌کند، و بعد به نقطه‌ی مقابل آن‌ها یعنی کافران و مجرمان، و سرنوشت آن‌ها می‌پردازد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی فجر را به یاد نفس مطمئنه پایان داد، در این سوره بیان کرد جهت اطمینان را، و اینکه باید نظر در راه معرفت خدا باشد. و این را به قسم و سوگند، تأکید کرده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. انسان موجودی رنجور: (۱ - ۱۰)
۲. اصحاب میمنه و اصحاب مشئمه: (۱۱ - ۲۰)

ارتباط آیات

سوگند به شهر مکه نمی‌خورم زیرا مردمانش آزار تو را روا شمردند، بلکه قسم به ابراهیم و اسماعیلی می‌خورم که بنای خانه من را نهادند. سوره‌ی بلد با این مقدمه سراغ رنج انسان می‌رود. رنجی که شامل همه‌ی بدها و خوب‌هاست منتها بدها در این رنج رو به غفلت هر چه بیش‌تر می‌روند و با وجود این همه نعمت، توشه‌ای برای عبور از عقبه‌های سخت بعد از مرگ جمع نمی‌کنند. اینان شوم و نگون‌بخت هستند و در مقابل رنجکشان مؤمن قرار دارند که مدام

یکدیگر را به تحمل مشکلات مسلمانی و رحمت بیش‌تر برای همکیشان و حتی کافران فرا می‌خوانند. آنان مبارک و خوشبخت خواهند بود. متن فوق طبق این نظریه تنظیم شده است که «لا» در آیه‌ی «لا اقسام» زائده نباشد و معنای نفی دهد.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* کسی که سوره‌ی بلد را بخواند، خداوند او را از خشم خود در قیامت در امان می‌دارد.^{۲۴۵}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که در نماز واجب سوره‌ی «لا اقسام بهذا البلد» را بخواند، در دنیا از صالحان شناخته خواهد شد، و در آخرت از کسانی شناخته می‌شود که در درگاه خداوند مقام و منزلتی دارد، و از دوستان پیامبران و شهداء و صالحین خواهد بود.^{۲۴۶}

کاربرد سوره

الف) ایمنی طفل از آفات اطفال

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

... کسی که این سوره را بنویسد و بر طفل یا مولودی بیاویزد، آن طفل از هر آفتی که بر اطفال عارض می‌شود، در امان است.^{۲۴۷}

ب، ج) شفای طفل از امراض حلق و بینی، و رشد نیکوی او:

امام صادق (علیه‌السلام):

... و هنگامی که آب این سوره در بینی طفل چکانده شود، او از بیماری‌های حلق و بینی بهبودی می‌یابد، و رشدی صالح خواهد داشت.^{۲۴۸}

شمس (۹۱)

نام سوره

نام سوره از آیهی نخستین گرفته شده است: «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا». در روایات از این سوره به نام: «وَالشَّمْسِ» و «الشَّمْسِ وَضُحَاهَا» یاد شده است.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۱۶ آیه است از نظر مکی‌ها و مدنی‌الاول، و از نظر دیگران ۱۵ آیه است:

آیهی «فَعَقَرُوهَا» (۱۴) در قرائت مکی و مدنی اول آیه‌ای مستقل است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: پنجاه و چهار.

تعداد حروف: دویست و چهل و شش.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۶

سوره‌ی قبل: قدر

سوره‌ی بعد: بروج

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

در آغاز سوره به یازده موضوع مهم از عالم خلقت و ذات پاک خداوند برای اثبات این معنی که «فلاح و رستگاری در گروهی تهذیب نفس است» قسم یاد شده، و بیشترین سوگندهای قرآن را به طور جمعی در خود جای داده است.

و در پایان سوره به ذکر نمونه‌ای از اقوام متمرّد و گردن‌کش که به خاطر ترک تهذیب نفس در شقاوت ابدی فرورفتند، و خداوند آن‌ها را به مجازات شدیدی گرفتار کرد - یعنی قوم ثمود - می‌پردازد، و با اشاره کوتاهی به سرنوشت آن‌ها، سوره را پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند متعال آن سوره را به ذکر «مؤصدة» پایان داد، در این سوره بیان نمود که نجات و رستگاری از آتش برافروخته برای آن کسی است که نفس خویش را تزکیه از اخلاق رذیله نماید.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۲ بخش است:

۱. تزکیه‌ی نفس: (۱ - ۱۰)

۲. ناقة الله: (۱۱ - ۱۵)

ارتباط آیات

سوگند به همه‌ی مواهب مادی خداوند که این جهان از پی منظوری شکل گرفته است و آن تزکیه است. هر کس به این هدف ملتزم شد، به سعادت می‌رسد و هر کس مدام عیبش را کتمان نمود و آن را بگونه‌ای دیگر جلوه داد، ناکام از دنیا خواهد رفت همچون قوم ثمود که عاقبت عدم تزکیه‌ی نفوسشان، تکذیب پیامبرشان و کشتن شتر، - معجزه الهی - بود و این چنین بود که عذاب الهی بی‌مهابا آن‌ها را آن قدر لرزاند که همه چیز با خاک یکسان شد.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس آن را بخواند، گویی به تعداد تمام اشیایی که خورشید و ماه بر آن‌ها می‌تابد در راه خدا صدقه داده است!^{۲۴۹}

و مسلماً این فضیلت بزرگ از آن کسی است که محتوای بزرگ این سوره کوچک را در جان خود پیاده کند، و تهذیب نفس را وظیفه‌ی قطعی خود بداند.

کاربرد سوره

الف، ب) ازدیاد حافظه، یافتن نقش در بین مردم:

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... خواندن این سوره باعث افزایش حافظه، و مقبولیت و رفعت نزد جمیع مردم می شود.^{۲۵۰}

ج) رفع لرزش بدن

امام صادق (علیه السلام):

... خواندن این سوره، لرزش بدن را آرام می کند.^{۲۵۱}

لیل (۹۲)

نام سوره

نام سوره برگرفته از آیه‌ی نخست است: «وَ اللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى»
در بعضی از روایات، از این سوره به «و اللیل» نیز یاد شده است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۲۱ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هفتاد و یک.

تعداد حروف: سیصد و ده.

محل نزول

این سوره طبق قول مشهور مفسرین، در مکه نازل شده است. هر چند بعضی طبق شأن نزول آیاتی از آن (که می‌توانید آن را در عنوان شأن نزول مطالعه کنید) این سوره را مدنی می‌دانند ولی می‌تواند قصه‌ی شأن نزول آن در مکه اتفاق افتاده باشد در نتیجه با روایاتی که ترتیب سوره‌ها را مطرح نموده‌اند، تنافی نداشته باشد.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹

سوره‌ی قبل: اعلی

سوره‌ی بعد: فجر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شان نزول

مردی در میان مسلمانان بود که شاخه‌ی یکی از درختان خرما‌ی او بالای خانه مرد فقیر عیالمندی قرار گرفته بود. صاحب نخل هنگامی که بالای درخت می‌رفت تا خرماها را بچیند، گاهی چند دانه خرما در خانه مرد فقیر می‌افتاد، و کودکانش آن را برمی‌داشتند. آن مرد از نخل فرود می‌آمد و خرما را از دستشان می‌گرفت (و آن قدر بخیل و سنگدل بود که) اگر خرما را در دهان یکی از آن‌ها می‌دید، انگشتش را در داخل دهان او می‌کرد تا خرما را بیرون آورد!

مرد فقیر به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) شکایت آورد. حضرت فرمود: برو تا به کارت رسیدگی کنم. سپس صاحب نخل را ملاقات کرد و فرمود: این درختی که شاخه‌هایش بالای خانه فلان کس آمده است، به من می‌دهی تا در مقابل آن نخلی در بهشت از آن تو باشد. مرد گفت: من درختان نخل بسیاری دارم، و خرما‌ی هیچ کدام به خوبی این درخت نیست (و حاضر به چنین معامله‌ای نیستم).

کسی از یاران حضرت این سخن را شنید. عرض کرد: ای رسول خدا! اگر من بروم و این درخت را از این مرد خریداری و واگذار کنم، شما همان چیزی را که به او می‌دادید به من عطا خواهی کرد؟ فرمود: آری.

آن مرد رفت و صاحب نخل را دید و با او گفتگو کرد، صاحب نخل گفت:

آیا می‌دانی که محمد حاضر شد درخت نخلی در بهشت در مقابل این به من بدهد (و من نپذیرفتم) و گفتم: من از خرما‌ی این بسیار لذت می‌برم و نخل فراوان دارم و هیچ کدام خرما‌ی من به این خوبی نیست.

خریدار گفت: آیا می‌خواهی آن را بفروشی یا نه؟ گفت: نمی‌فروشم مگر آنکه مبلغی را که گمان نمی‌کنم کسی بدهد، به من بدهی. گفت: چه مبلغ؟ گفت: چهل نخل.

خریدار تعجب کرد و گفت: عجب بهای سنگینی برای نخلی که کج شده مطالبه می‌کنی، چهل نخل! پس بعد از کمی سکوت گفت: بسیار خوب، چهل نخل به تو می‌دهم.

فروشنده (طمعکار) گفت: اگر راست می‌گویی چند نفر را به عنوان شهود بطلب! اتفاقاً گروهی از آنجا می‌گذشتند. آن‌ها را صدا زد، و بر این معامله شاهد گرفت.

سپس خدمت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! نخل به ملک من در آمد و تقدیم (محضر مبارکتان) می‌کنم.

رسول خدا به سراغ خانواده فقیر رفت و به صاحب خانه گفت: این نخل از آن تو و فرزندان تو است.

اینجا بود که سوره‌ی «و اللیل» نازل شد (و گفتنی‌ها را درباره‌ی بخیلان و سخاوتمندان گفت).

در بعضی از روایات آمده که مرد خریدار شخصی به نام ابوالدحداح بود.^{۲۵۲}

محتوای سوره

در آغاز بعد از ذکر سه سوگند، مردم را به دو گروه تقسیم می‌کند: انفاق‌کنندگان با تقوی، و بخیلانی که منکر پاداش قیامتند. پایان کار گروه اول را خوشبختی و سهولت و آرامش، و پایان کار گروه دوم را سختی و تنگی و بدبختی می‌شمرد. در بخش دیگری از این سوره، بعد از اشاره به این معنی که هدایت بندگان بر خدا است، همگان را از آتش فروزان دوزخ انذار می‌کند. و در آخرین بخش کسانی را که در این آتش می‌سوزند و گروهی را که از آن نجات می‌یابند، با ذکر اوصاف معرفی می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند در سوره قبل حال مؤمن و کافر را بیان داشت، در این سوره نیز مانند آن عمل نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
عاقبت جود و بخل: (۱ - ۲۱)

ارتباط آیات

سوگند به شب و روز و قسم به مرد و زنی که در این شب و روز فعالیت و استراحت می‌کنند که: همه، تلاشگر هستند (تفسیری متفاوت از «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» و در این میان آن‌ها که با بخشش مال، ثواب الهی را تصدیق نمایند زندگی پس از مرگ برایشان آسان خواهد شد و آن‌ها که با بخلشان ثابت کنند که، ثواب بخشش را قبول ندارند، زندگی پس از مرگ به شدت برایشان سخت خواهد شد. کسی هدایت یافته و آخرت را از آن خود نموده و از شعله‌های آتش رهیده که ثواب خداوند را تکذیب ننموده و تنها برای رضایت او انفاق نماید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را تلاوت کند، خداوند آن قدر به او می‌بخشد که راضی شود، و او را از سختی‌ها نجات می‌دهد و مسیر زندگی را برای او آسان می‌سازد.^{۲۵۳}

کاربرد سوره

الف، ب، ج) عطای بی حساب خداوند، رفع سختی‌ها، خوابِ خوب دیدن
پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

مداومت بر خواندن این سوره باعث می‌شود خداوند متعال به قدری به او ببخشد که فرد راضی شود و همچنین سختی را از او برداشته و راحتی را برای او آسان سازد. و کسی که قبل از خوابیدن بیست بار این سوره را بخواند، در خواب جز خیر و خوبی ندیده و هرگز بدی نبیند... (از امام صادق «علیه‌السلام» نقل شده که پانزده بار خواندن این سوره قبل از خواب باعث دیدن خواب خوب می‌شود).^{۲۵۴}

د) به هوش آمدن کسی که از هوش رفته

امام صادق (علیه‌السلام):

... اگر در گوش فردی که غش کرده یا حمله صرع به او دست داده خوانده شود، در همان ساعت به هوش می‌آید.^{۲۵۵}

ضحی (۹۳)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالضُّحَى».
این سوره در بعضی از روایات به «والضحی» نامیده شده است.
«ضحی» به معنی اوایل روز است. آن موقعی که خورشید بالا بیاید و نور آن بر همه جا مسلط شود، و این در حقیقت بهترین موقع روز است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۱ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهل.

تعداد حروف: یکصد و هفتاد و دو.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۱

سوره‌ی قبل: فجر

سوره‌ی بعد: انشراح

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شان نزول

درباره‌ی شان نزول این سوره روایات زیادی نقل شده است؛ از همه روشن‌تر روایت زیر است:

ابن عباس می‌گوید: پانزده روز گذشته بود و وحی بر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نازل نشده بود. مشرکان گفتند: پروردگار محمد، او را رها کرده، و دشمن داشته. اگر راست می‌گوید و مأموریت او از سوی خدا است، باید وحی به طور مرتب بر او نازل می‌شد. در اینجا سوره‌ی فوق نازل گشت (و به سخنان آن‌ها پاسخ گفت).

قابل توجه اینکه طبق حدیثی وقتی این سوره نازل شد، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به جبرئیل فرمود: دیر کردی در حالی که سخت به تو مشتاق بودم. جبرئیل گفت: من به تو مشتاق‌تر بودم، ولی من بنده مأمورم و جز به فرمان پروردگار، نازل نمی‌شوم!

در حدیث دیگری آمده است که: جماعتی از یهود خدمت رسول الله رسیدند، و از داستان ذو القرنین، اصحاب کهف، و آفرینش روح، سؤال کردند. حضرت فرمود: فردا به شما خبر خواهم داد، و «إن شاء الله» نگفت. و همین سبب شد که وحی الهی ایامی از او قطع شود و زبان دشمنان به شماتت باز شود. از این جهت، حضرت غمگین شد. سوره ضحی نازل شد تا مایه تسلی خاطر پیامبرش گردد. (ولی این شان نزول بعید به نظر می‌رسد، چرا که تماس یهود با پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و این گونه سؤالات معمولاً در مدینه بود نه در مکه).

در اینکه مدت انقطاع وحی چقدر بود، روایات مختلف است. بعضی دوازده روز، بعضی پانزده، بعضی نوزده، بعضی بیست و پنج، و حتی بعضی چهل روز نقل کرده‌اند. و در روایتی نیز فقط دو سه شبانه‌روز نقل شده است.

محتوای سوره

این سوره با دو سوگند آغاز می‌شود. سپس به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بشارت می‌دهد که خدا هرگز تو را رها نساخته است.

بعد به او نوید می‌دهد که خداوند آن قدر به او عطا می‌کند که خوشنود شود.

و در آخرین مرحله، گذشته‌ی زندگانی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در نظر او مجسم می‌سازد که خداوند چگونه او را همیشه مشمول انواع رحمت خود قرار داده، و در سخت‌ترین لحظات زندگی حمایتش نموده است.

و لذا در آخرین آیات، به او دستور می‌دهد که (به شکرانه‌ی این نعمت‌های بزرگ الهی) با یتیمان و مستمندان مهربانی کند و نعمت‌های خدا را بازگو نماید.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند آن سوره را پایان داد به اینکه «أتقی، با تقواترین» را آن قدر ثواب بدهد تا راضی شود، این سوره را آغاز نمود به اینکه پیامبرش را خوشنود نماید به آنچه به او در روز قیامت از کرامت و مقام عطا نماید.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
نعمت‌ها و مسئولیت‌ها: (۱ - ۱۱)

ارتباط آیات

پیامبر همیشه مورد لطف خداوند قرار داشته و لحظه‌ای به او خشم نگرفته است: او را در یتیمی پناه داده و با ارسال وحی، امور زیادی را به او تعلیم داده و او را از گمگشتگی‌های جهل هدایت نموده است و همچنین مشکلات مالی‌اش را حل کرده است. لذا از او انتظار دارد تا او هم یتیمان را طرد نکند و آنانی را که به دنبال کسب علم هستند رد نماید و مدام از نعمت‌هایی را که خداوند به او داده است سخن بگوید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس آن را تلاوت کند، از کسانی خواهد بود که خدا از آن‌ها راضی می‌شود و شایسته است که محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) برای او شفاعت کند و به عدد هر یتیم و مسکین سؤال کننده، ده حسنه برای او خواهد بود.^{۲۵۶}

کاربرد سوره

بازگشتن سریع و سالم مسافر

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که بر خواندن این سوره به نام فردی از آشنایان یا دوستانش که غایب و در سفر است مداومت کند، آن فرد سالم و سریع به نزدش باز خواهد گشت.^{۲۵۷}

نکته: رابطه دو سوره‌ی ضحی و انشراح

قابل توجه اینکه مطابق روایات متعددی، این سوره و سوره‌ی آینده (انشراح) یک سوره است، و لذا برای اینکه در هر رکعت بعد از سوره‌ی حمد باید یک سوره‌ی کامل خوانده شود، این دو سوره را باید با هم خواند (نظیر این حکم درباره‌ی سوره‌های فیل و قریش نیز گفته شده است).

اگر درست در محتوای این دو سوره دقت کنیم، می‌بینیم پیوند مطالب آن‌ها به قدری زیاد است که حتما یکی ادامه‌ی دیگری می‌باشد، هر چند میان آن دو، «بسم الله» فاصله انداخته است.

در اینکه آیا این دو سوره از هر نظر یکی است، یا در خصوص نماز باید در حکم یک سوره حساب شود، گفتگویی است که باید شرح آن را در کتب فقهی - در بحث قرائت نماز - مطالعه کرد، ولی به هر حال اجماع علما بر این است که در قرائت نماز نمی‌توان به یکی از این دو قناعت نمود.

انشراح (۹۴)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخستین آن گرفته شده است: «أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ». در روایات از این سوره به «أَلَمْ نَشْرَحْ» یاد شده است. همچنین به آن سوره‌ی «شرح» نیز می‌گویند.

«شرح» در اصل به معنی گسترش دادن قطعات گوشت و تولید ورقه‌های نازک‌تر است. و منظور از «شرح صدر» گسترش آن به وسیله‌ی نور الهی و سکینه و آرامش خدادادی می‌باشد.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و هفت.

تعداد حروف: یکصد و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۲

سوره‌ی قبل: ضحی

سوره‌ی بعد: عصر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

عمده‌ی این سوره بر سه محور دور می‌زند:

یکی بیان نعمت‌های سه‌گانه (اشاره شده در سوره‌ی **ضحی**)، دیگری بشارت به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از نظر برطرف شدن مشکلات دعوت او در آینده، و آخری توجه به خداوند یگانه و تحریر و ترغیب به عبادت و نیایش.

ارتباط با سوره‌ی قبل

معروف این است که این سوره بعد از سوره‌ی **ضحی** نازل شده است و محتوای آن نیز همین مطلب را تأیید می‌کند، چرا که در این سوره باز قسمتی از مواهب الهی بر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) شمرده شده است. در واقع سه نوع موهبت بزرگ در سوره‌ی **ضحی** آمده بود، و سه موهبت بزرگ در سوره‌ی **انشراح** آمده است. مواهب گذشته، بعضی مادی و بعضی معنوی بود، اما مواهب سه‌گانه‌ی این سوره، همه جنبه‌ی معنوی دارد.

به همین دلیل در روایات اهل بیت (علیهم‌السلام) چنان که قبلاً هم اشاره کرده‌ایم، این دو به منزله‌ی یک سوره شمرده شده است و لذا در قرائت نماز برای اینکه یک سوره‌ی کامل خوانده شود هر دو را با هم می‌خوانند.

در میان اهل سنت نیز بعضی طرفدار این نظریه هستند، چنان که فخر رازی از طاووس و عمر بن عبد العزیز نقل کرده که آن‌ها نیز می‌گفتند این دو سوره، «سورة واحدة» است و در یک رکعت هر دو را تلاوت می‌کردند و میان این دو «بسم الله» را حذف می‌کردند (ولی طبق فتاوی فقهای ما، «بسم الله» در هر دو باید باشد. و اینکه مرحوم طبرسی در مجمع البیان نقل کرده که فقهای ما «بسم الله» را حذف می‌کنند درست به نظر نمی‌رسد).

عجب اینکه فخر رازی بعد از ذکر قول کسانی که آن‌ها را سوره‌ی واحده می‌گویند، می‌گوید این سخن درست نیست زیرا محتوای آن دو با هم فرق دارد. سوره‌ی **ضحی** هنگامی نازل شد که رسول خدا از ایداء کفار ناراحت بود و در محنت و اندوه به سر می‌برد، در حالی که دومی وقتی نازل شد پیامبر خوشحال و شادمان بود. این دو چگونه با هم جمع می‌شود؟!^{۲۵۸}

این استدلال عجیبی است، چرا که هر دو سوره سخن از زندگی گذشته‌ی پیامبر می‌گویند و این در حالی بود که بسیاری از مشکلات را پشت سر نهاده و قلب پاک او غرق امید و سرور بوده است. هر دو سوره از مواهب الهی سخن می‌گویند و گذشته‌ی سخت و پر محنت را یادآور می‌شود تا مایه‌ی تسلی خاطر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و امیدواری بیشتر و کامل‌تر او گردد.

به هر حال پیوند نزدیک محتوای این دو سوره چیزی نیست که قابل شک و تردید باشد. نظیر همین معنی در سوره‌ی **فیل** و **قریش** نیز خواهد آمد. ان شاء الله.

در اینکه سوره‌ی انشراح در مکه نازل شده یا مدینه، از بیانات فوق روشن می‌شود که در مکه نازل شده است. ولی با توجه به آیه‌ی «وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ / ما نام تو را بلند کردیم» بعضی معتقدند که در مدینه نازل شده است؛ در آن زمان که آوازهی اسلام و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) همه جا را گرفته بود.

ولی انصاف این است که این دلیل، قانع‌کننده نمی‌باشد زیرا پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با تمام مشکلاتی که در مکه داشت، بلندآوازه بود و در تمام محافل، سخن از قیام و رسالت و دعوت او بود و به وسیله‌ی اجتماع سالانه‌ی حج این آوازه به سایر مناطق حجاز مخصوصاً مدینه رسید.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

شرح صدر: (۱ - ۸)

ارتباط آیات

خداوند در این سوره نیز از نعمت‌هایش برای پیامبر می‌گوید. خداوند توسط اسلام سینه‌ی پیامبرش را گشود و به این وسیله او را کمک نمود تا بار هدایت دیگران را به درستی حمل نماید و نامش را بلند آوازه کرد و بعد از هر سختی آسانی برایش مقدر نمود؛ لذا از او می‌خواهد تا بعد از فراغت از کاری، زحمت کار دیگری را بر دوش کشد تا همچنان رغبتش به پروردگارش زیاد و زیادتر گردد.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بخواند، پاداش کسی را دارد که محمد (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را غمگین دیده و اندوه را از قلب او زدوده است.^{۲۵۹}

در تفسیر سوره‌ی آبادی آمده است که: خبر است از حضرت مصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) که او گفت هر که سوره‌ی الم شرح بخواند، چنانستی که مرا که رسولم بدیدی و من به دیدار او شاد گشتمی.

کاربرد سوره

الف) شفای درد سینه

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... کسی که این سوره را برای دردی در سینه بخواند و بنویسد، خداوند او را شفا می‌دهد.^{۲۶۰}

ب) شفای حصر البول (بند بودن مجرای ادرار)

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

هر کس این سوره را در ظرفی نوشته و آب آن را بیاشامد و حصر البول داشته باشد، خداوند او را شفا داده و دفع را بر او آسان گرداند.^{۲۶۱}

ج، د) بهبود قلب‌درد، و سرماخوردگی

امام صادق (علیه السلام):

خواندن این سوره بر قلبِ دردمند آن را ساکن و ساکت می‌کند، و آب این سوره برای کسی که سرماخوردگی دارد، نافع است.^{۲۶۲}

تین (۹۵)

نام سوره

نام این سوره، از آیه‌ی نخستین آن گرفته شده است: «وَ التَّيْنِ وَ الزَّيْتُونِ». در روایات از این سوره به «و التین» یاد شده است.

تین در لغت به معنی انجیر، و زیتون همان زیتون معروف است که ماده‌ی روغنی مفیدی از آن می‌گیرند.

در اینکه آیا منظور سوگند به همین دو میوه معروف است یا چیز دیگر، مفسران سخنان گوناگونی دارند.

در حالی که بعضی آن را اشاره به همان دو میوه معروف می‌دانند که خواص غذایی و درمانی فوق‌العاده زیادی دارد، بعضی دیگر معتقدند که منظور از آن، دو کوهی است که شهر دمشق و بیت المقدس بر آن‌ها قرار گرفته؛ چرا که این دو محل، سرزمین قیام بسیاری از انبیا و پیامبران بزرگ خدا است، و این دو قسم با سوگندهای سوم و چهارم که از سرزمین‌های مقدسی یاد می‌کند، هماهنگ است.

بعضی نیز گفته‌اند نام‌گذاری این دو کوه به نام تین و زیتون به خاطر این است که بر یکی از آن‌ها درختان انجیر می‌روید، و بر دیگری درختان زیتون.

بعضی نیز تین را اشاره به دوران آدم دانسته‌اند، زیرا لباسی که آدم و حوا در بهشت پوشیدند از برگ درختان انجیر بود. و زیتون را اشاره به دوران نوح می‌دانند، زیرا در آخرین مراحل طوفان، نوح کبوتری را رها کرد تا درباره‌ی پیدا شدن خشکی از زیر آب جستجو کند. او با شاخه‌ی زیتونی بازگشت و نوح فهمید که طوفان پایان گرفته و خشکی از زیر آب ظاهر شده است. (به همین خاطر شاخه زیتون رمز صلح و امنیت است.)

بعضی نیز تین را اشاره به مسجد نوح که بر کوه جودی بنا شد می‌دانند، و زیتون را اشاره به بیت المقدس.

ولی ظاهر آیه در بدو نظر همان دو میوه معروف است. اما با توجه به سوگندهای بعد، مناسب دو کوه یا دو مرکز مقدس و مورد احترام می‌باشد. لذا در حدیثی از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌خوانیم که خداوند از میان شهرها چهار شهر را برگزید، و درباره‌ی آنها فرمود:

تین مدینه است و زیتون بیت المقدس، و طور سینین کوفه، و «وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ» مکه است.^{۲۶۳}

درست است که در آن زمان کوفه به صورت یک شهر بزرگ نبود، ولی با توجه به عبور شط فرات از آن سرزمین، مسلماً در آن زمان آبادیه‌ای فراوانی در آنجا وجود داشته است. از تواریخ نیز استفاده می‌شود که قبل از اسلام نیز در آنجا شهری وجود داشت.^{۲۶۴}

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سی و پنج.

تعداد حروف: یکصد و پنجاه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۸

سوره‌ی قبل: بروج

سوره‌ی بعد: قریش

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

این سوره در حقیقت بر محور آفرینش زیبای انسان، و مراحل تکامل، و انحطاط او دور می‌زند، و این مطلب با سوگندهای پرمعنایی در آغاز سوره شروع شده است، و بعد از شمردن عوامل پیروزی و نجات انسان، سرانجام با تأکید بر مسأله‌ی معاد و حاکمیت مطلقه‌ی خداوند پایان می‌گیرد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در پایان آن سوره به رغبت کردن به سوی او امر فرمود به ذکر اینکه او خالق است، و شایسته و مستحق عبادت. در این سوره نیز بعد از آنکه قسم یاد نمود، ترغیب و تأکید نمود به خالقیت او.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
رسالت انبیا: (۱ - ۸)

ارتباط آیات

قسم به مناطق مقدس زمین که محل بعثت انبیا و نزول کتب آسمانی است همچون شام و بیت المقدس و کوه سینا و مکه؛ قسم به این مناطق که انسان در مسیر طبیعت حیوانی خود رو به پایین‌ترین دره‌ها می‌رود و این انبیا هستند که او را به ایمان و عمل صالح فرا می‌خوانند و آن قدر او را اوج می‌دهند تا به پاداشی پایان ناپذیر برسد. و تو ای انسان آیا باز هم روز قیامت را تکذیب می‌کنی؟ چرا؟! آیا احکامی که خداوند در روز قیامت صادر می‌کند را، ظالمانه می‌پنداری؟!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را بخواند، خداوند دو نعمت را مادامی که در دنیا است به او می‌بخشد: سلامت، و یقین. و هنگامی که از دنیا برود به تعداد تمام کسانی که این سوره را خوانده‌اند، ثواب یک روز روزه به عنوان پاداش به او می‌بخشد.^{۲۶۵}

کاربرد سوره

دفع ضرر موجود در غذا

امام صادق (علیه‌السلام):

... کسی که این سوره را بر غذایی بخواند، خداوند شرّ موجود در آن غذا را از او رفع می‌کند.^{۲۶۶}

علق (۹۶)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی دوم آن گرفته شده است: «خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ»
عَلَقٌ یا به معنی زالو، یا جمع علقه است به معنی خون منعقد، که حالت بعدی نطفه است.
اگر علق در آیه جمع علقه باشد، شاید مراد چنان که گفته‌اند آن است که خدا انسان‌ها را از
علقه و خون منعقد آفریده، مثل: «فَأِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ» (حج، ۵)
و اگر به معنی زالو و کرم باشد مراد از آن مطابق کشف امروز، همان اسپرماتوزوئید است که به
شکل زالو است و در نطفه مرد هزاران واحد از آن‌ها شناور است. و چون علق در آیه نکره آمده،
منظور زالو و کرم به خصوصی است که با اسپرماتوزوئید کاملاً تطبیق می‌کند.
به نظر بعضی از محققین، عَلَقٌ آمده در آیه به معنی علائق است که مراد، صفات و آثار
موجود در نطفه می‌باشد و فرزند آن‌ها را به ارث خواهد برد.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره از نظر حجازی ۲۰ آیه، و از دید عراقی ۱۹ آیه، و از نظر شامی ۱۸
آیه است. اختلاف آن در ۲ آیه است:
آیه‌ی «الَّذِي يَنْهَى» (۹) شامی است.
آیه‌ی «لَئِنْ لَمْ يَنْتَه» (۱۵) حجازی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هفتاد و دو.

تعداد حروف: دویست و هشتاد.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱

سوره‌ی قبل: -

سوره‌ی بعد: قلم

جمهور مفسرین معتقدند که اول چیزی که از قرآن نازل شده است «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ...» از سوره‌ی علق است. ولی دسته‌ای معتقدند که اولین سوره همانا سوره‌ی فاتحه است و بعد از آن «اقْرَأْ...».

مؤید این نظریه این است که: «اقْرَأْ» به معنی بخوان است. الآن چه باید بخواند؟، جوابش این است که باید سوره‌ی فاتحه را بخواند.

ولی به نظر می‌رسد اولین آیاتی که نازل شده است، همان پنج آیه «اقْرَأْ...» از اول سوره‌ی علق است، و بعد از آن سوره‌ی فاتحه است، و بعد از آن سوره‌ی «ن و القلم». و اما تتمه سوره‌ی علق در وقت دیگر نازل شده است.

شان نزول

پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به کوه حراء رفته بود. جبرئیل آمد و گفت: ای محمد بخوان! حضرت فرمود: من قرائت‌کننده نیستم.

جبرئیل، او را در آغوش گرفت و فشرد، و بار دیگر گفت: بخوان! حضرت همان جواب را تکرار کرد. بار دوم نیز جبرئیل این کار را کرد، و همان جواب را شنید، و در سومین بار گفت: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ... (تا آخر آیات پنج‌گانه)».

این سخن را گفت و از دیده رسول خدا پنهان شد.

رسول خدا که با دریافت نخستین اشعه‌ی وحی، سخت خسته شده بود به سراغ خدیجه آمد، و فرمود: زملونی و دثرونی: مرا بیوشانید و جامه‌ای بر من بیافکنید تا استراحت کنم.

محتوای سوره

این سوره در آغاز به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دستور قرائت و تلاوت می‌دهد.

و سپس از آفرینش این انسان با عظمت، از یک قطعه خون بی‌ارزش، سخن می‌گوید:

و در مرحله‌ی بعد، از تکامل انسان در پرتو لطف و کرم پروردگار، و آشنایی او به علم و دانش و قلم بحث می‌کند.

در مرحله‌ی بعد، از انسان‌های ناسپاسی که به رغم این همه‌ی موهبت و اکرام الهی، راه طغیان را پیش می‌گیرند، سخن به میان می‌آورد. و سرانجام اشاره به مجازات دردناک کسانی می‌کند که مانع هدایت مردم و اعمال نیک‌اند. و سوره را با دستور سجده و تقرب به درگاه پروردگار پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند آن سوره را به اسم و نام خود پایان داد، این سوره را هم نیز به نام خود شروع فرمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
زمینه طغیان: (۱ - ۱۹)

ارتباط آیات

آیات نخستین وحی با تذکر این نعمت بزرگ آغاز شد که انسان این اهلیت را دارد تا توسط وحی آموزش ببیند. خداوند با همه‌ی نعمت‌های جهان هستی «کریم» بودنش را ثابت نمود و با نعمت تعلیم پذیری، «اکرم» بودنش را به اثبات رساند. اما انسان چه کرد؟ همچون ابو جهل آنچنان طغیان نمود که نماز پیامبر در مسجد الحرام را هم برنتابید و یا کسی را که او را از آزار پیامبر نهی نمود، به سختی مضروب ساخت. با این انسان باید چه کرد؟! باید او را به دوزخ کشید و از او خواست تا دوستانش را خبر کند تا به دادش برسند! البته هرگز کسی به کمکش نخواهد آمد! ای پیامبر! بر رنج‌ها صبور باش و با هیچ پیشنهاد کفّار برای سازش همراه نشو و مدام قربت را به خداوند - از طریق سجده به بارگاه او - طلب کن!

فضیلت سوره

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس در روز یا شب سوره‌ی «اقرأ باسم ربک» را بخواند، و در همان شب یا روز بمیرد شهید از دنیا رفته است و خداوند او را شهید مبعوث می‌کند و در صف شهیدان جای می‌دهد، و در قیامت همچون کسی است که با شمشیر با پیامبر خدا در راه خدا جهاد کرده است.^{۲۶۷} در تفسیر سوره آبادی آمده است: خبر است از حضرت مصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) که او گفت هر که سوره‌ی اقرأ بخواند، چندانش مزد بود که همه‌ی سبع مفصل برخواندی به ترتیل.

کاربرد سوره

الف) ایمنی از غرق شدن

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

... کسی که این سوره را بخواند و بر روی دریا باشد، خداوند او را از غرق شدن حفظ می‌کند.^{۲۶۸}

ب) حفظ اموال از آفات و سرقت

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بر درب انباری بخواند، خداوند آن را از هر آفت و دزدی محفوظ می‌دارد تا زمانی که صاحب اموال آن‌ها را از آنجا خارج کند.^{۲۶۹}

ج) ایمنی از بلایا در سفر

امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را بخواند و در حال راه افتادن به سفری باشد، از شر آن سفر ایمن می‌گردد....^{۲۷۰}

قدر (۹۷)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ»
در روایات از این سوره به «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» یاد شده است، و یا «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» و یا «لَيْلَةِ الْقَدْرِ».

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره از نظر مکی و شامی ۶ آیه، و از نظر دیگران ۵ آیه است:
آیه‌ی «لَيْلَةُ الْقَدْرِ» سوم، مکی و شامی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سی.
تعداد حروف: یکصد و دوازده.

محل نزول

در اینکه این سوره در مکه نازل شده یا مدینه، مشهور میان مفسران مکی بودن آن است. ولی بعضی احتمال داده‌اند که در مدینه نازل شده است، زیرا در روایتی آمده که: پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در خواب دید که بنی‌امیه از منبر او بالا رفته‌اند، این امر بر پیامبر گران آمد و ناراحت شد. سوره‌ی قدر نازل گردید و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را تسلی دارد (لذا بعضی «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» را ناظر به مدت حکومت بنی‌امیه که حدود یکهزار ماه بود، می‌دانند) و می‌دانیم مسجد و منبر در مدینه تشکیل شد نه در مکه.^{۲۷۱}

ولی معروف چنان که گفتیم مکی بودن است، و این روایت ممکن است از قبیل تطبیق باشد نه شأن نزول و یا پیامبر این خواب را در مکه کمی قبل از هجرت دیده باشند و مؤید این نکته آیه‌ی ۶۰ سوره‌ی اسراء است (ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ) که اشاره به همین خواب دارد و حال آن که هیچ کس این آیه را مدنی به حساب نیاورده است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۵

سوره‌ی قبل: عبس

سوره‌ی بعد: شمس

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

شأن نزول

محمد بن یعقوب کلینی بعد از هفت واسطه از امام صادق (علیه‌السلام) روایت می‌کند که فرمود: رسول خدا در خواب دید که بنی‌امیه بعد از خودش بر منبرش بالا می‌روند و مردم را به قهقرا و گمراهی می‌خوانند. از خواب بیدار شد در حالی که محزون و غمگین بود. جبرئیل نازل شد و گفت: یا رسول الله چرا محزونی؟ پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خواب خود را برای جبرئیل بیان داشت. جبرئیل به آسمان رفت. پس از لحظه‌ای آیات ۲۰۵، ۲۰۶، و ۲۰۷ سوره‌ی شعراء، و این آیات را برای او نازل گردانید، و خداوند شب قدر را برای رسول خود بالاتر از هزار ماه خلافت بنی‌امیه گردانید.^{۲۷۲}

ابوبکر تمیمی با اسناد از مجاهد روایت می‌کند که روزی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) داستان مردی از بنی‌اسرائیل را برای اصحاب حکایت کرد که هزار ماه در راه خدا سلاح پوشید. ایشان در شگفت شدند. آیه نازل شد که شب قدر از هزار ماه بهتر است.^{۲۷۳}

محتوای سوره

محتوای این سوره چنان که از نامش نیز پیدا است بیان نزول قرآن مجید در شب قدر است، و سپس بیان اهمیت شب قدر و برکات و آثار آن.

ارتباط با سوره‌ی قبل

آیات نخستین سوره‌ی **علق** درباره‌ی نزول تدریجی قرآن است و موضوع سوره‌ی **قدر** نزول دفعی قرآن می‌باشد و همچنین چون خداوند در پایان سوره‌ی «اقرأ» امر کرد به سجده و تقرب به سوی خدا، این سوره را آغاز کرد به ذکر **لیلة القدر**، و تقرب در آن شب به سوی خدا

که تقرّب در آن شب زیادتر است از سایر شب‌ها و روزها. پس مثل آن است که فرموده: تقرّب بجوی در سایر اوقات در شب قدر. و ابومسلم گوید: چون خدا او را امر کرد به قرائت قرآن در آن سوره، در این سوره بیان کرد که نزول آن در شب قدر بود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
شب قدر: (۱ - ۵)

ارتباط آیات

قرآن در شب نازل گشت و آن شب را آن قدر، قدر بخشید که «قدر» نامیده شد. آن شب که رزق معنوی انسان‌ها با قرآن به یکباره فرستاده شد، همه‌ی رزق‌های مادی و حوادث دیگر نیز همان شب رقم خورد (زیرا همه چیز در کتاب خداوند ثبت شده است).

فضیلت سوره

شاید هیچ سوره‌ای به اندازه سوره‌ی قدر در فضیلت آن روایت نقل نشده باشد. به بعضی از این روایات، اشاره می‌شود:

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* هر کس آن را تلاوت کند، مانند کسی است که ماه رمضان را روزه گرفته، و شب قدر را احیا داشته است.^{۲۷۴}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که سوره‌ی «انا انزلناه» را بلند و آشکار بخواند، مانند کسی است که در راه خدا شمشیر کشیده و جهاد می‌کند. و کسی که به طور پنهان بخواند، مانند کسی است که در راه خدا به خون آغشته است.^{۲۷۵}

* هر کس در نمازهای مستحبی خود سوره‌ی «قل هو الله احد» و «انا انزلناه» و «آیه الکرسی» را بخواند، خداوند برای او (پرونده) بزرگ‌ترین اعمال انسان‌ها را می‌گشاید مگر کسی که مثل او باشد و از او بیشتر، این عمل را انجام دهد.^{۲۷۶}

امام علی (علیه‌السلام) در رابطه با فضیلت سوره‌ی قدر می‌فرمایند:

برای هر چیزی ثمره است و ثمره‌ی قرآن، «انا انزلناه» است.

و برای هر چیزی گنجی است و گنج قرآن، «انا انزلناه» است.

و برای هر چیزی کمکی است و کمک ضعفا، «انا انزلناه» است.

و برای هر چیزی آسانی است و آسانی آن‌ها که در سختی هستند، «انا انزلناه» است.

و برای هر چیزی نگهدارنده‌ی است و نگهدارنده‌ی مؤمنین، «انا انزلناه» است.

و برای هر چیزی هدایتی است و هدایت صالحین، «انا انزلناه» است.
 و برای هر چیزی سروری است و سرور علم، «انا انزلناه» است.
 و برای هر چیزی زینتی است و زینت قرآن، «انا انزلناه» است.
 و برای هر چیزی خیمه‌ای است و خیمه‌ی عبادت‌کنندگان، «انا انزلناه» است.
 و برای هر چیزی بشارتی است و بشارت مردمان، «انا انزلناه» است.
 و برای هر چیزی حجتی است حجت بعد از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، «انا انزلناه» است.
 پس به این سوره ایمان بیاورید! از امام سؤال شد: ایمان به این سوره به چه معناست؟
 حضرت فرمودند: ایمان به اینکه شب قدر در هر سال است و هر آنچه در این سوره نازل می‌شود
 حق و درست است.^{۲۷۷}

کاربرد سوره

الف) دیدن پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس صد مرتبه سوره‌ی قدر را در وقت ظهر بخواند، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در
 خواب می‌بیند.^{۲۷۸}

هر کس سوره‌ی قدر را بعد از نماز ظهر، یازده بار تلاوت کند، نمی‌میرد مگر این که پیامبر
 (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را ببیند.^{۲۷۹}

ب) پسر دار شدن

شخصی نزد امام صادق (علیه‌السلام) آمد. گفت: من هشت دختر دارم که یکی پس از دیگری
 به دنیا آمدند، ولی اصلاً پسری ندارم. حضرت فرمود: هنگام آمیزش دستت را طرف راست ناف
 همسرت بگذار و سوره‌ی «انا انزلناه فی لیلة القدر» را هفت بار تلاوت کن و بعد با همسرت
 آمیزش کن، آنگاه تو آنچه را که می‌خواستی خواهی دید. وقتی آثار حمل آشکار شد، شب‌هنگام
 دستت را بر طرف راست ناف همسرت بگذار و هفت بار «انا انزلناه فی لیلة القدر» را تلاوت کن.

آن شخص می‌گوید: آنچه حضرت گفت، من انجام دادم و خداوند به من هفت پسر عطا
 نمود. و عده‌ای دیگر نیز به این دستور عمل کردند و آن‌ها نیز پسر روزیشان شد.^{۲۸۰}

ج) رهایی از مشکلات بزرگ

بنا بر آنچه از امام باقر (علیه‌السلام) روایت شده است، برای خلاصی از مشکلات بزرگ یک
 سال سوره‌ی نوح را بخواند و در سال بعد سوره‌ی قدر را بخواند آنگاه زندگیش رو به آسانی
 می‌رود.^{۲۸۱}

د) برگشت سالم از سفر

امام باقر (علیه السلام):

اگر می‌توانست چیزی بر مقدرات الهی پیشی بگیرد، می‌گفتم کسی که سوره‌ی قدر را وقتی به سفر می‌رود و یا از خانه‌اش خارج می‌شود تلاوت کند به زودی (صحیح و سالم به منزلش) برخواهد گشت.^{۲۸۲}

ه) ادای دین

اسماعیل بن سهل می‌گوید: به امام باقر (علیه السلام) نامه نوشتم که: بدهکاری کمرشکنی دارم. حضرت پاسخ دادند: زیاد استغفار کن و زبانت را به انا انزلناه مرطوب نما!^{۲۸۳}

و) میل پیدا کردن به عبادت

هرگاه در خود احساس سستی و بی‌میلی (به عبادت) پیدا کردی، نماز عفو بخوان. و آن دو رکعت است در هر رکعت حمد و یک «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و بعد از آن پانزده بار بگو: «رب عفوک عفوک...» و در رکوع همین را ده بار بگو و نماز خود را مثل نماز جعفر به پایان آور.^{۲۸۴}

ز) آسان شدن زایمان

جناب حکیمه عمه‌ی امام حسن عسکری (علیه السلام)، می‌گوید: وقتی زایمان حضرت نرجس نزدیک شد امام به من فرمود: سوره‌ی قدر را بخوان. من خواندم. جنین همانند قرائت من پاسخ را داد!^{۲۸۵}

ح) سالم ماندن از شر ستمگر

امام صادق (علیه السلام):

سوره‌ی «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» را خواندم در وقتی که بر ابوجعفر منصور داخل شدم و حال آنکه او قتل مرا اراده داشت. پس خدای تعالی میان او و میان من حائل شد و نگذاشت که من را بکشد. پس آن حضرت این سوره را خواندند در وقتی که منصور به سوی آن حضرت نظر کرد و از نزد او بیرون رفتند تا آنکه نسبت به آن حضرت مهربانی بسیار کرد. پس، از آن حضرت پرسیدند: به چه چیز خود را از شر منصور محافظت نمودید؟ فرمودند که: به متوسل شدن به خدا و به قرائت سوره‌ی «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ». پس، بعد از آن هفت مرتبه گفتم: یا الله یا الله. سپس این دعا را خواندم: «به درستی که محمد (صلی الله علیه و آله وسلم) را شفیع گردانیدم به اینکه او را (منصور را) به نفع من برگردانی».

پس هر کسی که مبتلا شود به مثل آنچه من مبتلی گشته‌ام، باید بجا آورد مثل آنچه من بجا آوردم و اگر نه آن بود که ما این سوره را می‌خوانیم و شیعیان را امر می‌کنیم که این سوره‌ها را بخوانند، هر آینه دشمنان، شیعیان را هلاک می‌کردند، و لیکن این سوره پناه و قلعه‌ای برای شیعیان است که ایشان را از بلاها نگاه می‌دارد.^{۲۸۶}

ط) غلبه بر مخالف در بحث و جدل

امام صادق (علیه السلام):

هر کس وقتی به دنبال بحث و جدل با کسی است این سوره را بخواند، به او پیروزی عطا می‌شود.^{۲۸۷}

ی) محفوظ ماندن از نفاق

امام صادق (علیه‌السلام):

ظرف کوچک نویی را می‌گیری و در آن آب می‌ریزی و بعد سی مرتبه سوره‌ی قدر را بر آن می‌خوانی. سپس مدتی آن را به حال خود می‌گذاری و بعد از آن می‌نوشی و وضو می‌گیری و اگر هم خواست به آن آب اضافه می‌کنی.

نوشیدن از این آب انسان را از نفاق حفظ می‌نماید، و این آب مثل آب حیات است.^{۲۸۸}
امام صادق (علیه‌السلام) به همهی اصحاب و دوستانشان توصیه کردند که: هر کس دچار مرضی شد، ظرف نویی را بردارد و خودش شخصا درون آن آب بریزد و سوره‌ی قدر را با ترتیل سی بار بر آن آب بخواند. آن‌گاه از آن بنوشد و وضو بسازد و با این آب مواضع (دردمندش را) را مسح نماید و هر زمان که از آب درون ظرف کم شد به آن بیافزاید. سه روز نگذشته، ان‌شاء الله، خداوند به او عافیت می‌دهد.^{۲۸۹}

ک) حفاظت از مال

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

...کسی که این سوره را بر در صندوقی بخواند، تا وقتی که صاحب آن داخلش را خالی کند خداوند آن را از هر آفت و بلائی مصون نگه می‌دارد.^{۲۹۰}

ل) شفای لقوه (انحراف در چهره)

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

... اگر این سوره را بر ظرف نویی بنویسند و کسی که صورتش در اثر بیماری دچار کجی شده است به آن نگاه کند، خداوند شفایش می‌دهد.^{۲۹۱}

م) برآورده شدن حوائج

امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که حاجتی به خداوند دارد، نیمه‌شب برخاسته، غسل نموده، پاک‌ترین لباسش را پوشیده، ظرف نویی را برداشته، از آب پر می‌کند و ده بار بر آن سوره‌ی قدر را می‌خواند. آن‌گاه از آب به اطراف محل سجده‌اش و موضع سجده‌اش می‌پاشد، سپس دو رکعت نماز می‌خواند. در این دو رکعت سوره‌ی حمد و سوره‌ی قدر را خوانده و بعد نزد خداوند خواسته‌اش را مطرح کند.^{۲۹۲}

ن) جلوگیری از بیماری

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس هر روز قبل از اذان ظهر چهار رکعت نماز بخواند و در هر رکعت بعد از سوره‌ی حمد، بیست و پنج بار سوره‌ی قدر را قرائت کند، هیچ مرضی نمی‌گیرد مگر مرضی که مقدمه‌ی مرگ است.^{۲۹۳}

س، ع) زیاد شدن رزق، محفوظ ماندن از بدی در یک سال
امام علی (علیه‌السلام):

هر کس در شب دوم ماه رمضان چهار رکعت نماز بخواند، و در هر رکعت صد بار سوره‌ی حمد و بیست بار سوره‌ی قدر قرائت کند، خداوند همه‌ی گناهانش را می‌آمرزد و روزی‌اش را وسعت داده و از بلاهای یک سال ایمن خواهد بود.^{۲۹۴}

بیّنہ (۹۸)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی چهار آن گرفته شده است: «وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ، وَ أَهْلَ كِتَابٍ دَسْتَخُوشٍ پْرَاكَنْدِغِي نَشْدَنْد، مِگْر پَس از آنكه برهان آشكار برای آنان آمد.»

در روایات از این سوره به «لم یکن» و یا «لم یکن الذین کفروا» یاد شده است. چهار نام دیگر برای این سوره ثبت شده است:

الف) قِیْمَة «فِیْهَا كُتِبَ قِیْمَة» (۳)

ب) بَرِیَّة «... اَوْلَیْكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّة» (۶)

ج) انفکاک «لَمْ یَكُنْ الذِّیْنَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَ الْمُشْرِكِیْنَ مُنْفَكِّیْنَ» (۱)

د) اهل کتاب «لَمْ یَكُنْ الذِّیْنَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ...» (۱)

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۹ آیه‌ی بصری است، و ۸ آیه از نظر دیگران: آیه‌ی «مُخْلِصِیْنَ لَهُ الذِّیْنَ» (۵) از نظر بصری‌ها یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: نود و چهار.

تعداد حروف: سیصد و نود و شش.

محل نزول

درباره‌ی مکی و یا مدنی بودن این سوره اختلاف است.

مشهور این است که این سوره در مدینه نازل شده است، و محتوای آن نیز گواه بر همین معنی است، چرا که در آن مکرر از اهل کتاب بحث شده، و می‌دانیم سر و کار مسلمانان با اهل کتاب، بیشتر در مدینه بود. از این گذشته سخن از نماز و زکات هر دو به میان آمده، درست است که زکات در مکه تشریح شده بود، ولی رسمیت و گسترش آن در مدینه بود.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۱

سوره‌ی قبل: طلاق

سوره‌ی بعد: حشر

تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

این سوره اشاره به رسالت جهانی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و آمیخته بودن آن با دلایل و نشانه‌های روشن می‌کند، رسالتی که قبلاً آن را انتظار می‌کشیدند، ولی هنگامی که به سراغشان آمد گروهی به خاطر اینکه منافع مادیشان به خطر می‌افتاد به آن پشت کردند. در ضمن این حقیقت را نیز در بر دارد که اصول دعوت انبیا، مانند ایمان و توحید و نماز و روزه، اصولی است ثابت و جاودانی که در همه‌ی ادیان آسمانی وجود داشته است. و در بخش دیگری از این سوره موضع‌گیری‌های مختلف اهل کتاب و مشرکان را در برابر اسلام مشخص می‌کند که آن گروه که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند بهترین مخلوقاتند، و آن گروه که راه کفر و شرک و گناه پیش گرفتند، بدترین مخلوقات محسوب می‌شوند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند در سوره‌ی قدر بیان نمود که تمام قرآن حجت است، سپس در این سوره بیان می‌کند که کفار از اسلام و قرآن هرگز خالی نبوده، یعنی بی‌حجت و رهنا نبوده‌اند.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

بهترین‌ها و بدترین‌های زمین: (۱ - ۸)

ارتباط آیات

مشرکین حجاز و هم چنین اهل کتاب در انتظار آمدن پیامبر آخرالزمان روزشماری می‌کردند و مدعی بودند: او که بیاید، ما از همه‌ی آنچه ما را از هم جدا نموده است منفک شده و دست بر می‌داریم، او که بیاید با خود نوشته‌های با ارزشی از ناحیه‌ی خداوند خواهد آورد و ما همه هدایت خواهیم گشت!

مشرکین و اهل کتاب به خرافاتی معتقد بودند که برای پرهیز از آن‌ها، نیازی به آمدن پیامبری جدید نبود. لذا وقتی پیامبر آخرالزمان هم آمد آن‌ها همچنان به عقائد سخیف خود ماندند. به راستی اینان بدترین مخلوقات خداوند هستند!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

اگر مردم می‌دانستند چه برکاتی این سوره دارد، خانواده و اموال را رها کرده، به فراگرفتن آن می‌پرداختند! مردی از قبیله‌ی خزاعه عرض کرد: ای رسول خدا! تلاوت آن چه اجر و پاداشی دارد؟ فرمود: هیچ منافقی آن را قرائت نمی‌کند، و نه کسانی که شک و تردید در دلشان است. به خدا سوگند فرشتگان مقرب از آن روز که آسمان‌ها و زمین آفریده شده است، آن را می‌خوانند و لحظه‌ای در تلاوت آن سستی نمی‌کنند. هر کس آن را در شب بخواند، خداوند فرشتگانی را مأمور می‌کند که دین و دنیای او را حفظ کنند، و آمرزش و رحمت برای او بطلبند. و اگر در روز بخواند به اندازه‌ی آنچه روز آن را روشن می‌کند و شب آن را تاریک می‌سازد، ثواب به او می‌دهند.^{۲۹۵}

کاربرد سوره

الف) شفای لقوه (انحراف در چهره)

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

... اگر این سوره را بر ظرف نویی بنویسند و کسی که صورتش در اثر بیماری دچار کجی شده است به آن نگاه کند، خداوند شفایش می‌دهد.^{۲۹۶}

ب) رسوا شدن دزد

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

اگر کسی این سوره را بر نان نرمی بنویسد و به خورد یک سارق دهد، در حلقش گیر کرده و در همان ساعت مفتضح می‌گردد. و اگر کسی این سوره را بر خاتم انگشتری بخواند و با آن نام سارقی را ببرد، آن خاتم تکان می‌خورد.^{۲۹۷}

ج، د، ه) درمان بیماری‌ها (یرقان، پیسی، چشم‌درد)، مفید برای زنان حامله، درمان ورم
امام صادق (علیه‌السلام):

کسی که این سوره را بنویسد و به گردنش بیاویزد، اگر دچار یرقان باشد این بیماری از او
زائل می‌گردد. و اگر آب آن را نیز بیاشامد، اگر دچار سفیدی در چشم یا پیسی شده خداوند آن
را برطرف می‌کند. همچنین نوشیدن آب آن برای زنان حامله مفید است و از سموم غذاها
مصونشان می‌دارد و اگر این سوره بر هر ورمی خوانده شود، به قدرت الهی زائل می‌گردد.^{۲۹۸}

زلزله (۹۹)

نام سوره

نام سوره از آیهی نخست آن گرفته شده است: «إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا»
در روایات این سوره به «اذا زلزلت» و «زلزال» معروف است.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۸ آیه کوفی و مدنی اول، و ۹ آیه است از نظر دیگران. اختلاف در
آیهی «أُشْتَاتَا» (۶) می‌باشد که از نظر غیر کوفی و مدنی اول یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سی.

تعداد حروف: یکصد و چهل و نه.

محل نزول

بسیاری این سوره را مدنی می‌دانند، در حالی که بعضی معتقدند در مکه نازل شده. لحن
آیات آن، که درباره‌ی معاد و اشراف الساعة (نشانه‌های وقوع رستاخیز) سخن می‌گوید، به آیات
مکّی شبیه‌تر است، ولی در حدیثی آمده که ابوسعید خدری وقتی این سوره نازل شد، از پیامبر
(صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) سؤال کرد: «فَمَنْ يَعْمَلُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ...» کرد، و حال آن که ابوسعید
در مدینه به مسلمانان ملحق شد.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۹۴

سوره‌ی قبل: نساء
سوره‌ی بعد: حدید
تاریخ نزول آن، ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوک است.

محتوای سوره

این سوره عمدتاً بر سه محور دور می‌زند:
نخست از اشراف الساعه و نشانه‌های وقوع قیامت بحث می‌کند.
و به دنبال آن سخن از شهادت زمین به تمام اعمال آدمی آمده است.
در بخش سوم از تقسیم مردم به دو گروه نیکوکار و بدکار و رسیدن هر کس به اعمال خود سخن می‌گوید.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند سوره‌ی قبل را به حال مؤمن و کافر پایان داد، این سوره را شروع نمود به بیان وقت آن.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
تجسم اعمال: (۱ - ۸)

ارتباط آیات

حوادث قبل از قیامت با زلزله‌ای سخت آغاز خواهد و انسان به شدت شگفت زده خواهد گشت و زمین به الهام خداوند همه‌ی گزارش‌هایش را خواهد داد و انسان ثمره اعمال خود را خواهد دید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):
هر کس آن را تلاوت کند، گویی سوره‌ی بقره را قرائت کرده، و پاداش او به اندازه کسی است که یک چهارم قرآن را تلاوت کرده باشد.^{۲۹۹}

کاربرد سوره

الف) رهایی از خطر زلزله، صاعقه، و امثال آن
امام صادق (علیه السلام):

هرگز از تلاوت سوره‌ی «اذا زلزلت الارض» خسته نشوید، چرا که هر کس آن را در نمازهای نافله بخواند هرگز به زلزله گرفتار نمی‌شود، و با آن نمی‌میرد، و به صاعقه و آفتی از آفات دنیا تا هنگام مرگ گرفتار نخواهد شد.^{۳۰۰}

ب) رسوا شدن دزد

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

اگر کسی این سوره را بر نان نرمی بنویسد و به خورد یک سارق دهد، در حلقش گیر کرده و در همان ساعت مفتضح می‌گردد. و اگر کسی این سوره را بر خاتم انگشتری بخواند و با آن نام سارقی را ببرد، آن خاتم تکان می‌خورد.^{۳۰۱}

ج، د) ایمنی از شر سلطان و حاکم، درمان لقوه (انحراف چهره)
امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را بنویسد و به خود بیاویزد، نجات پیدا می‌کند از آنچه که از آن هراس و حذر دارد. و اگر آن را بر طشت جدیدی که تا به حال استفاده نشده بنویسد و صاحب لقوه در آن نگاه کند، بعد سه روز یا کمتر، دردش به اذن خداوند زائل می‌گردد.^{۳۰۲}

عادیات (۱۰۰)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا». در روایات از این سوره به «والعادیات» نام برده شده است. عادیات جمع عادیة از ماده عَدُو، در اصل به معنی گذشتن و جدا شدن است، خواه قلباً بوده باشد که آن را عداوت گویند، و یا در حرکت خارجی که آن را عدو (دویدن) می‌خوانند، و گاه در معاملات است که آن را عدوان می‌نامند. و در اینجا منظور همان دویدن با سرعت است. منظور از «عادیات» یکی از خصوصیات چندگانه‌ای است که برای شتران حاجیان و یا اسبان رزمندگان به هنگام حرکت سریع به طرف مراسم حج و یا میدان جنگ برمی‌شمرند.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۱۱ آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهل.

تعداد حروف: یکصد و شصت و سه.

محل نزول

بسیاری آن را مکی شمرده‌اند، در حالی که جمعی آن را مدنی می‌دانند. کوتاه بودن مقطع آیات، تکیه بر سوگندها، و همچنین تکیه بر مسأله‌ی معاد، قرائنی است که مکی بودن سوره را تأیید می‌کند.

ولی از سوی دیگر مضمون سوگندهای این سوره که تناسب زیادی با مسائل جهاد دارد و همچنین روایاتی که می‌گوید این سوره بعد از جنگ «ذات‌الاسلاسل» نازل شده است - که توضیح آن خواهد آمد ان‌شاء الله - ، گواه بر مدنی بودن این سوره است. حتی اگر سوگندهای آغاز این سوره را ناظر به حرکت حجاج به سوی مینا و مشعر بدانیم نیز تناسب با مدینه دارد. درست است که مراسم حج با اکثر شاخ و برگ‌هایش در میان عرب جاهلی نیز - به خاطر اقتدا به سنت حضرت ابراهیم - رواج داشت، ولی چنان با خرافات آمیخته شده بود که بعید به نظر می‌رسد قرآن به آن سوگند یاد کرده باشد.^{۳۰۳}

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۴

سوره‌ی قبل: عصر

سوره‌ی بعد: کوثر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

در حدیثی آمده است که این سوره بعد از جنگ «ذات‌الاسلاسل» نازل شد و ماجرا چنین بود:

در سال هشتم هجرت، به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خبر دادند که دوازده هزار سوار در سرزمین یابس جمع شده، و با یکدیگر عهد کرده‌اند که تا پیامبر و علی (علیه‌السلام) را به قتل نرسانند و جماعت مسلمین را متلاشی نکنند از پای ننشینند! پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) جمع کثیری از یاران خود را به سرکردگی بعضی از صحابه به سراغ آن‌ها فرستاد، ولی بعد از گفتگوهایی بدون نتیجه بازگشتند. سرانجام حضرت، امام علی (علیه‌السلام) را با گروه کثیری از مهاجر و انصار به نبرد آن‌ها اعزام داشت، آن‌ها به سرعت به سوی منطقه دشمن حرکت کردند و شبانه راه می‌رفتند، و صبحگاهان دشمن را در حلقه محاصره گرفتند. نخست اسلام را بر آن‌ها عرضه داشتند. چون نپذیرفتند هنوز هوا تاریک بود که به آن‌ها حمله کردند و آنان را در هم شکستند، عده‌ای را کشتند، و زنان و فرزندان‌شان را اسیر کردند، و اموال فراوانی به غنیمت گرفتند.

سوره‌ی «و العادیات» نازل شد در حالی که هنوز سربازان اسلام به مدینه بازنگشته بودند. پیامبر خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آن روز برای نماز صبح آمد، و این سوره را در نماز تلاوت فرمود. بعد از پایان نماز، اصحاب عرض کردند: این سوره‌ای است که ما تا به حال نشنیده بودیم! فرمود: آری، علی (علیه‌السلام) بر دشمنان پیروز شد، و جبرئیل دیشب با آوردن این سوره به من بشارت داد. چند روز بعد علی (علیه‌السلام) با غنائم و اسیران به مدینه وارد شد. بعضی معتقدند که این یکی از مصادیق روشن آیه است، نه شأن نزول.

محتوای سوره

این سوره در آغاز سوگندهای بیدارکننده‌ای را ذکر می‌کند، و بعد از آن سخن از پاره‌ای از ضعف‌های نوع انسان همچون کفر، بخل، و دنیاپرستی به میان می‌آورد. و سرانجام با اشاره‌ی کوتاه و گویایی به مسأله‌ی معاد، و احاطه‌ی علمی خداوند به بندگان، سوره را پایان می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

این سوره به ما قبل خود پیوسته، برای آنکه در آن ذکر قیامت و پاداش شده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

کفران: (۱ - ۱۱)

ارتباط آیات

سوگند به جهاد گران و به اسب‌هایشان و جرقه‌های سم‌هایشان و غبار زیر گام‌هایشان و شبیخونی که بر دشمنشان می‌زنند؛ سوگند به این امور که انسانی که نعمت‌های پروردگارش را پاس نمی‌گوید و به جای عشق به پروردگار، مال را به شدت دوست می‌دارد، توسط همین مجاهدان عذاب الهی را خواهد چشید و البته عذاب بزرگ‌تر زمانی سراغش خواهد آمد که از قبر بیرون آید.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس آن را تلاوت کند، به عدد هر یک از حاجیانی که (شب عید قربان) در مزدلفه توقف می‌کنند و در آنجا حضور دارند ده حسنه به او داده می‌شود.^{۳۰۴}
امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی «و العاديات» را بخواند و بر آن مداومت کند، خداوند روز قیامت او را با امیرمؤمنان (علیه‌السلام) مبعوث می‌کند، و در جمع او و میان دوستان او خواهد بود.^{۳۰۵}
از بعضی از روایات نیز استفاده می‌شود که سوره‌ی عادیات معادل نصف قرآن است.^{۳۰۶}

کاربرد سوره

الف) سریع ادا شدن دین

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که دینی به گردن دارد با مداومت در قرائت این سوره خداوند او را یاری می‌کند تا دینش سریعاً برطرف شود، حال دینش هر چه می‌خواهد باشد.^{۳۰۷}

ب، ج) ایمنی از خوف، تسکین گرسنگی و تشنگی
امام صادق (علیه السلام):

اگر این سوره بر انسان هراسان خوانده شود، از ترس در امان خواهد ماند. و خواندنش بر
گرسنه، مُسکّن گرسنگی‌اش، و بر تشنه، مسکّن عطش او خواهد شد.^{۳۰۸}

قارعه (۱۰۱)

نام سوره

نام سوره از آیهی نخست آن گرفته شده است: «الْقَارِعَةُ». قارعه از مادهی قَرَع به معنی کوبیدن چیزی بر چیزی است، به گونه‌ای که صدای شدیدی از آن برخیزد. تازیانه و چکش را نیز به همین مناسبت مَقْرَعَة گویند. بلکه به هر حادثه مهم و سخت قارعه گفته می‌شود (تاء تانیث در اینجا ممکن است اشاره به تأکید باشد). قارعه یکی از نام‌های قیامت است. این نام اشاره به مقدمات قیامت و کوبندگی جهان هستی دارد.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۱۱ آیه کوفی و حجازی، و ۸ آیه بصری و شامی است. اختلاف در ۳ آیه است:

آیهی «الْقَارِعَةُ» اول کوفی است.
آیات «ثَقُلْتُ مَوَازِينَهُ» (۶)، و «خَفَّتْ مَوَازِينُهُ» (۸) حجازی و کوفی است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سی و شش.

تعداد حروف: یکصد و دو.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۰

سوره‌ی قبل: قریش

سوره‌ی بعد: قیامت

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

محتوای سوره

این سوره به طور کلی از معاد و مقدمات آن سخن می‌گوید، با تعبیراتی کوبنده و بیانی تکان‌دهنده، و انداز و هشدار صریح و روشن. و سرانجام انسان‌ها را به دو گروه تقسیم می‌کند: گروهی که اعمالشان در میزان عدل الهی سنگین است، و پاداششان زندگانی سراسر رضایت‌بخش در جوار رحمت حق. و گروهی که اعمالشان سبک و کم‌وزن است و سرنوشتشان آتش داغ و سوزان جهنم.

ارتباط با سوره‌ی قبل

این سوره و سوره‌ی قبل در ذکر قیامت است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

میزان اعمال: (۱ - ۱۱)

ارتباط آیات

روز قیامت آن‌چنان کوبنده آغاز می‌گردد که انسان‌ها پروانه‌هایی سرگردان خواهند شد و کوه‌ها پنبه‌هایی زده شده خواهند گشت و تنها کسانی در زندگی پر لذتی فرو خواهند رفت که میزان اعمالشان سنگین باشد. و دیگران به آغوش آتش فرو خواهند خفت!!

فضیلت سوره

امام باقر (علیه‌السلام):

کسی که سوره‌ی قارعه را بخواند، خداوند متعال او را از فتنه‌ی دجال و ایمان آوردن به او حفظ می‌کند، و او را در قیامت از چرک جهنم دور می‌دارد ان شاء الله.^{۳۰۹}

کاربرد سوره

الف) ایمنی از فتنه دجال

امام باقر (علیه السلام):

کسی که این سوره را زیاد بخواند، خداوند او را ایمن می کند از اینکه به فتنه دجال ایمان بیاورد...^{۳۱۰}

ب) رفع محرومیت از محرومین

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بنویسد و بر گردن محرومین از خویشان و خدمتکارانش بیاویزد، خداوند برای او گشایش ایجاد کرده و روزی اش می دهد.^{۳۱۱}

ج) رونق کسب

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

اگر بر گردن کسی که کسبش کساد شده و معطل مانده است آویخته شود، خداوند به کسبش رونق می دهد. و همچنین اگر کسی بر قرائت این سوره مداومت داشته باشد، به اذن خداوند همان نتیجه را برای او خواهد داشت.^{۳۱۲}

تکائر (۱۰۲)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ». تکائر از ماده کثرت به معنی تفاخر، مباهات، و فخرفروشی بر یکدیگر است. در روایات از این سوره به «الهاکم» و یا «الهاکم التکائر» یاد شده است. نام دیگر این سوره مقبره است: «حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ» (۲).

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۸ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و هشت.

تعداد حروف: یکصد و بیست.

محل نزول

بسیاری از مفسران معتقدند که این سوره در مکه نازل شده، بنابراین سخنی که درباره‌ی تفاخر در آن آمده قاعدتا مربوط به قبایل قریش است که با امور موهومی بر یکدیگر فخر و مباهات می‌کردند.

ولی بعضی - مانند مرحوم طبرسی در مجمع البیان - معتقدند در مدینه نازل شده، و آنچه از تفاخر در آن آمده ناظر به یهود یا دو طایفه از انصار است. ولی مکی بودن سوره با توجه به شباهت زیادی که با سوره‌های مکی دارد (خصوصاً آمدن لفظ «کَلَّا» در آن که اختصاص به مخاطبین مشرک دارد)، صحیح‌تر به نظر می‌رسد.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۶

سوره‌ی قبل: کوثر

سوره‌ی بعد: ماعون

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

درباره‌ی دو طایفه‌ی بنی‌عبدمناف و بنی‌سهم از قریش نازل گردید که بزرگان و اشرافشان با هم مشاجره و مفاخره می‌کردند که کدام بالاترند. بنی‌عبدمناف گفتند ما پر جمعیت‌تر و نیرومندتر و با عزت‌تر و دارای رجال بیشتر هستیم و بنی‌سهم نیز چنین ادعا نمودند و چون پای حساب آمدند، بنی‌عبدمناف بیشتر بودند. آن‌گاه گفتند درگذشتگان را بشماریم. و در اینجا بنی‌سهم دست بالا را داشتند، چون در جاهلیت تعدادشان بیشتر بود.^{۳۱۳}

محتوای سوره

محتوای این سوره در مجموع، نخست سرزنش و ملامت افرادی است که بر اساس یک مطلب موهوم بر یکدیگر تفاخر می‌کردند، سپس هشداری نسبت به مسأله‌ی معاد و قیامت و آتش دوزخ، و سرانجام هشداری در زمینه‌ی مسأله‌ی سؤال و بازپرسی از نعمت‌ها می‌دهد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در آن سوره از صفت قیامت خبر داد، و در این سوره هم یاد نمود که تکاثر، غفلت از قیامت می‌آورد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

حتمیت معاد: (۱ - ۸)

ارتباط آیات

زیاده‌طلبی انسان، آن قدر او را غافل خواهد ساخت تا در نهایت او را از اعتراف به قیامت بازدارد و تنها زمانی اعتراف کند که با چشمانش قیامت ببیند؛ ولی آن زمان، دیگر روز سؤال و جواب است نه عمل و توبه.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

* کسی که آن را بخواند، خداوند در برابر نعمت‌هایی که در دنیا به او داده او را مورد حساب قرار نمی‌دهد و پاداشی به او می‌دهد که گویی هزار آیه قرآن را تلاوت کرده.^{۳۱۴}
امام صادق (علیه السلام):

* هر کس سوره‌ی «الهیکم التکائر» را در نماز واجبش بخواند نوشته شود برای او ثواب و اجر صد شهید و کسی که در نافله‌اش بخواند برای او ثواب پنجاه شهید است و کسی که در نماز فریضه‌اش بخواند چهل صف از فرشتگان باو اقتدا کرده و با او نماز بخوانند.^{۳۱۵}

کاربرد سوره

الف) رهایی از فشار قبر

رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را هنگام خواب بخواند، از فشار قبر حفظ می‌شود.^{۳۱۶}

ب) امنیت شب و روز

امام صادق (علیه السلام):

کسی که این سوره را در وقت نماز عصر بخواند، به اذن خدا تا غروب روز بعد در امان خدا خواهد بود.^{۳۱۷}

عصر (۱۰۳)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَالْعَصْرِ». در روایات از این سوره به «و العصر» یاد شده است. واژه‌ی عصر در اصل به معنی فشردن است، و سپس به وقتِ عصر اطلاق شده، به خاطر اینکه برنامه‌ها و کارهای روزانه در آن پیچیده، و فشرده می‌شود. سپس این واژه به معنی مطلق زمان، دوران تاریخ بشر، و یا بخشی از زمان، مانند عصر ظهور اسلام و قیام پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و امثال آن استعمال شده است، و لذا در تفسیر این سوگند مفسران احتمالات زیادی گفته‌اند.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره به اتفاق قاریان، ۳ آیه است. اختلاف در ۲ آیه است: آیه‌ی «وَالْعَصْرِ» غیر مکی و غیر مدنی اخیر است. آیه‌ی «بِالْحَقِّ» (۳) مکی و مدنی اخیر است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: چهل و یک.
تعداد حروف: شصت و هشت.

محل نزول

معروف این است که این سوره در مکه نازل شده، هر چند بعضی احتمال مدنی بودن آن را نیز داده‌اند. مقاطع کوتاه آیات سوره، و لحن آن نیز شاهد مکی بودن آن است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۳

سوره‌ی قبل: انشراح

سوره‌ی بعد: عادیات

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

این سوره نخست از سوگندی پرمعنی به عصر شروع می‌شود. سپس از زیانکار بودن همه‌ی انسان‌ها - که در طبیعت زندگی تدریجی نهفته است - سخن به میان می‌آورد، و بعد فقط یک گروه را از این اصل کلی جدا می‌کند، آن‌ها که دارای برنامه چهار ماده‌ای زیر هستند: ایمان، عمل صالح، سفارش یکدیگر به حق، و سفارش یکدیگر به صبر. و این چهار اصل، در واقع برنامه‌های اعتقادی و عملی و فردی و اجتماعی اسلام را در بر می‌گیرد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند آن سوره را پایان داد به توبیخ نمودن از لَهو و سرگرمی به تکاثر (و زیاده خواهی)، و این سوره را شروع نمود به مثل آن و اینکه انسان در خسران است مگر مؤمن صالح.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

زیانکاری: (۱ - ۳)

ارتباط آیات

سوگند به عصر آخرالزمان که انسان‌ها از نعمت اسلام بهره نمی‌گیرند و ایمان به آن نیاورده و صلاحیت اعمالشان را با آن نمی‌سنجند و اگر هم حق بودنش را بدانند، در راه ترویج آن نمی‌کوشند و به آنانی که مسلمانان هستند سفارش به حفظ شکیبایی در رعایت حدود مسلمانی نمی‌کنند.

فضیلت سوره

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس سوره‌ی «و العصر» را در نمازهای نافله بخواند، خداوند او را در قیامت برمی‌انگیزد در حالی که صورتش نورانی، چهره‌اش خندان و چشمش (به نعمت‌های الهی) روشن است، تا داخل بهشت شود!^{۳۱۸}

و معلوم است که این همه افتخار و سرور و شادمانی از آن کسی است که این اصول چهارگانه را در زندگی خود پیاده کند، نه فقط به خواندن قناعت نماید.

کاربرد سوره

الف، ب) عاقبت به خیری، حفاظت از مال

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

کسی که این سوره را بخواند...، عاقبت به خیر می شود و از اصحاب حق خواهد بود. و اگر بر آنچه که در زمین مخفی می کنند و یا در جایی نگه می دارند بخواند، تا زمانی که صاحبش آن را خارج کند خداوند آن را حفظ می کند.^{۳۱۹}

ج) حفاظت از مال

امام صادق (علیه السلام):

وقتی این سوره بر چیزی که در زمین دفن می شود (برای حفظ) خوانده شود، به اذن خدا حفظ می شود و تا زمانی که صاحبش آن را خارج کند کسی برای حراست از آن موکل می گردد.^{۳۲۰}

هُمَزَةٌ (۱۰۴)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ». در روایات از این سوره به «وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ» یاد شده است. «وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ»: هُمَزَةٌ و لُّمَزَةٌ هر دو صیغه‌ی مبالغه است. اولی از ماده‌ی هُمَز در اصل به معنی شکستن است و از آنجا که افراد عیب‌جو و غیبت‌کننده شخصیت دیگران را در هم می‌شکنند، به آن‌ها هُمَزَه اطلاق شده.

و لُّمَزَةٌ از ماده لُمَز در اصل به معنی غیبت کردن و عیب‌جویی نمودن است. در اینکه آیا این دو واژه به یک معنی است، و اشاره به غیبت‌کنندگان و عیب‌جویان می‌کند، یا در میان این دو فرقی است، مفسران احتمالات زیادی داده‌اند. بعضی آن‌ها را به یک معنی گرفته‌اند، و بنابراین ذکر این دو با هم برای تأکید است.

ولی بعضی گفته‌اند هُمَزَه به معنی غیبت‌کننده و لُمَزَه به معنی عیب‌جو است. بعضی دیگر هُمَزَه را به معنی کسانی که با اشارت دست و سر عیب‌جویی می‌کنند، و لُمَزَه را به معنی کسانی که با زبان این کار را انجام می‌دهند، دانسته‌اند.

بعضی اولی را اشاره به عیب‌جویی روبه‌رو، و دومی را به عیب‌جویی پشت سر می‌دانند. بعضی اولی را به معنی عیب‌جویی آشکار، و دومی را عیب‌جویی پنهان و با اشاره چشم و ابرو شمرده‌اند.

و گاه گفته شده هر دو به معنی کسی است که مردم را با القاب زشت و زنده یاد می‌کند. و بالاخره در سخنی از ابن عباس آمده است که در تفسیر این دو چنین می‌گفت: «هم المشاؤون بالنميمة، المفرقون بين الاحبة، الناعتون للناس بالعيب: آنها کسانی هستند که سخن‌چینی می‌کنند، و میان دوستان جدایی می‌افکنند، و مردم را با عیوب توصیف می‌کنند.»

گویا ابن عباس این سخن را از حدیثی که از پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) نقل شده است، استفاده کرده، آنجا که فرمود:

«أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِشِرَارِكُمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْمَشَاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرَّقُونَ بَيْنَ الْأَحِبَّةِ الْبَاغُونَ لِلْبُرَاءِ الْمَعَايِبَ»

آیا شما را از شریرترین افراد خبر دهم؟ گفتند: آری ای رسول خدا! فرمود: آن‌ها که بسیار سخن چینی می‌کنند، در میان دوستان جدایی می‌افکنند، و برای افراد پاک و بی‌گناه در جستجوی عیوبند.»

ولی از مجموع کلمات ارباب لغت استفاده می‌شود که این دو واژه به یک معنی است، و مفهوم وسیعی دارد که هرگونه عیب‌جویی، غیبت، طعن، و استهزا به وسیله‌ی زبان، و علائم و اشارات، سخن‌چینی، و بدگویی را شامل می‌شود.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۹ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: سی و سه.

تعداد حروف: یکصد و سی و سه.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۳۲

سوره‌ی قبل: قیامت

سوره‌ی بعد: مرسلات

تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

شان نزول

ابن عباس گوید درباره‌ی یکی از مشرکین نازل شده که از مردم عیب‌جویی می‌کرد. عده‌ای گویند درباره‌ی ولید بن مغیره نازل گردیده. سدی گوید درباره‌ی اخنس بن شریق نزول یافته که از پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) عیب‌جویی می‌نمود. و نیز گویند درباره‌ی جمیل بن عامر الجهنی آمده است.^{۳۲۱}

محتوای سوره

این سوره از کسانی سخن می‌گوید که تمام همّ خود را متوجه جمع مال کرده، و تمام ارزش‌های وجودی انسان را در آن خلاصه می‌کنند. سپس نسبت به کسانی که دستشان از آن خالی است به دیده حقارت می‌نگرند و آن‌ها را به باد استهزا می‌گیرند. این ثروت‌اندوزان مستکبر، و خودخواهان حيله‌گر چنان از باده کبر و غرور مست می‌شوند که از تحقیر دیگران، عیب‌جویی، استهزا، و غیبت آن‌ها لذت می‌برند، و با آن تفریح می‌کنند. و در پایان سوره از سرنوشت دردناک آن‌ها سخن می‌گوید که چگونه به صورت حقارت‌آمیزی در دوزخ پرتاب می‌شوند، و آتش سوزان جهنم قبل از هر چیز بر قلب آن‌ها مسلط می‌گردد، و روح و جان آن‌ها را که کانون این همه کبر و غرور و این همه شرارت بود به آتش می‌کشد، آتشی سوزان و مستمر و طولانی.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در سوره‌ی **عصر** به طور اجمال بیان کرد که آدمی در زیانکاری است، و در این سوره بیان آن اجمال را نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
نار الله: (۱ - ۹)

ارتباط آیات

بارها این حقیقت در قرآن بازگو شده است که دل‌بستگی‌های دنیوی سبب به سخریه گرفتن انبیا و انکار معاد است. انسان تصور می‌کند افزایش اموال او را از دیگران ممتاز نموده و آخرتی غیر از سرانجام دیگران برایش رقم خواهد زد. آری آخرتی دیگر برای او رقم خواهد زد! او در آتشی که توصیف ندارد و تنها آن را «آتش خدایی» می‌خوانند، قرار خواهد گرفت و بعد درب دوزخ بسته خواهد شد!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس این سوره را تلاوت کند، به عدد هر یک از کسانی که محمد و یارانش را استهزا کردند، ده حسنه به او داده می‌شود.^{۳۳۲}

کاربرد سوره

الف، ب) برای رهایی از فقر و مرگ‌های بد
امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس آن را در نماز فریضه‌ای بخواند، فقر از او دور می‌شود، روزی به او رو می‌آورد، و مرگ‌های زشت و بد از او دفع می‌گردد.^{۳۲۳}

ج) قدرت دید و بهبودی چشم

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

اگر این سوره را بر چشم بخوانند، برای آن نافع خواهد بود.^{۳۲۴}

کسی که این سوره را بخواند و برای چشم بیمار بنویسد، به اذن خدا عافیت می‌یابد.^{۳۲۵}

د) رفع چشم‌زخم

امام صادق (علیه‌السلام):

اگر بر کسی که به او چشم‌زخم دارند خوانده شود، به قدرت الهی از او برطرف می‌گردد.^{۳۲۶}

فیل (۱۰۵)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ». در روایات از این سوره به «الم تر» و یا «الم تر کیف» نام برده شده است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و سه.

تعداد حروف: نود و هفت.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۹

سوره‌ی قبل: کافرون

سوره‌ی بعد: فلق

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

این سوره چنان که از نامش پیدا است اشاره به داستان تاریخی معروفی می‌کند که در سال تولد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) واقع شده، و خداوند خانه‌ی کعبه را از شر لشکر عظیم کفاری که از سرزمین یمن سوار بر فیل آمده بودند، حفظ کرد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در آن سوره یاد کرد آنچه را که مهیّا ساخته بود از عذاب برای کسی که از مردم عیب‌جویی کند و از آن‌ها غیبت نموده و اعتماد به دنیا نماید، و در این سوره بیان کرد آنچه را با اصحاب فیل نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

اصحاب فیل: (۱ - ۵)

ارتباط آیات

قدرت مشرکین مگه بیشتر است یا اصحاب فیل؟! خداوند با آن‌ها چه کرد؟! با سنگریزه‌ای که از دهان و چنگال پرنده‌ای کوچک بر سر آن‌ها فرود آمد، آنان را همانند کاه جویده شده نمود.

فضیلت سوره

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کسی سوره‌ی فیل را در نماز واجب بخواند، در قیامت هر کوه و زمین هموار و کلوخی برای او شهادت می‌دهد که او از نمازگزاران است، و منادی صدا می‌زند درباره‌ی بنده‌ی من راست گفتید، شهادت شما را به سود یا زیان او می‌پذیرم. بنده‌ام را بدون حساب داخل بهشت کنید. او کسی است که من وی را دوست دارم و عملش را نیز دوست دارم.^{۳۲۷} بدیهی است این همه فضیلت و ثواب و پاداش عظیم، از آن کسی است که با خواندن این آیات از مرکب غرور پیاده شود و در طریق رضای حق گام بردارد.

کاربرد سوره

الف، ب) در پناه بودن از مسخ و عذاب، به هدف خوردن تیر

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که این سوره را بخواند، خداوند او را از عذاب و مسخ شدن در دنیا حفظ می‌کند. و اگر بر نیزه‌هایی که قرار است به چیزی اصابت کند خوانده شود، با آن برخورد خواهد کرد.^{۳۲۸}

ج، د) پیروزی در نبرد، قوت قلب

امام صادق (علیه السلام):

این سوره در میدان نبرد خوانده نمی‌شود، مگر اینکه طرف مقابل کسی که این را خوانده است بر زمین می‌خورد و خواندنش موجب قوت قلب می‌شود.^{۳۲۹}

قریش (۱۰۶)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ». در روایات از این سوره به «لِإِيلَافِ» یاد شده است. واژه‌ی «قریش» به طوری که بسیاری از مفسران و ارباب لغت گفته‌اند در اصل به معنی نوعی از حیوانات بزرگ دریایی است که هر حیوانی را به آسانی می‌خورد! بنابراین انتخاب این نام برای قبیله فوق، به خاطر قدرت و قوت این قبیله و سوء استفاده‌هایشان از این قدرت بوده است. ولی بعضی آن را از ماده‌ی قُرُش به معنی اکتساب دانسته‌اند، چرا که این قبیله غالباً به تجارت و کسب مشغول بودند. بعضی نیز این ماده را به معنی بازرسی و تفتیش می‌دانند، و از آنجا که قریش از حال حجاج خبر می‌گرفتند، و گاه به کمک آن‌ها می‌شتافتند، این واژه برای آن‌ها انتخاب شده. قُرُش در لغت به معنی اجتماع نیز آمده است، و چون این قبیله از اجتماع و انسجام خاصی برخوردار بودند، این نام برای آن‌ها انتخاب شده.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۵ آیه‌ی حجازی، و ۴ آیه از نظر دیگران است: آیه‌ی «مِنْ جُوعٍ» (۴) را حجازی‌ها آن را یک آیه حساب می‌کنند.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: هفده.

تعداد حروف: هفتاد و شش.

محل نزول
این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول
شماره‌ی نزول: ۲۹
سوره‌ی قبل: تین
سوره‌ی بعد: قارعه
تاریخ نزول آن، ما بین هجرت مسلمین به حبشه، و معراج است.

شأن نزول

این سوره درباره‌ی قریش نازل شده، زیرا معاش آن‌ها از طریق دو سفر و کاروان تجارته‌ی در اوقات زمستان به طرف یمن، و در اوقات تابستان به سوی شام تأمین می‌شد، از مکه انواع ادویه و فلفل حمل می‌کردند، و در ازای آن لباس‌های زیبا و حبوبات از شام می‌آوردند. وقتی که خداوند پیامبر را مبعوث به رسالت کرد از این مسافرت‌ها بی‌نیاز شدند، زیرا گروه گروه مردم برای ادای مناسک حج به مکه روی می‌آوردند.^{۳۳۰}

محتوای سوره

محتوای این سوره، بیان نعمت خداوند بر قریش و الطاف و محبت‌های او نسبت به آن‌هاست، تا حس شکرگزاری آن‌ها تحریک شود و به عبادت پروردگار این بیت عظیم که تمام شرف و افتخارشان از آن است، قیام کنند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

این سوره در حقیقت، مکمل سوره‌ی فیل محسوب می‌شود و آیات آن دلیل روشنی بر این مطلب است.

همان‌گونه که در آغاز سوره‌ی «و الضحی» گفتیم، آن سوره و سوره‌ی انشراح در حقیقت یک سوره محسوب می‌شود؛ همچنین است سوره‌ی فیل و سوره‌ی قریش، چرا که اگر درست در محتوای آن دو دقت کنیم پیوند مطالب آن‌ها به قدری است که می‌تواند دلیل بر وحدت آن دو بوده باشد.

به همین دلیل برای خواندن یک سوره‌ی کامل در هر رکعت از نماز اگر کسی سوره‌های فوق را انتخاب کند باید هر دو را با هم بخواند.

برای توضیح بیشتر در این زمینه به کتب فقهی (کتاب صلاة بحث قرائت^۲) مراجعه شود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

قریش: (۱ - ۴)

ارتباط آیات

سوره‌ی قریش در ادامه‌ی سوره‌ی فیل است. در آنجا هشدار بود و در این جا تذکر یک نعمت است و آن امکانات تجاری قریش و احترامی که آن‌ها به واسطه‌ی مکه پیدا نمودند و رفاه مادی سراغشان آمد. آیا سزاوار نیست آن‌ها در عبادت مخلصانه‌ی پروردگارِ همین کعبه، پیش قدم باشند؟!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که آن را بخواند، به تعداد هر یک از کسانی که در گرد خانه کعبه طواف کرده، یا در آنجا معتکف شده، ده حسنه به او می‌دهند.^{۳۳۱}

مسئله‌ی چنین فضیلتی از آن کسانی است که در پیشگاه خداوندی که پروردگار کعبه است سر تعظیم فرود آورده، او را عبادت کنند، و احترام این خانه را پاسداری کرده و پیامش را با گوش جان بشنوند و به کار بندند.

کاربرد سوره

الف) متضرر نشدن از غذا و بهبود دردهای قلب

امام صادق (علیه‌السلام):

هنگامی که این سوره را بر طعمی که ترس از خوردنش وجود دارد بخواند، آن غذا شفای از هر دردی می‌شود. و هنگامی که این سوره را بر آبی بخواند و آن را بر کسی که مریضی قلبی دارد بپاشد، در حالی که علت آن درد را نمی‌داند خداوند آن درد را از او دور می‌کند.^{۳۳۲}

---

^۲مرحوم شیخ حر عاملی در کتاب وسائل روایات مربوط به این مطلب را در جلد ۴ صفحه ۷۴۳ (باب ۱۰ از ابواب قرائت نماز) آورده است.

ماعون (۱۰۷)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی آخر آن گرفته شده است: «وَوَيْمَنْعُونَ الْمَاعُونَ». «مَعْن» به معنی جاری شدن است. ظاهراً ماعون آن است که پیوسته در گردش و جریان است چنان که آن را تبر، دیگ، دستاس، و مانند آن که معمولاً به عاریه داده می‌شود، معنی کرده‌اند. و همچنین مانند قرض دادن، صدقه دادن، و زکات که در میان مردم جریان دارند. در روایات از این سوره به «أ رأیت» و یا «أ رأیت الذی» و یا «أ رأیت الذی یکذب» و یا «أ رأیت الذی یکذب بالدین» نام برده شده است.

سه نام دیگر برای این سوره گفته شده است:

- الف و ب) دین و تکذیب «أ رأیت الذی یُکذِّبُ بالدِّین» (۱)
ج) یتیم «فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ» (۲)

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۷ آیه‌ی عراقی، و ۶ آیه از نظر دیگران است. اختلاف آن در آیه «یُرَاؤُنَ» (۶) است که تنها از نظر عراقی‌ها یک آیه است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست.

تعداد حروف: یکصد و ده.

محل نزول

این سوره به عقیده‌ی بسیاری از مفسران، از سوره‌های مکی است، و لحن آیات آن که در مقاطع کوتاه و کوبنده، از قیامت و اعمال منکران آن سخن می‌گوید گویای همین مطلب است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۷

سوره‌ی قبل: تکاثر

سوره‌ی بعد: کافرون

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

در شأن نزول این سوره بعضی گفته‌اند: درباره‌ی ابوسفیان نازل شده که هر روز دو شتر بزرگ نحر می‌کرد، و خود و اطرافیان یارانش از آن استفاده می‌نمودند. اما روزی یتیمی آمد و تقاضای چیزی کرد، او با عصایش بر او زد و او را دور کرد. بعضی دیگر گفته‌اند که آیه درباره‌ی ولیدبن مغیره یا عاصبن‌وائل نازل شده است.

محتوای سوره

در این سوره صفات و اعمال منکران قیامت در پنج مرحله بیان شده، که آن‌ها به خاطر تکذیب این روز بزرگ چگونه از انفاق در راه خدا، کمک به یتیمان و مسکینان سر بازمی‌زنند، چگونه در مورد نماز مسامحه‌کار و ریاکارند، و چگونه از کمک به نیازمندان روی‌گردان.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند نعمتش را بر قریش در سوره‌ی قبل یاد فرمود، سپس در این سوره تعجب فرموده از تکذیب ایشان، با نعمت بزرگی که به ایشان عطا نموده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

دنیا پرستی و انکار معاد: (۱ - ۷)

ارتباط آیات

باز سخن از دلبستگی به دنیا و عواقب آن است. کسانی که روز جزا را تکذیب می‌کنند نسبت به مستمندان نیز بی تفاوت هستند و هر چند هم ظاهری مسلمان و معتقد به آخرت داشته باشند ولی این بخلشان نمی‌گذارد تا نسبت به آن هراس داشته باشند.

فضیلت سوره

امام باقر (علیه السلام):

هر کس این سوره را در نمازهای فریضه و نافله اش بخواند، خداوند نماز و روزه او را قبول می کند و او را در برابر کارهایی که در زندگی دنیا از او سر زده است مورد محاسبه قرار نمی دهد.^{۳۳۳}

کاربرد سوره

محفوظ ماندن

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

هر کسی که بعد از نماز عشاء این سوره را بخواند، خدا او را تا نماز صبح حفظ می کند.^{۳۳۴}

امام صادق (علیه السلام):

هر کسی که این سوره را بعد از نماز عصر بخواند، در امان خدا می باشد و خداوند او را تا همان زمان در روز بعد (عصر روز بعد) حفظ می نماید.^{۳۳۵}

جمع مفهوم این دو حدیث اینگونه است که: تلاوت این سوره موجب محافظت انسان از عصر تا صبح روز بعد خواهد شد و این محافظت، بعد از نماز عشاء تشدید می گردد.

کوثر (۱۰۸)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ». در روایات، از این سوره به «انا اعطیناک الکوثر» یاد شده است. کوثر وصف است که از کثرت گرفته شده، و به معنی خیر و برکت فراوان است، و به افراد سخاوتمند نیز کوثر گفته می‌شود.

در اینکه منظور از کوثر در اینجا چیست، در روایتی آمده است که وقتی این سوره نازل شد پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بر فراز منبر رفت و این سوره را تلاوت فرمود. اصحاب عرض کردند: این چیست که خداوند به تو عطا فرموده؟ حضرت فرمود: نه‌ری است در بهشت، سفیدتر از شیر، و صاف‌تر از قدح (بلور)، در دو طرف آن قبه‌هایی از دُر و یاقوت است. در حدیث دیگری از امام صادق (علیه‌السلام) می‌خوانیم که فرمود: کوثر نه‌ری است در بهشت که خداوند آن را به پیامبرش در عوض فرزندش (عبدالله که در حیات او از دنیا رفت) به او عطا فرمود.

بعضی نیز گفته‌اند: منظور همان حوض کوثر است که تعلق به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دارد و مؤمنان به هنگام ورود در بهشت از آن سیراب می‌شوند. بعضی کوثر را به کثرت فرزندان و ذریه تفسیر کرده‌اند که همه‌ی آن‌ها از نسل دخترش فاطمه‌ی زهرا (علیها‌السلام) به وجود آمدند، و آن قدر فزونی یافتند که از شماره بیرونند، و تا دامنه‌ی قیامت یادآور وجود پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) هستند. بعضی نیز آن را به شفاعت تفسیر کرده و حدیثی از امام صادق (علیه‌السلام) در این زمینه نقل نموده‌اند.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۳ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف
تعداد کلمات: ده.
تعداد حروف: چهل و دو.

محل نزول

مشهور این است که این سوره در مکه نازل شده است، ولی بعضی احتمال مدنی بودن آن را داده‌اند، این احتمال نیز داده شده است که این سوره دو بار نازل شده، یک بار در مکه و بار دیگر در مدینه. ولی روایاتی که در شأن نزول این سوره وارد شده، قول مشهور را تأیید می‌کند.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۵

سوره‌ی قبل: عادیات

سوره‌ی بعد: تکاثر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

عاص بن وائل که از سران مشرکان بود، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را به هنگام خارج شدن از مسجد الحرام ملاقات کرد، و مدتی با حضرت گفتگو نمود، گروهی از سران قریش در مسجد نشسته بودند و این منظره را از دور مشاهده کردند. هنگامی که عاص بن وائل وارد مسجد شد به او گفتند: با که صحبت می‌کردی؟ گفت: با این مرد ابتر! این تعبیر را به خاطر این انتخاب کرد که عبدالله پسر رسول خدا از دنیا رفته بود، و عرب کسی را که پسر نداشت ابتر (یعنی بلا عقب) می‌نامید، و لذا قریش این نام را بعد از فوت عبدالله برای حضرت انتخاب کرده بود. (سوره‌ی فوق نازل شد و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را به نعمت‌های بسیار و کوثر بشارت داد، و دشمنان او را ابتر خواند).^{۳۳۶}

توضیح اینکه: حضرت، دو فرزند پسر از بانوی اسلام خدیجه داشت: یکی قاسم و دیگری طاهر که او را عبدالله نیز می‌نامیدند. و این هر دو در مکه از دنیا رفتند، و ایشان فاقد فرزند پسر شد، این موضوع زبان بدخواهان قریش را گشود، و کلمه‌ی ابتر را برای حضرتش انتخاب کردند.^۳

---

^۳ پیغمبر اکرم صاحب فرزند ذکور دیگری بنام ابراهیم از ماریه‌ی قبطیه در مدینه در سال هشتم هجرت شد. ولی اتفاقاً او نیز قبل از آنکه به دوسالگی برسد چشم از دنیا پوشید، و وفات او قلب پاک پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را آزد.

آنها طبق سنت خود، برای فرزند پسر اهمیت فوق‌العاده‌ای قائل بودند، او را تداوم‌بخش برنامه‌های پدر می‌شمردند. بعد از این ماجرا آنها فکر می‌کردند با رحلت حضرت برنامه‌های او به خاطر نداشتن فرزند ذکور تعطیل خواهد شد و خوشحال بودند. قرآن مجید نازل شد و به طرز اعجاز‌آمیزی در این سوره به آنها پاسخ گفت، و خبر داد که دشمنان او ابتر خواهند بود، و برنامه اسلام و قرآن هرگز قطع نخواهد شد. بشارتی که در این سوره داده شده از یک سو ضربه‌ای بود بر امیدهای دشمنان اسلام، و از سوی دیگر تسلی‌خاطری بود به رسول خدا که بعد از شنیدن این لقب زشت و توطئه‌ی دشمنان، قلب پاکش غمگین و مکدر شده بود.

محتوای سوره

محتوای عمده‌ی این سوره بیان یکی از نعمت‌های بزرگ خداوند به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و تسلی خاطر مبارک حضرتش می‌باشد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در سوره‌ی ماعون مذمت کرده تارکین نماز و مانعین زکات را، و در این سوره می‌گوید عده‌ای که تارک نماز و مانع زکات بودند پیامبر را تکذیب کردند.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

کوثر: (۱ - ۳)

ارتباط آیات

پیامبری که بعد از خود، جانشین نداشته باشد همانند پدری است که فرزند ندارد تا پیشه‌ی او را پی بگیرد. پیشه‌ی پیامبر، هدایت همه‌ی مردمان زمین است. خداوند به او، حضرت زهرا (علیها‌السلام) را داد تا امام علی (علیه‌السلام) همسر او شود و یازده نور معصوم از آن دو بتابند و اسلام تا فراسوی جهان هستی منتشر گردد و باطل ابتر و ناکام ماند.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس آن را تلاوت کند، خداوند او را از نهرهای بهشتی سیراب خواهد کرد، و به عدد هر قربانی که بندگان خدا در روز عید (قربان) قربانی می‌کنند، و همچنین قربانی‌هایی که اهل کتاب و مشرکان دارند، به عدد هر یک از آنان اجری به او می‌دهد.^{۳۳۷}

کاربرد سوره

برای دیدن پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) در خواب
امام صادق (علیه السلام):

هر کس بعد از نمازی که نیمه شب می خواند به صورت پنهان در شب جمعه صد مرتبه
این سوره را پیوسته بخواند، به اذن خداوند پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) را در خواب می بیند.^{۳۳۸}

کافرون (۱۰۹)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ». این سوره در روایات به «قل یا ایها الکافرون» معروف است. چهار نام دیگر نیز برای این سوره گفته شده است:
الف) عبادة «لا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» (۲).
ب) دین «لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِي دِين» (۶).
ج) جحد (انکار معبودهای باطل).
د) مُشَقِّقَه (زیرا مرز بین دو شق کفر و ایمان را مشخص می‌کند).

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۶ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و شش.

تعداد حروف: نود و چهار.

محل نزول

این سوره مکی است، لحن و محتوای این سوره گواه روشنی بر مکی بودن این سوره است. همچنین شأن نزولی که به خواست خدا بعدا به آن اشاره می‌شود، دلیل دیگری بر این مدعا است، و اینکه بعضی احتمال داده‌اند مدنی باشد بسیار بعید به نظر می‌رسد.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۸

سوره‌ی قبل: ماعون

سوره‌ی بعد: فیل

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

این سوره در پاسخ گروهی از قریش نازل شد که گفتند: یا محمد، تو از آیین ما پیروی کن، ما هم از آیین تو پیروی می‌کنیم. یک سال خدای ما را بپرست، یک سال خدای تو را می‌پرستیم، تا اگر خیری در دین تو بود ما هم به سهم خود در آن شریک باشیم و اگر در آیین ما فایده‌ی هست تو هم به سهم خود در آن شریک باشی. حضرت فرمود: معاذ الله که برای الله شریک معتقد شوم و سوره نازل شد.^{۳۳۹}

محتوای سوره

لحن سوره نشان می‌دهد در زمانی نازل شده که مسلمانان در اقلیت بودند و کفار در اکثریت، و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از ناحیه‌ی آنها سخت در فشار بود، و اصرار داشتند او را به سازش با شرک بکشانند، حضرت دست رد بر سینه‌ی همه‌ی آنها می‌زند، و آنها را به کلی مأیوس می‌کند، بدون آنکه بخواهد با آنها درگیر شود.

ارتباط با سوره‌ی قبل

یاد نمود خدای سبحان در سوره‌ی کوثر که دشمنان پیامبرش او را عیب‌جویی کرده که او ابتر و بلا عقب است، پس آنها را رد کرد. و در این سوره یاد نمود که آنها خواستند از حضرت مداهنت و نرمش را، پس خدا او را امر فرمود که از آنها براءت جوید.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

عدم ارتباط با کفار: (۱ - ۶)

ارتباط آیات

باید مدام این را به کفار گوشزد نمود که هیچ سازشی در امور اعتقادی با آنها وجود ندارد. اگر قرار است در شرایط صلح با هم زنگی کنند به هیچ وجه نباید از اعتقادات دین خود سخن گویند. باید مسلمانان را به حال خود واگذارند.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

* مردی خدمت حضرت آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! برای این آمده‌ام که چیزی به من یاد دهی که به هنگام خواب بخوانم. فرمود:
هنگامی که به بستر رفتی سوره‌ی «یا ایها الکافرون» را بخوان بعد از آن بخواب، که این بیزاری از شرک است.

* حضرت به جبیر بن مطعم فرمود: آیا دوست داری هنگامی که به سفر می‌روی، از بهترین یارانانت از نظر زاد و توشه باشی؟ گفت: آری پدرم و مادرم فدایت، ای رسول خدا! فرمود: این پنج سوره را بخوان: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ، قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، قُلْ أُعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، و قُلْ أُعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ»، و قرائت خود را با «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» آغاز کن.^{۳۴۰}

* کسی که سوره‌ی «قل یا ایها الکافرون» را بخواند گویی ربع قرآن را خوانده، و شیاطین طغیانگر از او دور می‌شوند، و از شرک پاک می‌گردد، و از فزع (روز قیامت) در امان خواهد بود.^{۳۴۱}

تعبیر به ربع القرآن شاید به خاطر آن است که حدود یک چهارم قرآن مبارزه با شرک و بت‌پرستی است، و عصاره‌ی آن در این سوره آمده است. و دور شدن شیاطین سرکش به خاطر آن است در این سوره دست رد بر سینه مشرکان زده شده، و می‌دانیم شرک مهم‌ترین ابزار شیطان است.

نجات در قیامت نیز در درجه‌ی اول در گروهی توحید و نفی شرک است، همان مطلبی که این سوره بر محور آن دور می‌زند.

کاربرد سوره

محفوظ ماندن هنگام خواب

پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم):

هر کسی که این سوره را قرائت نماید، از آزار شیطان دور می‌شود. و هر کس موقع خواب این سوره را قرائت نماید، در خواب شری به او نمی‌رسد؛ پس این سوره را به فرزندانانتان در موقع خواب تعلیم نمایید.^{۳۴۲}

نکته: ادب تلاوت سوره‌ی کافرون

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید:

هرگاه سوره‌ی کافرون را می‌خوانی، وقتی «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» را قرائت کردی، بگو: یا
أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. وقتی «لَا أُعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» را خواندی، بگو: أُعْبُدُ اللَّهَ وَحْدَهُ. وقتی «لَكُمْ دِينُكُمْ وَ
لِي دِينٌ» را قرائت کردی، بگو: رَبِّيَ اللَّهُ وَ دِينِيَ الْإِسْلَامُ.^{۳۴۳}

نصر (۱۱۰)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ». در روایات از این سوره تعبیر به «اذا جاء نصر الله» و یا «اذا جاء نصر الله و الفتح» شده است.

یکی از نام‌های این سوره، سوره‌ی تودیع است (تودیع یعنی خداحافظی) چرا که در آن خبر ضمنی از رحلت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) است. در حدیثی آمده است هنگامی که این سوره نازل شد و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آن را بر یاران خود تلاوت کرد همگی خوشحال و خوشدل شدند، ولی عباس عموی حضرت که آن را شنید، گریه کرد. حضرت سؤال کرد: ای عمو چرا گریه می‌کنی؟ عرض کرد: گمان می‌کنم خبر رحلت شما در این سوره داده شده، ای رسول خدا! فرمود: مطلب همان‌گونه است که تو می‌گویی.

در اینکه از کجای این سوره چنین مطلبی استفاده می‌شود در میان مفسران گفتگو است، زیرا در ظاهر آیات آن چیزی جز بشارت از فتح و پیروزی نیست. این مفهوم ظاهرا از اینجا استفاده شده که این سوره دلیل بر آن است که رسالت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به پایان رسیده، و آئین او کاملا تثبیت شده است، و معلوم است در چنین حالتی انتظار رحلت از سرای فانی به جهان باقی، کاملا قابل پیش‌بینی است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۳ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف
تعداد کلمات: نوزده.
تعداد حروف: هفتاد و نه.

محل نزول

این سوره در مدینه و بعد از هجرت نازل شده است، و در آن بشارت و نوید از پیروزی عظیمی می‌دهد که به دنبال آن مردم گروه‌گروه وارد دین خدا می‌شوند، و لذا به شکرانه‌ی این نعمت بزرگ، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را دعوت به تسبیح و حمد الهی، و استغفار می‌کند. گرچه در اسلام فتوحات زیادی رخ داد، ولی فتحی با مشخصات فوق‌جز فتح مکه نبود، به خصوص اینکه طبق بعضی از روایات، اعراب معتقد بودند اگر پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) مکه را فتح کند و بر آن مسلط گردد این دلیل بر حقانیت او است؛ چرا که اگر بر حق نباشد خدا چنین اجازه‌ای را به او نمی‌دهد، همان‌گونه که به لشکر عظیم ابرهه اجازه نداد. به همین دلیل بعد از فتح مکه، مشرکان عرب گروه‌گروه وارد اسلام شدند. بعضی گفته‌اند: این سوره بعد از صلح حدیبیه در سال ششم هجرت، و دو سال قبل از فتح مکه نازل گردید.

اما اینکه بعضی احتمال داده‌اند بعد از فتح مکه در سال دهم هجرت در حجة الوداع نازل شده، بسیار بعید است؛ چرا که تعبیرات سوره با این معنی سازگار نیست، زیرا خبر از یک حادثه‌ی مربوط به آینده می‌دهد، نه گذشته.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۱۰۳

سوره‌ی قبل: حشر

سوره‌ی بعد: نور

این آخرین سوره‌ی کامل از قرآن است که نازل شده و تاریخ نزول آن در سال دهم هجری است در منی در سفر حجة الوداع و نزول آن هنگامی بوده که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) دعوت خود را به پایان برده و مردم فوج فوج به دین اسلام داخل می‌شده‌اند. هر چند قسمتی از سوره‌ی نور بعد از این سوره نازل شده است.

شان نزول

این سوره در بازگشت پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از جنگ حنین نازل شد و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) پس از آن بیش از دو سال نزیست. سعید بن محمد مؤذن، با اسناد از ابن عباس روایت می‌کند موقعی که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) از غزه حنین باز می‌گشت و سوره‌ی نصر

نازل گردید، به علی (علیه‌السلام) و فاطمه (علیه‌السلام) فرمود بگویید: «نصرت خدا و فتح فرا رسید و مردمان را می‌بینی که گروه‌گروه به دین خدا درمی‌آیند. پس پاک و منزّه است پروردگرم و از او آمرزش می‌طلبم که توبه‌پذیر است».^{۳۴۴}

محتوای سوره

در این سوره بشارت و نوید از پیروزی عظیمی می‌دهد که به دنبال آن مردم گروه‌گروه وارد دین خدا می‌شوند، و لذا به شکرانه‌ی این نعمت بزرگ، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را دعوت به تسبیح و حمد الهی، و استغفار می‌کند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند آن سوره را به ذکر دین پایان داد، و این سوره را به ظهور دین شروع نمود.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

فتح نهایی: (۱ - ۳)

ارتباط آیات

وقتی زحمات پیامبر نتیجه داد و مردم فوج فوج وارد دین اسلام شدند، پیامبر باید بیش‌تر به عبادت روی آورد تا همه‌ی این پیروزی‌ها را از آن خداوند بداند و برای خود هیچ سهمی قائل نشود.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که آن را تلاوت کند، همانند این است که همراه رسول خدا در فتح مکه بوده است.^{۳۴۵}

ناگفته پیدا است این همه افتخار و فضیلت از آن کسی است که با خواندن این سوره در خط رسول الله قرار گیرد، و به آئین و سنت او عمل کند، نه اینکه تنها به لقلقه‌ی زبان قناعت نماید.

کاربرد سوره

الف) پیروزی بر دشمن

امام صادق (علیه السلام):

کسی که سوره‌ی «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ» را در نماز نافله یا فریضه بخواند، خداوند او را بر تمام دشمنانش پیروز می‌کند و در قیامت در حالی وارد محشر می‌شود که نامه‌ای با او است که سخن می‌گوید، خداوند آن را از درون قبرش همراه او بیرون فرستاده، و آن امان‌نامه‌ای است از آتش جهنم...^{۳۴۶}

ب) قبولی نماز

امام صادق (علیه السلام):

هر کس این سوره را هفت بار بعد از هر نمازی بخواند، به بهترین نحو نمازش قبول می‌شود.^{۳۴۷}

نکته: استغفار زیاد

ام سلمه می‌گوید: پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در روزهای آخر عمر نمی‌ایستاد، نمی‌نشست، نمی‌رفت، و نمی‌آمد، مگر اینکه می‌فرمود: «سبحان الله و بحمده أستغفر الله و أتوب إليه». ما از این مسأله از ایشان سؤال کردیم. حضرت فرمود: من امر شدم به این. آن‌گاه قرائت نمود: اذا جاء نصر الله و الفتح.

تَبَّتْ (۱۱۱)

نام سوره

نام سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ». در روایات از این سوره به «تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ» یاد شده است. دو نام دیگر نیز برای این سوره گفته شده است:

الف) ابی لهب «تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ» (۱)

ب) مسد «فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ» (۵)

تَبَّ وَ تَبَّابٌ به گفته‌ی راغب در مفردات به معنی زیان مستمر و مداوم است، ولی طبرسی در مجمع البیان می‌گوید: به معنی زبانی است که منتهی به هلاکت می‌شود. بعضی از لُغَوِيَّوْنَ نیز آن را به معنی قطع کردن تفسیر کرده‌اند، و این شاید به خاطر آن است که زیان مستمر و منتهی به هلاکت طبعاً سبب قطع و بریدگی می‌شود. نام ابو لهب، عبد العُزَّى (بنده‌ی بت عَزَّى) و کنیه‌ی او ابو لهب بود، انتخاب این کنیه برای او شاید از این جهت بوده که صورتی سرخ و برافروخته داشت، چون لَهَبٌ در لغت به معنی شعله‌ی آتش است.

او و همسرش امّ جمیل که خواهر ابوسفیان بود، از سخت‌ترین و بد زبان‌ترین دشمنان پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بودند.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و سه.

تعداد حروف: هشتاد و یک.

محل نزول

این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۶

سوره‌ی قبل: فاتحه

سوره‌ی بعد: تکویر

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شان نزول

از ابن عباس نقل شده: هنگامی که آیه‌ی «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» نازل شد و پیامبر اسلام مأموریت یافت فامیل نزدیک خود را انداز کند و به اسلام دعوت نماید (دعوت خود را علنی سازد)، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بر فراز کوه صفا آمد و فریاد زد: یا صباحاه! (این جمله را عرب زمانی می‌گفت که مورد هجوم غافلگیرانه دشمن قرار می‌گرفت. برای اینکه همه را باخبر سازند و به مقابله برخیزند کسی صدا می‌زد یا صباحاه! انتخاب کلمه‌ی صباح به خاطر این بود که هجوم‌های غافلگیرانه غالباً در اول صبح واقع می‌شد).

هنگامی که مردم مکه این صدا را شنیدند، گفتند: کیست که فریاد می‌کشد؟ گفته شد محمد است. جمعیت به سراغ حضرتش رفتند. او قبایل عرب را با نام صدا زد، و با صدای او جمع شدند. فرمود به من بگویید: اگر به شما خبر دهم که سواران دشمن از کنار این کوه به شما حمله‌ور می‌شوند، آیا مرا تصدیق خواهید کرد؟

در پاسخ گفتند: ما هرگز از تو دروغی نشنیده‌ایم.

فرمود: «إِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ / من شما را در برابر عذاب شدید الهی انداز می‌کنم» (شما را به توحید و ترک بت‌ها دعوت می‌نمایم). هنگامی که ابولهب این سخن را شنید، گفت:

«تَبَّ لَكَ! أَمَا جَمَعْتَنَا إِلَّا لِهَذَا؟! / زیان و مرگ بر تو باد! آیا تو فقط برای همین سخن ما را

جمع کردی؟!» در این هنگام بود که این سوره نازل شد:

«تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ» زیان و هلاکت بر دستان ابولهب باد که زیانکار و هلاک شده است. بعضی در اینجا افزوده‌اند هنگامی که همسر ابولهب باخبر شد که این سوره درباره‌ی او و همسرش نازل شده، به سراغ پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) آمد. در حالی که آن حضرت را نمی‌دید، سنگی در دست داشت و گفت: من شنیده‌ام محمد مرا هجو کرده، به خدا سوگند اگر او را بیایم

با همین سنگ بر دهانش می‌زنم! من خودم نیز شاعرم! سپس - به اصطلاح - اشعاری در مذمت پیامبر و اسلام سرود.^{۳۴۸}

در روایتی آمده است که شخصی به نام طارق محاربی می‌گوید: من در بازار ذی المجاز^۴ بودم. ناگهان جوانی را دیدم که صدا می‌زند: ای مردم! بگوئید لا اله الا الله تا رستگار شوید. و مردی را پشت سر او دیدم که با سنگ به پشت پای او می‌زند به گونه‌ای که خون از پاهایش جاری بود، و فریاد می‌زد: ای مردم! این دروغگو است، او را تصدیق نکنید! من سؤال کردم این جوان کیست؟ گفتند: محمد است که گمان می‌کند پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌باشد، و این پیرمرد عمویش ابولهب است که او را دروغگو می‌داند.

در خبر دیگری آمده است که ربیعه بن عباد می‌گوید: من با پدرم بودم. رسول الله را دیدم که به سراغ قبایل عرب می‌رفت، و هر کدام را صدا می‌زد و می‌گفت: من رسول خدا به سوی شما هستم، جز خدای یگانه را نپرستید، و چیزی را همتای او قرار ندهید...

هنگامی که او از سخنش فارغ می‌شد، مرد احول (لوچ چشم) که پشت سرش بود صدا می‌زد: ای قبیله‌ی فلان! این مرد می‌خواهد که شما، بت «لات و عزی»، ... رها کنید، و به سراغ بدعت و ضلالت او بروید. به سخنانش گوش فرا ندهید، و از او پیروی نکنید! من سؤال کردم: او کیست؟ گفتند: عمویش ابولهب است.

در خبر دیگری می‌خوانیم: هر زمان گروهی از اعراب خارج مکه وارد آن شهر می‌شدند به سراغ ابولهب می‌رفتند - به خاطر خویشاوندی‌اش نسبت به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، و سن و سال بالای او - و از رسول الله تحقیق می‌نمودند، او می‌گفت: محمد مرد ساحری است. آن‌ها نیز بی آن که حضرت را ملاقات کنند باز می‌گشتند. در این هنگام گروهی آمدند و گفتند: ما از مکه بازمی‌گردیم تا او را ببینیم. ابولهب گفت: ما پیوسته مشغول مداوای جنون او هستیم! مرگ بر او باد!

محتوای سوره

این سوره تنها سوره‌ای است که در آن حمله‌ی شدیدی با ذکر نام نسبت به یکی از دشمنان اسلام و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در آن عصر و زمان (یعنی ابولهب) شده است. و محتوای آن نشان می‌دهد که او عداوت خاصی نسبت به حضرت داشت، و از هیچ گونه کارشکنی و بدزبانی - او و همسرش - ، مضایقه نداشتند.

قرآن با صراحت می‌گوید: هر دو اهل دوزخند، و راه نجاتی برای آن‌ها نیست، و این معنی به واقعیت پیوست، سرانجام هر دو بی ایمان از دنیا رفتند و این یک پیش‌گویی صریح قرآن است.

^۴ ذی المجاز نزدیک عرفات در فاصله‌ی کمی از مکه است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در سوره‌ی قبل وعده‌ی یاری و فتح به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را یاد نمود، پس در این سوره از این مطلب سخن گفت که: پیامبر از مکر ابو لهب محافظت شده است.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
ابولهب و زنش: (۱ - ۵)

ارتباط آیات

از میان دشمنان پیامبر، تنها نام یکی از آن‌ها آمده است و آن ابولهب عموی پیامبر و همسایه‌ی ایشان در مکه است. چقدر باید یک انسان بدبخت باشد؟!

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

کسی که آن را تلاوت کند، من امیدوارم خداوند او و ابولهب را در خانه واحدی جمع نکند. (یعنی او اهل بهشت خواهد بود در حالی که ابولهب اهل دوزخ است).^{۳۴۹}
ناگفته پیدا است این فضیلت از آن کسی است که با خواندن این سوره خط خود را از خط ابولهب جدا کند، نه کسانی که با زبان می‌خوانند ولی ابولهب‌وار عمل می‌کنند.

کاربرد سوره

شفای درد شکم، محفوظ ماندن در خواب :

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کسی که این سوره را قرائت نماید، خدا بین او و ابولهب جمع نمی‌نماید. و هر کس این سوره را بر درد شکم بخواند، دردش به اذن خدا ساکت می‌شود. و اگر موقع خواب بخواند، خدا او را حفظ می‌نماید.^{۳۵۰}

نکته: ادب قرائت سوره‌ی تَبَّت

امام صادق (علیه‌السلام):

زمانی که سوره‌ی «تَبَّتْ یَدَا ابی لهب» را می‌خوانید، ابولهب را لعنت کنید، زیرا او از کسانی بود که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را تکذیب نمود، و تکذیب کرد آنچه را که ایشان آورده بود.^{۳۵۱}

اخلاص (۱۱۲)

نام سوره

نام این سوره از محتوای آن گرفته شده است که خالص نمودن بندگان از شرک، و یا رها نمودن آن‌ها از آتش دوزخ است.

در روایات از این سوره به «قل هو الله احد» یاد شده است.

سه نام دیگر نیز برای این سوره گفته شده است:

الف) اساس (زیرا این سوره اساس دین است که توحید باشد).

ب) توحید (زیرا مضمون سوره وحدانیت خداوند است).

ج) نسبة الرب (زیرا در حدیثی روایت شده که برای هر چیزی نسبی است و نسب خدا

سوره‌ی اخلاص است).

ضمنا این سوره و سوره‌ی کافرون را مُشَقِّقَتَان نیز می‌گویند. در حدیث است که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به سوره‌ی «قل یا ایها الکافرون» و سوره‌ی «قل هو الله احد» مقشقتان می‌گفت. و آن دو را موسوم به این نام نمودند برای آنکه آن دو سوره، تالی و خواننده آن را از شرک و نفاق، تبرئه و دور می‌نماید. زمانی می‌گویند «تقششقش المریض من علته» که از مرض بهبودی و عافیت یابد.

تعداد آیات

تعداد آیات این سوره ۵ آیه‌ی مکی و شامی، و ۴ آیه از نظر دیگران است. اختلاف در «لَمْ یَلِدْ» است که از نظر مکی و شامی آیه‌ای مستقل است.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: پانزده.

تعداد حروف: چهل و هفت.

محل نزول

این سوره طبق قول مشهور مکی است. و بعضی هم گفتند که مدنی است طبق شأن نزولی که برای آن نقل شده است. ولی شأن نزول طبق بعضی دیگر از اخبار با نزول سوره در مکه هماهنگ است همچنان که روایت ترتیب سور، نیز می گوید این سوره مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۲

سوره‌ی قبل: ناس

سوره‌ی بعد: نجم

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شأن نزول

در شأن نزول این سوره از امام صادق (علیه السلام) چنین نقل شده: یهود از رسول الله (صلی الله علیه و آله وسلم) تقاضا کردند خداوند را برای آن‌ها توصیف کند، پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) سه روز سکوت کرد و پاسخی نگفت، تا این سوره نازل شد و پاسخ آن‌ها را بیان کرد. در بعضی از روایات آمده که این سؤال کننده عبدالله بن صوری یکی از سران معروف یهود بود. و در روایت دیگری آمده که عبدالله بن سلام چنین سؤالی را از پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) در مکه کرد، سپس ایمان آورد.

در روایات دیگری آمده است که مشرکان مکه چنین سؤالی را کرده‌اند.^{۳۵۲}

در بعضی از روایات نیز آمده که سؤال کنندگان گروهی از مسیحیان نجران بودند.

در میان این روایات تضادی وجود ندارد، زیرا ممکن است این سؤال از ناحیه‌ی همه‌ی آن‌ها مطرح شده باشد و این خود دلیلی است بر عظمت فوق‌العاده این سوره که پاسخ‌گوی سؤالات افراد و اقوام مختلف است.

محتوای سوره

این سوره چنان که از نامش پیدا است (سوره‌ی اخلاص و سوره‌ی توحید) از توحید پروردگار و یگانگی او سخن می‌گوید. و در چهار آیه‌ی کوتاه چنان توصیفی از یگانگی خداوند کرده که نیاز به اضافه ندارد.

ارتباط با سوره‌ی قبل

چون خداوند در آن سوره‌ی گذشته دشمنان اهل توحید را مذمت کرد، در این سوره توحید را بیان کرد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
نسب خداوند: (۱ - ۴)

ارتباط آیات

مدام باید خود و دیگران را دعوت به توحید نمود. دعوت به خداوندی که آن‌چنان غنی است که نه نیاز به فرزندی دارد تا کارهایش را سامان دهد و نه نیاز به پدری دارد تا نیازش را بر طرف سازد. برای این خدا هیچ نظیر و مانندی نیست، نه در جهان خارج از ذهن و نه در عالم ذهن و نه در عقل و نه در وهم و نه در خیال.

فضیلت سوره

برای سوره‌ی توحید فضائل زیادی در روایات ذکر شده است که به قسمتی از آن اشاره می‌شود:

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* حضرت در جمعی این را فرمودند: آیا کسی از شما عاجز است از اینکه یک سوم قرآن را در یک شب بخواند؟! یکی از حاضران عرض کرد: ای رسول خدا! چه کسی توانایی بر این کار دارد؟! پیامبر فرمود: «اقْرَأْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ / سوره‌ی «قل هو الله» را بخوانید.»^{۳۵۳}

* کسی که ایمان به خدا و روز قیامت دارد خواندن سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بعد از هر نماز ترک نکند؛ چرا که هر کس آن را بخواند، خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او جمع می‌کند، و خودش و پدر و مادر و فرزندان را می‌آمرزد.^{۳۵۴}

* هر کس یازده بار «قل هو الله احد» را بخواند آن گاه اجر آن را به مردگان هدیه کند، به تعداد مردگان اجر خواهد برد.^{۳۵۵}

امام صادق (علیه‌السلام):

* کسی که یک روز و شب بر او بگذرد و نمازهای پنج‌گانه را بخواند، و در آن قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ را نخواند، به او گفته می‌شود: «یا عبدالله! لست من المصلین! / ای بنده‌ی خدا! تو از نمازگزاران نیستی!»^{۳۵۶}

* کسی از اینکه بنا بر توصیه‌ی امام (علیه‌السلام) در نماز صبح تنها به سوره‌ی قدر و توحید اکتفا کند و سوره‌های طولانی را نخواند ناخشنود می‌نمود. حضرت به او فرمودند: سینه‌ات تنگ این مسأله نباشد، به خدا قسم فضیلت در این دو سوره است.^{۳۵۷}

* پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بر جنازه‌ی «سعد بن معاذ»^۵ نماز گزارد و نود هزار فرشته در نمازش حاضر شدند و جبرئیل جزو آن‌ها بود. پس از نماز حضرت از جبرئیل پرسید: سبب حضور شما در نماز بر سعد چه بود؟

عرض کرد: چون در حال نشسته، ایستاده، سواره، پیاده، و در جمیع احوال «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»^{۳۵۸} می‌خواند.

کاربرد سوره

الف) رهایی از فقر و بهره‌مندی از رزق زیاد
در روایت است که خواندن این سوره به هنگام ورود به خانه روزی را فراوان می‌کند، و فقر را دور می‌سازد.^{۳۵۹}

ب) محفوظ ماندن

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس «قل هو الله أحد» را موقع خارج شدن از منزل ده مرتبه قرائت کند، محفوظ می‌ماند.^{۳۶۰}

ج) رهایی از چشم درد

امام صادق (علیه‌السلام):

هر کس این سوره را بر چشم درد بخواند آرام می‌نماید آن را خداوند و به قدرت خداوند آرامش می‌یابد.^{۳۶۱}

---

^۵ سعد بن معاذ انصاری از بنی عبد الاشهل و بزرگ اوس بود، چنان که سعد بن عباده بزرگ خزرج بود و با مسلمان شدن این دو نفر انصار مسلمان شدند، و او از بزرگان صحابه بود که در همه‌ی احوال پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را یاری کرد و در فاصله‌ی بیعت اول و دوم به دست مصعب بن عمیر اسلام آورد و در جنگ‌های بدر و احد و خندق حاضر بود و در جنگ اخیر زخمی از تیر برداشت، که پس از یک ماه درگذشت. و به علت خیانت بنی‌قریظه، به قتل مردان و اسارت زنانشان حکم کرد و مرگش در سال پنجم هجری روی داد و از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) روایت شده که در مرگ او عرش خدا لرزید (علامه‌ی شعرانی).

سه نکته:

۱ - سوره‌ی توحید یک سوم قرآن است!

در اینکه چگونه سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ» معادل یک سوم قرآن است؟ بعضی گفته‌اند به خاطر اینکه قرآن مشتمل بر احکام و عقائد و تاریخ است، و این سوره بخش عقائد را به طور فشرده بیان می‌کند.

بعضی دیگر گفته‌اند: قرآن سه بخش است: مبدأ، معاد، و آنچه در میان این دو قرار دارد، و این سوره بخش اول را شرح می‌دهد.

این سخن قابل قبول است که تقریباً یک سوم قرآن پیرامون توحید بحث می‌کند و عصاره‌ی آن در سوره‌ی توحید آمده است.

۲ - سوره‌ی توحید و متعمقین

از امام علی بن الحسین (علیه السلام) درباره‌ی سوره‌ی توحید سؤال کردند، فرمود:

خداوند متعال می‌دانست که در آخرالزمان اقوامی می‌آیند که در مسائل تعمق و دقت می‌کنند، لذا سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»، و آیات آغاز سوره‌ی حدید تا «عَلَيْهِمُ بَدَاتِ الصُّدُورُ» را (پیرامون مباحث توحید و خدانشناسی) نازل فرمود، هر کس بیش از آن را طلب کند هلاک می‌شود.^{۳۶۲}

۳ - سوره‌ی توحید و ایمان به ولایت

روزی رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) به اصحابش فرمود: کدام شما همه‌ی عمر روزه می‌دارد؟ سلمان عرض کرد: من یا رسول الله، رسول خدا فرمود: کدام شما همه را شب زنده‌دار است؟ سلمان گفت: من یا رسول الله! فرمود: کدام شما هر شب قرآن را ختم می‌کند؟ سلمان گفت: من یا رسول الله!

یکی از اصحاب آن حضرت خشم کرد و گفت: یا رسول الله! سلمان مردی عجمی است و می‌خواهد به ما قریش ببالد! فرمودی: کدام شما همه عمرش روزه می‌دارد، گفت: من، با اینکه بیشتر روزها را غذا می‌خورد و فرمودی: کدام شما همه شب بیدار است؟ گفت: من، با اینکه بیشتر شبها خواب است و فرمودی: کدام شما هر روز یک ختم قرآن می‌کند؟ گفت: من، با اینکه بیشتر روزها خاموش است!

پیغمبر فرمود: خاموش باش فلانی! تو کجا و لقمان حکیم؟ از او پرس تا به تو خبر دهد. آن مرد به سلمان گفت: ای ابا عبدالله! تو نگفتی همه روز روزه‌ای؟ گفت: چرا! گفت: من دیدم بیشتر روزها غذا می‌خوری؟ گفت: چنان هست که تو گمان بردی، من در هر ماه سه روز روزه می‌دارم و خدای عز و جل فرماید: هر که یک حسنه آرد ده برابر آن دارد (انعام: ۱۶۰) و من روزه شعبان را به ماه رمضان وصل می‌کنم و این روزه یک عمر می‌شود.

آن مرد گفت: آیا تو نگفتی که همه شب بیداری؟! گفت: چرا، گفت: تو بیشتر شبها در خوابی! گفت: چنان نیست که گمان بردی ولی من از دوستم رسول خدا شنیدم

می‌فرمود: هر که با وضو بخوابد گویا همه شب را احیا کرده است و من همیشه با وضو می‌خوابم.

آن مرد گفت: تو نگفتی که هر روز همه قرآن را می‌خوانی؟ گفت چرا، گفت: تو بیشتر روز را خاموشی! گفت: چنان نیست که تو فهمیدی ولی من از دوستم رسول خدا شنیدم به علی می‌فرمود: ای ابا الحسن مَثَلُ تو در امتم مثل قُلْ هُوَ اللَّهُ است هر که یک بارش بخواند ثلث قرآن را خوانده و هر که دو بارش بخواند دو ثلث قرآن را خوانده و هر که سه بارش بخواند همه‌ی قرآن را خوانده (ای علی) هر که تو را به زبانش دوست دارد ثلث ایمان را دارد و هر که به زبان و دلش دوستت دارد دو ثلث ایمان دارد و هر که به زبان و دل دوستت دارد و با دست خود یاریت کند ایمانش کامل است. سوگند به آن که مرا به حق فرستاده، ای علی، اگر همه‌ی اهل زمین تو را دوست داشتند چنان که اهل آسمان دوستت دارند، خدا احدی را به دوزخ عذاب نمی‌کرد؛ من هر روز سه بار «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» می‌خوانم.

آن مرد معترض برخاست و گویا سنگی در دهانش افکنده بود. (هیچ جوابی نداشت که بدهد).^{۳۶۳}

فلق (۱۱۳)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» در روایات از این سوره به «قل أعوذ برب الفلق» نام برده شده است. فَلَاقُ از ماده فَلَاقُ، در اصل به معنی شکافتن چیزی و جدا کردن بعضی از بعضی دیگر است. و از آنجا که به هنگام دمیدن سپیده‌ی صبح، پرده‌ی سیاه شب می‌شکافد، این واژه به معنی طلوع صبح به کار رفته، همان‌گونه که فجر نیز به همین مناسبت بر طلوع صبح اطلاق می‌شود.

بعضی آن را به معنی همه‌ی مولودها و تمام موجودات زنده اعم از انسان و حیوان و گیاه می‌دانند، چرا که تولد این موجودات که با شکافتن دانه و تخم و مانند آن صورت می‌گیرد، از عجیب‌ترین مراحل وجود آنها است، و در حقیقت هنگام تولد جهش عظیمی در آن موجود رخ می‌دهد و از جهانی به جهان دیگری گام می‌نهد.

در آیه‌ی ۹۵ انعام می‌خوانیم: «إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ / خداوند شکافنده‌ی دانه و هسته است، زنده را از مرده خارج می‌سازد، و مرده را از زنده.»

بعضی نیز مفهوم فلق را از این هم گسترده‌تر گرفته‌اند، و آن را به هرگونه آفرینش و خلقت اطلاق کرده‌اند؛ چرا که با آفرینش هر موجود، پرده‌ی عدم شکافته می‌شود و نور وجود آشکار می‌گردد.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۵ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست و سه.

تعداد حروف: هفتاد و سه.

محل نزول

بیشتر مفسرین گفته‌اند مدنی، و بعضی هم گفته‌اند مکی است.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۰

سوره‌ی قبل: فیل

سوره‌ی بعد: ناس

تاریخ نزول آن، ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

شان نزول

پسری یهودی، خادم پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بود. یهودیان آن قدر به سراغ او رفتند و اصرار کردند تا موی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را با چند دنده از شانه حضرت به آن‌ها داد. رفتند و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را با آن موی جادو کردند و جادوکننده لبید بن اعصم یهودی بود، و جادو را در بُن چاه ذروان متعلق به بنی‌زریق پنهان ساخت. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) مریض شد و موی سرش شروع به ریختن کرد و تصوّر می‌کرد نزد زنانش رفته حال آنکه نرفته بود.

سرگیجه گرفت و نمی‌دانست چه بر او عارض شده است. در این میان خواب دید که دو ملک آمدند، یکی بالای سر و یکی پایین پایش نشست. آن که بالای سر بود پرسید: این مرد را چه شده است؟ آنکه پایین پا بود پاسخ داد: جادویش کرده‌اند. اولی پرسید: چه کسی جادو کرده؟ دومی پاسخ داد: لبید بن اعصم یهودی. اولی پرسید: با چه چیزی؟ دومی گفت: با موی و دنده‌ی شانه. اولی پرسید: آن کجاست؟ دومی گفت: درون پوست خشک شده شکوفه‌ی خرما زیر سنگ لبه‌ی چاه ذروان است. حضرت بیدار شد و به عایشه فرمود:

ندانستی که خدا از درد من خبر داد؟ پس علی (علیه‌السلام) و زبیر و عمار را بر سر آن چاه فرستاد. از آبش کشیدند به رنگ حنا بود. پس سنگ را بلند کرده زیرش پوسته خشک شده شکوفه‌ی خرما را یافتند و موی سر و دنده‌ی شانه‌ی آن حضرت در آن میان بود که زهی را گره‌زده و یا کوک‌زده با سوزن بر آن دوخته بودند. خدای تعالی سوره‌ی ناس و فلق را فرستاد و هر آیه که خوانده می‌شد یک گره باز می‌گردید و پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خویش را سبک‌بارتر می‌یافت تا گره یازدهم که گشوده شد حضرت بر پا خاست مانند کسی که از بند رسته باشد و جبرئیل این دعا را بر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرومی‌خواند: «بسم الله ارقیک من کل شیء

یوذیک و من حاسد و عین الله یشفیک» آن‌گاه از پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) پرسیدند: آیا جادوگر نابکار را بگیریم و بکشیم؟ پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: من که شفا یافتم، دلم نمی‌خواهد شری برانگیزم.^{۳۶۴}

مرحوم طبرسی و بعضی دیگر از محققان، این‌گونه روایات را که سند آن فقط به دو نفر ابن عباس و عایشه منتهی می‌شود، مورد سؤال قرار دادند، زیرا:

اولاً سوره طبق مشهور مکی است و لحن آن نیز لحن سوره‌های مکی را دارد، در حالی که درگیری پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با یهود در مدینه بوده است و این خود دلیلی است بر عدم اصالت این‌گونه روایات.

از سوی دیگر اگر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) به این آسانی مورد سحر ساحران قرار گیرد تا آنجا که بیمار شود و در بستر بیافتد، به آسانی ممکن است او را از مقاصد بزرگش بازدارند. مسلماً خداوندی که او را برای چنان مأموریت و رسالت عظیمی فرستاده، از نفوذ سحر ساحران حفظ خواهد کرد تا مقام الای نبوت، بازیچه دست آن‌ها نشود.

از سوی سوم اگر بنا شود سحر در جسم پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) اثر بگذارد، ممکن است این توهّم در مردم پیدا شود که سحر در روح او نیز مؤثر است، و ممکن است افکارش دستخوش سحر ساحران گردد، و این معنی اصل اعتماد به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) را در افکار عمومی متزلزل می‌سازد.

و لذا قرآن مجید این معنی را نفی می‌کند که پیامبر مسحور شده باشد، و می‌فرماید: «وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا / ظالمان گفتند شما از یک انسان سحر شده‌ای پیروی می‌کنید، بین چگونه برای تو مثل‌ها زدند و گمراه شدند؟ آن چنان که نمی‌توانند راه را پیدا کنند!» (فرقان، ۸ و ۹).

مسحور در اینجا خواه به معنی کسی باشد که از نظر عقلی سحر شده یا در جسمش، در هر صورت گواه بر مقصود ما است.

به هر حال با چنین روایات مشکوکی نمی‌توان قداست مقام نبوت را زیر سؤال برد، و در فهم آیات بر آن‌ها تکیه کرد.^{۳۶۵}

صاحب‌المیزان اشکال فوق را نمی‌پذیرند و می‌فرمایند: منظور مشرکین از اینکه آن جناب را مسحور بخوانند، این بوده که آن جناب بی عقل و دیوانه است، آیه‌ی شریفه هم این معنا را رد می‌کند، و اما تأثیر سحر در اینکه مرضی در بدن آن جناب پدید آید، و یا اثر دیگری نظیر آن را داشته باشد، هیچ دلیلی بر مصونیت آن جناب از چنین تأثیری در دست نیست.

محتوای سوره

محتوای این سوره تعلیماتی است که خداوند به پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) خصوصاً، و به سایر مسلمانان عموماً، در زمینه‌ی پناه بردن به ذات پاک او از شرّ همه‌ی اشرار می‌دهد، تا خود را به او بسپارند، و در پناه او از شرّ هر موجود صاحب شر در امان بدارند.

ارتباط با سوره‌ی قبل

خداوند در سوره‌ی تَبَّتْ مذمت کرد دشمنان رسول را، آن‌گاه توحید را در سوره‌ی اخلاص یاد نمود، سپس استعاذه و پناه بردن به خدا را در این دو سوره یاد کرد.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:
شور مادی: (۱ - ۵)

ارتباط آیات

باید برای رهای از آنچه موجب آزار مادی انسان می‌شود به دستورات اسلام عزیز پناه برد و از خداوند برای آشنایی هر چه بیش‌تر به این دستورات و عمل به آن‌ها مدد جست.

فضیلت سوره

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

* آیاتی بر من نازل شده که همانند آن‌ها نازل نشده است، و آن دو سوره‌ی فلق و ناس^{۳۶۶} است.

* حضرت به یکی از یارانش فرمود: می‌خواهی دو سوره به تو تعلیم کنم که برترین سوره‌های قرآن است؟

عرض کرد: آری ای رسول خدا! حضرت معوذتان (سوره‌ی فلق و سوره‌ی ناس) را به او تعلیم کرد، سپس آن دو را در نماز صبح قرائت نمود و به او فرمود: هرگاه برمی‌خیزی و می‌خوابی آن‌ها را بخوان.^{۳۶۷}
امام باقر (علیه‌السلام):

* کسی که در نماز وتر سوره‌ی فلق و ناس و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، به او گفته می‌شود: ای بنده خدا بشارت باد بر تو! خدا نماز وتر تو را قبول کرد.^{۳۶۸}

کاربرد سوره

حرز نافع و دور ماندن از چشم‌زخم:

پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم):

هر کس سوره‌ی فلق را در هر شب موقع خواب بخواند، خدا برایش اجری مانند اجر حج و عمره و روزه را می‌نویسد و این سوره برایش حرز نافع است، و حرز و امان از هر چشم سوء^{۳۶۹} است.

دو نکته:

۱ - معوذتین

از این سوره و سوره‌ی ناس در روایات تعبیر به معوذتین شده است. معوذ به معنای چیزی است که به وسیله‌ی آن به خداوند پناه برده می‌شود.

در روایتی از سوره‌ی توحید نیز به عنوان معوذ نام برده شده است.^{۳۷۰}

۲ - آیا پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) مسحور شدند؟

علامه‌ی طباطبایی در المیزان می‌گوید:

«در درّ المنثور است که احمد، بزار، طبرانی، و ابن مردویه از طرق صحیح از ابن عباس و ابن مسعود روایت کرده‌اند که ابن مسعود دو سوره‌ی «قُلْ أُعُوذُ» را از قرآن‌ها پاک می‌کرد و می‌تراشید، و می‌گفت: قرآن را به چیزی که جزو قرآن نیست مخلوط مکنید، این دو سوره جزو قرآن نیست، بلکه تنها به این منظور نازل شد که رسول خدا خود را به آن دو حرز کند. و ابن مسعود هیچ وقت این دو سوره را به عنوان قرآن نمی‌خواند.

سیوطی بعد از نقل این حدیث می‌گوید: بزار گفته: احدی از صحابه، ابن مسعود را در این سخن پیروی نکردند، و چگونه می‌توانستند پیروی کنند، با اینکه به طرق صحیح از رسول خدا نقل شده که در نماز این دو سوره را می‌خواند، و علاوه بر این در قرآن کریم ثبت شده است.^{۳۷۱} و در تفسیر قمی به سند خود از ابوبکر حضرمی روایت کرده که گفت: خدمت ابی جعفر (علیه‌السلام) عرضه داشتم: ابن مسعود چرا دو سوره‌ی «قُلْ أُعُوذُ» را از قرآن پاک می‌کرده؟ فرمود: پدرم در این باره می‌فرمود: این کار را به رأی خود می‌کرده و گر نه آن دو از قرآن است.^{۳۷۲}

و در این معنا روایات بسیاری از طرق شیعه و سنی رسیده، علاوه بر این، جزو بودن این دو سوره برای قرآن، مورد تواتر قطعی تمامی کسانی است که متدین به دین اسلامند، و لذا می‌بینیم در پاسخ بعضی از منکرین اعجاز قرآن که گفته‌اند: اگر قرآن معجزه بود نباید در جزئیت این دو سوره برای قرآن اختلاف شود، گفته‌اند تواتر قطعی هست بر اینکه این دو سوره جزو قرآن است، و این تواتر کافی است در اینکه به اختلاف مذکور اعتنایی نشود، علاوه بر این آن‌ها هم که گفته‌اند: این دو سوره جزو قرآن نیست، نگفته‌اند که ساخته خود رسول خدا است، و از ناحیه‌ی خدای تعالی نازل نشده، و نیز نگفته‌اند که مشتمل بر اعجاز در بلاغت نیست، بلکه تنها گفته‌اند جزو قرآن نیست، که آن هم گفتیم قابل اعتنا نیست، چون تواتر علیه آن قائم است.»

ناس (۱۱۴)

نام سوره

نام این سوره از آیه‌ی نخست آن گرفته شده است: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ»
در روایات از این سوره به «قل اعوذ برب الناس» یاد شده است.

تعداد آیات

این سوره به اتفاق قاریان، ۶ آیه دارد.

تعداد کلمات و حروف

تعداد کلمات: بیست عدد.

تعداد حروف: هشتاد.

محل نزول

در اینکه این سوره در مکه نازل شده است یا در مدینه؟ باز در میان مفسران گفتگو است.
گروهی آن را مکی می‌دانند، و جمعی آن را مدنی می‌شمرند، ولی لحن آیاتش با سوره‌های مکی
موافق‌تر است.

و با توجه به اینکه این سوره و سوره‌ی فلق، طبق روایات با هم نازل شده، و سوره‌ی فلق
به عقیده‌ی جمع کثیری مکی است این سوره نیز می‌تواند مکی بوده باشد.

ترتیب و تاریخ نزول

شماره‌ی نزول: ۲۱

سوره‌ی قبل: فلق

سوره‌ی بعد: **اخلاص**

تاریخ نزول آن ما بین ابتدای وحی و هجرت مسلمین به حبشه است.

محتوای سوره

محتوای این سوره از جهتی شبیه سوره‌ی **فلق** است، هر دو ناظر به پناه بردن به خداوند بزرگ از شرور و آفات می‌باشد، با این تفاوت که در سوره‌ی **فلق** انواع مختلف شرور مطرح شده، ولی در این سوره فقط روی شرّ و سوسه‌گرانِ ناپیدا (وسواسِ خناس) تکیه شده است.

ارتباط با سوره‌ی قبل

سوره‌ی **فلق** و **ناس** با هم نازل شده‌اند و هر دو در موضوع استعاذه هستند.

فهرست کلی سوره

این سوره دارای ۱ بخش است:

خناس: (۱ - ۶)

ارتباط آیات

معرفت اسمای حسناى خداوند، بابت عظیم به روی انسان باز می‌نماید که نتیجه‌ی آن مضمون ماندن از همه‌ی وسوسه‌های شیطان‌های جنی و انسی است.

فضیلت سوره

در فضیلت تلاوت این سوره روایات متعددی وارد شده، از جمله اینکه در حدیثی می‌خوانیم که پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) شدیداً بیمار شد، جبرئیل و میکائیل (دو فرشته‌ی بزرگ خدا) نزد او آمدند، جبرئیل نزد سر پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نشست و میکائیل نزد پای او. جبرئیل سوره‌ی **فلق** را تلاوت کرد، و پیامبر را با آن در پناه خدا قرار داد، و میکائیل سوره‌ی «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» را.^{۳۷۳}

در روایتی که از امام باقر (علیه‌السلام) نقل شده و قبلاً به آن اشاره کردیم، می‌خوانیم: هر کسی در نماز وتر معوذتین (سوره‌ی **فلق** و **ناس**) و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، به او گفته می‌شود: ای بنده خدا! بشارت باد بر تو که خداوند نماز وتر تو را قبول کرد.^{۳۷۴}

کاربرد سوره

الف) شفا از هر درد

پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم):

هر کسی موقع خواب این سوره را بخواند، در حرز و امان خداوند است تا صبح شود. و این سوره پناه از هر درد، مریضی، و آفتی است. و این سوره برای هر کسی که آن را قرائت نماید، شفاست.^{۳۷۵}

(ب) در امان ماندن از شر جن

امام صادق (علیه السلام):

هر کسی که این سوره را در خانه‌اش در هر شبی بخواند، از شرّ جن و وسواس در امان است و هر کسی که این سوره را بنویسد و بر گردن بچه‌های کوچک بیاویزد، از شرّ جن به اذن خداوند در امان هستند.^{۳۷۶}

ترتیب نزول آخرین آیات قرآن

۱ - آیهی «إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ / ای پیامبر! البته تو مردنی هستی و مردم هم مردنی هستند» (زمر: ۳۰) پس از نزول آن، پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) فرمود: کاش می‌دانستم که چه وقت می‌میرم. آن‌گاه خدا سوره‌ی نصر را نازل فرمود.

۲ - سوره‌ی نصر؛ پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) بعد از نزول این سوره بین تکبیر و قرائت ساکت می‌شد و پس از آن می‌گفت: (سبحان الله و بحمده استغفر الله و اتوب الیه) آن‌گاه به حضرت عرض کردند: پیش از این، آن را نمی‌گفتی. فرمود: به من خبر مرگم داده شده است، سپس حضرت سخت گریان شد. عرض کردند: یا رسول الله آیا تو هم از مرگ گریه می‌کنی و حال آنکه آمرزیده‌ای؟ فرمود: پس هول سرازیری قبر و تنگی قبر و تاریکی لحد و قیامت و هول‌های آن چیست؟

حضرت پس از نزول این سوره، ۲ سال (به قولی یک سال) زنده بود.

۳ - آیهی «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ...» (آیات ۱۲۸ و ۱۲۹ سوره‌ی توبه) است، یعنی پیامبری عربی از جنس بشر برای شما مردم آمد که رنج و تعب شما بر او گران است و او بر اسلام آوردن و آسایش شما حریص، و به مؤمنان دلسوز و مهربان است. ای پیامبر! اگر سخن تو را نپذیرفتند و به تو پشت کردند، تو بگو: خدا مرا بس است، معبود شایسته‌ای جز او نیست، من بر خدا توکل کردم، و او پروردگار عرش بزرگ است.

۴ - پس از این پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) شش ماه دیگر زنده بود. سپس که به سفر حجة الوداع رفت در راه آیه آخر سوره‌ی نساء «يَسْتَفْتُونَكَ...» درباره‌ی ارث کلالة (کسی که مرده است و فرزند و پدر و مادری ندارد) نازل شد و آن را آیه‌ی صیف (تابستان) نامیدند، و آیه‌ی «وَوَيْسْتَفْتُونَكَ...» آیه‌ی ۱۲۶ سوره‌ی نساء را که آن هم درباره‌ی ارث کلالة است و جلوتر نازل شده بود آیه‌ی شتاء (زمستان) نامیدند.

۵ - سپس آیات حرمت ربا (از سوره‌ی بقره) نازل شد.

۶ - پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در سفر حجة الوداع در عرفه ایستاده بود که آیه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» سوره‌ی مائده آیه‌ی ۳، نازل شد. این قول ستیان است و ائمه‌ی شیعه می‌گویند آیه مزبور هنگام بازگشت حضرت از سفر حجة الوداع پس از نصب علی (علیه‌السلام) برای پرچم و پرچمداری اسلام بوده و آیه‌ی در غدیر خم نازل شده است.

سنیان می‌گویند اول آیه‌ی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ...» نازل شده است و بعدا آیات حرمت ربا نازل شده. و ائمه‌ی شیعه می‌گویند اول آیات حرمت ربا نازل شده است و بعد در

غدیر خم آیهی «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» نازل شده است، و آخرین فرائض الهیه همانا ولایت علی است، سورهی مائده آیهی ۶۷ «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ...»

۷ - آخرین آیهی قرآن که نازل شده است آیهی ۲۸۱ از سورهی بقره است که: «وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ / از روزی بترسید که در آن روز به سوی خدا بازگشت داده می‌شوید و هر کس هر کاری کرده است (از خیر و از شر)، مزد تمام کارش پرداخته می‌شود و به کسی ستم نمی‌شود.»

فهرست کلی قرآن

- ابراهیم بت شکن: انبیاء ۵۱ - ۷۳
ابولهب و زینب: تبت ۱ - ۵
اجر رسالت: شوری ۲۳ - ۲۶
اجر شهیدان: محمد ۱ - ۹
اجر مجاهدین و عقوبت منافقین: توبه ۱۲۰ - ۱۲۹
اختراع فرزند برای خداوند! انعام ۱۰۰ - ۱۰۸
ادب بر خود با پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم): حجرات ۱ - ۵
ادعا بر تری اهل ادیان: نساء ۱۲۳ - ۱۲۶
ادعای بر تری اهل کتاب: بقره ۸۰ - ۸۲؛ بقره ۹۴ - ۹۶؛ بقره ۱۱۱ - ۱۱۳
ادعای یهود بر نفی نزول کتاب آسمانی! انعام ۹۱ - ۹۴
ارتباط نامشروع با کفار: آل عمران ۱۱۸ - ۱۲۰؛ مائده ۵۱ - ۶۰
ارتداد و نفاق بعد از جنگ: آل عمران ۱۷۶ - ۱۷۹
استغفار برای مشرکین! توبه ۱۱۳ - ۱۱۹
استهزای انبیا: حجر ۱ - ۱۵
استهزای مؤمنین: مطففین ۲۹ - ۳۶
اسمای حسناى الهی: حدید ۱ - ۶؛ حشر ۲۲ - ۲۴
اصحاب اخدود: بروج ۱ - ۲۲
اصحاب فیل: فیل ۱ - ۵
اصحاب میمینه و مشتمه: بلد ۱۱ - ۲۰
اصول رسالت پیامبر اعظم (صلی الله علیه وآله وسلم): هود ۱ - ۷
اطاعت از رهبری: انفال ۲۱ - ۲۹؛ نساء ۵۸ - ۷۰
اظهار توحید و نفی شرک: انعام ۵۶ - ۶۷؛ انعام ۱۶۱ - ۱۶۵
اظهار عبودیت و نیاز: فاتحه ۵ - ۷
اعراض مشرکین از آیات توحید: انعام ۱ - ۱۸
اقوامی که نابود شدند! اعراف ۱ - ۱۰
امتیاز قوم یونس: یونس ۹۸ - ۱۰۳
انبیا و پیروان آنان: مریم ۵۱ - ۶۵
انتخاب جانشین: مائده آیه ۶۷ بین رکوع ۱۴
انتساب فرزند به خداوند: یونس ۶۶ - ۷۰
انسان در ابتلا: فجر ۱۵ - ۲۰
انسان لجوج: کهف ۵۴ - ۵۹
انسان مسئول اعمال خویش: نجم ۳۱ - ۶۲
انسان و انتخاب: اسراء ۹ - ۲۲
انفاق: بقره ۲۶۱ - ۲۷۴؛ منافقین ۹ - ۱۱؛ نساء ۳۶ - ۴۲
انکار قرآن: انشقاق ۱۶ - ۲۵؛ فصلت ۴۱ - ۴۵

انکار معاد: اِسرائ ۴۹ - ۵۲ ؛ انسان ۲۳ - ۳۱ ؛ انفطار ۱ - ۱۹ ؛ دخان ۳۴ - ۴۲ ؛ ذاریات ۱-۱۴؛ رعد ۵-۷؛ سبأ ۱-۹؛ قیامت ۲۰ - ۴۰ ؛ مؤمنون ۷۴ - ۹۰ ؛ نمل ۶۵ - ۷۵

انکار نبوت و معاد: سجده ۱ - ۱۷

انکار نبوت: نحل ۴۳ - ۵۰ ؛ نحل ۱۰۱ - ۱۱۱

اوصاف حضرت ابراهیم: نحل ۱۲۰ - ۱۲۴

اهمیت قرآن: عبس ۱۱ - ۱۶ ؛ واقعه ۷۵ - ۸۲

ای زنان پیامبر! احزاب ۲۸ - ۴۰ ؛ احزاب ۴۹ - ۵۹

ای فرزندان آدم! اعراف ۲۶ - ۳۶

ایمان و انفاق و نفاق: حدید ۷ - ۲۴

ایمان و انکار معاد: نمل ۱ - ۶

ایمان، کفر و نفاق: بقره ۱ - ۲۰ ؛ نور ۳۵ - ۵۴

آثار انکار معاد: ماعون ۱ - ۷

آدم و شیطان: طه ۱۱۵ - ۱۲۳

آرزوی بهشت! معارج ۳۶ - ۴۴

آزمایش، سنت الهی: عنکبوت ۱ - ۱۳

آغاز و پایان کار شیطان و عاقبت پرهیزکاران: حجر ۲۳ - ۴۸

آیا نمی اندیشید؟! اعراف ۱۸۴ - ۱۸۶

آیه الکرسی: بقره ۲۵۵ - ۲۵۷

بت شکنی حضرت ابرهیم: مریم ۴۱ - ۵۰

بت‌های بی‌آزار! زمر ۳۶ - ۴۴

بخل و منع زکات: آل عمران ۱۸۰ - ۱۸۲

براهین توحید و معاد: بقره ۲۵۸ - ۲۶۰

برخورد با مخالفان: اِسرائ ۵۳ - ۵۵

برخورد با منکرین معاد: جاثیه ۱۴ - ۲۲

برخورد کافرین و اولوالالباب با قرآن: آل عمران ۱ - ۱۳

برخورد کفار با انبیا: فرقان ۳۵ - ۴۴

برخورد کفار و متقین با قرآن: نحل ۲۴ - ۳۲

برخورد متفاوت اهل کتاب با اسلام: قصص ۴۷ - ۵۵

برخورد متفاوت با مشرکین و با اهل کتاب: توبه ۲۸ - ۲۹

برخورد متفاوت مردم با نزول قرآن: رعد ۳۱ - ۳۷

برخورد متفاوت مؤمنین و منافقین با پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): نور ۶۲ - ۶۴

برخورد مناسب با کفار و مؤمنین: حجر ۸۵ - ۹۹

بررسی محبت خدایی و محبت شرکی: بقره ۱۶۳ - ۱۶۷

بسط رزق: شوری ۲۷ - ۴۶

بشارت به تولد حضرت اسحاق: هود ۶۹ - ۷۶

بنی‌نضیر، منافقان و شیطان: حشر ۱ - ۲۱

بهانه جویی های کفار: طه ۱۳۳ - ۱۳۵ ؛ عنکبوت ۵۰ - ۵۵

بهانه جویی های مشرکین: اِسرائ ۹۰ - ۱۰۴؛ فرقان ۱۷ - ۳۴؛ اعراف ۱۸۷ - ۱۸۸

بهترین‌ها و بدترین‌های زمین: بینه ۱ - ۸

بی ایمانی افراد لجوح با هر معجزه‌ای: انعام ۱۰۹ - ۱۱۵
 بنی اسرائیل و سرزمین مقدس: مائده ۲۰ - ۲۶
 پرده‌ی غفلت: اِسراء ۴۵ - ۴۸
 پرهیز از طرد: انعام ۵۲ - ۵۵
 پرهیز از همه نمودهای شرک: انعام ۱۱۶ - ۱۲۱
 پنج فرمان: حج ۷۵ - ۷۸
 پیمان توحید: یس ۶۰ - ۶۸
 پیمان فطرت (عالم ذر): اعراف ۱۷۲ - ۱۷۴
 پیمان مقدس برای اطاعت از انبیا: آل عمران ۸۱ - ۹۲
 پیمان‌های بنی اسرائیل: بقره ۸۳ - ۸۶
 تأثیر قرآن: اِسراء ۱۰۵ - ۱۱۱
 تاریخ اصحاب کهف: کهف ۹ - ۳۱
 تاریخ بنی اسرائیل: اِسراء ۱ - ۸
 تاریخ ذو القرنین: کهف ۸۳ - ۹۸
 تاریخ مفصل حضرت موسی: طه ۹ - ۱۰۴
 تجسم اعمال: زلزله ۱ - ۸
 تحدی قرآن: اِسراء ۸۵ - ۸۹؛ هود ۱۲ - ۲۴؛ یونس ۳۷ - ۴۳
 تحریک کفار بر شرک: ص ۱ - ۱۶
 تحریم‌های ساختگی: انعام ۱۳۶ - ۱۵۰
 تحریم‌های نابجا: یونس ۵۷ - ۶۵
 تردید در قرآن: یونس ۹۴ - ۹۷
 ترسیم صحرای محشر: عبس ۳۳ - ۴۲
 تزکیه‌ی نفس: شمس ۱ - ۱۰
 تسبیح پروردگار: اعلیٰ ۱ - ۵
 تسبیح و تحمید خداوند: روم ۱۷ - ۲۷
 تسلط خداوند: رعد ۱۲ - ۱۶
 تعجیل کفار در آمدن عذاب: یونس ۴۴ - ۵۶
 تعجیل کفار در عذاب: انبیا ۳۴ - ۴۰؛ رعد ۳۸ - ۴۳؛ هود ۸ - ۱۱
 تغییر قبله: بقره ۱۴۲ - ۱۵۲
 تفاوت اسلام و ایمان: حجرات ۱۴ - ۱۸
 تفاوت اهل کتاب در ایمان: آل عمران ۱۱۰ - ۱۱۷
 تفاوت یهودیان با مسیحیان: مائده ۸۲ - ۸۶
 تقابل عملی و فکری کفار (یهود، نصاری و مشرکین) با اسلام: بقره ۱۱۴ - ۱۳۳
 تقابل مستکبرین با انبیا (نوح، هود، صالح، لوط، شعیب): اعراف ۵۹ - ۱۰۲
 تقابل نماز و لهو: جمعه ۹ - ۱۱
 تکذیب انبیا: انبیا ۴۱ - ۴۷؛ حج ۴۲ - ۴۸
 تکذیب توحید، نبوت و معاد: فرقان ۱ - ۱۶
 تکذیب همه انبیا: ذاریات ۴۷ - ۶۰؛ انعام ۳۳ - ۵۱
 توبه کنید! زهر ۵۳ - ۶۶

- توبیخ اهل کتاب و منافقان: آل عمران ۹۸ - ۱۰۱
- توجه به خداوند: اعراف ۲۰۴ - ۲۰۶
- توحید در عبادت: بقره ۲۱ - ۲۹
- توحید، دین همه انبیا: شوری ۱ - ۲۲
- توحید، شرط عمران مسجد: توبه ۱۷ - ۲۲
- توحید، نبوت و معاد: تغابن ۱ - ۱۱
- توصیف تورات: انبیا ۴۸ - ۵۰
- توصیف جامعه ایمانی: حجرات ۶ - ۱۳
- توصیف محشر: فجر ۲۱ - ۳۰
- توصیف مراحل مرگ و محشر: ق ۱۶ - ۳۵
- توصیف وحی: نجم ۱ - ۱۸
- توصیه به عبادت شدید: مزمل ۱ - ۹
- توصیه به عبادت معتدل: مزمل ۲۰
- ثبت اسناد مالی: بقره ۲۸۲ - ۲۸۶
- ثنای الهی: فتنه ۱ - ۴
- جادوگران و حضرت سلیمان: بقره ۱۰۲ - ۱۰۳
- جبر گرای کفار: نحل ۳۳ - ۴۲
- جدال احسن با منکرین نبوت: طور ۲۹ - ۴۹
- جدال احسن: عنکبوت ۴۵ - ۴۹
- جدال نیکو با مشرکین: سبأ ۲۲ - ۵۴
- جدل با کفار: حج ۶۷ - ۷۴
- جرائم اهل کتاب: نساء ۱۵۳ - ۱۶۲
- جمع و حفظ قرآن: قیامت ۱۶ - ۱۹
- جنگ احد: آل عمران ۱۲۱ - ۱۲۹؛ آل عمران ۱۳۹ - ۱۶۵
- جنگ احزاب: احزاب ۹ - ۲۵
- جنگ حنین: توبه ۲۵ - ۲۷
- جهاد: انفال ۶۵ - ۶۶؛ توبه ۳۸ - ۴۱؛ نساء ۹۵ - ۱۰۰؛ توبه ۱۳ - ۱۶؛
- نساء ۷۱ - ۷۶؛ فرقان ۵۱ - ۵۸
- چند توصیه به پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم): شعراء ۲۱۳ - ۲۲۰
- چهار شرط تبلیغ: اعراف ۱۹۹ - ۲۰۳
- حتمیت روز محشر: مریم ۶۶ - ۷۲
- حتمیت قیامت: قیامت ۱ - ۱۵
- حتمیت معاد: تکویر ۱ - ۱۴ تکاثر ۱ - ۸
- حرص و یأس: فصلت ۴۶ - ۵۴
- حریم حلال: نحل ۱۱۲ - ۱۱۹
- حضرت ابراهیم و بنای کعبه: بقره ۱۳۴ - ۱۲۹
- حضرت ابراهیم و توحید: انعام ۷۴ - ۹۰
- حضرت ابراهیم: شعراء ۶۹ - ۱۰۴
- حضرت آدم (سجده ملائک و خروج از بهشت): بقره ۳۰ - ۳۹

حضرت داوود و سلیمان: سبأ ۱۰ - ۱۴
 حضرت زکریا و حضرت یحیی: مریم ۱ - ۱۵
 حضرت سلیمان: نمل ۱۵ - ۴۴
 حضرت شعیب: شعراء ۱۷۶ - ۱۹۱؛ هود ۸۴ - ۹۵
 حضرت صالح و حضرت لوط: نمل ۴۵ - ۵۸
 حضرت صالح: شعراء ۱۴۱ - ۱۵۹؛ هود ۶۱ - ۶۸
 حضرت عیسی: آل عمران ۴۵ - ۶۳
 حضرت لوط: شعراء ۱۶۰ - ۱۷۵؛ هود ۷۷ - ۸۳
 حضرت مریم و حضرت زکریا: آل عمران ۳۳ - ۴۴
 حضرت مریم و حضرت عیسی: مریم ۱۶ - ۳۳
 حضرت موسی و نجات بنی اسرائیل: یونس ۷۴ - ۹۳
 حضرت موسی: دخان ۱۷ - ۳۳؛ شعراء ۱۰ - ۶۸؛ قصص ۱ - ۴۶؛ نازعات ۱۵ - ۲۶
 حضرت نوح و سخنانش میان قومش: نوح ۱ - ۲۸
 حضرت نوح: شعراء ۱۰۵ - ۱۲۲؛ هود ۲۵ - ۴۹؛ یونس ۷۱ - ۷۳
 حضرت هود: احقاف ۲۱ - ۳۸؛ شعراء ۱۲۳ - ۱۴۰؛ هود ۵۰ - ۶۰
 حضرت یوسف: یوسف ۱ - ۱۰۲
 حق و باطل: رعد ۱۷ - ۱۸
 حقانیت اسلام نزد اهل کتاب: انعام ۱۹ - ۲۱
 حقوق خانواده: نساء ۱۹ - ۲۸ نساء ۳۲ - ۳۵ و ۱۲۷ - ۱۳۵
 حقیقت توسل: مائده ۳۵ - ۳۷
 حکم فقهی (اذن ورود، حجاب، خوردنهای حلال، سلام): نور ۵۸ - ۶۱
 حکم فقهی (انفاق، جهاد، هجرت، شراب، قمار، ایتم، ازدواج، حیض، قَسَم، ایلاء، طلاق، رضاع، عدّه، نماز): بقره ۲۱۵ - ۲۴۲
 حکم فقهی (برخورد با اسیران جنگی): انفال ۶۷ - ۷۱
 حکم فقهی (تقسیم ارث): نساء ۱۱ - ۱۴ و ۱۷۶
 حکم فقهی (حد سرقت): مائده ۳۸ - ۴۰
 حکم فقهی (حرمت ربا): آل عمران ۱۳۰ - ۱۳۸؛ بقره ۲۷۵ - ۲۸۱
 حکم فقهی (حلال و حرام های خوارکی): بقره ۱۶۷ - ۱۷۳
 حکم فقهی (زنا): نساء ۱۵ - ۱۸
 حکم فقهی (زنا، قذف، اذن ورود، حجاب، ازدواج): نور ۱ - ۳۴
 حکم فقهی (طلاق): طلاق ۱ - ۸
 حکم فقهی (ظهار): مجادله ۱ - ۶
 حکم فقهی (قتل): نساء ۹۲ - ۹۴
 حکم فقهی (قصاص، وصیت، روزه، رشوه، هلال ماه، جهاد، حج و عمره): بقره ۱۷۸ - ۲۰۳
 حکم فقهی (کفاره قسم، شراب، قمار، صید در حال احرام، قربانی حج): مائده ۸۹ - ۱۰۰
 حکم فقهی (محرابه): مائده ۳۳ - ۳۴
 حکم فقهی (نماز مسافر و خائف): نساء ۱۰۱ - ۱۰۴
 حکم فقهی (نماز و تیمم): نساء ۴۳
 حکم فقهی (وصیت): مائده ۱۰۶ - ۱۰۹

حکم فقهی (وفای به عقود، گوشت چهار پایان، غذای اهل کتاب و ازدواج با آن‌ها، وضو): مائده ۱ - ۶

حوادث قیامت: معارج ۱ - ۱۸

خداوند، نازل کننده قرن: طه ۱ - ۸

خرافات مشرکین: صافات ۱۴۹ - ۱۸۲

خشم مشرکین: انفال ۳۰ - ۳۵

خشیت و ذکر: اعلیٰ ۶ - ۱۹

خلقت انسان و جهان: مؤمنون ۱۲ - ۲۲

خناس: ناس ۱ - ۶

داستان میهمانان حضرت ابراهیم و هلاکت قوم لوط: حجر ۴۹ - ۷۷

دختر کشی مشرکین: نحل ۵۱ - ۶۳

دریا و توحید: اِسراء ۶۶ - ۷۰

دشمنی با جبرائیل: بقره ۹۷ - ۹۸

دعاهای اولوا الالباب: آل عمران ۱۹۰ - ۲۰۰

دعوت اهل کتاب به وحدت: آل عمران ۶۴ - ۶۸

دعوت به توحید: جن ۲۰ - ۲۸

دعوت خداوند را بپذیرید! شوری ۴۷ - ۵۲

دعوت مسلمانان به وحدت: آل عمران ۱۰۲ - ۱۰۹

دعوت همه انبیا به توحید (حضرت موسی، عیسی): زخرف ۵ - ۶۶

دفاع از قرآن: حاقه ۳۸ - ۵۲؛ تکویر ۱۵ - ۲۹؛ طارق ۱ - ۱۷

دلایل توحید در جهان: انعام ۹۵ - ۹۹

دلایل توحید و عاقبت تکذیب: ملک ۱ - ۳۰

دلایل توحید: اِسراء ۴۱ - ۴۴؛ روم ۲۸ - ۵۴؛ زخرف ۱ - ۱۴؛ زمر ۱ - ۸؛

لقمان ۲۰ - ۳۴؛ نمل ۵۹ - ۶۴

دلایل کفر: فاطر ۱ - ۱۸

دلایل معاد: حج ۱ - ۱۰؛ واقعه ۵۷ - ۷۴ و ۸۳ - ۸۷؛ ق ۱ - ۱۵ نازعات ۲۷ - ۳۳؛ تین ۱ - ۸

دلایل نبوت: احقاف ۱ - ۱۴

دلداری به پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله وسلم): قصص ۸۵ - ۸۸

دنیا پرستی مانع ایمان: قصص ۵۶ - ۷۵

دوزخ و بهشت: حج ۱۹ - ۲۴

ده دستور در برخورد با مخالفان: نحل ۱۲۵ - ۱۲۸

ده فرمان: انعام ۱۵۱ - ۱۶۰

دین حضرت ابراهیم: بقره ۱۳۰ - ۱۴۱

دین همه انبیا: انبیا ۹۲ - ۱۰۰

رابطه‌ی مشرکین و مؤمنین با انبیا: مؤمنون ۲۳ - ۶۱

رعایت حقوق زنان و ایتام: نساء ۱ - ۱۰

زخرف، ارزش نیست! زخرف ۲۹ - ۳۵

زمینه طغیان: علق ۱ - ۱۹

زمینه های ذکر: غاشیه ۱۶ - ۲۶

زنان ناصالح و صالح: تحریم ۱ - ۱۲

- زیانکاری: عصر ۱ - ۳
- سجده نکردن شیطان: اعراف ۱۱ - ۱۸
- سجین و علیین: مطفین ۷ - ۲۸
- سرانجام معاصی: انفال ۵۰ - ۴۵
- سرنوشت اقوام: هود ۱۰۰ - ۱۰۸
- سلام بر انبیا (نوح، ابراهیم، اسحاق، موسی و هارون، الیاس، لوط، یونس):
- صفات ۷۱ - ۱۴۸
- سلطنت خداوند: فجر ۱ - ۱۴
- سه گروه در قیامت: واقعه ۱ - ۵۶ واقعه ۸۸ - ۹۶
- سؤال‌های نابجا و تحریم‌های خرافی: مائده ۱۰۱ - ۱۰۵
- شب قدر: قدر ۱ - ۵
- شبهه افکنی‌های یهود: آل عمران ۶۹ - ۸۰ و ۹۳ - ۹۷ و ۱۸۳ - ۱۸۴
- شبی مبارک: دخان ۱ - ۱۶
- شرح صدر: انشراح ۱ - ۸
- شرط انذار پذیری: یس ۱ - ۱۲
- شرط صلح: انفال ۶۰ - ۶۴
- شرط هدایت اهل کتاب: مائده ۶۵ - ۷۱
- شرک اهل کتاب: توبه ۳۰ - ۳۵؛ مائده ۱۷ - ۱۹
- شرک و شیطان: نساء ۱۱۶ - ۱۲۲
- شورور مادی: فلق ۱ - ۵
- شعراء: شعراء ۲۲۱ - ۲۲۷
- شکر نعمت هدایت: مائده ۷ - ۱۱
- شیطان اغواگر: ص ۷۱ - ۸۸
- شیطان مانع اهداف انبیا: حج ۴۹ - ۵۴
- صبر در مقابل منکرین معاد: ق ۳۶ - ۴۵
- صبر و شهادت و آزمون: بقره ۱۵۳ - ۱۵۷
- صفات اولوا الالباب: رعد ۱۹ - ۲۶
- صفات بهشتیان و دوزخیان: یونس ۷ - ۱۴؛ اعراف ۱۷۹ - ۱۸۳
- صفات مؤمنین: توبه ۱۱۱ - ۱۱۲؛ احزاب ۴۱ - ۴۸؛ انفال ۱ - ۶؛ مؤمنون ۱ - ۱۱
- صفات و عاقبت ابرار: انسان ۱ - ۲۲
- صلح حدیبیه و منافقین: فتح ۱ - ۲۹
- ضعیف الایمان: حج ۱۱ - ۱۸
- طلولت و جالوت: بقره ۲۴۳ - ۲۵۴
- طبقات مختلف انصار و مهاجرین: انفال ۷۲ - ۷۵
- طبقات مختلف مسلمین: توبه ۹۷ - ۱۰۶
- طبیعت و توحید و معاد: فصلت ۳۷ - ۴۰؛ یس ۳۳ - ۴۴
- طبیعت و توحید: رعد ۱ - ۴؛ فرقان ۴۵ - ۵۰؛ نبأ ۱ - ۱۶؛ نحل ۱ - ۱۹ و ۶۴ - ۸۳
- عاقبت اخروی کفار: فاطر ۳۶ - ۳۹
- عاقبت اخروی مجرمین و مؤمنین: صافات ۱۱ - ۷۰

- عاقبت اخروی مرفهین و تلاشگران: غاشیه ۱ - ۱۵
- عاقبت اخروی مشرکین: نحل ۸۴ - ۸۹
- عاقبت اعداء الله و استقامت کنندگان: فصلت ۱۹ - ۳۶
- عاقبت افترا زندگان به خداوند: اعراف ۳۷ - ۴۳
- عاقبت تکذیب کنندگان نبوت: مدثر ۳۲ - ۵۶
- عاقبت تکذیب کننده نبوت: مدثر ۱ - ۳۱
- عاقبت تکذیب و تقوا: لیل ۱۲ - ۲۱
- عاقبت جود و بخل: لیل ۱ - ۱۱
- عاقبت طاغی و خائف: نازعات ۳۴ - ۴۶
- عاقبت طاغین و متقین: نبأ ۱۷ - ۴۰
- عاقبت غافلین: طه ۱۲۴ - ۱۳۲
- عاقبت کفار لجوج: یس ۴۵ - ۵۹
- عاقبت گنهکاران و متقین: دخان ۴۳ - ۵۹
- عاقبت متقین و توصیف آنها: ذاریات ۱۵ - ۲۳
- عاقبت متقین و طاغین: ص ۴۹ - ۷۰
- عاقبت متقین و مجرمین: زخرف ۶۷ - ۸۰
- عاقبت مجرمین: طه ۱۰۵ - ۱۱۴
- عاقبت مستکبرین: کهف ۴۷ - ۵۳
- عاقبت مشرکین جن و انس: انعام ۱۲۸ - ۱۳۵
- عاقبت مشرکین لجوج: غافر ۶۹ - ۷۷
- عاقبت مشرکین: انعام ۲۲ - ۳۲؛ کهف ۹۹ - ۱۱۰
- عاقبت معصیت و طاعت: طلاق ۹ - ۱۲
- عاقبت مکذبین: مزمل ۱۰ - ۱۹
- عاقبت منکرین نبوت: قلم ۴۱ - ۵۲
- عاقبت موحدین: انبیا ۱۰۱ - ۱۰۷
- عاقبت هدایت شدگان و لجوجان: رعد ۲۷ - ۳۰
- عباد الرحمن: فرقان ۵۹ - ۷۷
- عبادت خالصانه: اعراف ۵۴ - ۵۸
- عبرت از پیشینیان: حاقه ۱ - ۱۲؛ انبیا ۱۱ - ۱۵؛ قمر ۹ - ۵۵؛ محمد ۱۰ - ۱۵
- عبرت از تاریخ: هود ۱۰۹ - ۱۲۳
- عبرت از عاد و ثمود: فصلت ۱ - ۱۸
- عبرت از گذشتگان: غافر ۷۸ - ۸۵
- عبرت نگرستن مشرکین: فاطر ۴۰ - ۴۵
- عدالت در قضاوت (حادثه‌ی ابی اُبیرق): نساء ۱۰۵ - ۱۱۵
- عدم ارتباط با کفار: کافرون ۱ - ۶
- عدم ایمان اکثریت: یوسف ۱۰۳ - ۱۱۱
- عدم سازش با کفار: قلم ۱ - ۱۶
- عذاب امت‌های پیشین: ذاریات ۲۴ - ۴۶
- عصیان ابلیس: اسراء ۶۱ - ۶۵

علت ملعون بودن کفار بنی اسرائیل: مائده ۸۱
 علم خداوند: رعد ۸ - ۱۱
 علم و خشیت: فاطر ۲۷ - ۳۵
 الغای پیمان‌های مشرکین: توبه ۱ - ۱۲
 غدیر، روز اکمال دین: مائده ۳
 غزوه بدر: انفال ۷ - ۲۰؛ انفال ۳۶ - ۴۹
 غزوه بنی قریظه: احزاب ۲۶ - ۲۷
 غزوه حمراء الاسد: آل عمران ۱۷۲ - ۱۷۵
 غفلت علت انکار نبوت: انبیا ۱ - ۱۰؛ مؤمنون ۶۲ - ۷۳
 غلبه رومیان: روم ۱ - ۱۰
 غلو در دین: مائده ۷۲ - ۷۷؛ نساء ۱۷۱ - ۱۷۵
 فتح نهایی: نصر ۱ - ۳
 فتنه گری اولاد و اموال: تغابن ۱۲ - ۱۸
 فرامین الهی: نحل ۹۰ - ۱۰۰
 فرزندان محسن و مشرک: احقاف ۱۵ - ۲۰
 فرشتگان و شیاطین: صافات ۱ - ۱۰
 فرعون و دوزخ: هود ۹۶ - ۹۹
 فرق گذاری کفار بین انبیا: نساء ۱۵۰ - ۱۵۲ و ۱۶۳ - ۱۶۶
 فریب خوردن حضرت آدم: اعراف ۱۹ - ۲۵
 فریضه حج: حج ۲۵ - ۳۲
 فلسفه قربانی: حج ۳۳ - ۳۸
 قارون: قصص ۷۶ - ۸۴
 قانون کسب: نساء ۲۹ - ۳۱
 قانون هدایت: فاطر ۱۹ - ۲۶
 قریش: قریش ۱ - ۴
 قرین شیطان: زخرف ۳۶ - ۴۴
 قصه بلعم بن باعورا: اعراف ۱۷۵ - ۱۷۸
 قصه دو باغدار: کهف ۳۲ - ۴۶
 قصه صاحبان باغ: قلم ۱۷ - ۳۳
 قصه گاو بنی اسرائیل: بقره ۶۷ - ۷۴
 قصه مفصل حضرت موسی و بنی اسرائیل: اعراف ۱۰۳ - ۱۷۱
 قطع ارتباط دوستی با خویشان مشرک: توبه ۲۳ - ۲۴
 قوم ایکه و حجر: حجر ۷۸ - ۸۴
 قوم سبأ: سبأ ۱۵ - ۲۱
 کتمان اهل کتاب: آل عمران ۱۸۷ - ۱۸۹
 کتمان حقیقت: بقره ۷۵ - ۷۹ و ۱۵۸ - ۱۶۲ و ۱۷۴ - ۱۷۷
 کفار لجوج: جائیه ۱ - ۱۳ و ۱ - ۹ و ۱۹۲ - ۲۱۲؛ قمر ۱ - ۸
 کفار مرفه: مریم ۷۳ - ۸۷
 کفار، مردگان کور و کرا! نمل ۷۶ - ۹۰

- کفار، مشمئز از توحید: زمر ۴۵ - ۵۲
- کفران نعمت‌ها: بلد ۱ - ۱۰
- کفران: عادیات ۱ - ۱۱ عیس ۱۷ - ۳۲
- کم فروشی و انکار معاد: مطفقین ۱ - ۶
- کوثر: کوثر ۱ - ۳
- گفتار بی عمل: صف ۱ - ۱۴
- گفتگو در دوزخ: غافر ۴۷ - ۵۰
- گفتگوهای قیامت: غافر ۱ - ۱۴
- گفتگوی بهشتیان و دوزخیان و اعراف نشینان: اعراف ۴۴ - ۵۳
- گفتگوی خداوند با دوزخیان: مؤمنون ۹۹ - ۱۱۸
- گفتگوی مجرمین و مؤمنین روز قیامت: روم ۵۵ - ۶۰
- گمراه گران اهل کتاب: نساء ۴۴ - ۵۷
- گمراه گران کافر: نساء ۱۶۷ - ۱۷۰
- لجاجت کفار: حج ۵۵ - ۵۹
- مأموریت پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم): نمل ۹۱ - ۹۳
- ماه های حرام: توبه ۳۶ - ۳۷
- مبارزه با بت پرستی: نحل ۲۰ - ۲۳؛ یونس ۱۰۴ - ۱۰۹ و ۱۵ - ۳۶
- مبدأ و معاد: روم ۱۱ - ۱۶
- مبلغان جن: احقاف ۳۹ - ۳۵؛ جن ۱ - ۱۹
- متقین، تصدیق کنندگان قرآن: زمر ۲۷ - ۳۵
- محسنین: لقمان ۱ - ۱۱
- محکمه‌ی الهی: زمر ۶۷ - ۷۵
- مخالفت یهود با احکام تورات: مائده ۴۱ - ۵۰
- مردم و شهوات: آل عمران ۱۴ - ۱۷
- مرگ و آزمون: آل عمران ۱۸۵ - ۱۸۶
- مرور اجمالی تاریخ حضرت موسی و بنی اسرائیل: بقره ۴۷ - ۶۶
- مسلمین و مجرمین: قلم ۳۴ - ۴۰
- مصادیق حکمت: اسراء ۲۳ - ۴۰
- مصادیق کینه‌ی یهود نسبت به مسلمانان: بقره ۱۰۴ - ۱۱۰
- معبودهای بی خاصیت: اعراف ۱۸۹ - ۱۹۸
- معجزات حضرت عیسی و نفی الوهیت ایشان: مائده ۱۱۰ - ۱۲۰
- معجزات حضرت موسی: نمل ۷ - ۱۴
- مقایسه صبروران و لجوجان: سجده ۲۳ - ۳۰
- مقایسه متقین و ظالمین: زمر ۹ - ۲۶
- مقایسه مؤمن و فاسق: سجده ۱۸ - ۲۲
- ملاقات حضرت موسی و حضرت خضر: کهف ۶۰ - ۸۲
- من بخوانید! غافر ۶۰ - ۶۸
- منافقین (مسجد ضرار): توبه ۱۰۷ - ۱۱۰
- منافقین در جنگ: توبه ۴۲ - ۹۹

- منافقین و مؤمنان در جهاد: محمد ۱۶ - ۳۸
- منافقین: احزاب ۶۰ - ۷۳؛ مجادله ۱۴ - ۲۲؛ منافقین ۱ - ۸؛ نساء ۷۷ - ۹۱ و ۱۳۶ - ۱۴۹
- مواعظ لقمان: لقمان ۱۲ - ۱۹
- مهاجرت: عنکبوت ۵۶ - ۶۹
- مؤمن آل فرعون: غافر ۲۱ - ۴۶
- مؤمن آل یس: یس ۱۳ - ۳۲
- میزان اعمال: قارعه ۱ - ۱۱
- نابینای حق طلب: عبس ۱ - ۱۰
- نار الله: همزه ۱ - ۹
- ناقه الله: شمس ۱۱ - ۱۵
- نامه‌ی اعمال: حاقّه ۱۳ - ۳۷
- نامه‌ی عمل: انشقاق ۱ - ۱۵
- نبوت و توحید: یس ۶۹ - ۸۳
- نبوت، معاد، توحید: یونس ۱ - ۶
- نجوی: مجادله ۷ - ۱۳
- نحوه ارتباط با کفار: ممتحنه ۱ - ۱۰
- نخستین فرمان جهاد: حج ۳۹ - ۴۱
- ندای توحید: انبیا ۱۰۸ - ۱۱۲
- نسب خداوند: اخلاص ۱ - ۴
- نشانه‌های قیامت و عاقبت مکذبین و متقین: طور ۱ - ۲۸
- نشانه‌های نفاق و ایمان و کفر: بقره ۲۰۴ - ۲۱۴
- نصر الهی: حج ۶۰ - ۶۶
- نصرت الهی: غافر ۵۱ - ۵۹؛ نور ۵۵ - ۵۷
- نظام آسمان‌ها و زمین: حجر ۱۶ - ۲۲
- نعمت‌ها و مسئولیت‌ها: ضحی ۱ - ۱۱
- نعمت‌های مادی و معنوی: سوره‌ی الرحمن
- نفاق اهل کتاب: مائده ۶۱ - ۶۴
- نفاق بعد از جنگ: آل عمران ۱۶۶ - ۱۷۱
- نفخه‌ی صور: نازعات ۱ - ۱۴
- نفی الوهیت از عیسی: مریم ۳۴ - ۴۰
- نفی شرک: اِسراء ۵۶ - ۶۰؛ انبیا ۲۱ - ۳۳؛ زخرف ۱۵ - ۲۸ و ۸۱ - ۸۹؛
- کَہف ۱ - ۸؛ مریم ۸۸ - ۹۸؛ مؤمنون ۹۱ - ۹۸؛ نجم ۱۹ - ۳۰
- نقض عهد اهل کتاب: مائده ۱۲ - ۱۶
- نماز گذاران: معارج ۱۹ - ۳۵
- نور هدایت و شرح صدر: انعام ۱۲۲ - ۱۲۷
- نه فرمان بنی اسرائیل: بقره ۴۰ - ۴۶
- نهی از اطاعت کفار و منافقین: احزاب ۱ - ۸
- نهی از تحریم حلال: مائده ۸۷ - ۸۸
- نهی از مجالست با کفار: انعام ۶۸ - ۷۳

- وای بر مکذبین: مرسلات ۱ - ۵۰
- وظیفه انبیا در برخورد با مخالفان: اِسراء ۷۱ - ۸۴
- هابیل و قابیل: مائده ۲۷ - ۳۲
- هجرت و بیعت زنان: ممتحنه ۱۱ - ۱۳
- هدف از بعثت انبیا: حدید ۲۵ - ۲۹
- هدف دار بودن خلقت جهان: انبیا ۱۶ - ۲۰
- هوسهای معبود! جاثیه ۲۳ - ۳۷
- یادی انبیا (حضرت داود و سلیمان و ایوب و...): ص ۱۷ - ۴۸
- یادی از انبیا (نوح، ابراهیم، لوط، شعیب): عنکبوت ۱۴ - ۴۴
- یادی از انبیا: انبیا ۷۴ - ۹۱
- یگانگی خداوند و یکتایی دین: آل عمران ۱۸ - ۳۲
- یوم التلاق و یوم الازفة: غافر ۱۳ - ۲۰
- یهود پیمان شکن: انفال ۴۶ - ۵۹
- یهود و انکار نبوت: جمعه ۱ - ۸
- یهود و تکذیب انبیا: بقره ۸۷ - ۹۳ و ۹۹ - ۱۰۱

فهرست کاربرد سوره‌ها

* اقتصادی

- اداء دین: تحریم، قدر، عادیات
- امنیت مالی و جانی: بقره
- امنیت مالی: نور، عصر، قدر
- حفظ اموال از آفات و سرقت: علق
- جلوگیری از فقر: طواسین ثلاث (سوره‌های قصص و نمل و شعراء)، قلم، واقعه، اخلاص، ممتحنه
- رهایی از فقر: آل عمران، کهف، همزه
- رونق کسب: حجر، دخان، قارعه، غافر
- زیاد شدن رزق: قدر، ذاریات، ق، اخلاص، قیامت
- رفع محرومیت از محرومین: قارعه

* امنیت

- آرام شدن زلزله: فتح
- مالی و جانی: بقره
- مالی: نور، عصر، قدر
- ایمن ماندن خارج از منزل: اخلاص
- ایمنی از نفاق: قدر
- ایمن ماندن به خصوص در همان شب و روزی که قرائت می‌کند: قیامت، ماعون
- ایمن ماندن در سفر: عبس، علق، شوری، صف
- ایمن ماندن در شب (تا صبح): ملک، بروج، معارج، ماعون.
- ایمن ماندن در شب و روز: تکاثر، دو سوره‌ای که با حمد آغاز می‌شود. (سوره‌ی سبأ و فاطر)
- آتش‌سوزی: توبه
- آزار دیگران: کهف
- آزار شیطان: کافرون
- آنچه که می‌ترسد: حجرات، بروج، عادیات، جمعه
- انواع بلا: نحل
- بدی در یک سال: قدر
- بلایای دعوها و خصومت‌ها: حجرات
- دزد (راهزن): توبه، فتح، محمد، مریم، نبأ
- دشمن: اعراف، نازعات
- شر جن: محمد، ناس، جن
- شرک: مائده
- صاعقه: رعد
- غرق شدن: علق، فتح
- فتنه دجال: قارعه

^۶ این دو سوره را اگر در شب بخواند موجب ایمنی در شب، و اگر در روز بخواند باعث ایمنی در روز است.

- فشار قبر: نساء
- مردم: شوری
- مرگ ناگهانی: تغابن
- هر شیطان و ستمگر: جائیه
- هر چیز تا یک روز: فجر
- جلوگیری از خراب شدن دیوار: الرحمن
- دور ماندن از چشم‌زخم: فلق
- رهایی از چشم‌زخم: همزه
- حرز نافع: فلق
- حفظ اموال از آفات و سرقت: علق
- حفظ حیوانات از گزند آفت‌ها: مجادله، کهف
- در پناه بودن از مسخ و عذاب: فیل
- رهایی از خطر زلزله و صاعقه و امثال آن: زلزله
- محافظت از خرابی خانه^۷: فاطر
- محافظت از منزل: حشر
- محفوظ ماندن اشیاء: طارق
- محفوظ ماندن آنچه که پنهان شده: مجادله، مطففین
- * برآورده شدن حوائج: انعام، قدر، حشر
- * ایمنی از شر صاحب قدرت: دخان، قدر، تغابن، جن، زلزله
- * نترسیدن از صاحب قدرت: قیامت
- * هلاکت ظالم: رعد
- * پزشکی
- آرام شدن درد: مجادله
- آرام کردن درد دندان: غاشیه، قلم
- آرام کردن درد دندان شکسته: قلم
- جلوگیری از ورم زخم: طارق
- باز شدن زبان: اسراء
- برطرف شدن یُبس شکم: دخان
- به هوش آمدن کسی که از هوش رفته: لیل
- بیرون آوردن بدون درد هرگونه آهن (اعم از تیر و نیزه و شمشیر): حدید
- جلوگیری از بیماری: قدر
- جهت درمان‌گری دارو: طارق
- تقویت چشم و رفع بیماری‌های آن: انفطار
- درمان بیماری‌های چشم: تکویر
- درمان چشم‌درد: بینه، منافقین، شوری، فصلت
- درمان ورم چشم: رحمن
- قدرت دید و بهبودی چشم: همزه

^۷ مربوط به شب و هنگام خوابیدن است.

- درمان بواسیر: اعلی
- درمان بیماری طحال (آپاندیس): ممتحنه
- درمان بیماری‌های درونی: منافقین
- درمان پیسی: بینه
- درمان تب: عنکبوت، تحریم، لقمان، سجده
- درمان حصر البول (بند بودن مجرای ادرار): انشراح
- درمان درد سینه: انشراح
- درمان درد شکم: تبت، مرسلات
- درمان درد قلب: انسان، انشراح، قریش، فصلت
- درمان درد گوش: اعلی
- درمان درد معده: لقمان
- درمان درد مفصل: سجده
- درمان دُمَل: منافقین
- درمان سردرد: دخان، سجده
- درمان سرماخوردگی: انشراح
- درمان سوداء: انعام
- درمان صرع: تحریم، زخرف، ق
- درمان گردن درد: اعلی
- درمان لقوه (انحراف در چهره): بینه، قدر، زلزله
- درمان مرض‌های شکم: ذاریات
- درمان مشکل بی خوابی: تحریم
- درمان معلولیت و بیماری: منافقین
- درمان نیش حشرات: تحریم
- درمان نیش عقرب: طور
- درمان همه‌ی دردها: فاتحه، انعام، ناس، قصص، لقمان
- درمان ورم: بینه
- درمان یرقان: بینه
- رفع بیدارخوابی: انبیا
- رهایی از لرزش بدن: شمس
- متضرر نشدن از غذا: قریش، غاشیه، تین
- * ترک شراب‌خواری: مؤمنون
- * تسکین گرسنگی و تشنگی: عادیات
- * توفیق
- توبه خالص: طلاق، تحریم
- شکر نعمت: رحمن
- شهادت: کهف
- عفت: نور
- * جبران ثواب‌های از دست داده در یک روز و شب: روم
- * جبران ضعف: رحمن

* جلوگیری از جنون: ممتحنه

* جنگ

- ایمنی از تیر و شمشیر در میدان جنگ: حدید

- به هدف اصابت کردن تیر: اسراء، فیل

- بیرون آوردن بدون درد هرگونه آهن (اعم از تیر و نیزه و شمشیر): حدید

- پیروزی در جنگ (غلبه بر دشمن در جنگ): فتح، نجم، فیل، نصر، هود

- قدرت بر جنگ: حدید

* حفظ کردن قرآن

- حفظ سوره‌ی مدثر یا بیش‌تر: مدثر

- حفظ کل قرآن: مدثر

- فراموش ننمودن قرآن: بقره

* حقوقی

- احقاق حق: انفال

- رسوا شدن دزد: بینه، زلزله

- رسوا شدن ستمگران: ص

- قوی شدن در دفاع از خود در محکمه: مرسلات

- کشف جرم: یونس

* حیوانات و حشرات

- ایمنی از حشرات: مطفین، انشقاق

- ایمنی از درنده: اعراف

- درمان نیش حشرات: تحریم

- درمان نیش عقرب: طور

- دور شدن شپش: نبأ

- رهایی از حشرات موذی مثل پشه^۸: نمل

* خانواده

- اتمام شیرخوارگی کودک: ابراهیم

- آرام کردن بچه انسان یا حیوان: غاشیه

- آسان شدن جدایی کودک از شیر: بروج

- آسان شدن زایمان: قدر، مریم، انشقاق، حجرات، ذاریات

- ایجاد آستی و صلح: طه

- ایمن ماندن طفل از آفات اطفال: بلد

- باردار شدن زن: آل عمران

- تیزهوشی کودک: حاقه

- حفظ جنین: حاقه

- درمان امراض حلق و بینی (برای طفل): بلد

- درمان بی‌تابی کودک: ابراهیم

- دفع بدی از خود و خانواده: حدید، مجادله

^۸ اسم مار و عقرب هم در حدیث آمده است.

- رشد نیکوی طفل: بلد
- زیاد شدن خواستگار دختر: احزاب
- زیاد شدن و کیفیت خوب پیدا کردن شیر زنان شیرده: یس، حجر، ق، حجرات
- سرگرفتن ازدواج: طه
- سلامت طفل: احقاف
- صاحب فرزند پسر شدن: قدر، فجر
- قوی شدن طفل: احقاف
- محافظت از طفل: جائیه
- محفوظ ماندن جنین: حجرات
- مفید برای زنان حامله: بینه
- * خواب
- ایمن ماندن در خواب: تبت، کافرون
- بیدار شدن در ساعت دلخواه: کهف
- بیدار ماندن شب: نبأ
- جلوگیری از احتلام: معارج، نور
- خواب دیدن (رهایی از کابوس): دخان، مریم، لیل
- درمان مشکل بی خوابی: تحریم
- دیدن پیامبر (صلی الله علیه وآله وسلم) در خواب^۹: کوثر، قدر، مزمل
- رفع بیدار خوابی: انبیا
- * درک امام زمان (علیه السلام): سوره های مسبّحات (حدید، حشر، صف، جمعه، تغابن و اعلی)، اسراء
- * ذکات: حشر
- * رفع رزله حسادت: یوسف
- * رهایی از...
- افسردگی: عنکبوت
- ترس: مریم
- سختی ها و مشکلات بزرگ: رحمن، قمر، بروج، جن، لیل، مزمل، قدر، نوح^{۱۰}
- سخن چین و غیبت کننده: جائیه
- وسوسه شیطان: بقره، انعام، جمعه
- * زندانی و اسیر
- آزاد شدن زندانی یا اسیر: معارج
- رهایی از زندان: حدید، طور
- رهایی از زندان و امنیت بعد از آن: انفطار
- * زیاد شدن
- خیر: عبس
- فهم و حافظه: احقاف، حشر، شمس، اسراء
- یقین به قیامت: تکویر

^۹ و همچنین حاجت گرفتن از ایشان که مخصوص سوره مزمل است.
^{۱۰} در سال اول سوره نوح و در سال بعد سوره قدر را بخواند.

- * شنیده شدن سخن: فتح
- * عاقبت به خیری: عصر
- * عبادت
- توفیق حج: حج، نبأ
- توفیق در محافظت از نمازهای یومیه: معارج
- قبولی نماز: نصر
- میل پیدا کردن به عبادت: قدر
- * عطای بی حساب خداوند: لیل
- * غلبه بر مخالف در بحث و جدل: قدر
- * فهمیدن و حفظ نمودن کلام دیگران: فتح
- * قوی شدن
- اراده: انسان
- اعصاب: انسان
- قلب: فیل
- * کشاورزی
- آبادانی باغ: غافر
- میوه‌دار شدن درخت: آل عمران
- * محبوبیت در بین مردم
- آبرومندی و مقبولیت: قمر
- پیدا کردن هیبت: جائیه، دخان، انبیا، نبأ
- توانمندی و باهویت شدن: نبأ
- محبوبیت: احقاف، فصلت، قیامت، واقعه، نجم، زمر
- یافتن نقش در بین مردم: شمس
- * مرگ
- آسان جان دادن: صافات، یس، ذاریات
- ایمنی از مرگ ناگهانی: تغابن
- دوری از عذاب قبر (فشار قبر): ملک، تکاثر
- رهایی از مرگ‌های بد: همزه
- سیراب مردن: نازعات، یس
- محافظت از پوسیدگی بدن در قبر: زخرف
- * مسافرت
- ایمن ماندن در سفر: عبس، علق، شوری، صف
- برگشت سالم از سفر: قدر
- برگشت سریع و سالم مسافر: ضحی
- راحتی در سفر: طور
- * مورد رحمت قرار گرفتن همسایگان و آشنایان: سوره‌های حوامیم (غافر، فصلت، شوری، زخرف، دخان، جائیه، احقاف)
- * هدیه به اموات: ملک
- * یافتن آب: شعراء * یافتن طلسم و جادو: شعراء

مستندات

- ^١ مجمع البيان
- ^٢ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٥
- ^٣ مجمع البيان آغاز سوره جائيه.
- ^٤ البرهان آغاز سوره جائيه، جلد ٤، صفحه ١٦٧
- ^٥ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٢٣
- ^٦ همان
- ^٧ مجمع البيان
- ^٨ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٥
- ^٩ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٦
- ^{١٠} مجمع البيان آغاز سوره احقاف.
- ^{١١} مجمع البيان و نور الثقلين آغاز سوره احقاف.
- ^{١٢} البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٥
- ^{١٣} همان
- ^{١٤} التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٥٢
- ^{١٥} مجمع البيان جلد ٩ آغاز سوره محمد
- ^{١٦} نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٢٥
- ^{١٧} روح المعاني، جلد ٢٦، صفحه ٣٣
- ^{١٨} در المنثور، جلد ٦، صفحه ٤٦
- ^{١٩} البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٣
- ^{٢٠} تلخيص از تفسير قمي و مجمع البيان و تفسير في ظلال
- ^{٢١} مجمع البيان جلد ٩ صفحه ١٠٨.
- ^{٢٢} نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٤٦
- ^{٢٣} مجمع البيان جلد ٩ صفحه ١٠٩
- ^{٢٤} البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٧
- ^{٢٥} همان
- ^{٢٦} التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٥٣
- ^{٢٧} تفسير نمونه
- ^{٢٨} البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٩٩
- ^{٢٩} همان
- ^{٣٠} البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٩٩
- ^{٣١} همان
- ^{٣٢} مجمع البيان
- ^{٣٣} تفسير نمونه
- ^{٣٤} التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٦
- ^{٣٥} تفسير قرطبي، جلد ٩، صفحه ١٧١
- ^{٣٦} تفسير في ظلال، جلد ٧، صفحه ٥٤٧
- ^{٣٧} تفسير مجمع البيان جلد ٩ صفحه ١٤٠

- ٣٨ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ١٢٥
- ٣٩ همان
- ٤٠ ترجمه مجمع البيان فى تفسير القرآن، ج ٢٣، ص: ٢٨٨
- ٤١ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ١٥٥
- ٤٢ همان
- ٤٣ همان
- ٤٤ تفسير منهج الصادقين
- ٤٥ مجمع البيان جلد ٩ ص ١٦٢
- ٤٦ مجمع البيان جلد ٩ ص ١٦٢
- ٤٧ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ١٧٥
- ٤٨ همان
- ٤٩ تفسير نمونه
- ٥٠ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٧
- ٥١ ارشاد القلوب - ترجمه سلگى، جلد ٢، صفحه ١١٩
- ٥٢ مجمع البيان جلد ٩ صفحه ١٧٠
- ٥٣ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ١٨٥
- ٥٤ همان
- ٥٥ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٨
- ٥٦ مجمع البيان جلد ٩ آغاز سوره قمر.
- ٥٧ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٢١٣
- ٥٨ التحرير و التنوير، جلد ٥، صفحه ٢١٥
- ٥٩ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ١٨٧
- ٦٠ بحار الانوار، جلد ٩٢، صفحه ٣٠٦
- ٦١ بحار الانوار، جلد ٩٢، صفحه ٣٠٦
- ٦٢ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٢٢٧
- ٦٣ همان
- ٦٤ كتاب «التفسير الواضح» با ترجمه
- ٦٥ حجة التفاسير و بلاغ الإكسير، جلد ٦، صفحه ٢٧٦
- ٦٦ روح المعاني، جلد ٢٧، صفحه ١١١
- ٦٧ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٣٨
- ٦٨ تفسير مجمع البيان جلد ٩ صفحه ٢١٢
- ٦٩ خصال صدوق، باب الاربعة، حديث ١٠
- ٧٠ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٢٠٣
- ٧١ روح المعاني، جلد ٢٧، صفحه ١١١
- ٧٢ ثواب الاعمال، صفحه ١١٧
- ٧٣ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٢٥٠
- ٧٤ همان مدرک
- ٧٥ التمهيد، جلد ١، صفحه ١٨٢
- ٧٦ المنثور جلد ٦ صفحه ١٧٠
- ٧٧ مجمع البيان آغاز سوره حديد.
- ٧٨ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٢٧٧

- ٧٩ همان
٨٠ همان
٨١ همان
٨٢ همان
٨٣ ترجمه جوامع الجامع، ج ٦، ص: ٢٥٥
٨٤ ترجمه جوامع الجامع، ج ٦، ص: ٢٣١
٨٥ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٠٩
٨٦ همان
٨٧ مجمع البيان جلد ٩ صفحه ٢٥٥
٨٨ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٣١
٨٩ همان
٩٠ همان
٩١ مجمع البيان جلد ٩ صفحه ٢٦٧.
٩٢ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٢٩٩
٩٣ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٥١
٩٤ مجمع البيان جلد ٩ صفحه ٢٧٧
٩٥ همان
٩٦ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٦١
٩٧ نور الثقلين جلد ٥ صفحه ٣٢٠
٩٨ نور الثقلين جلد ٥ صفحه ٣٢١.
٩٩ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٣٢١
١٠٠ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٧١
١٠١ همان
١٠٢ مجمع البيان آغاز سوره منافقين
١٠٣ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٣٣١
١٠٤ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٨٣
١٠٥ همان
١٠٦ همان
١٠٧ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٢٩٦.
١٠٨ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٢٩٦.
١٠٩ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٣٩١
١١٠ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٠٢.
١١١ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٠٣
١١٢ التحرير و التنوير، جلد ٢٨، صفحه ٣٠٧
١١٣ تفسير نمونه، جلد ٢٤، ص ٢٧٢
١١٤ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٣٦٧
١١٥ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤١٧
١١٦ همان
١١٧ التحرير و التنوير، جلد ٢٩، صفحه ٥
١١٨ مجمع البيان جلد هشتم صفحه ٣٢٤.
١١٩ همان

- ١٢٠ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٢٣
١٢١ همان
- ١٢٢ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٢٣
١٢٣ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٢٠.
١٢٤ التهميد، جلد ١، صفحه ٢٤٠
١٢٥ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٣٨٧
١٢٦ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٣٠.
١٢٧ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٥١
١٢٨ همان
١٢٩ همان
- ١٣٠ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٤٢.
١٣١ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٤٢.
١٣٢ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٦٧
١٣٣ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٥١.
١٣٤ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٩٥
١٣٥ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٨١
١٣٦ همان
- ١٣٧ قاموس قرآن، جلد ٧، صفحه ١٢٦
١٣٨ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٥٩.
١٣٩ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٥٩.
١٤٠ مستدرک الوسائل، جلد ٤، صفحه ٣٦١
١٤١ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٤٩٥
١٤٢ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٦٥.
١٤٣ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٠٥
١٤٤ همان
- ١٤٥ در المنثور، جلد ٦، صفحه ٢٧٦ ؛ مجمع البيان، جلد ١٠، صفحه ٣٧٧
١٤٦ تفسير نمونه
١٤٧ التهميد، جلد ١، صفحه ٢٤١
١٤٨ روح المعاني، جلد ٢٨، صفحه ١٠١ ؛ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٤٤٦
١٤٩ نور الثقلين، جلد ٦، صفحه ٢٧٦
١٥٠ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٧٥.
١٥١ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٧٥.
١٥٢ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥١٥
١٥٣ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٨٣.
١٥٤ همان
- ١٥٥ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٢١
١٥٦ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٢١
١٥٧ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٣٩٣.
١٥٨ همان
١٥٩ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٣٣
١٦٠ همان

- ١٦١ التنبير و التحرير
١٦٢ تفسير قرطبي، جلد ١٠، صفحه ٦٩٠٩
١٦٣ مجمع البيان، جلد ١٠، صفحه ٤٠٥
١٦٤ همان مدرک
١٦٥ تاريخ القرآن، صفحه ٥٥
١٦٦ همان مدرک
١٦٧ تفسير الميزان، جلد ٢٠، صفحه ٢٢١
١٦٨ همان مدرک
١٦٩ كشاف، جلد ٤، صفحه ٦٧٠
١٧٠ احقاق الحق، جلد ٣، صفحه ١٥٧ تا ١٧٠ (با ذکر نام و شماره صفحه كتابهاى آنان)
١٧١ همان مدرک، صفحه ١٥٨
١٧٢ تفسير نمونه
١٧٣ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٠٢.
١٧٤ همان
١٧٥ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٤٣
١٧٦ همان
١٧٧ التنبير و التحرير
١٧٨ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٤٢
١٧٩ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤١٤
١٨٠ همان
١٨١ خصال صدوق، باب الاربعه، حديث ١٠
١٨٢ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٥٧
١٨٣ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٢٠.
١٨٤ البرهان، جلد ٤، صفحه ٤١٩
١٨٥ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٢٠.
١٨٦ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٦٣
١٨٧ همان
١٨٨ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٢٨.
١٨٩ همان
١٩٠ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٧٣
١٩١ مجمع البيان، جلد ١٠، صفحه ٤٣٧
١٩٢ همان مدرک
١٩٣ همان مدرک
١٩٤ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٣٥.
١٩٥ البرهان فى تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٨١
١٩٦ همان
١٩٧ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٤١.
١٩٨ همان
١٩٩ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥١٣
٢٠٠ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥١٢
٢٠١ تفسير قرطبي، جلد ١٠، صفحه ٧٠١٧

- ٢٠٢ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٨٩
- ٢٠٣ التحقيق في كلمات القرآن الكريم، جلد ٩، صفحه ١١٢
- ٢٠٤ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٤٧
- ٢٠٥ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٥٩٩
- ٢٠٦ همان
- ٢٠٧ همان
- ٢٠٨ همان
- ٢٠٩ قاموس قرآن، جلد ٤، صفحه ٢٢٥
- ٢١٠ تفسير نمونه
- ٢١١ التمهيد، جلد ١، صفحه ٢٤٢
- ٢١٢ تفسير فخر رازي، جلد ٣١، صفحه ٨٨
- ٢١٣ تفسير نمونه
- ٢١٤ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٥١.
- ٢١٥ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٢٧
- ٢١٦ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٠٣
- ٢١٧ التحقيق في كلمات القرآن الكريم، جلد ٦، صفحه ٩٣
- ٢١٨ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٥٨.
- ٢١٩ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٣٦
- ٢٢٠ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦١٥
- ٢٢١ البرهان جلد ٤ صفحه ٤٤٥.
- ٢٢٢ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٢١
- ٢٢٣ همان
- ٢٢٤ ترجمه جوامع الجامع، ج ٦، ص: ٦٠٨
- ٢٢٥ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٤٩
- ٢٢٦ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٢٩
- ٢٢٧ همان
- ٢٢٨ الميزان، جلد ٢٠، صفحه ٣٨٦
- ٢٢٩ در المنثور، جلد ٦، صفحه ٣٣٧
- ٢٣٠ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٣٣
- ٢٣١ نور الثقلين جلد ٥ صفحه ٣٢١
- ٢٣٢ همان مدرک
- ٢٣٣ همان مدرک
- ٢٣٤ نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٤٤
- ٢٣٥ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٧٢.
- ٢٣٦ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٣٣
- ٢٣٧ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٧٧.
- ٢٣٨ همان
- ٢٣٩ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٤١
- ٢٤٠ همان
- ٢٤١ قاموس قرآن، جلد ٥، صفحه ١٥٢
- ٢٤٢ مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٨١.

٢٤٣	همان
٢٤٤	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٤٩
٢٤٥	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٩٠.
٢٤٦	نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٥٧٨
٢٤٧	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٥٩
٢٤٨	همان
٢٤٩	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٩٦.
٢٥٠	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٦٩
٢٥١	همان
٢٥٢	تفسير نمونه
٢٥٣	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٤٩٩
٢٥٤	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٧٥
٢٥٥	همان
٢٥٦	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٥٠٣.
٢٥٧	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٨٧
٢٥٨	تفسير فخر رازی، جلد ٣٢، صفحه ٢
٢٥٩	مجمع البيان، جلد ١٠، صفحه ٥٠٧
٢٦٠	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٨٧
٢٦١	همان
٢٦٢	همان
٢٦٣	نور الثقلين، جلد ٥، صفحه ٦٠٦، حديث ٤
٢٦٤	دائرة المعارف مصاحب، جلد ٢، ماده كوفه
٢٦٥	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٥١٠.
٢٦٦	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٩١
٢٦٧	البرهان، جلد ٤، صفحه ٤٧٨
٢٦٨	البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٩٥
٢٦٩	همان
٢٧٠	همان
٢٧١	روح المعاني، جلد ٣٠، صفحه ١٨٨ ؛ در المنثور، جلد ٦، صفحه ٣٧١
٢٧٢	البرهان في تفسير القرآن طیّ تفسير آیات مذکور سوره شعراء
٢٧٣	اسباب نزول
٢٧٤	مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٥١٦.
٢٧٥	همان
٢٧٦	ثواب الاعمال، جلد ١، صفحه ٣٣
٢٧٧	مستدرک الوسائل، جلد ٤، صفحه ٣٤٣
٢٧٨	بحار الانوار، جلد ٥٣، صفحه ٣٣٠
٢٧٩	همان مدرک
٢٨٠	وسائل الشیعة، جلد ٢١، صفحه ٣٧٦
٢٨١	مستدرک الوسائل، جلد ٤، صفحه ٣٤١
٢٨٢	وسائل الشیعه، جلد ١١، صفحه ٣٩٧
٢٨٣	الكافي، جلد ٥، صفحه ٣١٦

- ٢٨٤ إذا أَحْسَسْتَ مِنْ نَفْسِكَ بِفِتْرَةٍ
- ٢٨٥ الصراط المستقيم، جلد ٢، صفحہ ٢٣٤
- ٢٨٦ مهج الدعوات، صفحہ ١٨٦
- ٢٨٧ مستدرک الوسائل، جلد ٤، صفحہ ٣٦٢
- ٢٨٨ مستدرک الوسائل، جلد ٤، صفحہ ٣١١، به نقل از «لُبُّ اللَّبَابِ»
- ٢٨٩ طب الاثمه، صفحہ ١٢٣
- ٢٩٠ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٦٩٩
- ٢٩١ همان
- ٢٩٢ وسائل الشيعة، جلد ٨، صفحہ ١٦٤
- ٢٩٣ مصباح كفعمي، صفحہ ٤٠٧
- ٢٩٤ وسائل الشيعة، جلد ٨، صفحہ ٧
- ٢٩٥ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٢١
- ٢٩٦ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧١٧
- ٢٩٧ همان
- ٢٩٨ همان
- ٢٩٩ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٢٤.
- ٣٠٠ نور الثقلين، جلد ٥، صفحہ ٣٤٧
- ٣٠١ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٢٥
- ٣٠٢ همان
- ٣٠٣ تفسير نمونه
- ٣٠٤ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٢٧
- ٣٠٥ همان
- ٣٠٦ در المنثور جلد ٦ صفحہ ٣٨٣
- ٣٠٧ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٣١
- ٣٠٨ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٣٩
- ٣٠٩ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٣٠.
- ٣١٠ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٣٩
- ٣١١ همان
- ٣١٢ همان
- ٣١٣ اسباب النزول
- ٣١٤ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٣٢
- ٣١٥ ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن، ج ٢٧، ص: ٢٥٠
- ٣١٦ همان
- ٣١٧ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٤٣
- ٣١٨ تفسير مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٤٥.
- ٣١٩ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٥١
- ٣٢٠ همان
- ٣٢١ نمونه بينات در شأن نزول قرآن
- ٣٢٢ مجمع البيان جلد ١٠ صفحہ ٥٣٦.
- ٣٢٣ همان
- ٣٢٤ البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٧٥٥

- همان ۳۲۵
- همان ۳۲۶
- همان ۳۲۷
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۳۹. ۳۲۸
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۵۹. ۳۲۹
- همان ۳۳۰
- همان مدرک ۳۳۱
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۴۳. ۳۳۲
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۶۷. ۳۳۳
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۴۶. ۳۳۴
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۶۷. ۳۳۵
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۷۱. ۳۳۶
- مجمع البيان، جلد ۱۰، صفحه ۵۴۹. ۳۳۷
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۴۸. ۳۳۸
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۷۹. ۳۳۹
- ترجمه اسباب النزول ۳۴۰
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۵۱. ۳۴۱
- همان ۳۴۲
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۷۹. ۳۴۳
- وسائل الشيعة، جلد ۶، صفحه ۷۳. ۳۴۴
- ترجمه اسباب نزول ۳۴۵
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۵۲. ۳۴۶
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۸۳. ۳۴۷
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۸۷. ۳۴۸
- تفسير قرطبي، جلد ۱۰، صفحه ۷۳۲۴ (با کمی تلخیص)؛ همین مضمون را با تفاوتی طبرسی در مجمع البيان و ابن اثير در الكامل جلد ۲ صفحه ۶۰، و در المنثور، و ابو الفتوح رازی و فخر رازی و في ظلال القرآن در تفسير ابن سوره نقل کرده‌اند.
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۵۸. ۳۴۹
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۹۳. ۳۵۰
- ثواب الاعمال، صفحه ۱۲۷. ۳۵۱
- الميزان، جلد ۲۰، صفحه ۵۴۶. ۳۵۲
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۶۱. ۳۵۳
- همان ۳۵۴
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۹۹. ۳۵۵
- همان ۳۵۶
- تهذيب الأحكام، جلد ۲، صفحه ۲۹۰. ۳۵۷
- ارشاد القلوب ترجمه سلگی، جلد ۱، صفحه ۲۱۷. ۳۵۸
- مجمع البيان جلد ۱۰ صفحه ۵۶۱. ۳۵۹
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۹۳. ۳۶۰
- البرهان في تفسير القرآن، ج ۵، ص: ۷۹۸. ۳۶۱
- اصول کافی، جلد ۱، باب النسبه، حديث ۳. ۳۶۲
- امالی شيخ صدوق - ترجمه كمرهای، متن، ص: ۳۳. ۳۶۳

-
- ٣٦٤- ترجمه اسباب نزول، صفحه ٢٤٩
- ٣٦٥- تفسير نمونه
- ٣٦٦- نور الثقلين جلد ٥ صفحه ٧١٦
- ٣٦٧- همان
- ٣٦٨- همان
- ٣٦٩- البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٨١٧
- ٣٧٠- كافي، جلد ٣، صفحه ٤١٩
- ٣٧١- تفسير قمي، جلد ٢، صفحه ٤٥٠
- ٣٧٢- تفسير قمي، جلد ٢، صفحه ٤٥٠
- ٣٧٣- مجمع البيان جلد ١٠ صفحه ٥٦٩
- ٣٧٤- همان
- ٣٧٥- البرهان في تفسير القرآن، ج ٥، ص: ٨١٧
- ٣٧٦- همان
- ٣٧٧- حجة التفاسير و بلاغ الإكسير، جلد اول مقدمه، صفحه ٤٦